Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Науково-практичний журнал

Видається 4 рази на рік

Заснований у жовтні 2011 року

№ 4 (36) 2021

Харків
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
Видавництво «Право»
2021

УДК 340:001.895
DOI: 10.37772/2518-1718-2021-4(36)

ISSN 2311-4894 (Print)
ISSN 2518-1718 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України (протокол № 10 від 25 листопада 2021 р.)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням **категорії «Б»**
(наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.)

Журнал внесено до міжнародних бібліотек і баз даних:
European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – **ERIH PLUS**, Норвегія;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Іспанія;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Польща;
Academic Research Index – ResearchBib, Японія

Право та інновації : наук.-практ. журн. / редкол.: С. В. Глібко (голов. ред.) та ін. – Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України ; Право, 2021. – № 4 (36). – 144 с.

Засновник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

Редакційна колегія:

Українські фахівці – *С. В. Глібко,* кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (головний редактор); *Р. В. Шаповал,* доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (науковий редактор); *К. В. Єфремова,* кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (заступник головного редактора); *А. П. Гетьман,* доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *В. М. Пашков,* доктор юридичних наук, професор, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *О. Я. Трагнюк,* кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *А. М. Любчич,* кандидат юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (відповідальний секретар); *Н. М. Внукова,* доктор економічних наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *Х. В. Солнцева,* кандидат юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *Ю. В. Георгієвський,* доктор юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *М. В. Троцька,* кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *А. О. Гаркуша,* кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *К. О. Токарєва,* кандидат юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *О. В. Розгон,* кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України.

Іноземні фахівці – *Кирилл Томашевський,* кандидат юридичних наук, доцент, Білоруський державний університет (Білорусь); *Вільям Еліот Батлер,* доктор права, Школа права Університету штату Пенсильванія (США); *Csaba Varga,* професор, Інститут правових досліджень Угорської Академії наук (Угорщина); *Snieguolė Matulienė,* доктор, Університет імені Миколаса Ромеріса (Литва); *Томас Давуліс,* доктор, професор, юридичний факультет Вільнюського університету (Литва); *Яніс Грасіс,* доктор юридичних наук, доцент, юридичний факультет Ризького університету (Латвія); *Вітольдс Захарс,* доктор юридичних наук, професор, юридичний департамент Даугавпілського університету (Латвія); *Маріана Петрова,* доктор економічних наук, професор, Університет Велико Тирново (Болгарія); *Ніколай Проданов,* заступник міністра юстиції Болгарії, доктор наук (право), доктор наук (історія) (Болгарія).

© НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2021
© Видавництво «Право», 2021

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine

LAW AND INNOVATIONS

Scientific and Practical Journal

Published 4 Times a Year

Founded in October 2011

№ 4 (36) 2021

Kharkiv
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine
Publishing House «Pravo»
2021

UDC 340:001.895
DOI: 10.37772/2518-1718-2021-4(36)

ISSN 2311-4894 (Print)
ISSN 2518-1718 (Online)

Recommended for publication by the Academic Council
of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of National Academy of Law Sciences of Ukraine (protocol № 10 of 25.11.2021)

The journal was included into the List of scientific professional editions of Ukraine **group «Б»**
(Ministry of Education and Science of Ukraine order № 409 of 17 March 2020)

Contributed to the international scientometrics database and libraries:
European Reference Index forthe Humanities and the
Social Sciences – **ERIH PLUS**, Norway;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Spain;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Poland;
Academic Research Index – ResearchBib, Japan

Law and Innovations : Scient.-Pract. Journal / edit. board: S. V. Glibko (chief ed.) et al. – Kharkiv : Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine ; Pravo, 2021. – № 4 (36). – 144 p.

Founder
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine

E d i t o r i a l b o a r d:

Ukrainian specialists – *S. V. Glibko,* PhD, Associate Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine (chief editor); *R. V. Shapoval,* 2nd PhD, Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University (scientific editor); *K. V. Yefremova,* PhD, Senior Researcher, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine (deputy chief editor); *A. P. Getman,* 2nd PhD, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, the Yaroslav Mudryi National Law University; *V. M. Pashkov,* 2nd PhD, Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. Ya. Tragniuk,* PhD, Associate Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University; *A. M. Liubchych,* PhD, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine (executive secretary); *N. M. Vnukova,* 2nd PhD, Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine; *H. V. Solntseva,* PhD, the Yaroslav Mudryi National Law University; *I. V. Georgiievskyi,* 2nd PhD, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine; *M. V. Trotska,* PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. A. Harkusha,* PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *K. O. Tokarieva,* PhD, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine; *O. V. Rozghon,* PhD, Associate Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine.

Foreign specialists – *Kirill Tomashevski,* Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, the Belarusian State University (Belarus); *William E. Butler,* J.D., Professor of Law of the Dickinson School of Law, Pennsylvania State University (USA); *Csaba Varga,* Professor of Law, Institute for Legal Studies of the Hungarian Academy of Sciences (Hungary); *Snieguolė Matulienė,* Doctor of Law, Mykolo Romerio Universitetas (Lithuania); *Tomas Davulis,* Professor, University of Vilnius Faculty of Law (Lithuania); *Jānis Grasis,* Dr. iur., Associate Professor, Faculty of Law, Rīga Stradiņš University (Latvia); *Witolds Zahars,* Doctor of Law, Professor, Head of Legal Department Daugavpils University (Latvia); *Mariana Petrova,* Doctor of Economy, Professor, Veliko Tarnovo University (Bulgaria); *Nikolay Prodanov,* Deputy Minister of Justice of Bulgaria, Doctor of Sciences (Law), Doctor of Sciences (History) (Bulgaria).

Commissioning Editor: *V. P. Kokhan*
Desktop publishing: *A. H. Yakshyna*

Address of the Editorial Team:
61002, Kharkiv, st. Chernyshevskaya, 80
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development
Tel.: + 38 (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Website: ndipzir.org.ua

© Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development, 2021
© Publishing House «Pravo», 2021

ЗМІСТ

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

ЯРОШЕНКО О. М., ВАПНЯРЧУК Н. М.
Освіта як пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств та її цифровізація 7

САМОРОДОВ А. С.
Інформаційне забезпечення доступу до інноваційної інфраструктури 14

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАВА ЄС

МАРИНІВ І. І., КОТЕНКО А. О.
Адміністративно-судові механізми Європейського Союзу щодо захисту прав публічних службовців 21

СТАСЕВСЬКА О. А., УКОЛОВА В. О.
Культурна дипломатія Республіки Корея 27

ТРАГНЮК О. Я., ВИТВИЦЬКИЙ М. С., ШПАК К. В.
Відповідність України Копенгагенським критеріям вступу до Європейського Союзу 34

БІЛЬЧЕНКО А. Г., ОКЛАДНА М. Г., РИЖКОВА Ю. А.
Спортивна дипломатія як сучасний засіб вирішення міжнародних проблем 42

ПОЛИЧ В. П.
Екологічна безпека як міжнародно-правова категорія 50

ЩЕРБИНА В. А., МАРИНІВ І. І.
Тимчасове застосування міжнародних договорів: правові аспекти 58

ОКЛАДНА М. Г., СТАСЕВСЬКА О. А., ВАНДЖУРАК М. М.
Індустрія моди як інструмент публічної дипломатії: український та світовий досвід 63

ОКЛАДНА М. Г., ФЕДОРОВСЬКА М. А., ЮХИМЕНКО Д. С.
Застосування таємної дипломатії в міжнародній практиці 72

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

КОТЕНКО А. М.
Податкова система: особливості понятійного апарату 80

ГОЛУБ М. В.
Окремі напрямки підвищення ефективності профілактики та протидії домашньому насильству (на прикладі роботи національної поліції Харківської області) 85

ДМИТРИК О. О., ТОКАРЄВА К. О.
Сучасні тенденції бюджетно-правового регулювання 91

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

ПОВЗИК Є. В.
Гарантії захисту прав малолітньої та неповнолітньої особи під час їх допиту на досудовому розслідуванні 98

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

МАЦЕГОРІН О. І., ЦАРИК О. В.
Переваги та недоліки електронної ідентифікації з використанням мобільного цифрового підпису (Mobile ID) в сучасних цивільно-правових відносинах 104

ГОЛОВАЩЕНКО О. С.
Розвиток дослідницької інфраструктури в умовах глобалізації: досвід Чеської республіки 112

КАРБОВСЬКА К. А.
Імідж фізичної особи: вступ до правового дискурсу 117

СЕМЕНОВА М. В.
Актуальні інноваційні питання правового регулювання колекторської діяльності 124

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

САВЧУК О. О.
Витоки досліджень розвитку правовідносин щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфері 129

КОРИТІН Д. С.
Особливості фінансової державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні у сучасних умовах 135

Інформація для авторів 143

CONTENT

LEGAL PROVISION OF THE FUNCTIONING OF THE DIGITAL TRANSFORMATION IN MODERN CONDITIONS

YAROSHENKO OLEG, VAPNYARCHUK NATALIYA
Education as a priority direction of development of industrial enteprises and it's digitalization 7
SAMORODOV ARTEM
Information provision of acces to innovation infrastructure 14

TOPICAL ISSUES OF INTERNATIONAL LAW AND EU LAW

MARYNIV IVANNA, KOTENKO ANDRIY
Administrative and judicial remedies of EU on civil servants' rights protection 21
STASEVSKA OKSANA, UKOLOVA VALERIA
Cultural diplomacy of the Republic of Korea 27
TRAHNIUK OLESYA, VYTVYTSKY MAKSYM, SHPAK KONSTANTIN
Ukraine's compliance with the Copenhagen criteria for accession to the European Union 34
BILCHENKO ANASTASIIA, OKLADNA MARYNA, RYZHKOVA JULIA
Sports diplomacy as a modern means of solving international problems 42
POLYCH VALERIIA
Environmental security as an international legal category 50
SHCHERBYNA VERONIKA, MARYNIV IVANNA
Temporary application of international treaties: legal aspects 58
OKLADNA MARYNA, STASEVSKA OKSANA, VANDZHURAK MARYNA
Fashion industry as a tool of public diplomacy: Ukrainian and world experience 63
OKLADNA MARYNA, FEDOROVSKA MARGARITA, YUKHYMENKO DARYA
Application of secret diplomacy in international practice 72

DEVELOPMENT TRENDS OF ADMINISTRATIVE AND FINANCE LAW

KOTENKO ARTEM
Tax system: features of conceptual apparatus 80
GOLUB MYKOLA
Special direcrions of improving the efficiency of prevention and combating domestic violence (on the example of the work of the yational police of the Kharkiv region) 85
DMYTRYK OLGA, TOKARIEVA KATERYNA
Current trends in budget and legal regulation 91

CONCEPTUAL PROBLEMS OF CRIMINAL LAW AND PROCEDURE

POVZYK EUGEN
Guarantees of protection of the right of minors during their interrogation on the pre-examination investigation 98

MODERN RESEARCH OF ECONOMIC AND CIVIL LAW

MATSEGORIN ALEXANDER, TSARYK OLEKSANDRA
Advantages and disadvantages of electronic identification using a mobile digital signature (MOBILE ID) in modern civil law 104
HOLOVASHCHENKO OLHA
Development of research infrastructure in the condition of globalization: the experience of the Czech Republic 112
KARBOVSKA KAROLINA
Personal image: introduction to legal discourse 117
SEMENOVA MARYNA
Current innovative issues of legal regulation of collection activities 124

TOPICAL ISSUES OF LEGAL SCIENCE

SAVCHUK OLENA
Sources of research in the development of legal relations regarding the use and protection of the environment in the innovation field 129
KORYTIN DENYS
Peculiarities of financial state support of small and medium enterprises in Ukraine in modern conditions 135

Information for authors 143

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

ЯРОШЕНКО ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ
доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України
ORCID 0000-0001-9022-4726

ВАПНЯРЧУК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0003-2764-3826

УДК 349.2:378.4:004
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-1

ОСВІТА ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ ЦИФРОВІЗАЦІЯ

У роботі розглянуто освіту як один із базових елементів цифрових інновацій та цифрової економіки загалом, пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств в умовах індустрії 4.0. Зазначено, що цифрові технології роблять освітній процес мобільним, диференційованим та індивідуальним, забезпечують перехід від освіти для всіх до освіти для кожного. Зауважено, що в умовах сьогодення необхідно зосередитися на таких напрямах як розвиток людського капіталу на підприємствах шляхом безперервного навчання, підвищення кваліфікації, обізнаності персоналу щодо інноваційних трансформацій. Зроблено висновок, що сьогодні немає сумніву в тому, що світ цифрових технологій загалом, та освіти зокрема, це не лише новий логічний етап розвитку технологічної сфери людства, а й усієї існуючої правової та соціально-політичної реальності.

Ключові слова: людський капітал, держава, економіка, освіта, цифрові технології, підприємства.

Постановка проблеми. В умовах посилення глобалізаційних викликів головною продуктивною силою суспільства і швидкого соціально-економічного відродження країн виступає людський капітал, який стає могутньою невід'ємною складовою будь-якої моделі інноваційного розвитку. Інвестиції в людський капітал – це всі цілеспрямовані витрати на розвиток людини в грошовій або іншій формі (на освіту, охорону здоров'я, мобільність), які сприяють підвищенню продуктивних здібностей, удосконаленню інтелектуального та професійного зростання людини, що приносить у майбутньому дохід як індивіду, так і суспільству в цілому.

В Україні спостерігається незбалансованість розвитку людського капіталу. Люди, що мають високий рівень кваліфікації, через безробіття готові працевлаштуватись на низькооплачувану роботу, що негативно впливає на їх подальший професійний розвиток та неефективне використання людського капіталу. Збільшення інвестицій у людський капітал і підтримка їх на високому рівні є стратегічно необхідною умовою входження України в число розвинутих країн [1]. Освіта є основою формування людського капіталу, а інвестиції в освіту – джерело майбутнього доходу. Інвестиції в освіту підвищують рівень і обсяг знань людини, сприяють формуванню, транс-

© Ярошенко О. М., Вапнярчук Н. М., 2021

формації і розвитку знань, підвищенню ефективності функціонування соціально-економічних систем. Інформація, знання і навички – вирішальні чинники ефективного ринку праці, конкурентоспроможності та економічного розвитку [2, с. 12].

Людський капітал, тобто знання, таланти, навички, вміння, досвід, інтелект людей сьогодні виступає рушійною силою цифрової економіки. Вигоди від цифровізації матимуть усі – громадяни, бізнес, державні службовці, політики, економіка України в цілому. Тобто, кожен українець зможе легко капіталізувати себе, свої, знання, вміння та навички завдяки використанню цифрових технологій. Цифровізація істотно збільшить продуктивність праці в Україні та стане потужним мультиплікатором, здатним у найкоротший час запустити українську економіку й забезпечити її реальне зростання. Сьогодні цифровізація постає одним із ключових факторів удосконалення системи освіти. Окрім безпосереднього впливу на ефективність навчального процесу, діджиталізація надає ланцюг непрямих переваг, зокрема завдяки цифровізації освітній процес стає більш персоналізованим, доступним і гнучким, що, у свою чергу, забезпечує комфортні умови для самонавчання, ефективного розвитку та кар'єрного зростання. Освіта – це один із базових елементів цифрових інновацій та цифрової економіки загалом, пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств в умовах індустрії 4.0.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти впровадження цифровізації в освітній простір стали предметом дослідження зарубіжних (К. Бассет (C. Bassett), К. Гере (C. Gere), Г. Грибер (G. Creeber), М. Деузе (M. Deuze), Г. Крибер і Р. Мартін (G. Greeber & R. Martin), Л. Манович (L. Vanovich), Дж. Стоммел (J. Stommel), М. Хенд (M. Hand) і вітчизняних (В. Биков, Д. Галкін, М. Жалдак, М. Лещенко, П. Матюшко, О. Овчарук, В. Ребрина, О. Стрижак, М. Шишкіна, А. Яцишин) науковців. Однак, незважаючи на проявлений науковою спільнотою інтерес, питання впровадження цифровізації в сучасний освітній простір потребують свого подальшого дослідження, особливо сьогодні в умовах пандемії та необхідності дистанційного навчання.

Мета даного наукового дослідження полягає у визначенні ролі освіти у контексті розвитку цифрової трансформації суспільства, формуванні «інтелектуальних підприємств» та «інтелектуальної промисловості».

Виклад основного матеріалу. Сьогодні уряди більшості європейських країн докладають значні зусилля для модернізації систем освіти на основі застосування цифрових технологій. Розвиток цифрової освіти ініціює появу нових освітніх практик, що в свою чергу сприяє трансформації освітньої системи в цілому. Галузь освіти, локалізована інституційними, тимчасовими і просторовими рамками, значно модернізується за рахунок упровадження цифрових технологій в освітній процес. Україна також стала на шлях цифровізації *(англ. digitalization)*, про що свідчить прийняття у 2018 році Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [3], з ухвалою якої наша держава розпочала свій рух у напрямку Четвертої промислової революції *(«Fourth Industrial Revolution»)*, про настання ери якої все частіше ведуть мову провідні вчені, бізнесмени та економісти. Платформи, подібні німецькій Industrie 4.0, існують у багатьох розвинених країнах. Відтепер до процесу долучилася й Україна. Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації будуть інтегровані, зокрема в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку. Сьогодні необхідно зосередитися на таких напрямах як розвиток людського капіталу на підприємствах шляхом безперервного навчання, підвищення кваліфікації, обізнаності персоналу щодо інноваційних трансформацій та стимулювання збереження висококваліфікованого людського капіталу.

Відповідно до Концепції цифровізація освіти є сучасним етапом її інформатизації, що передбачає насичення інформаційно-освітнього середовища електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний освітній простір. Цифровізація освіти залежить від об'єктивних умов та сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, до яких варто віднести такі: – розвиток штучного інтелекту (Artificial intelligence), «машинне навчання» (Machine Learning), нейромережі (Artificial Neural Networks); – забезпечення мобільності інформаційно-комунікаційноїдіяльності користувачів в інформаційному просторі (Mobility),подальший розвиток мобільно орієнтованих засобів та ІКТ доступу до електронних даних; – широке запровадження технологій блокчейн (Blockchainand) та криптовалют (Cryptocurrencies); – розвиток технології хмарних обчислень та віртуалізації, корпоративних, загальнодоступних і гібридних ІКТінфраструктур, а також запровадження технології туманних обчислень (Cloud Computing and Virtualization, Private, Public and Hybrid Clouds, ICT-infrastructures, Fog Computing); – розвиток телемедицини (Telemedicine); – розроблення нових функцій допо-

вненої реальності (Added Reality) і доступність обладнання для віртуальної реальності (Virtual reality); – широке запровадження чат-ботів (Chat Bots) та віртуальних помічників (Virtual Assistants) – накопичення та опрацювання значних обсягів цифрових даних, формування та використання електронних інформаційних баз і систем (Big Data, Data Mining, Data Bases), зокрема, електронних бібліотек (Electronic Libraries, Repositories) та наукометричних баз даних (Scientometric Data Bases); – розвиток користувальних характеристик Інтернету людей (Internet of People – IoP), розгортання топології широкосмугових високошвидкісних каналів електронних комунікацій (Broadband Communication Channels), систем формування ІКТ-просторів бездротового доступу користувачів до електронних даних (Cordless Access to Digital Data, WiFi, Bluetooth, Cellular Networks); – формування Інтернету речей (Internet of Things – IoT), розвиток його програмно-апаратних засобів, зокрема мікропроцесорних, та інтеграційних платформ, для забезпечення налаштування, управління та моніторингу електронних пристроїв за допомогою сучасних телекомунікаційних технологій; – розвиток робототехніки (Robotics), робото технічних систем, зокрема, 3D-принтерів і 3D-сканерів; – розвиток індустрії виробництва програмних засобів (Software Development Industry), зокрема, видання електронних освітніх ресурсів; – забезпечення сумісності ІКТ-засобів та ІКТ-додатків, побудованих на різних програмно-апаратних платформах (Compatibility); – розвиток мереж постачальників ІКТ-послуг (ринку ІКТаутсорсерів), передусім хмарних сервісів (Cloud Services), та мережі Центрів опрацювання даних (Computing Center Network); – розвиток систем захисту даних в інформаційних системах та протидія кіберзлочинності (Data Security and Counteraction of Cybercriminality).

Основними напрямами цифровізації освіти відповідно до Концепції є: (1) створення освітянських ресурсів і цифрових платформ з підтримкою інтерактивного та мультимедійного контенту для загального доступу закладів освіти та учнів, зокрема інструментів автоматизації головних процесів роботи навчальних закладів; (2) розроблення та впровадження інноваційних комп'ютерних, мультимедійних та комп'ютерно орієнтованих засобів навчання та обладнання для створення цифрового навчального середовища (мультимедійні класи, навково-дослідних STEM-центрів лабораторії, інклюзивні класи, класи змішаного навчання); (3) організація широкосмугового доступу до Інтернету учнів та студентів у навчальних класах та аудиторіях в закладах освіти всіх рівнів; (4) розвиток дистанційної форми освіти з використанням когнітивних та мультимедійних технологій.

Сьогодні розвиток цифрового середовища та глобальної мережі охоплює практично всі сфери життя. Орієнтиром, зокрема, у прийнятті на роботу є володіння людиною цифровими навичками, які дають можливість швидко й ефективно виконувати поставлені завдання, бути успішною та використовувати потенційні можливості. Тому особливого значення в системі освіти набуває питання, як забезпечити навчальний процес відповідними навчально-методичними засобами та навчальними програмами, щоб школа, університет, викладач і система підвищення кваліфікації викладачів відповідала сучасним глобальним і національним викликам й надавала сучасну підтримку у сфері цифрових технологій, розвивала та формувала сучасні цифрові компетенції. Цифровізація передбачає принципово новий формат освітнього середовища, в основі якого цифрові технології, що забезпечують зручні та доступні сервіси і платформи для підвищення конкурентоспроможності, більш ефективної взаємодії усіх учасників навчального процесу, підвищення його прозорості, підвищення ролі інтелектуальної власності, розвитку цифрових навичок [4].

Як зазначається у звіті експертів Всесвітнього економічного форуму в Давосі «Готовність до майбутнього виробництва» [5], для таких держав, як Україна, зосередитися на цифровізації – правильний і єдиний спосіб скоротити настільки відчутний розрив у міжнародних показниках порівняно з іншими країнами світу. Як констатують вітчизняні експерти, інвестиції в бізнес інновацій, розвиток технологічної бази та інфраструктури, фінансування великих інженерних проектів дасть змогу здійснити приголомшливий прорив [6].

В останні роки в напрямі реформування освіти у багатьох економічно розвинених державах відбулася розробка ключових документів, що стали орієнтирами для освітян, серед яких розроблена та представлена в країнах ЄС *Рамка цифрової компетентності для громадян 2.0 (Digital Competence Framework for Citizens 2.0)8.* Побудована вона на основі досвіду багатьох держав та вміщує опис основних галузей у сфері цифрової компетентності, якими має володіти сучасний громадянин. Це такі сфери: інформація та цифрова грамотність, комунікація та співробітництво, створення цифрового контенту, безпечність розв'язання проблем. Рамка цифрової компетентності 2.0 включає такі рівні: базовий користувач, незалежний користувач, професійний користувач.

Європейською спільнотою проведено значну роботу щодо створення потенціалу для цифрової трансформації освіти та навчання, зокрема для зміни вимог до навичок та компетентностей для громадян. Робота була зосереджена на розробці рамок цифрової компетентності для громадян (DigComp), для педа-

гогів (DigCompEdu), для освітніх організацій (DigCompOrg) та для споживачів (DigCompConsumers). У 2016 р. була опублікована система підходів до відкритих вищих навчальних закладів (OpenEdu), а також рамка підприємницької компетентності (EntreComp). Додаткові дослідження європейською спільнотою були проведені в галузі обчислювального мислення (CompuThink) та навчання аналітики і масове відкриття онлайн-курсів (MOOCs) (MOOCNowledge, MOOCs4inclusion).

Важливий аспект – приєднання рамки до системи Europass, що дає змогу тим, хто працевлаштовується та навчається, оцінювати власну цифрову компетентність і наводити результати цієї оцінки (приклад – блок компетентності, що присвячений оцінюванню даних, інформації та цифрового контенту). Зокрема, особа повинна вміти аналізувати, порівнювати та критично оцінювати достовірність і надійність джерел даних, інформації та цифровий контент; аналізувати, тлумачити та критично оцінювати дані, інформацію та цифровий контент) [7].

Згідно з експертними оцінками до 2030 р. від 75 до 375 млн працівників, які складають від 3 до 14 % світової робочої сили, будуть змушені змінити свою професію. Стає актуальним мислити не стільки з точки зору робочих місць, скільки з точки зору навичок і пристосовувати ці навички до потреб ринку праці. Крім того, оскільки технології розвиваються з безпрецедентною швидкістю, програми навчання цифровим навичкам повинні постійно оновлюватися, щоб забезпечити найбільш важливі професійні навички для дорослих учнів. Традиційні громадські центри, наприклад бібліотеки, можуть забезпечувати нові навчальні програми для членів общини. Наприклад, у рамках Національної стратегії безперервного навчання (2014–2020 років) у Болгарії бібліотеки забезпечують навчання цифровим навичкам різних соціальних груп. У Польщі Управління електронних комунікацій організовує курси кодування для посилення формування творчого і аналітичного мислення [8].

На сьогодні, виходячи із законодавчо визначених повноважень, найбільший вплив на розвиток сфери цифрових компетенцій мають Міністерство освіти і науки України та Державне агентство з питань електронного урядування, які мають відігравати найважливішу роль у формуванні відповідних навчальних програм та формувати нові тенденції в системі освіти, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності населення. Так, на законодавчому рівні закріплені такі функції, виконання яких безпосередньо або потенційно стосується сфери цифрових навичок та компетенцій (відповідно до Положення про Міністерство освіти і науки України [9]): визначення стратегії підготовки фахівців з вищою освітою; визначення середньої, позашкільної, професійно-технічної і вищої освіти, інклюзивного навчання та освіти протягом життя; проведення аналітично прогностичної діяльності у сфері вищої освіти, визначення тенденцій її розвитку, формування стратегічних напрямів розвитку вищої освіти з урахуванням науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнення, систематичне відстеження та аналіз потреб вітчизняного ринку праці, внесення пропозицій щодо обсягів і напрямів державної підтримки моніторингу якості освіти; розробка та затвердження державних освітніх стандартів із конкретних професій; розробка державних стандартів освіти, а також стандартів вищої освіти та стандартів освітньої діяльності. Безпосередньо завданнями у сфері цифрових навичок та компетенцій на найближчу перспективу, що закріплені за МОН України на законодавчому рівні (відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.), є розробка програми впровадження цифрових спеціальностей у відповідні навчальні програми профільних навчальних закладів; розвиток цифрових навичок громадян та модернізація систем дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), неформальної освіти, вищої освіти та освіти дорослих і створення відповідних стимулів для розвитку.

На думку А. Ю. Іщенко, одним із головних засобів цифровізації освіти є створення Національної платформи цифрової освіти (НПЦО). Оскільки, реалізація попереднього етапу – створення та введення в дію Національної освітньої електронної платформи, зазнала невдачі. Додаткової актуальності завдання створення НПЦО набуло в умовах пандемії: якби Національна платформа діяла, більшості проблем, пов'язаних з організацією дистанційної освіти, можна було б уникнути. З огляду на це нагально необхідним є перезавантаження проєкту та його реалізація з урахуванням допущених помилок та виявлених недоліків. Вирішення зазначеного завдання, на думку науковця [10], потребує здійснення наступних кроків. Зокрема, Міністерству освіти і науки України із залученням Міністерства цифрової трансформації України, представників фахових спільнот та громадських організацій слід: – створити спеціалізований підрозділ (департамент) цифрової освіти, функцією якого є формування державної освітньої політики за відповідними напрямами для ефективної модернізації освітньої системи; – забезпечити умови для оптимальної взаємодії між основними сторонами процесу створення і застосування електронного освітнього контенту – освітянами, видавцями, ІТ-професіоналами; – розробити та ухвалити «Концепцію розвитку цифрової освіти в Україні», нове «Положення про Національну платформу цифрової

освіти» з урахуванням недоліків, виявлених на попередньому етапі; – розробити нормативні документи щодо стандартів електронних підручників, цифрових навчальних матеріалів та освітніх сервісів; – реалізувати проект створення НПЦО, забезпечити користувачів Національної платформи якісним і сучасним цифровим освітнім контентом, розпочати ліквідацію наявної нині суперечності між відносно високим рівнем цифрової матеріальної бази в освіті та браком якісного і сучасного цифрового освітнього контенту.

Висновки. На підставі вищевикладеного зроблено висновок, що людський капітал, тобто знання, таланти, навички, вміння, досвід, інтелект людей сьогодні виступає рушійною силою цифрової економіки. Цифровізація істотно збільшить продуктивність праці в Україні та стане потужним мультиплікатором, здатним у найкоротший час запустити українську економіку й забезпечити її реальне зростання. Зазначено, що сьогодні цифровізація постає одним із ключових факторів удосконалення системи освіти. Окрім безпосереднього впливу на ефективність навчального процесу, діджиталізація надає ланцюг непрямих переваг, зокрема завдяки цифровізації освітній процес стає більш персоналізованим, доступним і гнучким, що, у свою чергу, забезпечує комфортні умови для самонавчання, ефективного розвитку та кар'єрного зростання. Освіта – це один із базових елементів цифрових інновацій та цифрової економіки загалом, пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств в умовах індустрії 4.0. Зауважено, що в умовах сьогодення необхідно зосередитися на таких напрямах як розвиток людського капіталу на підприємствах шляхом безперервного навчання, підвищення кваліфікації, обізнаності персоналу щодо інноваційних трансформацій.

І насамкінець можемо констатувати, що сьогодні немає сумніву в тому, що світ цифрових технологій загалом, та освіти зокрема, це не лише новий логічний етап розвитку технологічної сфери людства, а й усієї існуючої правової та соціально-політичної реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левчук О. В. Інвестиції в людський капітал як визначальний фактор розвитку сучасної економіки. *Ефективна економіка.* 2013. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1712.
2. Гізело О. І. Інвестиції в людський капітал як умова соціального розвитку України. *Ринок праці та зайнятість населення.* 2015. № 1. С. 12.
3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: схвал. розпорядження КМУ від 17.01.2018 р. № 67-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 16. Ст. 560. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text.
4. Кучерак І. В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. *Теорія і методика професійної освіти.* 2020. Вип. 22. Т. 2. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_2/22.pdf.
5. Digital Transformation Initiative (DTI). URL: http://reports.weforum.org/digital-transformation.
6. Виклики і ризики. Безпековий огляд ЦДАКР. № 4 (91). URL: www.cacds.org.ua.
7. Europass – інструмент для оцінювання цифрової компетентності. URL: https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework.
8. Овладение цифровыми знаниями для использования существующих и новых технологий с особым акцентом на гендерной и молодежной проблематике: доклад Генерального секретаря. Комиссия по науке и технике в целях развития. Двадцать первая сессия, Женева, 14–18 мая 2018 г. Пункт 3 b) предварительной повестки дня. Организация Объединенных Наций.
9. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: КМУ від 16.10.2014 р. № 630. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF.
10. Іщенко А. Ю. Національна платформа цифрової освіти як пріоритетний інструмент оновлення вітчизняної освітньої системи. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/cyfrova-osvita.pdf.

REFERENCES

1. Levchuk, O.V. (2013). Investytsii v liudskyi kapital yak vyznachalnyi faktor rozvytku suchasnoi ekonomiky. *Efektyvna ekonomika – Effective economy, 1*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1712 [in Ukrainian].
2. Hizelo, O.I. (2015). Investytsii v liudskyi kapital yak umova sotsialnoho rozvytku Ukrainy. *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia – Labor market and employment 1, 12* [in Ukrainian].
3. Kontseptsiia rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky: skhval. rozporiadzh. KMU vid 17.01.2018 r. № 67-r. (2018). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official bulletin of Ukraine, 16, Art. 560*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text [in Ukrainian].

4. Kucherak, I.V. (2020). Tsyfrovizatsiia ta yii vplyv na osvitnii prostir u konteksti formuvannia kliuchovykh kompetentnostei. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity – Theory and methodology of professional education, issue. 22, vol. 2*. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_2/22.pdf [in Ukrainian].
5. Digital Transformation Initiative (DTI) URL: http://reports.weforum.org/digital-transformation [in Ukrainian].
6. Vyklyky i ryzyky. *Bezpekovyi ohliad TsDAKR – Security review of CACDS №4 (91)*. URL: www.cacds.org.ua [in Ukrainian].
7. Europass – instrument dlia otsiniuvannia tsyfrovoi kompetentnosti. URL: https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework [in Ukrainian].
8. Ovladeniye tsifrovymi znaniyami dlya ispolzovaniya sushchestvuyushchikh i novykh tekhnologiy s osobym aktsentom na gendernoy i molodezhnoy problematike: doklad Generalnogo sekretarya. Komissiya po nauke i tekhnike v tselyakh razvitiya. Dvadtsat pervaya sessiya. Zheneva. 14–18 maya 2018 g. Punkt 3 b) predvaritelnoy povestki dnya. Organizatsiya Obyedinennykh Natsiy [in Russian].
9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: KMU vid 16.10.2014 r. No. 630. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF [in Ukrainian].
10. Ishchenko, A.Yu. Natsionalna platforma tsyfrovoi osvity yak priorytetnyi instrument onovlennia vitchyznianoi osvitnoi systemy. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/cyfrova-osvita.pdf [in Ukrainian]

ЯРОШЕНКО ОЛЕГ

доктор юридических наук, профессор,
старший научный сотрудник Научно-исследовательского института правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины, член-корреспондент НАПрН Украины

ВАПНЯРЧУК НАТАЛИЯ

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник,
старший научный сотрудник Научно-исследовательского института правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ЕГО ЦИФРОВИЗАЦИЯ

В работе рассмотрено образование как один из базовых элементов цифровых инноваций и цифровой экономики, приоритетное направление развития промышленных предприятий в условиях индустрии 4.0. Отмечено, что цифровые технологии делают образовательный процесс мобильным, дифференцированным и индивидуальным, обеспечивают переход от всех к образованию для каждого. Отмечено, что в сегодняшних реалиях необходимо сосредоточиться на таких направлениях как развитие человеческого капитала на предприятиях путем непрерывного обучения, повышения квалификации, осведомленности персонала относительно инновационных трансформаций. Сделан вывод, что сегодня нет сомнения в том, что мир цифровых технологий в целом и образования в частности это не только новый логический этап развития технологической сферы человечества, но и всей существующей правовой и социально-политической реальности.

Ключевые слова: человеческий капитал, государство, экономика, образование, цифровые технологии, предприятия.

YAROSHENKO OLEG

Doctor of Law, Professor, Senior Researcher at the
Research Institute of Legal Support for Innovative Development of the NALS of Ukraine,
Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

VAPNYARCHUK NATALIYA

PhD in Law, Senior Researcher, Senior Researcher at the
Research Institute of Legal Support for Innovative Development of the NALS of Ukraine

EDUCATION AS A PRIORITY DIRECTION OF DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES AND IT'S DIGITALIZATION

Problem setting. With increasing globalization challenges, the main productive force of society and the rapid socio-economic revival of countries is human capital, which is becoming a powerful integral part of any model of innovative development. Human capital, ie knowledge, talents, skills, abilities, experience, intelligence of people today is the driving force of the digital economy. Digitalization will significantly increase labor productivity in Ukraine and become a powerful multiplier capable of launching the Ukrainian economy in the shortest possible time and ensuring its real growth. Today, digitalization is one of the key factors in improving the education system.

Analysis of recent researches and publications. Various aspects of the introduction of digitalization in the educational space have been the subject of research by foreign (K. Bassett), C. Gere, G. Creeber, G. Deree, M. Deuze, G. Creeber and R. Martin (G. Greeber & R. Martin), L. Manovich (L. Vanovich), J. Stommel (J. Stommel), M. Hand (M. Hand) and domestic (V. Bykov, D. Galkin, M. Zhaldak, M. Leshchenko, P. Matyushko, O. Ovcharuk, V. Rebrina, O. Strizhak, M. Shishkina, A. Yatsyshyn) scientists, but despite the interest shown by the scientific community, the issue of digitalization in modern educational space need further research, especially in a pandemic and the need for distance learning.

Target of this research is to determine the role of education in the context of the development of digital transformation of society, the formation of "intellectual enterprises" and "intellectual industry".

Article's main body. Today, the governments of most European countries are making significant efforts to modernize their education systems through the use of digital technologies. The development of digital education initiates the emergence of new educational practices, which in turn contributes to the transformation of the educational system as a whole. The field of education, localized by institutional, temporal and spatial frameworks, is significantly modernized due to the introduction of digital technologies in the educational process. Ukraine has also embarked on the path of digitalization, as evidenced by the adoption in 2018 of the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020. According to the Concept, digitalization of education is a modern stage of its informatization, which provides saturation of information and educational environment with electronic and digital devices, tools, systems and electronic communication between them, which actually allows integrated interaction of virtual and physical, ie creates cyberphysical educational space.

Today, based on the statutory powers, the Ministry of Education and Science of Ukraine and the State Agency for e-Government have the greatest influence on the development of digital competencies. raising the level of digital literacy of the population. One of the main means of digitalization of education is the creation of the National Platform for Digital Education /

Conclusions. It is concluded that human capital, ie knowledge, talents, skills, abilities, experience, intelligence of people today is the driving force of the digital economy. Digitalization will significantly increase labor productivity in Ukraine and become a powerful multiplier capable of launching the Ukrainian economy in the shortest possible time and ensuring its real growth. It is noted that today digitalization is one of the key factors in improving the education system. In addition to directly affecting the effectiveness of the educational process, digitalization provides a chain of indirect benefits, in particular through digitalization, the educational process becomes more personalized, accessible and flexible, which in turn provides comfortable conditions for self-study, effective development and career growth. Education is one of the basic elements of digital innovation and the digital economy in general, a priority for the development of industrial enterprises in Industry 4.0. It is noted that in today's conditions it is necessary to focus on such areas as the development of human capital in enterprises through lifelong learning, training, awareness of staff on innovative transformations. It is stated that today there is no doubt that the world of digital technologies in general, and education in particular, is not only a new logical stage in the development of the technological sphere of mankind, but also the entire existing legal and socio-political reality.

Key words: human capital, state, economy, education, digital technologies, enterprises.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Ярошенко О. М., Вапнярчук Н. М. Освіта як пріоритетний напрям розвитку промислових підприємств та її цифровізація. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 7–13.

САМОРОДОВ АРТЕМ СЕРГІЙОВИЧ
кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

УДК 346.5:330.341.1:004
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-2

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

В статті розглядається стан інформаційного забезпечення національної інноваційної інфраструктури. Аналізується діюче законодавство й повноваження органів державної влади та інших суб'єктів інноваційного процесу з приводу інформаційного забезпечення. Розглядаються приклади інформаційно-комунікаційного забезпечення інноваційної інфраструктури. Робляться висновки з приводу можливих шляхів покращення ефективності національної інноваційної інфраструктури.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, інформаційне забезпечення, інформаційно-комунікаційні платформи, інноваційний розвиток, інноваційний процес.

Постановка проблеми. Ефективний інноваційний розвиток держави є неможливим без забезпечення належного функціонування інноваційної інфраструктури та інноваційних процесів. У свою чергу, інноваційна інфраструктура повинна бути доступною для користувачів та мати спроможність забезпечувати як матеріально-технічні, так й інформаційні потреби. У цьому аспекті важливим питанням, яке буде розглянуто в даній статті, є забезпечення вільного доступу учасників інноваційного процесу до налагодженої мережі інформаційно-комунікаційної взаємодії та допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання інформаційного забезпечення доступу до інноваційної інфраструктури займалися такі національні вчені як В. В. Малойван, Т. В. Писаренко, Т. К. Кваша, Н. В. Березняк, О. В. Прудка, С. В. Глібко, О. В. Розгон, Ю. В. Георгієвський, Ю. В. Пасмор, О. М. Пєтухова та ін.

Метою статті є аналіз правого регулювання інформаційного забезпечення доступу до інноваційної інфраструктури; виявлення існуючих проблем та можливих шляхів їх вирішення задля підвищення ефективності національної інноваційної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Деякі вчені, розглядаючи інноваційну інфраструктуру у широкому значенні, трактують її як інтегровану сукупність взаємопов'язаних економічних підсистем (ринкову, фінансово-кредитну, матеріально-виробничу, інформаційно-кадрову, консалтингову, маркетингову) [1]. Примітно, що за такого підходу матеріальна складова займає лише одну з багатьох підсистем інноваційної інфраструктури, у той час як значна увага приділяється інформації та знанням, які мають циркулювати у таких утвореннях.

Закон України «Про інноваційну діяльність» [2] також визнає інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності одним з основних принципів державної інноваційної політики в Україні, а організації, що надають інформаційно-комунікаційні послуги відносяться до інноваційної інфраструктури. Нажаль, наведений нормативно-правовий акт не визначає, що саме передбачається під таким забезпечення та як держава має сприяти реалізації цього принципу.

Більш конструктивним у цьому аспекті є Закон України «Про розвиток та державну підтримку МСП в Україні» [3]. Так, ст. 18 наведеного Закону має назву «Інформаційна державна підтримка» та передбачає, що така підтримка може здійснюватися шляхом: 1) створення та забезпечення функціонування державних, регіональних і місцевих інформаційних систем, інформаційно-телекомунікаційних мереж, сприяння започаткуванню підприємницької діяльності за допомогою Інтернету; 2) надання інформації: про стан виконання державних, регіональних і місцевих програм розвитку МСП та рівень ефективності державної підтримки; про стан розвитку МСП; про об'єкти інфраструктури підтримки МСП; іншої інформації (економічної, правової, статистичної, виробничо-технологічної, з питань маркетингу), необхідної для забезпечення розвитку суб'єктів МСП. Окремою ст. 19 регламентує консультаційну державну підтримка суб'єктів МСП, під чим розуміється 1) сприяння утворенню об'єктів інфраструктури під-

 © Самородов А. С., 2021

тримки, які надають консультаційні послуги та забезпечують діяльність суб'єктів МСП; 2) спрощення доступу до інформації в режимі реального часу.

Положення про Міністерство освіти і науки України [4] наводить перелік повноважень, що фактично також відносяться до інформаційно-комунікаційного забезпечення інноваційної діяльності. Так, відповідно п. 4 вказаного положення до повноважень МОН відноситься: забезпечення організації діяльності у сфері науково-технічної інформації (пп. 31); здійснення функціонального управління національною системою науково-технічної інформації (пп. 32); організація використання державних ресурсів науково-технічної інформації, а також здійснення їх пошуку та передачі на безприбуткових засадах (пп. 33); забезпечення розвитку загальнодержавної системи науково-технічної інформації, національної інноваційної системи, системи наукової і науково-технічної експертизи проектів державних, міжнародних та регіональних програм (пп. 74); забезпечення ведення та функціонування Єдиної державної електронної бази з питань освіти, інших державних електронних баз та реєстрів, інших інформаційних систем у сфері, що належить до його компетенції (пп. 78).

Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [5] наводить ще більш вагомий перелік повноважень, що направлені на інформаційне-комунікаційне забезпечення. Згідно пункту 4 до них відноситься: моніторинг, узагальнення та оприлюднення інформації щодо стану розроблення та реалізації державних інвестиційних проектів в установленому порядку (пп. 29); створення умов для розроблення та виробництва сучасної конкурентоспроможної продукції на основі інформаційного забезпечення (пп. 61); організацыя інформаційної та видавничої діяльності у сфері інтелектуальної власності (пп. 70); забезпечення обміну статистичною інформацією з іноземними статистичними органами за міжнародними організаціями (пп. 85); надання на власному інформаційному ресурсі безоплатні консультації рекомендаційного характеру з питань закупівель (пп. 101); формування єдиної інформаційної системи для забезпечення реалізації державної політики у сфері розвитку МСП (пп. 126); підготовка та щорічна публікація в ЗМІ звітів про фінансові, економічні, соціальні та інші показники розвитку МСП в Україні, а також про державну підтримку МСП та її ефективність (пп. 130); взяття участі у впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, створенні системи національних інформаційних ресурсів (пп. 247); взяття участі у підготовці та проведенні конференцій, симпозіумів, семінарів, міжнародних і національних виставок та інших заходів з економічних питань (пп. 275); інформування та надання роз'яснень щодо реалізації державної політики у сфері економічного розвитку і торгівлі (пп. 295); забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, створення системи національних інформаційних ресурсів (пп. 337), тощо.

Одним з органів, що має сприяти розбудові дослідницької інфраструктури та науково-технічному розвитку держави, є Національний фонд досліджень України (далі – Фонд). Відповідно до Положення, [6] яким керується Фонд у своїй діяльності, до його повноважень відноситься сприяння міжнародному обміну інформацією та вченими (п. 7); надання грантової підтримки на трансфер знань та їх поширення (пп. 1, п. 8), а також налагодження наукових контактів та розповсюдження інформації про наукові дослідження в Україні та за кордоном (пп. 4, п. 8). Фонд наділяється також й іншими повноваженнями, які за своєю суттю можуть передбачати інформаційно-комунікаційне забезпечення, хоча це й не визначено прямо, як, наприклад, у повноваженні забезпечувати розвиток національного дослідницького простору та розбудову дослідницької інфраструктури чи сприяти налагодженню науково-технічного співробітництва між науковими установами, закладами вищої освіти та представниками реального сектора економіки і сфери послуг (п. 7). Окрім цього, Фонд підтримує базу даних наукових розробок та досліджень, що ним фінансувалися. Аналіз цієї бази може представляти інтерес у зв'язку з наданням оцінки якості та результативності реалізації таких проектів.

Окрім перелічених органів, в Україні діє державний цільовий фонд Український фонд стартапів (далі – УФС) (офіційна назва: Фонд розвитку інновацій). Переважно його допомога зводиться до надання грантової підтримки, однак разом з тим УФС може надати зацікавленим особам й корисну інформацію. Так, представники бізнесу можуть знайти оптимальні стартапи для подальшої комунікації та співпраці з ними через подання персоналізованої заявки, яка має бути спільно розглянута УФС та European Business Association з урахуванням особливостей суб'єкта звернення. Окрім того, в УФС діє Акселераційна програма, мета якої визначена як «надання допомоги українським стартапам стати успішними глобальними компаніями через навчання, менторство, обмін досвідом і якісний нетворкінг з найсильнішими гравцями міжнародної стартап-екосистеми» [7]. Однак названі програми та ініціативи майже не висвітлені у Положенні, [8] яким регулюється діяльність УФС.

Відповідно до ст. 4 Закон України «Про наукові парки» [9] до функцій наукових парків прямо відноситься інформаційно-методичне, правове та консалтингове забезпечення їх засновників і партнерів, а також надання патентно-ліцензійної допомоги.

У порівнянні з підтримкою Міністерств така допомога є особливо ефективною у зв'язку з наближеністю зацікавлених суб'єктів один до одного через спільну інфраструктуру, спорідненість сфер діяльності тощо.

Для того, щоб інформаційно-комунікаційне забезпечення інноваційної діяльності було більш ефективним та відповідним до реалій конкретної місцевості чи населеного пункту, доцільним виглядає визначення організаційно-правових основ співробітництва територіальних громад з інноваційною інфраструктурою та переорієнтація органів місцевого самоврядування на забезпечення розвитку місцевої та регіональної інноваційної інфраструктури.

Разом з тим, хоча законодавчі зміни і є необхідною передумовою для такого співробітництва, одних лише нормативних змін буде недостатньо. Налагодження ефективної взаємодії із зацікавленими суб'єктами та користувачами інноваційної інфраструктури буде неможливим без проведення інформаційної кампанії, зокрема, розміщенні відповідної інформації на власних інтернет-ресурсах, роз'ясненні порядку застосування відповідного закону та сутності заходів в межах такого співробітництва. Необхідною є також достатня поінформованість вітчизняних та іноземних інвесторів про місцеві інноваційні проекти, а так само обізнаність авторів інноваційних проектів про пропозиції інвесторів. Доречним у цьому аспекті буде створення місцевих чи регіональних інноваційні центри, які надаватимуть консультативну підтримку суб'єктам інноваційної та інвестиційної діяльності, зокрема повну інформацію про правові та економічні особливості території чи населеного пункту (разом з цим вони зможуть здійснювати ефективний моніторинг та облік таких суб'єктів та проектів) [10].

Першочерговим завданням організації інформаційного забезпечення інноваційної діяльності є формування інформаційних ресурсів, які мають розглядатися їх у якості стратегічних ресурсів країни, що складають ядро будь-якої інформаційної системи, призначеної для розвитку інноваційної сфери. Склад таких ресурсів має бути орієнтованим на встановлення інформаційних зв'язків між суб'єктами інноваційної сфери на всіх етапах інноваційного процесу, що серед іншого забезпечить взаємозв'язок між запитом і пропозицією вітчизняної інноваційної продукції [11].

Таким чином, інформаційно-комунікаційна взаємодія між суб'єктами та користувачами інноваційної інфраструктури, представниками бізнесу й державою має відбуватися з перших етапів генерації ідеї та ринкового аналізу її привабливості до останніх етапів комерціалізації інновації та її маркетингу. Повнота та своєчасність забезпечення суб'єктів інноваційного процесу інформацією та актуальними знаннями має прямо впливати на кінцеву результативність такого процесу та затребуваність інновації.

Прикладами інформаційно-методичного, правового та консалтингового забезпечення інноваційної діяльності може виступати надання патентно-ліцензійної допомоги, наукових консультацій, розробки та обґрунтування бізнес-планів інноваційних проектів, інформаційно-комунікаційного, технологічного, інформаційно-методологічного, правового, консалтингового забезпечення, надання патентно-ліцензійної допомоги, інформаційно-консультативне супроводження трансферу тощо [12].

Забезпечення інформаційно-комунікаційної взаємодії між суб'єктами інноваційного процесу є запорукою ефективності їхнього функціонування в цілому. Така взаємодія може реалізовуватися як в межах міжнародної мережі, яка об'єднує суб'єктів інноваційної інфраструктури різних видів, так і в мережах окремих видів суб'єктів. Так, на сьогоднішній день в світі здійснюють діяльність міжнародні мережі бізнес-ангелів, бізнес-інкубаторів та наукових парків, що функціонують у формі неурядових неприбуткових організацій та надають освітні, інформаційно-комунікаційні, представницькі та інвестиційні послуги їхнім членам [13].

До мережі інформаційно-комунікаційної взаємодії можна також віднести інноваційно-технологічні центри, центри трансферу технологій, інформаційні агентства, консалтингові фірми, інформаційні фонди бібліотек і наукових установ, органи статистики, центри комерціалізації інновацій, служби обміну інформацією та інші організації схожого роду [14].

Прикладом інформаційно-комунікаційної платформи для консолідації правових знань в сферах функціонування національних і регіональних інноваційних систем, діяльності малих і середніх підприємств і діджиталізації економіки є платформа Smart Law Innovation, що була розроблена Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України [15]. Окрім доступу до накопиченої бази знань вказана платформа пропонує послуги у вигляді розробки законопроектів, надання зауважень і пропозицій до законопроектів, надання науково-правових висновків, анкетування, консультування, а також ставить за мету інформаційне забезпечення та стимулювання створення бізнес-оточення стартапів.

Загалом інформаційне забезпечення інновацій може розглядатися як сукупність законних, своєчасних, ефективних, цілеспрямованих і захищених процесів збирання, сприйняття, зберігання, переробки, передання, надання, отримання і використання релевантної інформації для розв'язання поставлених завдань. Значний вплив на таке забезпечення справля-

ють процеси комп'ютеризації, автоматизації, інформатизації та прогрес у сфері ІТ, що стає чинником формування інфосередовища нового рівня, яке забезпечує інтегрованість, інтерактивність, гнучкість та інтелектуалізацію новітньої технології, самого середовища та інноваційної діяльності людей [16].

Наявність інформації є необхідною передумовою й для ефективного інвестування в інноваційні проекти. З метою прийняття обґрунтованих рішень в інвестиційній сфері зацікавленим суб'єктам необхідно визначитись з формалізацією всіх індикаторів інноваційної активності та визначенням параметрів, якими характеризується інноваційна інформація. Серед найбільш важливих вимог до інформаційного забезпечення рішень в інноваційній сфері можна виділити: доступність форми та змісту (зрозумілість, коректність); достатність (повнота), законність, актуальність, достовірність (правдивість), своєчасність, суттєвість (цінність), зрозумілість (простота), співставність (можливість порівняння), ефективність [17].

До інформації, необхідної для забезпечення ефективності інноваційного процесу, можна віднести науково-технічні, патентні, комерційні, маркетингові, статистико-демографічні, правові відомості, дані про конкурентів та потенційних споживачів та ін. Як правило, вони надають компаніям важливу інформацію для прийняття обґрунтованих рішень, однак нерідко такі дані можуть виявитися не структурованими, неактуальними та не застосовними до реалій конкретного регіону чи сектору [18].

Виявити, який вплив інформація здійснює на реальну ефективність інноваційної діяльності та чи є її використання доцільним, може допомогти інформаційний менеджмент. Обґрунтований науковий підхід до управління інформацією має передбачати встановлення практично-наслідкових зв'язків між використанням інформації та зміною показників зацікавленого суб'єкту. З цією метою доцільним є застосування спеціальних тестів, зокрема тесту Грейнджера, розширеного тесту Дікі-Фуллера, тесту Філіпса-Перрона та тесту Квятковського-Філліпса-Шмідта-Шина [19].

Прийняти роль в актуалізації і конкретизації регіональної та галузевої інформації можуть ВНЗ, а тому слід звернути увагу на їх роль у інформаційно-комунікаційному забезпеченні інноваційної інфраструктури. Дослідники відзначають, що наразі партнерські відносин суспільство-університет є недостатньо розробленими. На сьогоднішній день ВНЗ повинен бути не лише «інкубатором» для підготовки професійних кадрів, а має стати постійним місцем виробництва, відтворенням і передачі знань у різні регіональні та галузеві об'єднання. У той же час, з огляду на необхідність розвитку інноваційної інфраструктури та поглиблення реформи децентралізації, вітчизняні ВНЗ мають слабку орієнтацію на завдання розвитку територій. Зміцнити позиції ВНЗ як суб'єктів регіональної інноваційної інфраструктури може підвищення обізнаності в бізнес-середовищі щодо нових можливостей та необхідності співпраці з університетами; впровадження швидкісних та надійних мереж передачі даних для навчальних та аналітичних цілей; створення спеціалізованих галузевих комунікаційних платформ з бізнесом, тощо [20].

Висновки. Отже, відзначаючи керівну роль інформації у сучасному світі, доцільно визнати інформаційне-комунікаційне забезпечення інноваційної інфраструктури необхідною передумовою для збільшення економічного та наукового потенціалу держави. Суб'єктам інноваційної та інвестиційної діяльності, що прагнуть підвищити власну продуктивність, потрібно орієнтуватися у великих масивах інформації для прийняття найбільш доречних та виправданих рішень. У зв'язку з цим підвищується значення інформаційно-комунікаційних центрів, платформ та інших утворень, що можуть запропонувати клієнтам структуровану, актуальну, перевірену та доступну інформацію, зібрану у одному місці. Окремо слід звернути увагу на необхідність держави заохочувати обмін інформацією на регіональному та галузевому рівнях, що може бути досягнуто через посилення ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні місцевих та регіональних інноваційних інфраструктур (як завдяки зміні законодавства, так і завдяки проведенню інформаційних компаній та розробці відповідних інформаційно-комунікаційних платформ); а також через стимулювання ВНЗ до більш активної взаємодії з суспільством та бізнесом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малойван В. В. Інноваційна інфраструктура: методологічні засади правового регулювання. *Право та інновації.* 2015. № 2 (10). С. 43–48. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Maloivan10.pdf.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text.

4. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text.
5. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 р. № 838. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text.
6. Про Національний фонд досліджень України: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 р. № 528. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-%D0%BF#Text.
7. Український фонд стартапів: офіційний сайт. URL: https://usf.com.ua/.
8. Положення про грантову програму Фонду розвитку інновацій. URL: https://usf.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/POLOZhENNYa_PRO_GRANTOVU_PROGRAMU_FONDU_ROZVITKU_INNOVACII_docx.pdf.
9. Про наукові парки: Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text.
10. Органи місцевого самоврядування в системі інноваційних відносин: проблеми та перспективи: розділ монографії. НДІ ПЗІР НАПрН України. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Zadykhaylo/1_3.pdf.
11. Писаренко Т. В., Кваша Т. К., Березняк Н. В., Прудка О. В. Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий та вітчизняний досвід: монографія. Київ: УкрІНТЕІ, 2015. 239 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/336588733_Informacijne_zabezpecenna_innovacijnogo_rozvitku_svitovij_ta_vitciznanij_dosvid.
12. Глібко С. В. Наукові парки України: правовий аспект. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків. 20 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 44–50. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15850?locale=uk.
13. Глібко С. В., Розгон О. В., Георгієвський Ю. В. та ін. Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 360 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/MonoHlibko20/MonoHlibko20.pdf.
14. Zinchenko O., Finahina O., Pankova L., et al. Investing in the development of information infrastructure for technology transfer under the conditions of a regional market. *Transfer of technologies: industry, energy, nanotechnology.* 2021. Vol. 3 No. 13 (111). P. 6-17. URL: http://journals.uran.ua/eejet/article/view/235948.
15. Інформаційно-комунікаційна платформа Smart Law Innovation. URL: https://smartlawin.ndipzir.org.ua/.
16. Пасмор Ю. В. Проблеми інформаційного забезпечення інновацій: соціально-комунікаційний аспект. *Актуальні питання інноваційного розвитку.* 2012. № 2. С. 42-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2012_2_9.
17. Пєтухова О. М. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності. *Інтелект XXI.* Сер. Інвестиційно-інноваційна діяльність. 2014. № 6. С. 66-70. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2014/2014_6/8.pdf.
18. Barykina Yu. Analysis of information support for innovation development. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering.* Ser.: Mater. Sci. 2019. Vol. 667. Art. 012012. URL: https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/667/1/012012.
19. Bacho R., Pukala R., Hlibko S., Vnukova N., P. Pola. Information Management: the Key Driver of the Economic System's Development. *Marketing and Management of Innovations.* 2019. №3. P. 297–307. doi: http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-23.
20. Prokopenko O., Holmberg R., Omelyanenko V. Information and communication technologies support for the participation of universities in innovation networks (comparative study). *Innovative Marketing.* 2018. №14(3). P. 17–29. URL: https://www.researchgate.net/publication/329435093_Information_and_communication_technologies_support_for_the_participation_of_universities_in_innovation_networks_comparative_study.

REFERENCES

1. Maloivan, V.V. (2015). Innovatsiina infrastruktura: metodolohichni zasady pravovoho rehuliuvannia. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation, 2(10), 43–48.* URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Maloivan10.pdf [in Ukrainian].
2. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].
3. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 r. № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.10.2014 r. № 630. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

5. Pytannia Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.09.2019 r. № 838. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
6. Pro Natsionalnyi fond doslidzhen Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.07.2018 r. № 528. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-%D0%BF#Text.
7. Ukrainskyi fond startapiv: ofitsiinyi sait. URL: https://usf.com.ua/ [in Ukrainian].
8. Polozhennia pro hrantovu prohramu Fondu rozvytku innovatsii. URL: https://usf.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/POLOZhENNYa_PRO_GRANTOVU_PROGRAMU_FONDU_ROZVITKU_INNOVACII_docx.pdf [in Ukrainian].
9. Pro naukovi parky: Zakon Ukrainy vid 25.06.2009 r. № 1563-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text [in Ukrainian].
10. Orhany mistsevoho samovriaduvannia v systemi innovatsiinykh vidnosyn: problemy ta perspektyvy. NDI PZIR NAPrN Ukrainy. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Zadykhaylo/1_3.pdf [in Ukrainian].
11. Pysarenko T. V., Kvasha T. K., Berezniak N. V., Prudka O. V. (2015). Informatsiine zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku: svitovyi ta vitchyznianyi dosvid. Kyiv: UkrINTEI. URL: https://www.researchgate.net/publication/336588733_Informacijne_zabezpecenna_innovacijnogo_rozvitku_svitovij_ta_vitciznanij_dosvid [in Ukrainian].
12. Hlibko S. V. (2017). Naukovi parky Ukrainy: pravovyi aspekt. *Innovatsiina systema ta informatsiini tekhnolohii v suchasnii nautsi : zb. tez dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv. 20 zhovt. 2017 r.) – Innovative System and Information Technology in Contemporary Science: Proceedings of the International conference.* Kharkiv, *44–50.* URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15850?locale=uk [in Ukrainian].
13. Hlibko S. V., Rozghon O. V., Heorhiievskyi Yu. V. et al. (2020). Pravove zabezpechennia Natsionalnoi innovatsiinoi systemy u suchasnykh umovakh. S. V. Hlibko, O. V. Rozghon (Ed.). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/MonoHlibko20/MonoHlibko20.pdf [in Ukrainian].
14. Zinchenko O., Finahina O., Pankova L., et al. (2021). Investing in the development of information infrastructure for technology transfer under the conditions of a regional market. *Transfer of technologies: industry, energy, nanotechnology, Vol. 3, No. 13 (111), 6–17*. URL: http://journals.uran.ua/eejet/article/view/235948.
15. Informatsiino-komunikatsiina platforma Smart Law Innovation. URL: https://smartlawin.ndipzir.org.ua/ [in English].
16. Pasmor Yu. V. (2012). Problemy informatsiinoho zabezpechennia innovatsii: sotsialno-komunikatsiinyi aspekt. *Aktualni pytannia innovatsiinoho rozvytku – Actual issues of innovation development, 2, 42–47.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2012_2_9 [in Ukrainian].
17. Pietukhova O. M. (2014). Informatsiine zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti. *Intelekt XXI – Intelligence XXI, Ser. Investytsiino-innovatsiina diialnist, 6, 66–70.* URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2014/2014_6/8.pdf [in Ukrainian].
18. Barykina Yu. (2019). Analysis of information support for innovation development. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, Ser.: Mater. Sci., Vol. 667. Art. 012012.* URL: https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/667/1/012012 [in English].
19. Bacho R., Pukala R., Hlibko S., Vnukova N., P. Pola. (2019). Information Management: the Key Driver of the Economic Systems Development. *Marketing and Management of Innovations, 3, 297–307.* URL: http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-23 [in English].
20. Prokopenko O., Holmberg R., Omelyanenko V. (2018). Information and communication technologies support for the participation of universities in innovation networks (comparative study). *Innovative Marketing, 14(3), 17–29.* URL: https://www.researchgate.net/publication/329435093_Information_and_communication_technologies_support_for_the_participation_of_universities_in_innovation_networks_comparative_study [in English].

САМОРОДОВ АРТЕМ

кандидат юридических наук, младший научный сотрудник Научно-исследовательского института правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДОСТУПА К ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЕ

В статье рассматривается состояние информационного обеспечения национальной инновационной инфраструктуры. Анализируется действующее законодательство и полномочия органов государственной власти

и других субъектов инновационного процесса в сфере информационного обеспечения. Рассматриваются примеры информационно-коммуникационного обеспечения инновационной инфраструктуры. Делаются выводы в отношении возможных путей повышения эффективности национальной инновационной инфраструктуры.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, информационное обеспечение, информационно-коммуникационные платформы, инновационное развитие, инновационный процесс.

SAMORODOV ARTEM

PhD, Research Assistant of Scientific and Research Institute
of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

INFORMATION PROVISION OF ACCESS TO INNOVATION INFRASTRUCTURE

Problem setting. Effective innovative development of the state is impossible without ensuring the proper functioning of innovation infrastructure and innovation processes. In turn, the innovation infrastructure must be accessible to users and have the ability to meet both logistical and information needs. In this aspect, an important issue that will be considered in this article is to ensure free access of participants in the innovation process to the established network of information and communication interaction and assistance.

Analysis of recent researches and publications. V.V. Maloyvan, T.V. Pisarenko, T.K. Kvasha, N.V. Bereznyak, O.V. Prudka, S.V. Glibko, O.V. Rozgon, Yu. V. Georgievsky, Yu. V. Pasmor and O.M. Petukhova studied the issue of information support for access to innovation infrastructure.

Target of research is to analyze the legal regulation of information support for access to innovation infrastructure; identification of existing problems and possible ways to solve them in order to increase the efficiency of the national innovation infrastructure.

Article's main body. The article discusses the state of information support of the National Innovation Infrastructure. The current legislation and powers of state authorities and other subjects of the innovation process in the field of information support are analyzed. Examples of information and communication provision of innovative infrastructure are considered. Conclusions are drawn regarding possible ways to increase the efficiency of the national innovation infrastructure.

It is expedient to recognize the information and communication support of the innovation infrastructure as a necessary precondition for increasing the economic and scientific potential of the state. Innovation and investment actors seeking to increase their productivity need to navigate large amounts of information to make the most appropriate and justified decisions. This increases the importance of information and communication centers, platforms and other entities that can offer customers structured, relevant, verified and accessible information gathered in one place.

Conclusions and prospects for the development. Particular attention should be paid to the need for the state to encourage the exchange of information at the regional and sectoral levels, which can be achieved by strengthening the role of local governments in providing local and regional innovation infrastructures (both by changing legislation and by conducting information campaigns and communication platforms); as well as by encouraging universities to more actively interact with society and business.

Keywords: innovative infrastructure, informational support, information and communication platforms, innovative development, innovation process.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Самородов А. С. Інформаційне забезпечення доступу до інноваційної інфраструктури. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 14–20.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАВА ЄС

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
КОТЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ
студент 4 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.231.14
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-3

АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОВІ МЕХАНІЗМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Стаття присвячена дослідженню адміністративних та судових засобів захисту службовців Європейського Союзу у разі порушення їх прав інституціями ЄС. Здійснено аналіз судової практики Загального Суду Європейського Союзу, досліджено процедуру вирішення спорів між ЄС та його службовцями в рамках інституту Європейського омбудсмена та проведено аналіз адміністративного порядку вирішення спорів в рамках інституцій ЄС.

Ключові слова: Загальний Суд ЄС, Європейський омбудсмен, вирішення спорів, адміністративний та судовий порядок, захист прав службовців.

Постановка проблеми. Розвиток публічної служби Європейського Союзу відбувався одночасно з розвитком його інституційної системи. Після створення трьох Європейських Співтовариств, зокрема Європейського співтовариства вугілля та сталі, Європейського економічного співтовариства та європейського співтовариства з атомної енергії, кожне з цих співтовариств мало власну бюрократичну структуру, які опікувалася адмініструванням діяльності даних співтовариств. Процес злиття співтовариств відповідно до Конвенції про деякі спільні інститути 1958 р. та Договором про злиття 1967 р. суттєво вплинув і на публічну службу, оскільки формування єдиної інституційної системи потребувало і уніфікації інституту публічної служби. Саме тому в 1968 р. був прийнятий Регламент Ради, яким були затверджені Положення щодо персоналу Європейських Співтовариств. Після набуття чинності Лісабонським договором в 2009 році, повноваження наднаціональних інституцій значно розширилися. Реформування інституційної структури в рамках так званого «законодавчого трикутника» Ради ЄС, Європейської комісії та Європейського парламенту стало передумовою переформатування структури публічної служби ЄС. Оскільки інституційна система ЄС вже є остаточно сформованою, нагальним є питання більш детального визначення правового статусу публічних службовців ЄС. Регламент Ради, хоч і був неодноразово доповнений змінами, передбачає лише адміністративний шлях вирішення спору інституції та службовця, після якого може слідувати провадження в Суді ЄС. Інститут Європейського омбудсмена був залишений поза увагою в питанні захисту прав службовців, хоча саме він є органом, який відповідальний за дотримання принципу прозорості при здійсненні будь-яких процедур в рамках інституцій, органів та агенцій. Крім того, остання практика Суду ЄС першої інстанції (далі – Загальний Суд), який розглядає службові спори після розформування Трибуналу з публічної служби, вказує на те, що питання захисту прав службовців є не менш важливим, ніж захист прав громадян ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань, що стосуються адміністративно-судових механізмів захисту прав публічних службовців в Європейському Союзі звертаються такі вчені, як:

© Маринів І. І., Котенко А. О., 2021

М. Ентін, Я. Абрамов, Ю. Дзись, М. Орцан (Massimo Francesco Orzan), К. Деммке (Christoph Demmke), М. Санц (Margarita Sanz,), Р. Бломейєр (Roland Blomeyer), М. Бік (Mike Beke).

Метою даної статті є дослідження ефективності різних способів захисту прав службовців в рамках acquis ЄС.

Виклад основного матеріалу. В 2016 році припинив свою роботу Трибунал з питань публічної служби, що розглядав спори між інституціями ЄС та їх службовцями. Результати його діяльності досить чітко можна прослідкувати у його звітах. Так, станом на 2016 рік, суд розглянув 169 справ, прийняв до розгляду 77 нових справ, а також ще 139 справ перебували на стадії розгляду. Слід зазначити, що кількість розглянутих справ залишалася відносно стабільною у період з 2012 по 2016 роки. Так, якщо до розгляду в 2012 р. трибуналом була прийнята 121 справа, то в 2014 та 2016 – 152 і 169 відповідно. В 2016 році із 169 позовів лише 35 з них були повністю або частково задоволені, включно із справами, що були розглянуті за спеціальною процедурою, 48 позовів було відхилено повністю або частково, ще 49 справ було вилучено з реєстру. Таким чином, лише близько 20 відсотків рішень було винесено на користь позивача [1, с. 261]. У той же час, середній строк розгляду справи, враховуючи повну судову процедуру, склав 20 місяців [1, с. 262]. Чи є дані показники достатніми і чи є строки розумними? Зрозуміти це можна лише при порівнянні з іншими засобами позасудового захисту, що існували на той час. В 2016 році офіс Європейського омбудсмена прийняв 1880 скарг, з яких 711 відносилися до юрисдикції Омбудсмена, за якими було відкрито 269 справ. Середній строк розгляду скарги склав 10 місяців [2, с. 40]. Враховуючи те, що на відміну від Трибуналу, Омбудсмен мав право направляти скарги за належною юрисдикцією або давати поради шляхом відсилання до компетентних органів та інституцій у разі непоширення його юрисдикції на ту чи іншу скаргу, то результати вказують на те, що по завершенню своєї роботи Трибунал з публічної служби продемонстрував набагато нижчу ефективність своєї роботи. Після припинення його роботи, позови з оскарження застосування законодавства ЄС до публічних службовців почав приймати Загальний Суд. Дізнатися, чи покращилася ситуація після такої зміни, можна оцінивши ефектність кожного засобу захисту прав публічного службовця, що наразі існує в рамках Європейського Союзу.

Правовий статус публічних службовців регулюється Регламентом Ради ЄС № 259/68, яким закріплений правовий статус службовців Європейського Союзу, а також порядок вирішення спорів між службовцями та інституціями ЄС. Так, ст.90 Регламенту передбачено, що якщо будь-який службовець, до якого застосовується Регламент службових осіб ЄС, вважає, що дія того чи іншого акта порушує його права, то він може може надіслати запит до компетентного органу, що його призначив (англ. Appointing Authority) з вимогою вчинити певні дії. Якщо протягом 4 місяців з дня подачі запиту службовець не отримує відповідь, презюмується відмова. Після цього у службовця є тримісячний строк для подачі скарги на акт, що негативно впливає на права та свободи службової особи. Після цього орган, що призначає службових осіб, має 4-місячний строк для розгляду скарги. При закінченні цього строку у тому разі, якщо відповідь на скаргу так і не надійшла, презюмується відмова у її задоволенні. Лише після цього, відповідно до ст.91 Регламенту, службова особа має право оскаржити законність акта до Суду ЄС [3]. Однак, існують виключення, зокрема коли службова особа може одночасно з поданням скарги до компетентного адміністративного органу подати позов до Суду ЄС з приводу оскарження законності акта у тому разі, якщо разом з позовом подається клопотання про призупинення дії акта або застосування тимчасових засобів. Доцільним є проаналізувати відповідність зазначених процесуальних норм принципу належного врядування. Так, Принципи публічної служби, опубліковані в 2012 році Європейським омбудсменом, передбачають відповідність дій публічних службовців принципу прозорості, який полягає у тому, що публічні службовці повинні обґрунтовувати причини своїх дій та забезпечувати належне документування своїх дій [4, с. 6]. У той же час, Кодекс належної адміністративної поведінки, виданий під егідою Офісу Європейського омбудсмена, ставить в основу принципу належного врядування таку його невід'ємну складову як право на належне управління, зміст якого полягає в тому, що кожна особа має право на неупереджений розгляд свого звернення в розумний строк, а також обов'язок адміністративних інститутів надавати об'єктивні причини своїх рішень [5, с. 6]. На основі системного аналізу основоположних принципів, цілком логічно постає запитання: «Чи відповідають принципу прозорості, об'єктивності, неупередженості та належного врядування дії інституцій ЄС по відношенню до своїх службовців?». Регламентом прямо передбачено те, що по закінченню строку розгляду скарги адміністративним органом або структурною одиницею інституції, призначаючий орган цілком може проігнорувати необхідність повідомити службовця про причини у відмові в задоволенні скарги, оскільки по закінченню строку розгляду автоматично презюмується відмова. Дану ситуацію цілком можливо назвати прогалиною в адміністративному законодавстві ЄС, результатом якої є, по-перше, порушення принципу прозорості, відповідно до якого особа має право на ознайомлен-

ня з мотивованою відмовою. По-друге, очевидно, що службова особа, не отримавши вичерпної відповіді на свою скаргу, звернеться до Суду ЄС, намагаючись оскаржити законність дії того чи іншого нормативно-правового акта, тим самим збільшуючи навантаження на судову систему ЄС. Досить вдало з даного приводу висловлюється Массімо Орцан (Massimo Orzan), зазначаючи, що можливість оскаржити законність дії акту службовцем безпосередньо до Суду ЄС, яку Загальний Суд визнав у справі T-787/14 P, BCE v. Cerafogli, суттєво спрощує захист службовцем свої прав, свобод та законних інтересів [6]. Тим не менш, автор зазначає, що поява виключення щодо прямого оскарження законності адміністративного акта до Суду ЄС, про яке йшла мова вище, сама по собі порушує так зване правило відповідності між змістом скарги при досудовій процедурі та скаргою до суду, оскільки дозволяє оминути адміністративний порядок вирішення спору і перейти одразу до судового [7, с.1301]. Така практика робить позасудове вирішення адміністративних спорів майже нікчемним, оскільки лише Суд ЄС має право вирішувати питання законності актів інституцій ЄС. Таким чином, відбувається перекладання відповідальності на Суд, що супроводжується очевидно несправедливим механізмом оскарження рішень інституцій шляхом звернення до компетентного підрозділу інституції в позасудовому порядку. Таким чином, перший із трьох наявних засобів захисту прав публічних службовців ЄС потребує перегляду та переосмислення його місця в системі законодавства Європейського Союзу.

Що стосується вирішення спорів шляхом оскарження законності актів інституцій до Суду ЄС, то ефективність даного засобу захисту прав службовців Союзу, як і у випадку з нині не діючим Трибуналом з питань публічної служби, визначається шляхом аналізу його діяльності, а саме розгляду справ з питань публічної служби. Станом на 2020 рік, Загальний суд розглянув 748 справ, 182 з яких стосувалися питань публічної служби. Середній строк розгляду справи склав понад 15 місяців [8, с. 61].

У практиці Загального суду є приклади вирішення спорів на користь позивачів-публічних службовців. Причому предмет позовних скарг є настільки широким, наскільки широкі питання адміністрування персоналу передбачає Регламент Ради ЄС щодо статусу службових осіб ЄС. Зокрема у справі T-202/17 Ana Calhau Correla de Palva v. European Commission від 09.06.2021 про анулювання рішення Європейського департаменту з добору кадрів (EPSO), предметом позовної скарги є оскарження рішення департаменту EPSO/AD/293/14, яким кількість мов, доступних для вибору в якості другої мови, було обмежено до двох. В результаті такого обмеження заявник не набрала необхідної кількості балів для проходження відбору. Загальний суд в цьому рішенні вкотре визнав право службовця ЄС оскаржувати акти Комісії відповідно до положень Установчих договорів, тобто оминаючи загальні положення Регламенту Ради, а також анулював акт Європейського департаменту з добору кадрів, виявивши ознаки мовної дискримінації в діях даного органу [9]. Ще одним яскравим прикладом різноманітності практики Загального Суду у справах з питань публічної служби є апеляції до Загального Суду, які розглядалися ним тоді, коли Трибунал з питань публічної служби ще функціонував. Прецедентною і надважливою для розуміння недоліків механізмів захисту прав публічних службовців ЄС є справа F-26/12 Cerafogli v ECB, підставою для позову в якій стало ненадання службовцю Європейського Центрального Банку доступу до актів щодо призначення його заробітної плати. Трибунал з питань публічної служби виніс рішення на користь позивача, керуючись принципом прозорості та об'єктивності адміністрування при винесенні рішень інституціями. Апеляція до цієї справи і стала прецедентом, яким Суд ЄС визнав право публічного службовця ЄС оскаржувати законність актів інституцій щодо нього напряму до суду [10].

Тим не менш, довготривалість судової процедури не дає назвати даний спосіб захисту цілком ефективним. До того ж, якщо скарга не стосується матеріальної шкоди, то процедура розгляду в Суді ЄС може навіть ускладнити відновлення особи в правах, покладаючи судові витрати на сторони справи. Це означає те, що як вже було сказано вище, позасудовий засіб врегулювання адміністративних спорів повинен бути переглянутий, оскільки саме завдяки первинній процедурі оскарження правомірності акта щодо службовця до вищестоящих адміністративних структур, передбаченій в Регламенті щодо статусу службовців, можна уникнути подальшого судового розгляду.

Третім способом, яким може скористатися публічна службова особа в Європейському Союзі для захисту власних прав, є звернення до Європейського омбудсмена. На даний момент, виходячи з вищенаведених фактів, саме цей інструмент захисту прав публічного службовця ЄС вбачається найшвидшим, найбільш справедливим та таким, що несе найменші витрати для всіх сторін спору, способом для вирішення адміністративних спорів між службовцями та інституціями ЄС. Відповідно до щорічного звіту Європейського омбудсмена, за 2020 рік даним органом було проведено 30 розслідувань щодо Європейського офісу з добору кадрів, залученого до відбору персоналу для призначення на посади публічної служби в Європейській комісії, що засвідчує наявність компетенції Омбудсмена у розслідуваннях, що

стосуються органів та виконавчих інституцій, таких як Європейська комісія [11, с. 31]. Найголовнішою перевагою Омбудсмена над іншими засобами адміністративно-судового захисту є середній строк розгляду скарги, який в 2020 році склав менше 5 місяців [11, с. 35]. Очевидним є те, що у порівнянні навіть із строками, передбаченими на оскарження актів інституцій у Регламенті Ради щодо службовців ЄС, строки розгляду скарг Європейським омбудсменом дозволяють більш швидко вирішувати ті чи інші адміністративні спори. Більше того, у зв'язку з тим, що Омбудсмен як орган здатний проводити розслідування з власної ініціативи та має у своєму розпорядженні такий інструмент як стратегічні ініціативи, його вплив може не лише допомогти у вирішенні наявних спорів з приводу захисту службовцями своїх прав, а й запобігти появи спорів з однакових підстав. В практиці омбудсмена вже є прецеденти, коли його рекомендації, не сприйняті інституціями та органами на етапі розслідування, були так чи інакше імплементовані у вигляді законодавства. Зважаючи на рівень довіри до Європейського омбудсмена з боку інституцій, що підтверджується внесенням змін до відомчих нормативних актів, є підстави вважати, що якщо його діяльність і не призведе до перегляду системи оскарження актів інституцій службовцями по відношенню до них, то вона обов'язково може сприяти її удосконаленню шляхом слідування вищезазначеним принципам прозорості та належного врядування.

Висновки. Слід зауважити, що питання вибору способу захисту власних прав є дискрецією кожного публічного службовця ЄС. Зважаючи на сучасний стан адміністративно-правових механізмів Європейського Союзу щодо захисту прав публічних службовців, доцільним буде констатувати проблемність здійснення даного захисту. Найбільш ефективним засобом з точки зору прозорості, доступності та розумності строків на даний момент є інститут Омбудсмена. Таким чином, зважаючи на проблеми, окреслені вище, не буде раціональним рішення залишити наявні механізми в поточному стані, оскільки розбалансування захисних механізмів у сфері публічної служби може мати непередбачувані наслідки в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Court of Justice of the European Union. Annual report 2016. Judicial Activity. Luxembourg, 2017. URL: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-03/ra_jur_2016_en_web.pdf.
2. European Ombudsman. Annual report 2016. 16 May 2017. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/doc/annual-report/en/79333.
3. Regulation No 31 (EEC), 11 (EAEC), laying down the Staff Regulations of Officials and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Economic Community and the European Atomic Energy Community. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01962R0031-20140501.
4. Public service principles for the EU civil service. 19 June 2012. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/11650.
5. The European Code of Good Administrative Behaviour. 01 March 2002. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/3510.
6. General Court, judgment of 27 October 2016, case T-787/14 P, BCE v. Cerafogli. URL: https://eurlex.europa.eu/legalcontent/FR/TXT/?uri=CELEX%3A62014TJ0787.
7. A New Derogation to the Admissibility of an Application in Staff Cases: The Cerafogli Judgment. URL: https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/new-derogation-admissibility-application-staff-cases-cerafogli-judgment.
8. Court of Justice of the European Union. Annual report 2020. URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7000/en/.
9. Judgment of the General Court (First Chamber) of 9 June 2021 (Extracts).
10. Ana Calhau Correia de Paiva v European Commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:62017TJ0202
11. Judgment of the Civil Service Tribunal - 18 September 2014Cerafogli v ECB. Case F-26/12. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX%3A62012FJ0026.
12. European Ombudsman. Annual Report 2020. 18 May 2021. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/doc/annual-report/en/141317.

REFERENCES

1. Court of Justice of the European Union. Annual report 2016. Judicial Activity. Luxembourg, 2017. URL: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-03/ra_jur_2016_en_web.pdf [in English].
2. European Ombudsman. Annual report 2016. 16 May 2017. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/doc/annual-report/en/79333 [in English].

3. Regulation No 31 (EEC), 11 (EAEC), laying down the Staff Regulations of Officials and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Economic Community and the European Atomic Energy Community. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01962R0031-20140501 [in English].
4. Public service principles for the EU civil service. 19 June 2012. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/11650 [in English].
5. The European Code of Good Administrative Behaviour. 01 March 2002. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/3510 [in English].
6. General Court, judgment of 27 October 2016, case T-787/14 P, BCE v. Cerafogli. URL: https://eurlex.europa.eu/legalcontent/FR/TXT/?uri=CELEX%3A62014TJ0787 [in English].
7. A New Derogation to the Admissibility of an Application in Staff Cases: The Cerafogli Judgment. URL: https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/new-derogation-admissibility-application-staff-cases-cerafogli-judgment [in English].
8. Court of Justice of the European Union. Annual report 2020. URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7000/en/ [in English].
9. Judgment of the General Court (First Chamber) of 9 June 2021 (Extracts).
10. Ana Calhau Correia de Paiva v European Commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:62017TJ0202 [in English].
11. Judgment of the Civil Service Tribunal - 18 September 2014 Cerafogli v ECB. Case F-26/12. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX%3A62012FJ0026. [in English].
12. European Ombudsman. Annual Report 2020. 18 May 2021. URL: https://www.ombudsman.europa.eu/en/doc/annual-report/en/141317 [in English].

МАРЫНИВ ИВАННА

кандидат юридических наук, доцент кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

КОТЕНКО АНДРЕЙ

студент 4 курса международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

АДМИНИСТРАТИВНО-СУДЕБНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ ПУБЛИЧНЫХ СЛУЖАЩИХ

Статья посвящена исследованию административных и судебных средств защиты служащих Европейского Союза в случае нарушения их прав институтами ЕС. Осуществлен анализ судебной практики Общего Суда Европейского Союза, исследована процедура разрешения споров между ЕС и его служащими в рамках института Европейского омбудсмена и проведен анализ административного порядка разрешения споров в рамках институтов ЕС.

Ключевые слова: Общий Суд ЕС, Европейский омбудсмен, разрешение споров, защита прав служащих, административный и судебный порядок.

MARYNIV IVANNA

PhD, Associate Professor at the of European Union Law Department of the
Yaroslav Mudryi National Law University

KOTENKO ANDRIY

4th year student of the Faculty of international Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

ADMINISTRATIVE AND JUDICIAL REMEDIES OF EU ON CIVIL SERVANT'S RIGHTS PROTECTION

Problem setting. The modern pandemic reality makes all the citizens of the European Union vulnerable, especially in terms of employment and employment disputes. European civil service framework has been existing for more than 50 years, but until now some fundamental issues need to be tackled. Transparency is what the international community is striving for nowadays. The numerous tools for legal protection available to the EU servants offer completely different solutions to the one problem. Therefore, it is crucial to maintain the sound practice, according to the principle of sustainable development. The problems of the pre-trial administrative disputes resolution are questioning the mere ability of this mechanism to provide protection impartially and within sound terms. On the one hand, European Court of Justice stands as an effective remedy, which compensates the drawbacks of administrative way of rights protection. But on the other hand, the European Ombudsman institute shows, that both of the aforementioned remedies are not capable of giving up-to-date protection to the EU servants. That's why substantial changes in this framework are needed, including reconsideration of the procedure of appeals prescribed under the Council of the EU Staff Regulation.

Target of research is to evaluate the effectiveness of each of the remedies available to the EU servants for today in the EU acquis framework.

Article's main body. The article is devoted to the research of administrative and judicial means of remedies available to the EU servants. The analysis of the Court of Justice of the European Union case practice has been conducted. The procedure of resolution of administrative disputes between the EU servants and the EU institutions via the European Ombudsman institute has been investigated. The analysis of disputes concerning the protection of EU servants' rights within the administrative framework within the institutions has been carried out.

Conclusions. After analyzing various types of remedies on the protection of civil servants' rights, a couple of issues to tackle has been revealed. The administrative remedies under Staff Regulations of the Council are not transparent enough to consider them sufficient for being the main way of protecting Staff rights prescribed in the Regulation. The European Ombudsman, along with judicial practice of the Court of Justice of the European Union might be the relief for the institutional mechanism of civil servants rights protection due to the strategic investigations the European Ombudsman is capable to undertake. Further recap of the administrative means of remedies available under the Staff Regulation is explicitly urgent to conduct as soon as possible.

Keywords: effective remedy, the European Ombudsman, the Court of Justice of the European Union case practice, civil servants rights protection, administrative disputes.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Маринів І. І., Котенко А. О. Адміністративно-судові механізми Європейського Союзу щодо захисту прав публічних службовців. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 21–26.

СТАСЕВСЬКА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УКОЛОВА ВАЛЕРІЯ ОЛЕКСІЇВНА
студентка міжнародно-правового факультету 4 курсу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.7
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-4

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ

У статті проаналізована специфіка культурної дипломатії, як однієї із складових публічної дипломатії, на прикладі Республіки Корея. Автори досліджують особливості «Корейської хвилі» або «халлю» як надзвичайного феномена південнокорейської культури, що виявляється у бурхливому зростанні популярності корейського бренда. Надана характеристика основних етапів становлення та розвитку культурної дипломатії цієї країни. Авторами розглянуті головні проблеми розвитку української культурної дипломатії та можливості здобуття позитивних уроків щодо корейського досвіду.

Ключові слова: м'яка сила, публічна дипломатія, культурна дипломатія, корейський бренд, культурна політика, K-Pop, «серіальна» дипломатія.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми зумовлена активним залученням культури до зовнішньополітичного дискурсу держав та міжнародних організацій, що активізує інтерес науковців до осмислення культурної дипломатії як надзвичайно вагомого, а іноді і єдиного інструменту для міжнародної взаємодії. Республіка Корея з 80-х рр. XX ст. пережила економічне та культурне піднесення, перетворилася на одну з нових індустріальних країн світу (що описується науковцями, як «чудо на річці Ханган» через стрімкі й короткострокові зміни), налагодила багатостороннє співробітництво зі світовою спільнотою: станом на 2018 р. має дипломатичні стосунки зі 190 країнами, 115 посольств, 46 консульств й 46 представництв, крім цього, у 31 країні світу діють 46 культурних центрів для просування корейської культури. Отже, сучасне південнокорейське суспільство та його культура абсолютно відкрите для зовнішніх взаємодій, активно розвиває свій потенціал у сфері публічної дипломатії. Втім, такі досягнення не свідчать про вичерпність досвіду щодо реалізації проектів публічної дипломатії на зразок країн Європи або США.

Метою статті є дослідження культурної дипломатії Республіки Корея як складової публічної дипломатії, характеристика її особливостей, а також потенційного впливу цього досвіду на українську культурну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить про поглиблений науковий інтерес до осмислення сутності, значення та особливостей культурної дипломатії в світовому та вітчизняному науковому дискурсі. Вагомими для нашого дослідження є праці таких науковців як Ф. Баргхорн, Дж. С. Най, Су Хуан Янг, В. Горбулін, С. А. Гуцал, Д. Дубов, Дж. Р. Джонсон, Е. У. Кім, М. М. Лебедева, Г. І. Луцишин, Л. С. Матлай, Ю. Лунь, А. С. Пригункова, М. В. Процюк, О. Розумна та інші.

Виклад основного матеріалу. На межі XX–XXI ст. світ зазнав кардинальних трансформацій глобального масштабу, що виявляється через: 1) ерозію Вестфальської системи; 2) розпад біполярної системи міждержавних відносин; 3) зміну політичних систем багатьох держав. На думку М. М. Лебедевої, унікальність сучасної політичної організації (точніше, реорганізації) світу полягає якраз в тому, що всі три процеси відбуваються одночасно, посилюючи один одного й утворюючи ефект синергії, або «ідеального шторму» [1, с. 125–133]. В епоху глобальних трансформацій, колізій та нестабільності, пріоритету вузькодержавних та вузьконаціональних інтересів, надзвичайно актуалізується діалог культур як дієва перешкода конфліктів глобального світу, зростає потенціал культурної дипломатії, яка має унікальний арсенал засобів формування позитивно-

© Стасевська О. А., Уколова В. О. , 2021

го образу країни за кордоном, що використовується для просування її власних державних інтересів [2].

Сучасні постіндустріальні держави в умовах впровадження нових технологій та посилення глобалізаційних процесів переорієнтуються в міжнародній політиці з інструментарію примусу на інструментарії публічної дипломатії, яку розуміють як політику впливу однієї держави на суспільство іншої (інших) держави [3], причому вплив здійснюється саме в політичних цілях. Це стало спонукальним мотивом утворення специфічного політологічного терміну «м'яка сила» (soft power), який був введений у науковий обіг американським політологом Джозефом Наєм [4, 5]. Своє остаточне формування теорія «м'якої сили» отримала у його праці 2004 р. – «М'яка сила: засоби до успіху в світовій політиці», в якій визначено термін «м'яка сила» та поєднано його з поняттям «культурна дипломатія». Автор визначає «м'яку силу» як дії актора (в світовому масштабі – країни), які спрямовуються на досягнення бажаних результатів, на відміну від «жорсткої сили», не військовими та насильницькими методами, а шляхом використання привабливості культури своєї держави [6, с. 5]. У сучасній практиці міжнародних відносин термін «культурна дипломатія» часто використовується як синонім зовнішньої культурної політики держави. Отже, культурна дипломатія є одним із провідних та необхідних чинників діалогу на міжнародній арені. Дослідники її визначають як обмін ідеями, інформацією, цінностями, традиціями, віруваннями, як використання культури, мистецтва й освіти з метою захисту й просування на міжнародній арені національних інтересів [7, с. 381]. Водночас культурна дипломатія як складова публічної дипломатії є комплексом практичних дій, що мають стратегічні та тактичні цілі у сфері культурної взаємодії держав, міжнародних організацій та інших інститутів [8].

Своєрідно-унікальним прикладом ефективного використання культурної дипломатії постсучасності постає Республіка Корея (далі – РК), яка у зовнішньополітичному курсі все активніше використовує нову публічну дипломатію, «за допомогою якої країна пропагує за кордоном свої досягнення у політичній, фінансово-економічній, промислово-технологічній, сільськогосподарській, науковій та культурній сферах, тим самим підвищуючи національну репутацію та сприйняття держави у світі» [9]. Інструментарій просування soft power цієї країни включає не лише державні організації та програми, а й напівдержавні організації, Інтернет-ресурси, друковані видання, організації діаспори, а також Президентський комітет з національного брендінгу.

З середини 1990-х рр. почала стрімко розвиватися, так звана, «Корейська хвиля» або «халлю» – феномен південнокорейської культури, що полягає у зростанні популярності корейського кінематографа, музики, мови, спорту, літератури та в цілому стилю життя. На державному рівні це поняття було вперше вживано президентом Кім Де Чжуном у вступній промові на конференції з розвитку туризму 2001 р. До сьогодні концепція «халлю» розглядається як один з економічних ресурсів, що сприяє підвищенню рівня привабливості РК та залученню великих потоків туристів.

З того часу корейський уряд доклав значних зусиль щодо підтримки культурної дипломатії, затвердивши в серпні 2017 р. Закон «Про публічну дипломатію», у якому було сформульовано й надано визначення публічної дипломатії як такої, що передбачає «дипломатичну діяльність, за допомогою якої держава збільшує розуміння Республіки Корея і довіру іноземних громадян до неї безпосередньо або спільно з місцевими органами влади за допомогою розповсюдження корейської культури, знань, політики та ін.» [10, с.117].

Дослідники південнокорейської культури виокремлюють такі етапи розвитку культурної дипломатії цієї країни: перший – середина 1990-х рр. – поява та обговорення феномена «халлю», стрімке поширення корейських серіалів – дорам (K-Dramas); другий – кінець 1990-х рр. – стрімкий розвиток K-Wave через популярність корейської попмузики (K-Pop); третій – з 2000-х рр. – популяризація корейської культури в усіх її проявах по всьому світу (K-Culture). Поняття K-Culture містить декілька складових: корейську їжу (K-Food), класичні театральні та музичні вистави (K-Classics), образотворче мистецтво (K-Arts), літературу й корейську мову (K-Literature and Language), спорт (K-Sports) [11].

Ключовими проектами реалізації культурної дипломатії РК є виставки в зарубіжних представництвах, які сприяють просуванню позитивного національного іміджу, надаючи відвідувачам можливість ознайомитися з цінностями та мистецькими традиціями народу. На особливу увагу заслуговує діяльність РК з експорту своєї культури – музики, серіалів, традиційної кухні, комп'ютерних ігор тощо. Дипломатичні відомства приділяють велику увагу цьому аспекту діяльності, що підтверджується організацією щорічного K-Pop фестивалю «K-Pop World Festival», який проводиться Міністерством закордонних справ спільно з Міністерством культури, спорту і туризму з 2011 р. Щорічні відбіркові тури фестивалю K-Pop World Festival проводять майже 100 посольств й консульств РК по всьому світу. В рамках двостороннього розвитку культурного співробітництва між країнами було створено Спільний комітет з культури і складено відповідну угоду [10, с. 117–118].

Демократизація країни з кінця 1980-х рр. сприяли реформуванню музичної індустрії РК: була скасована цензура, зняті деякі обмеження щодо розвитку попмузики, з'явилися перші корейські гурти, такі як Seo Taiji and Boys, які експериментували із західними музичними жанрами, також були створені сучасні найбільші розважальні корпорації: SM Entertainment, YG Entertainment і JYP Entertainment, що й до сьогодні плідно працюють із корейськими попзирками та розвивають власний бренд. Наслідком таких змін стало виникнення K-Pop – не просто сучасного та неповторного музичного жанру, а специфічної субкультури, що поєднує у собі різні стилі попмузики, реп, хіп-хоп, хореографію, акторську майстерність, а також використання оригінальних візуальних ефектів у відеокліпах та під час виступів.

Саме K-Pop став ключем до поширення корейської культури в усьому світі, важливим засобом політичного впливу на інші країни. У 2018 р. BBC Radio назвало K-Pop «секретною зброєю Кореї» щодо підвищення інтересу до корейської мови, техніки, моди, одягу, їжі, косметики, автомобілів тощо.

Уряд РК, проаналізувавши популярність своєї культури за кордоном, почав активно сприяти виробництву попмузики, серіалів, кінофільмів. Влада країни сформувала чітку й виважену структуру підтримки своєї культури – міністерство культури підтримує внутрішню індустрію, а міністерство закордонних справ просуває її у світі. Наприклад, у посольствах влаштовують вечори корейського кіно, куди запрошують фахівців, щоб вони потім їх обговорювали у професійній спільноті. Також виділяються кошти науковцям, які досліджують корейську культуру (з 1994 р. одержувачами академічних стипендій стають фахівці-кореєзнавці з п'яти регіонів світу – Північної Америки, Європи, Росії, Азії та Океанії) [9, с.163].

Подією стало те, що у 2020 р. парламент РК ухвалив закон, який дозволяє зіркам місцевої K-pop відтермінувати призов до армії до 30-річного віку (закони країни передбачають обов'язкову службу в армії усіх чоловіків віком від 18 до 28 років). Право на відстрочку мали відомі спортсмени, актори й класичні музиканти, але відтепер правило поширюється й на попзірок, які досягли значного успіху в масовій культурі (її надають за рекомендацією Міністерства культури країни). Закон ухвалили після того, як з'ясувалося, що один з учасників популярного корейського K-pop гурту BTS (південнокорейський бойбенд, сформований компанією Big Hit Entertainment) Кім Сок Джин мав піти до армії на тлі рекордних успіхів колективу на світовій сцені [11].

21 липня 2021 р. Президент Південної Кореї Мун Чже Ін призначив мемберів BTS спецпосланцями Президента Республіки Корея для майбутнього покоління і культури. Призначення відбулося в межах публічної дипломатії країни, спрямованої на поліпшення іміджу Південної Кореї за кордоном у співпраці з цивільними фахівцями, які ведуть активну діяльність по всьому світу. У функції групи як «спеціального президентського посланника для майбутніх поколінь і культури» входить участь у великих міжнародних заходах, включаючи 75-у сесію Генеральної асамблеї ООН, на якій вони вже виступили 20 вересня. Вони також брали участь в різних заходах, зокрема, щодо питань охорони навколишнього середовища, подолання бідності та нерівності. Доречно вказати, що текст пісні BTS «Permission to dance» (вони виступали з нею під час перебування на 75-ій Генасамблеї ООН), яка закликає людей до співіснування і примирення, має багато спільного з наміром Південної Кореї вийти з коронавірусної кризи шляхом всесвітнього співробітництва.

Таким чином, можна стверджувати, що K-Pop є одним із ключових та важливих інструментів Республіки Кореї задля здійснення зовнішньополітичної діяльності і що зараз він є надзвичайно популярним та позитивно сприймається у всьому світі. Такі трансформації південнокорейської культури дали підстави зробити висновок в книзі Дж. Ная «Зростаюча м'яка сила Південної Кореї» (2019 р.): «У результаті Південна Корея почне проектувати зовнішню політику, котра дозволить їй грати більш вагому роль у міжнародних інститутах і мережах, необхідних для глобального управління» [12].

Окрім музичної індустрії до культурної дипломатії, як частини публічної дипломатії, МЗС РК активно залучає й спортивну дипломатію. У 1988 та 2018 рр. країна отримала право на проведення у себе Олімпійських ігор, а у 2002 р. – Чемпіонат світу з футболу. Наразі МЗС РК також робить все можливе, щоб просувати тхеквондо, яке є одним із систематизованих та науково обґрунтованих бойових мистецтв світу, через що й має популярність у 205 країнах з більш ніж 80 мільйонами учнів: організовуються виступи та навчальні поїздки майстрів за кордон, підтримання товарів для тхеквондо у співпраці з відповідними організаціями, торговими підприємствами та ін. [13].

Необхідно додати про поширення «народної дипломатії». Спеціальне товариство було створено в 2013 р. з ініціативи МЗС РК спільно з Корейським фондом. Проект існує в форматі онлайн-платформи для обміну інформацією та спілкування з аналогічними структурами, що особливо актуально в ситуації світової пандемії і відсутності можливості особистісних контактів, що ускладнює взаєморозуміння на рівні міждержавного діалогу [10, с. 117–118].

До проявів феномена халлю відноситься виникнення та популяризація південнокорейських телесе-

ріалів, які з початку 2000-х рр. невіддільною частиною сучасної південнокорейської культури, що тісно пов'язана з шоу-бізнесом, туристичною індустрією та видавничою справою. Це викликало значне поширення, так званої, «серіальної» дипломатії, яка базувалася на розумінні того, що кіномистецтво є ще однією можливістю віддзеркалення суспільного життя корейців, їх стилю буття, моди, смаків тощо. Керівництво країни дійшло висновку, що країна може заробляти на виробництві власних фільмів та серіалів. Міністерство культури створило бюро для підтримки національних кіновиробників, перейшло до інтенсивного розвитку кіномистецтва і з часом ця галузь перетворилася на потужний ресурс м'якої сили, культурної дипломатії. Так професор Британського Колумбійського університету Дон Бейкер зауважує, що «в посольствах влаштовують вечори корейського кіно, куди запрошують фахівців, аби потім про ці фільми говорили й далі. Також вони виділяють кошти університетам для викладачів, які досліджують корейську попкультуру» [14]. Варто відзначити, що південнокорейський фільм «Паразити» 2019 р. отримав Золоту пальмову гілку 72-го Канського кінофестивалю в травні 2019 р., став першим південнокорейським фільмом не англійською мовою, який отримав премію «Оскар» 2020 р. у категорії «Найкращий фільм».

На реалізацію проектів культурної дипломатії, за даними Міністерства економіки та фінансів РК, було виділено 696,1 мільярда вон (584,8 мільйона доларів США) в бюджеті на 2021 році, що на 42,7% більше, ніж в бюджеті минулого року. Оскільки після пандемії Covid-19 тенденція культури поширюється безконтактно, уряд планує просувати корейську культуру, будуючи онлайн-концертний зал. Представники Міністерства також заявили, що уряд Республіки Корея збирається витратити 29 мільярдів вон на проведення онлайн-концертів K-pop груп [10, с. 118].

Окремо варто відмітити вплив культурної дипломатії Республіки Корея на Україну, українську культурну дипломатію. Як зазначає А. Кучерська, «Зараз сучасна корейська культура в Україні – це однозначно тренд, який почався десь три роки тому. Якщо японське аніме – це більше закрита спільнота, то K-pop уже ні. Усі починають вчити корейську, аби розуміти, про що йдеться у фільмах та дорамах». За її словами, цільова аудиторія K-pop і корейських дорами в Україні – переважно підлітки 13-17 років, трохи менше – студенти. Саме вони «розкручують» інтернет-пабліки і Telegram-канали про Корею, влаштовують мініфестивалі корейської культури чи змагання на найкращий K-pop-танець. А часом навіть перекладають дорами українською. Є мами, які почали дивитися дорами разом зі своїми доньками-підлітками. Але загалом аудиторія значно молодша, ніж на Заході, куди мода на корейську культуру прийшла раніше [14].

За висновками українських дослідників культурна дипломатія в Україні лише розпочинає активно розвиватися (хоча вже докладено потужних зусиль для цього), але сьогодні стикається із серйозними проблемами [15-17]. Для українського суспільства безумовно важливо й корисно запозичувати корейський досвід, який надає приклад підтримки власної культури, своєї культурної унікальності у контексті глобалізації. На основі дослідженого матеріалу можна виявити такі нагальні проблеми української культурної дипломатії: – розробка стратегії культурної дипломатії та її всіляка підтримка на державному рівні; – усвідомлення кореляційної залежності успіху/неуспіху культурної дипломатії від економічного стану країни; – забезпечення привабливості України для власного населення; – не тільки активне вивчення, а й практичне застосування досвіду як європейських країн (Франції, Польщі, Чехії, Німеччини тощо), так і країн Сходу, зокрема Республіки Корея. Прикладом для українського суспільства може стати принципова орієнтація РК на модернізацію, помірне та розумне поєднання запозиченого із світових (зокрема – європейської) культур досвіду та свого національного культурного потенціалу, що дозволило перейти до власних креативних інновацій.

Висновки. Отже, у межах публічної дипломатії Республіки Корея дуже активно розвивається її культурна складова. Варто зауважити безумовну актуальність вивчення феномену «Корейської хвилі» як сукупності всіх складових масової культури корейців. «Корейська хвиля» є яскравим проявом глокалізації, коли тенденції сучасної глобальної культури поєднуються з новими практиками вираження культури національної. Культурна дипломатія Республіки Корея є прикладом для інших країн, оскільки являє собою складну взаємодію процесів модернізації та збереження традиційних цінностей, поєднання процесів уніфікації ціннісних орієнтацій світової культури й збереження власної національної специфіки та ідентичності, що дає великі можливості для подальшого культурного і економічного розвитку цієї країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедева М. М. Система политической организации мира: «Идеальный шторм». *Вестник МГИМО.* 2016. № 2. С. 125–133. doi: https://doi.org/10.24833/2071-8160-2016-2-47-134-144.
2. Стасевська О. А., Маланчук І. І. Культурна дипломатія: симбіоз культурного та правового потенціалу. *Право та інновації.* 2021. № 1 (33). С. 89–95.

3. Snow N., Taylor Ph. M. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. N.Y.: Routletge, 2009.
4. Най Дж. «Мягкая» сила и американо-европейские отношения. *Свободная мысль–XXI.* 2004. № 10. С. 7–36.
5. Лебедева М. М. «Мягкая сила»: понятие и подходы. *Вестник МГИМО.* 2017. № 3. С. 112-121. URL: https://doi.org/10.24833/2071-8160-2017-3-54-212-223.
6. Nye J. S. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone. Oxford University Press, 2002.
7. Ожеван М. А., Кучмій О.П. Культурна дипломатія. Українська дипломатична екциклопедія*:* у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. С. 380-381.
8. Гуцал С. А. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ. 2015. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473.
9. Матлай Л. С. Нова публічна дипломатія у світовому сприйнятті образу держави (на прикладі Республіка Корея). *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* Вип. 3/4 (23/24). 2014. С. 162–165.
10. Прыгункова А. С. Публичная дипломатия Республики Корея. *Кореяведение в России: направление и развитие.* Т. 2. № 3. 2021. С. 116-121. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/publichnaya-diplomatiya-respubliki-koreya/-viewer.
11. Прищепа Я. У Південній Кореї поп-зіркам дозволили тимчасово відкладати службу в армії. URL: https://suspilne.media/85083-u-pivdennij-korei-popzirkam-dozvolili-timcasovo-vidkladati-sluzbu-v-armii/.
12. Мацькович О. «Секретна зброя Південної Кореї»: k-pop як політичний інструмент. Аналітичний центр ADASTRA. 2021. URL: https://adastra.org.ua/blog/sekretna-zbroya-pivdennoyi-koreyi-k-pop-yak-politichnij-instrument.
13. Ким Е. У., Постникова Е. С. Роль культурной дипломатии в «мягкой силе». 2018. URL: https://www.ifes-ras.ru/publications/online/2347-2018-07-23-09-55-35#_edn7.
14. Охотник М., Павлюк О. Від K-pop до «Паразитів»: як світ накрила хвиля корейської культури. *Журнал «Hromadske».* URL: https://hromadske.ua-/posts/vid-k-pop-do-parazitiv-yak-svit-nakrila-hvilya-korejskoyi-kulturi.
15. Процюк М. В. Публічна і культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети. *Науковий вісник Дипломатичної академії України.* 2016. Вип. 23(2). С. 21–28.
16. Луцишин Г. Особливості розвитку культурної дипломатії в сучасних умовах / Г. Луцишин, А. Гончарук. *Humanitarian vision.* 2017. Т. 3. №. 1. С. 25–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2017_3_1_7.
17. Пересунько Т. Політика «тиші». Культурна дипломатія України повинна перетворитися на чинник національної безпеки. 2014. URL: http://www.day.kiev.ua/uk/blog/politika/politika-tishi.

REFERENCES

1. Lebedeva, M.M. (2016). Sistema politicheskoy organizatsii mira: «Idealnyy shtorm». *Vestnik MGIMO – Bulletin of MGIMO, 2, 125–133*. doi: https://doi.org/10.24833/2071-8160-2016-2-47-134-144 [in Russian].
2. Stasevska, O.A., Malanchuk I.I. (2021). Kulturna dyplomatiia: symbioz kulturnoho ta pravovoho potentsialu. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation, 1 (33), 89–95* [in Ukrainian].
3. Snow N., Taylor, Ph.M. (Eds.). (2009). Routledge Handbook of Public Diplomacy. N.Y.: Routletge [in English].
4. Nay, Dzh (2004). «Myagkaya» sila i amerikano-evropeyskiye otnosheniya. *Svobodnaya mysl–XXI – Freedom of thought–XXI, 10, 7–36* [in Russian].
5. Lebedeva, M.M. (2017). «Myagkaya sila»: ponyatiye i podkhody. *Vestnik MGIMO – Bulletin of MGIMO, 3, 112-121*. doi: https://doi.org/10.24833/2071-8160-2017-3-54-212-223 [in Russian].
6. Nye, J.S. (2002). The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone. Oxford University Press [in English].
7. Ozhevan, M.A., Kuchmii, O.P. (2004). Kulturna dyplomatiia. Ukrainska dyplomatychna ektsyklopediia: Vols. 1–2. L. V. Huberskyi et al (Ed.). Kyiv: Znannia Ukrainy. *Vol. 1, 380–381* [in Ukrainian].
8. Hutsal, S.A. (2015). Publichna dyplomatiia ta stratehichni komunikatsii: vyznachennia kontseptualnykh osnov. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473 [in Ukrainian].
9. Matlai, L.S. (2014). Nova publichna dyplomatiia u svitovomu spryiniatti obrazu derzhavy (na prykladi Respublika Koreia*). Visnyk NTUU «KPI» – Bulletin NTUU «KPI». Ser. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo, issue 3/4 (23/24), 162–165* [in Ukrainian].
10. Prygunkova, A.S. (2021). Publichnaya diplomatiya Respubliki Koreya. *Koreyevedeniye v Rossii: napravleniye i razvitiye – Koreanography in Russia: Direction and Development, vol. 2, No. 3, 116–121*. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/publichnaya-diplomatiya-respubliki-koreya/-viewer [in Russian].

11. Pryshchepa, Ya.U Pivdennii Korei pop-zirkam dozvolyly tymchasovo vidkladaty sluzhbu v armii. URL: https://suspilne.media/85083-u-pivdennij-korei-popzirkam-dozvolili-timcasovo-vidkladati-sluzbu-v-armii/ [in Ukrainian].
12. Matskovych, O. (2021). «Sekretna zbroia Pivdennoi Korei»: k-pop yak politychnyi instrument. Analitychnyi tsentr ADASTRA. URL: https://adastra.org.ua/blog/sekretna-zbroya-pivdennoyi-koreyi-k-pop-yak-politichnij-instrument [in Ukrainian].
13. Kim, E.U., Postnikova, E.S. (2018). Rol kulturnoy diplomatii v «myagkoy sile». URL: https://www.ifes-ras.ru/publications/online/2347-2018-07-23-09-55-35#_edn7 [in Russian].
14. Okhotnyk, M., Pavliuk, O. Vid K-pop do «Parazytiv»: yak svit nakryla khvylia koreiskoi kultury. *Zhurnal «Hromadske» – Magazine «Public»*. URL: https://hromadske.ua-/posts/vid-k-pop-do-parazitiv-yak-svit-nakrila-hvilya-korejskoyi-kulturi [in Ukrainian].
15. Protsiuk, M.V. (2016). Publichna i kulturna dyplomatiia yak zasib «miakoi syly» Ukrainy: zapozycheni modeli, realni kroky ta stratehichni priorytety. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy – Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine, issue 23(2), 21–28* [in Ukrainian].
16. Lutsyshyn, H. (2017). Osoblyvosti rozvytku kulturnoi dyplomatii v suchasnykh umovakh / H. Lutsyshyn, A. Honcharuk. *Humanitarian vision, Vol. 3, No. 1, 25–30*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2017_3_1_7 [in Ukrainian].
17. Peresunko, T. Polityka «tyshi» (2014). Kulturna dyplomatiia Ukrainy povynna peretvorytysia na chynnyk natsionalnoi bezpeky. URL: http://www.day.kiev.ua/uk/blog/politika/politika-tishi [in Ukrainian].-

СТАСЕВСКАЯ ОКСАНА

кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры культурологии
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

УКОЛОВА ВАЛЕРИЯ

студентка 4 курса международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

КУЛЬТУРНАЯ ДИПЛОМАТИЯ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ

В статье проанализирована специфика культурной дипломатии, как одной из составляющих публичной дипломатии, на примере Республики Корея. Авторы исследуют «Корейскую волну» или «халлю» как чрезвычайный феномен южнокорейской культуры, проявляющийся в бурном росте популярности корейского бренда. Дана характеристика основных этапов становления и развития культурной дипломатии этой страны. Авторами рассмотрены главные проблемы развития украинской культурной дипломатии и возможности извлечения позитивних уроков относительно корейского опыта.

Ключевые слова: мягкая сила, публичная дипломатия, культурная дипломатия, корейский бренд, культурная политика, K-Pop, «сериальная» дипломатия.

STASEVSKA OKSANA

PhD, Associate Professor at the Department of Culturology Yaroslav Mudryi National Law University

UKOLOVA VALERIA

4-year student of the Faculty of International Law of theYaroslav Mudryi National Law University

CULTURAL DIPLOMACY OF THE REPUBLIC OF KOREA

Problem setting. The relevance of the topic of scientific researches due to the active involvement of culture in the foreign policy discourse of states and international organizations, which enhances scientific interest in understanding cultural diplomacy as an extremely important instrument of international cooperation.

Target of research. Research of cultural diplomacy of the Republic of Korea as a component of public diplomacy, characteristics of its features, as well as the potential impact of this experience on Ukrainian cultural policy.

Analysis of resent researches and publications. Analysis of scientific research allows us to state the growing interest in the stated topic in scientific discourse, as evidenced by the work of such scientists as F. Barghorn, J. S. Nai, Su Huang Young, S. A. Gutsal, J. R. Johnson, E. W. Kim, M. M. Lebedeva, G. I. Lutsyshyn, L. S. Matlay, A. S. Prygunkova, M. V. Protsyuk and others.

Article's main body. A unique example of the effective use of cultural diplomacy is the Republic of Korea, which is increasingly using new public diplomacy in its foreign policy, through which the country promotes its achievements abroad in political, financial, economic, industrial, technological, agricultural, scientific and cultural spheres. and thus enhances the national reputation in the world. The «Korean wave» is a phenomenon of South Korean culture, which contributed to the rapid growth of the popularity of the Korean brand. The article characterizes the main stages of development of cultural diplomacy of the country and their specifics, reveals in more detail the essence, role and influence of K-pop on general political interaction with the world. The importance of the South Korean experience for the development of Ukrainian cultural diplomacy is especially noted. The authors call the following acute problems of Ukrainian cultural diplomacy: - development of a strategy for cultural diplomacy; - awareness of the relationship between the success / failure of cultural diplomacy and the economic condition of the country; - ensuring the attractiveness of Ukraine for its own people etc. An example for Ukraine is a moderate and reasonable combination of borrowed cultural experience and national cultural potential.

Conclusions and prospects for the development. The cultural component of the public diplomacy of the Republic of Korea is very actively developing. It is worth noting the relevance of studying the phenomenon of the «Korean wave» as a set of components of mass culture of the Korean people. The «Korean wave» is a clear manifestation of the processes of glocalization, reasonable and balanced unity of the processes of modernization and preservation of traditional values, which provides great opportunities for further cultural and economic development of this country.

Keywords: soft power, public diplomacy, cultural diplomacy, korean brand, cultural policy, K-Pop, «serial» diplomacy.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Стасевська О. А., Уколова В. О. Культурна дипломатія Республіки Корея. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 27–33.

ТРАГНЮК ОЛЕСЯ ЯНІВНА
кандидат юридичних наук, професор кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВИТВИЦЬКИЙ МАКСИМ СТЕПАНОВИЧ
студент 4 курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ШПАК КОСТЯНТИН ВОЛОДИМИРОВИЧ
студент 4 курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 34: 615
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-5

ВІДПОВІДНІСТЬ УКРАЇНИ КОПЕНГАГЕНСЬКИМ КРИТЕРІЯМ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено питанню відповідності України Копенгагенським критеріям на сучасному етапі її розвитку. Перш за все, автори статті приділяють увагу актуальності цього питання, а також наводять аргументи, чому запропоноване дослідження є актуальним саме у наш час. Зазначається мета цієї статті. З метою розкриття проблемних аспектів вступу України до Європейського Союзу проаналізовано думки, погляди та висновки науковців, які досліджували процес європейської інтеграції України протягом останніх років. Основна увага приділяється питанню відповідності України кожному з Копенгагенських критеріїв. Крім того, приводяться конкретні приклади тих вимог, які Україна станом на 2021 рік виконала та які повинна виконати найближчим часом. У підсумку визначаються перспективи приєднання України до Європейського Союзу. Ключовим у статті є висновок авторів про те, що наразі Україна поки що не готова приєднатися до Європейського Союзу. Цьому слугує низка факторів, які зазначаються в статті.

Ключові слова: Європейський Союз, Копенгагенські критерії членства у ЄС, інтеграція, членство у міжнародній організації.

Постановка проблеми. З моменту набуття незалежності Україна послідовно рухається в напрямку інтеграції до європейських і євроатлантичних структур. Однак, процес набуття членства нашої держави у Європейському Союзі є досить тривалим і передбачає виконання низки критеріїв, зокрема, крім загальних, що зазначені у ст. 49 Договору про Європейський Союз 1993 р., ще і додаткових, Копенгагенських критеріїв, яким має відповідати держава-претендент.

Євроінтеграційні процеси, що розпочалися після підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 1994 р. [15] і суттєво прискорилися після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами 2014 р. [16], з іншої сторони, позитивно впливають на розбудову України як демократичної, соціальної, правової держави, зміцнюють її позиції на міжнародній арені, сприяють проведенню економічних реформ. Що у свою чергу повинно продемонструвати на практиці наближення України до тих вимог, які ставить ЄС перед державами, що виявили бажання приєднатися до об'єднання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблематики європейської інтеграції розроблялися насамперед європейськими правниками і політологами, серед яких особливий інтерес привертають праці К. Беймі, А. Богданді, Дж. Б'юкенена, М. Бюргеса, В. Делла Сала, А. Дешвуда, Г. Де Бурка, Дж. Зіммермана, Л. Карту, Н. Каталано, П. Кінга, П. Крейга, Д. Ласока, С. Лейкоффа, В. Острома, Д. Сіджанскі, Р. Уотса та багатьох інших авторів.

© Трагнюк О. Я., Витвицький М. С., Шпак К. В., 2021

Перелік наукових досліджень не вичерпується працями західних авторів, оскільки інтеграційний процес є досить динамічним, а тому для науковців не менший інтерес представляють наукові розробки їх колег з країн, які тільки прагнуть набути членства в ЄС, зокрема українських правників, зокрема І. Брацука, О. Головко-Гавришевої, В. Копійки, Т. Комарової, К. Смирнової, Л. Луць, М. Микієвича, З. Макарухи, В. Муравйова, В. Посельського, Р. Петрова, О. Трагнюк, І. Яковюка та інші.

Мета статті. Метою статті є аналіз сучасного стану законодавчої, правової та економічної бази України на предмет відповідності Копенгагенським критеріям вступу до Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, з підписанням у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами прискорилися темпи проведення реформ, метою яких була інтенсифікація євроінтеграційних процесів в Україні та реалізація стратегічної зовнішньополітичної мети нашої держави – вступу до ЄС.

Слід зазначити, що науковці і політики, як вітчизняні, так і зарубіжні неоднаково оцінюють ступінь готовності України до вступу в Європейський Союз. Відповідно до даних нещодавніх соціологічних опитувань, проведених Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), готовність жителів України проголосувати за вступ до ЄС протягом останніх років лишається відносно сталою: близько половини населення висловлюється на користь вступу України до ЄС, близько чверті – проти цього [11]. Якщо зважити на те, що опитування проводилося через тридцять років з моменту набуття Україною незалежності, можна було б розраховувати на більш переконливу підтримку євроінтеграційного курсу суспільною думкою. Проте не лише відсутність підтримки переважною частиною громадян України ідеї вступу найкоротші строки до ЄС нашої держави гальмують цей процес. Існує низка інших чинників, які стоять на перешкоді реалізації такої мети. Зокрема ступінь дотримання тим критеріїв, які висуває ЄС до держав, що виявляють бажання вступити до ЄС. Установчий договір Європейського Союзу передбачає лише дві основні вимоги до таких держави: географічний (бути європейською державою) та політичний (поважати і дотримуватися цінностей, на яких ґрунтується ЄС (ст. 2 ДЄС). Так дотримання цінностей розглядається Союзом як умова sinequanon[1]. Саме створення у державі умов і режиму для реалізації цінностей Союзу є визначальним для Комісії ЄС, яка дає висновок щодо готовності держави до набуття спершу статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, а згодом і підписання договору про вступ.

Україна послідовно проводить реформи, спрямовані на посилення режиму демократії у державі (реформування судової системи, посилення організаційно-правового механізму боротьби зі злочинністю, удосконалення законодавства у сфері захисту різноманітних прав людини тощо). Такі заходи покликані наблизити нашу державу до виконання політичного критерію членства у ЄС.

Однак, вимоги, зазначені у ст. 49 договору про ЄС не є вичерпними. Так, ще у 1993 р. на етапі, коли постало питання про прийняття до складу ЄС Східноєвропейських і пострадянських держав, Європейська рада у Копенгагені, керуючись положенням ст. 49 Договору про Європейський Союз («Європейська Рада може розширювати або запроваджувати нові критерії членства»), ухвалила, а в 1995 р. у Мадриді – підтвердила додаткові, так звані, Копенгагенські критерії, яким має відповідати держава, щоб увійти до складу інтеграційного об'єднання. Тому оцінка готовності держави до вступу в ЄС здійснюється також із врахуванням цих вимог.

Основною метою запровадження Копенгагенських критеріїв був відбір найбільш «гідних» претендентів на вступ до Союзу. А відповідність цим критеріям повинна свідчити про здатність держави виконувати обов'язки держави-члена Союзу. Наслідком такого рішення Європейської Ради стало ускладнення процедури вступу до ЄС нових держав-членів. Очевидно, що Європейський Союз хоче бачити у своїх лавахлише стійкі в економічному, політичному та правовому плані країни, а отже не бажає надавати членства державам, які в подальшому через свою невідповідність вимогам ЄС будуть гальмувати процес європейської інтеграції.

Копенгагенські критерії складаються з трьох блоків [4]. Перший або політичний критерій полягає досягнення стабільності функціонування інститутів, які гарантують реалізацію прав людини, повагу до прав меншин та їхній захист. Фактично цей критерій розширяє і уточнює вимогу, закріплену у ст. 49 Договору про ЄС, пов'язуючи її виконання з наявністю відповідних органів та механізмів у державі. Другий (економічний) критерій передбачає існування в країні ефективної ринкової економіки, а також спроможність впоратись з конкурентним тиском та ринковими силами в межах Європейського Союзу. Третій або правовий критерій, полягає у здатності країни взяти на себе обов'язки членства, включно з дотриманням цілей політичного, економічного та валютного союзу.

Слід зазначити, що вказані критерії слід розглядати комплексно, оскільки дотримання кожного з

[1] Необхідна умова. З латини – «те, без чого неможливо» (*скорочення від conditiosinequanon*).

них набуває надзвичайно важливого значення. На думку Д. Пьяцоло, «Зазначені сфери реформування взаємопов'язані, оскільки успіх в одній з них буде досягатися тільки при наявності достатнього прогресу в двох інших. Крім того, успішне просування у всіх сферах необхіднедля забезпечення надійності економічних реформ» [6, С. 8–14].

Як вже зазначалося, науковці і експертне середовище по-різному оцінюють ступінь виконання державою, зокрема її органами влади і управління, Копенгагенських критеріїв. Так, В. Копійка вважає, що «Україна на сьогодні при наявності політичної волі ЄС може бути визнана кандидатом, причому кандидатом, який досить успішно виконує вимоги Євросоюзу. Копенгагенські критерії вступу до ЄС мають дуже загальний формат, але на сьогодні Україна теж на них орієнтується» [6, с. 8–14]. Але чи насправді це так? Для відповіді на це питання проаналізуємо відповідність України критеріям вступу до Європейського Союзу.

Політичний критерій. Після Революції Гідності Україна намагається ефективно виконувати вимоги щодо дотримання політичного критерію. Про це свідчить прогрес у реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Так, відповідно до Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2021 р.) наша держава виконала низку вимог вказано критерію, а саме: в Конституції України закріплено гарантії захисту політичних, економічних та соціальних прав; ратифіковано низку міжнародних актів у сфері захисту прав людини (Конвенція МОП про основні цілі та норми соціальної політики), та ухвалені національні нормативно-правові акти у цій сфері (законодавчо закріплено принципи та визначено механізми забезпечення прав та інтересів трудових мігрантів і членів їхніх сімей, принцип недискримінації по відношенню до легально працевлаштованих працівників-іноземців, створено інституту Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, гармонізовано реєстраційні процедури для внутрішньо переміщених осіб, удосконалено механізми та процедури розслідування та притягнення до відповідальності за порушення прав людини, зокрема ті, що пов'язані з домашнім, гендерним та сексуальним насильством тощо), прийнято низку законодавчих актів, що стосуються вдосконалення виборчого процесу (новий Виборчий кодекс України); досягнуто певного прогресу у боротьбі з корупцією (створено Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, внесено зміни до антикорупційних законів тощо) [1].

Однак, залишається чимало завдань, які ще потрібно вирішити, а саме: необхідно вживати реальних заходів щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини, закріплених у Конституції; усунути існуючі розбіжності між різними законодавчими актами, зокрема, між Цивільним та Господарським кодексами України; завершити реформування судової системи, прокуратури, СБ України, завершити процес ратифікації Статуту Міжнародного кримінального Суду, Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції) тощо, що збільшить шанси України на вступ до ЄС.

Економічний критерій**.** У загальному цей блок можна характеризувати через наявність двох складових: а) існування ефективно функціонуючої ринкової економіки і б) спроможність протистояти ринковими силами та конкурентному тискові в межах Європейського Союзу. Виконання кожної з цих вимог оцінюється на основі аналізу низки факторів [3, с. 352].

Станом на 2021 р. виконання економічного критерію може бути оцінено наступним чином: поступово підвищується рівень продуктивності виробництва та розширюється база економічного зростання; Україна отримала від ЄС та США статус країни з ринковою економікою; внесено зміни до відповідних законів України з метою приведення законодавства у відповідність до законодавства ЄС; ухвалено Енергетичну стратегію України на період до 2030 року; схвалено законодавство щодо регулювання ринку цінних паперів; у сфері фінансових послуг Національним банком України прийнято постанови з метою вдосконалення процесу аудиту та нагляду у банківському секторі; у сфері прав інтелектуальної власності досягнуто значного прогрес в удосконаленні відповідного законодавства; завершена модернізація Хмельницької АЕС та триває модернізація Рівненської АЕС та ін. [2, с. 45–47]. Однак є ряд економічних вимог, які Україні необхідно виконати, а саме: вдосконалити норми Податкового кодексу України; законодавчо упорядкувати ступінь втручання держави у корпоративне управління (у напряму його зменшення); здійснити комплексне реформування банківського сектору; переглянути законодавство щодо політики регіонального розвитку тощо [2, с. 49–50].

Гальмування процесу реалізації окремих вимог економічного критерію на сьогодні обумовлене наслідками поширення COVID-19. Локдаун завдає суттєвої шкоди підприємницькій діяльності, а також економічному сектору держави в цілому.

Не менш важливим є третій, правовий критерій, який передбачає адаптацію національного законодавства до правових стандартів, що становлять спільне правове надбання держав-членів ЄС (acquis communautaire) [9, с. 14]. Реалізація вимог правового критерію пронизує, охоплює певною мірою як політичну, так і економічну сфери.

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. передбачає, що «нормативно-правові акти, які суперечать acquis communautaire, можуть прийматися лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності прийняття такого акта і на чітко визначений у самому акті строк» (абз. 3 ч. 3 розділу IX) [10]. На сьогодні процес приведення законодавства України у відповідність до acquis communautaire обмежується переважно законодавчою адаптацією. Водночас, аналізуючи досвід адаптації національного законодавства Східноєвропейських країн, які набули статусу повноправних членів, можна зробити висновок, що наслідком активного використання різних механізмів законодавчої адаптації є інтенсифікація інтерпритаційно-правової діяльності національних судів щодо інтерпретації національного законодавства у дусі правових стандартів ЄС [8, с. 45]. Таким чином, відповідність правовим нормам ЄС повинна реалізовуватися не лише шляхом правотворчої діяльності, але й на рівні правозастосування і тлумачення норм права.

Незважаючи на прогрес у виконанні Копенгагенських критеріїв, Україна ще не готова до вступу до Європейського Союзу. Про це свідчать низка факторів.

По-перше, недотримання нашою державою повною мірою критеріїв вступу до ЄС пов'язане зокрема з тим, що Європейський Союз, надаючи оцінку реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та вітаючи прогрес нашої держави у цьому напрямку, не зовсім чітко на політичному рівні вказує на ті додаткові конкретні вимоги в рамках нормативно встановлених критеріїв, виконання яких повинна демонструвати Україна, щоб пожвавити інтеграційний процес. Це визнав Президент України В. Зеленський в інтерв'ю телеканалу Euronews (2020 р.): «Українцям дуже важлива зрозуміла позиція Європи щодо України. В ЄС повинні чітко оголосити Україні умови для отримання повноправного членства в Європейському Союзі» [14].

По-друге, складна геополітична та економічна ситуація, в якій опинилася України в наслідок агресії з боку Росії, введення локдауну у зв'язку з поширенням хвороби COVID-19, а також енергетична криза2021 р. вкрай негативно впливають на розвиток вітчизняної економіки, що неминуче негативно позначиться на процесі вступу до ЄС.

Перспективи набуття Україною членства в ЄС виглядають сьогодні не надто оптимістично. Так, Президент Естонії К. Кальюлайд в інтерв'ю «Європейській правді» від 25 серпня 2021 р. заявила наступне: «Україні для вступу до ЄС потрібно 20 років роботи. На сьогоднішній день країна не підходить під вимоги членства у Європейському Союзі» [13]. Аргументуючи свою позицію, політик стверджує, що найбільшою проблемою при вступі до ЄС є судова система, що потребує реформування. При цьому К. Кальюлайд зазначає, що Європейський Союз буде сприяти якнайшвидшій євроінтеграції України.

Скептично ставляться до перспектив набуття Україною членства у ЄС і вітчизняні експерти. Так, Т. Князь зазначає, що інтеграція України до ЄС є складним процесом, який невідомо скільки часу ще буде продовжуватись. Це буде залежати, в першу чергу, від нашої держави – наскільки швидко вона зможе виконати всі умови ЄС, визначені для країн-кандидатів на вступ у Спільноту [5, с. 129].

Ю. Якименко та М. Пашков в свою чергу зазначають, що європейська інтеграція України – складний, багаторівневий, поступовий процес в різних сферах – політичній, економічній, соціальній, культурній, але саме психологічний фактор – свідомий європейський вибір громадян, підтримка руху країни до ЄС, утвердження в українському суспільстві європейської ідентичності – є найважливішою складовою повернення Києва до європейської спільноти [7]. Така думка, безумовно має право на існування, однак даний фактор не є визначальним при вступі країни до ЄС.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що Україна не повністю поки що відповідає Копенгагенським критеріям вступу до ЄС, оскільки через низку об'єктивних і суб'єктивних причин відсутній стабільний економічний розвиток та усталене розуміння напряму політичного руху. Не дивлячись на значні досягнення, національне законодавство також потребує удосконалення. Після набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС розвиток інтеграційних процесів значно інтенсифікувався. Здійснення запланованих реформ, поза сумнівом, здатне наблизити вступ нашої держави до ЄС, що повинно додати оптимізму та спонукати до щоденної праці у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. Центр досліджень соціальних комінікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350.
2. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО: інтеграційні перспективи України: аналітичне дослідження : вид. 3-те допов. та перероб. Київ, 2007. 84 с.

3. Журавльова І. О. Україна і Копенгагенські критерії інтеграції до ЄС. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (м. Харків, 24 трав. 2016 р.). Харків, 2016. С. 349–354.
4. Фалалєєва Л. Г. Копенгагенські критерії як чинники розбудови європейської інтеграції. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2017. № 2. С. 117–127.
5. Князь Т. Напрями досягнення копенгагенських критеріїв членства в ЄС для України. *Управління соціально-економічним розвитком в умовах глобалізації* : зб. тез наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 31 трав. 2016 р.) / відп. за вип. Г. І. Ляхович. Івано-Франківськ : ІФННІМ ТНЕУ, 2016. С. 127–130.
6. Пьяцоло Д. Восточная Европа между трансформацией и вступлений в Европейский Союз: аналіз реформаторских тренований. *Проблемы теории и практики управления.* 2002. № 2. С. 8–14.
7. Якименко Ю., Пашков М. Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян. Разумков центр. 2018. URL: https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian.
8. Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми реалізації. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. (м. Харків, 2012). Харків : Право, 2012. Вип. 24. С. 37–49;
9. Яковюк І. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин. *Вісник Академії правових наук України.* 2009. №3 (58). С. 14–28. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5599.
10. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 29. Ст. 367.
11. Геополітичні орієнтації жителів України: червень 2021 року : прес-реліз. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1054&page=1.
12. Президент Эстонии: Украине понадобится под 20 лет для готовности к членству в ЕС. *Европейская правда*. 25 августа 2021. URL: https://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2021/08/25/7126983/.
13. Зеленський хоче отримати від ЄС список вимог для євроінтеграції України. *Слово і діло*. 26 серпня 2020. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/08/26/novyna/polityka/zelenskyj-xoche-otrymaty-yes-spysok-vymoh-yevrointehracziyi-ukrayiny.
14. Україна має бути країною, яку запросять до ЄС, але рішення за українцями – Президент. Укрінформ. 15 листопада 2021. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3087551-ukraina-mae-buti-krainou-aku-zaprosat-do-es-ale-risenna-za-ukraincami-prezident.html.
15. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, 1994 р. *Офіційний вісник України.* 2006, № 24. Стор. 203. Ст. 1794.
16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 р. *Офіційний вісник України.* 2014. № 75. Ст. 212.

REFERENCES

1. Bezzub, I. Suchasnyi stan i perspektyvy ukrainskoi yevrointehratsii. Tsentr doslidzhen sotsialnykh kominikatsii NBUV. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].
2. Kryterii chlenstva v SOT, YeS ta NATO: intehratsiini perspektyvy Ukrainy: analitychne doslidzhennia. Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
3. Zhuravlova, I.O. (2016). Ukraina i Kopenhahenski kryterii intehratsii do YeS. *Yevropeiska intehratsiia v konteksti suchasnoi heopolityky : zb. nauk. st. za materialamy nauk. konf. (m. Kharkiv, 24 trav. 2016 r.) – European integration in the context of modern geopolitics: Proceedings of a scientific-practical conference*. Kharkiv, *349–354* [in Ukrainian].
4. Falalieieva, L.H. (2017). Kopenhahenski kryterii yak chynnyky rozbudovy yevropeiskoi intehratsii. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2, 117–127* [in Ukrainian].
5. Kniaz, T. (2016). Napriamy dosiahnennia kopenhahenskykh kryteriiv chlenstva v YeS dlia Ukrainy. *Upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom v umovakh hlobalizatsii : zb. tez nauk.-prakt. konf. (m. Ivano-Frankivsk, 31 trav. 2016 r.) – Management of socio-economic development in conditions of globalization: Proceedings of a scientific-practical conference*. H. I. Liakhovych (Ed.). Ivano-Frankivsk: IFNNIM TNEU, *127–130* [in Ukrainian].

6. Piatsolo, D. (2002). Vostochnaya Evropa mezhdu transformatsiyey i vstupleniy v Evropeyskiy Soyuz: analiz reformatorskikh trenovaniy. *Problemy teorii i praktiki upravleniya – Problems of the Theory and Management Practices, 2, 8–14* [in Russian].
7. Yakymenko, Yu., Pashkov, M. (2018). Ukraina na shliakhu do YeS: otsinky, dumky i spodivannia hromadian. *Razumkov tsentr*. URL: https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian [in Ukrainian].
8. Yakoviuk, I.V. (2012). Adaptatsiia zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: problemy realizatsii. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia: zb. nauk. pr (m. Kharkiv, 2012) – State Construction and Local Self-Government: Proceedings of a scientific-practical conference.* Kharkiv: Pravo. *Issue 24, 37-49* [in Ukrainian].
9. Yakoviuk, I. (2009). Yevropeiskyi Soiuz i Ukraina: evoliutsiia vzaiemovidnosyn. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, 3 (58), 14-28*. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5599 [in Ukrainian].
10. Pro Zahalnoderzhavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu : Zakon Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. № 1629-IV. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 29, art. 367* [in Ukrainian].
11. Heopolitychni oriientatsii zhyteliv Ukrainy: cherven 2021 roku : pres-reliz. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1054&page=1 [in Ukrainian].
12. Prezident Estonii: Ukraine ponadobitsya pod 20 let dlya gotovnosti k chlenstvu v ES. Evropeyskaya pravda. 25 avgusta 2021. URL: https://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2021/08/25/7126983/ [in Russian].
13. Zelenskyi khoche otrymaty vid YeS spysok vymoh dlia yevrointehratsii Ukrainy. Slovo i dilo. 26 serpnia 2020. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/08/26/novyna/polityka/zelenskyj-xoche-otrymaty-yes-spysok-vymoh-yevrointehracziyi-ukrayiny [in Ukrainian].
14. Ukraina maie buty krainoiu, yaku zaprosiat do YeS, ale rishennia za ukraintsiamy – Prezydent. Ukrinform. 15 lystopada 2021. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3087551-ukraina-mae-buti-krainou-aku-zaprosat-do-es-ale-risenna-za-ukraincami-prezident.html [in Ukrainian].
15. Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy, 1994 r. (2006). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine, 24, 203, art. 1794* [in Ukrainian].
16. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony, 2014 r. (2014). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine, 75, art. 212* [in Ukrainian].

ТРАГНЮК ОЛЕСЯ

кандидат юридических наук, профессор кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ВИТВИЦКИЙ МАКСИМ

студент 4 курса Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ШПАК КОНСТАНТИН

студент 4 курса Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

СООТВЕТСТВИЕ УКРАИНЫ КОПЕНГАГЕНСКИМ КРИТЕРИЯМ ВСТУПЛЕНИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

Статья посвящена вопросу соответствия Украины Копенгагенским критериям на современном этапе ее развития. Прежде всего, авторы статьи уделяют внимание актуальности этого вопроса, а также приводят аргументы,

почему предложенное исследование актуально именно в наше время. Указывается цель этой статьи. С целью раскрытия проблемных аспектов вступления Украины в Европейский Союз проанализированы мнения, взгляды и выводы ученых, которые исследовали процесс европейской интеграции Украины в последние годы. Основное внимание уделяется вопросу соответствия Украины каждому из Копенгагенских критериев. Кроме того, приводятся конкретные примеры тех требований, которые Украина на 2021 год выполнила и которые должна выполнить в ближайшее время. В результате определяются перспективы присоединения Украины к Европейскому Союзу. Ключевым в статье является заключение авторов о том, что пока Украина пока не готова присоединиться к Европейскому Союзу. Этому служит ряд факторов, отмечаемых в статье.

Ключевые слова: Европейский Союз, Копенгагенские критерии членства в ЕС, интеграция, членство в международной организации.

TRAHNIUK OLESYA

PhD, Professor at the European Union Law Department of the
Yaroslav Mydryi National Law University

VYTVYTSKY MAKSYM

4th year student Institute of Prosecutor's Office and Criminal Justice of the
Yaroslav Mydryi National Law University

SHPAK KONSTANTIN

4th year student Institute of Prosecutor's Office and Criminal Justice of the
Yaroslav Mydryi National Law University

UKRAINE'S COMPLIANCE WITH THE COPENHAGEN CRITERIA FOR ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Problem setting. Since gaining independence, Ukraine has been steadily moving towards integration into European and Euro-Atlantic structures. However, the process of acquiring membership of our state in the European Union is quite long and involves a number of criteria, in particular, in addition to the general ones specified in Art. 49 of the Treaty on European Union of 1993, and additional Copenhagen criteria to be met by the applicant state.

European integration processes have a positive impact on the development of Ukraine as a democratic, social, legal state, strengthen its position in the international arena, contribute to economic reforms. Which, in turn, should be demonstrated in practice by bringing Ukraine closer to the requirements set by the EU for states that have expressed a desire to join the union.

Analysis of recent researches and publications. Various aspects of the issue of European integration were developed primarily by European lawyers and political scientists, among whom the works of K. Baimi, A. Bogdandi, J. Buchanan, M. Burgess, W. Della Sala, A. Dashwood, G. De Burke are of special interest. J. Zimmerman, L. Cartou, N. Catalano, P. King, P. Craig, D. Lassok, S. Leikoff, W. Ostrom, D. Sidzhansky, R. Watts and many other authors. The list of scientific researches is not limited to the works of Western authors, as the integration process is quite dynamic, and therefore scientists are no less interested in the scientific developments of their colleagues from countries seeking to gain EU membership, including Ukrainian lawyers, including I. Bratsuk, O. Golovko-Gavrisheva, V. Kopiyka, T. Komarova, K. Smirnova, L. Luts, M. Mikievich, Z. Makarukha, V. Muravyov, V. Poselsky, R. Petrov, O. Tragnyuk, I. Yakovyuk and others.

Target of this research is to analyze the current state of the legislative, legal and economic base of Ukraine for compliance with the Copenhagen criteria for accession to the European Union.

Article's main body. The article is devoted to the issue of Ukraine's compliance with each of the Copenhagen criteria. First of all, the authors note that the main purpose of the Copenhagen criteria is to select the most "worthy" applicants for membership in the Union.

And compliance with these criteria must indicate the ability of the state to perform the duties of a member state of the Union. In addition, specific examples are given of the requirements that Ukraine has met as of 2021 and that it must

meet in the near future. It indicates in which direction Ukraine should move in order to acquire the full status of a member state of the European Union. In conclusion, the opinions of scientists on the prospects of Ukraine's further accession to the European Union are presented.

Conclusions and prospects for development. The research shows that Ukraine does not yet fully meet the Copenhagen criteria for accession to the EU, as for a number of objective and subjective reasons there is a lack of stable economic development and a well-established understanding of the direction of the political movement. Despite significant advances, national legislation also needs to be improved. After the entry into force of the Association Agreement between Ukraine and the EU, the development of integration processes has significantly intensified. The implementation of the planned reforms is undoubtedly able to bring our country's accession to the EU closer, which should add optimism and encourage daily work in this direction.

Key words: European Union, Copenhagen criteria for EU membership, integration, membership in an international organization.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Трагнюк О. Я., Витвицький М. С., Шпак К. В. Відповідність України Копенгагенським критеріям вступу до Європейського Союзу. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 34–41.

БІЛЬЧЕНКО АНАСТАСІЯ ГЕННАДІЇВНА
студентка 4 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКЛАДНА МАРИНА ГЕОРГІЇВНА
кандидат історичних наук, доцент кафедри права Європейського союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РИЖКОВА ЮЛІЯ АНДРІЇВНА
студентка 4 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.7:796/799
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-6

СПОРТИВНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРОБЛЕМ

Наукова стаття присвячена питанням розгляду особливостей одного з видів публічної дипломатії - спортивної дипломатії як в історичній ретроспективі, так і в розрізі актуальних здобутків. Автори намагаються проаналізувати історичні етапи розвитку спортивної дипломатії, сутність цього поняття та інших назв «спортивної дипломатії», а саме «крикетної дипломатії», «дипломатії пінг-понгу», «баскетбольної дипломатія» тощо. У статті розкриті форми зазначеної дипломатії в таких важливих аспектах: дипломатія спортивних змагань; дипломатія спортивних організацій; спорт як засіб досягнення зовнішньополітичних цілей. Також, відображається негативна сторона спортивної дипломатії. Автори пропонують заходи поліпшення сучасного становища та удосконалення даного виду дипломатії.

Ключові слова: публічна дипломатія, спортивна дипломатія, олімпійська дипломатія, спорт.

Постановка проблеми. Публічна дипломатія є невід'ємною частиною стратегічних комунікацій держави, а її функція – встановлення діалогу «держава-людина» з урахуванням різноманіття національної та глобальної аудиторії, а також сприяння міжособистісним контактам «людина-людина», що особливо актуально в епоху широкого використання цифрових інструментів та соціальних мереж. При цьому, одним із компонентів досягнення бажаного результату в сфері міжнародних відносин мирними засобами є спортивна дипломатія. Проте цей феномен досі не має ґрунтовного теоретичного визначення, хоча і активно використовується на практиці. Крім того, термін спортивна дипломатія активно застосовується багатьма сучасними міжнародними організаціями (Міжнародний олімпійський комітет (МОК), Міжнародна федерація футболу асоціації (ФІФА), Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій (ІААФ), Асоціація національних олімпійських комітетів (АНОК) тощо) для налагодження дружніх стосунків [1, с. 3].

До того ж, у 2021 році Міністерство закордонних справ України розробило Стратегію публічної дипломатії на 2021–2025 роки, де одним з головних завдань публічної дипломатії було удосконалення іміджу України на міжнародній арені, зокрема через спортивну дипломатію. У цьому документі виділені основні виміри роботи суб'єктів публічної дипломатії у сфері спортивної дипломатії, серед яких: сприяння зростанню кількості представництв України в міжнародних спортивних організаціях та асоціаціях; популяризація спортивних досягнень українських спортсменів та спортсменок; сприяння проведенню спільних спортивних заходів, навчально-тренувальних зборів, виставок тощо; просування держави як місця проведення міжнародних спортивних подій; популяризація України як країни з широкими інвестиційними можливостями у спортивній галузі; ви-

 © Більченко А. Г., Окладна М. Г., Рижкова Ю. А., 2021

користання спорту для популяризації успіхів України у сфері гендерної рівності, безбар'єрності, інклюзивності та здорового способу життя [2, с. 15]. У реалізації цього напряму очікується тісна координація і співпраця закордонних дипломатичних установ з Міністерством молоді та спорту України, спортивними федераціями, Національним олімпійським комітетом та міжнародними спортивними організаціями.

Актуальність даної наукової статті обумовлена певними причинами:

– необхідністю комплексного наукового аналізу спортивної складової сучасних міжнародних відносин через активізацію процесів «дипломатизації» спорту;

– важливістю миротворчої функції спорту для вирішення проблем міжнародного спілкування;

– розумінням необхідності розвитку спортивної дипломатії як важливої складової сучасної культури народів світу.

Метою наукової публікації є:

– висвітлення історії становлення та сутності спортивної дипломатії;

– визначення основних форм спортивної дипломатії, їх переваг та практичного застосування;

– виокремлення недоліків спортивної дипломатії та перспектив їх вирішення та удосконалення цього виду дипломатичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена тема посідала вагоме місце в доробках та працях таких науковців, як Н. П. Литвиненко, В. І. Щоткіної, С. Є. Мартиненка, С. М. Кулик, Ю. В. Філіппової, І. М. Грідіної, Н. М. Боголюбової, С. Мурей, Ю. В. Ніколаєвої, Г. Малоун, І. Кант, В. Е. Теліпко, А. С. Овчаренко, Д. І. Фельдман, Х. М. Джантаєв.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення та розвитку спортивної дипломатії тісно пов'язана з історією спорту і посиленням його ролі в суспільному, культурному та політичному житті всіх держав світу. Поняття «спортивної дипломатії» включає такі види, як олімпійська дипломатія, футбольна дипломатія, дипломатія крикету, дипломатія пінг-понгу, кожен з яких має свою історію і свої особливості.

Можна виділити наступні етапи розвитку спортивної дипломатії в розрізі публічної дипломатії:

1. Період з кінця XIX століття і до Другої світової війни – це час поступового розвитку публічної дипломатії, адже за період до Другої світової війни практика її застосування поширилася за межі Західної півкулі, проходив процес становлення міжнародного спортивного руху і спортивної дипломатії в сучасному розумінні.

2. Період холодної війни (1949–1991). У цей час держави використовували свої національні інформаційні канали (телекомунікаційні мережі) для публічної дипломатії. Саме тоді найяскравіше в умовах біполярного світу виявилися процеси політизації спорту і активне залучення спорту в дипломатичну сферу.

3. Період після закінчення холодної війни в результаті розпаду СРСР і блокової системи (кінець XX століття – наш час), коли виокремлюється поняття «нової публічної дипломатії», яка стає більш «м'якою» (власне, ідея привабливості, коли протилежна сторона добровільно і усвідомлено робить вибір). У цей період спорт набуває глобального масштабу. Також, розширюється міжнародне спілкування в галузі спорту, посилюється взаємодія спортивних інститутів з різними суб'єктами міжнародних відносин, термін «спортивна дипломатія» був включений в академічний дискурс і міжнародну практику [3, с. 9–30].

Якщо більш детальніше розглядати питання щодо сутності «спортивної дипломатії», то можна дійти до висновку, що чітке визначення даного поняття поки не сформульоване, адже важко коректно охопити його кросдисциплінарність і комплексність: масштаби проблем, які вона охоплює, кількість суб'єктів, зацікавлених і залучених у її діяльність, і засоби, якими вона оперує. Крім того, до спортивної дипломатії часто відносять усе, що пов'язує спорт і політику, що, на думку багатьох науковців, не є вірним. У роботі С. Кулик стверджується, що спорт та дипломатія означають певні публічні види діяльності, при цьому, виділяючи спорт, який є досить популярною сферою сучасності. А тому, спорт і дипломатія – це гра з дотриманням: вихідного положення «fair play» (тобто чесна гра, повага до суперника, повага до регламентів та рішень суддів); традицій, протоколу та етикету (тобто відкриття та закриття ігор, суддівство, правил проведення таких ігор, тощо); рангу та звань; повага до рішень та угод (у спорті – тренерів, суддів, у дипломатії – глав держав, делегацій) і обов'язковість їх виконання. Спортсмен і дипломат – суб'єкти, які грають в команді, а тому на свій ризик мають право здійснювати неординарні прийоми [4, с. 178].

Н. Боголюбова та Ю. Ніколаєва пропонують інші варіанти визначення поняття «спортивна дипломатія», а саме таке: спортивна дипломатія – це офіційна й неофіційна діяльність держав, урядів, спеціальних зовнішньополітичних органів зі здійснення завдань зовнішньої політики держави шляхом організації та проведення міжнародних спортивних заходів за участю команд, спортсменів, тренерів та їх досягнень [5].

Вагомим є також теоретичний доробок австралійського науковця С. Мюррея та французького вченого Р. Редекера, які наполягають на тому, що спорт і дипломатія – дуже полярні категорії. Адже дипломатія – мистецтво мирного вирішення спорів, а

спорт, на противагу, завжди передбачає конкуренцію, суперництво, а інколи – і приховану агресію [6].

На наш погляд, можна погодитись із висновком С. Кулика, що спорт і дипломатія виступають своєрідною моделлю світу та є, так званим, «брендом» та «іміджем» держави , а тому важливим у вивченні спортивної дипломатії є встановлення її основних форм, серед яких можна визначити: дипломатію спортивних змагань; дипломатію спортивних організацій; дипломатія як засіб досягнення зовнішньополітичних цілей [4, с. 178].

Вважається, що спортивні змагання здатні передувати початку дипломатичних відносин між різними державами, адже на них досить часто присутні найвищі державні посадовці. Відвідання спортивних івентів високопосадовцями може сприяти початку у переговорній діяльності та зближенню позицій сторін.

Яскравим прикладом застосування спортивної дипломатії є «крикетна дипломатія». Як відомо, крикет – чи не найпопулярніша гра у Великій Британії та на територіях її колишніх колоній, провідними командами світу якого виступають саме Пакистан та Індія. Цікаво, що саме між цими державами відбувається дійсна боротьба за першість на міжнародній арені. На початку XXI століття ситуація набула найбільшого напруження через створення супротивниками програми ядерних дій, що призвело до припинення дипломатичних відносин між країнами. Політичний діалог було поновлено під час півфіналу чемпіонату світу з крикету у березні 2011 року, під час якого у неформальній обстановці Прем'єр-міністри Індії та Пакистану обговорили ситуацію, що сприяло початку конструктивних переговорів по припиненню конфлікту. Хоча питання території Кашміру залишилося невирішеним, проте військова конфронтація на деякий час припинилась [7].

Спортивна дипломатія дала можливість сформувати привабливий образ Української держави серед європейських країн під час Євро-2012: серед тих, хто відвідав Україну було проведено соціологічне опитування, яке показало, що більше 80% вперше були в Україні, а більше третини мають бажання її відвідати ще раз. Близько 53% гостей відповіли, що після приїзду на Євро-2012 їх враження щодо України значно покращилося [8].

Другою формою виступає дипломатія спортивних організацій найбільш розповсюдженою серед яких є МОК – Міжнародний Олімпійський Комітет – що є вищим керівним органом розвитку олімпійського руху. МОК здійснює прогресивну гуманітарну діяльність у культурній, освітній сфері, співпрацюючи з ЮНЕСКО, ООН тощо. Комітет організовує і проводить різноманітні культурні олімпіади за допомогою яких розробляється власна культурно-освітня програма, що знайомить під час олімпійських ігор іноземних гостей із культурою приймаючої країни. Така програма була реалізована Пекіном у 2008 році. Також, слід звернутися до Олімпійської хартії – документу, в якому викладені основоположні принципи Олімпізму, правила, прийняті МОК, - зокрема до п. 4 ст. 2 Розділу 1, де зазначається, що одним з основних завдань МОК є співпраця з компетентними державними чи приватними організаціями та органами влади, задля перетворення спорту на службу людству та тим самим сприянню миру [9].

Ще однією спортивною організацією, яка має значний вплив на міжнародні відносини виступає Міжнародна федерація футбольних асоціацій (FIFA) – міжнародний керівний орган футболу і найбільша спортивна організація світу. FIFA відповідальна за організацію і управління найголовнішими міжнародними футбольними змаганнями, зокрема найкраще відомий — чемпіонат світу з футболу. Важливий внесок у спортивну дипломатію зазначена організація зробила у вигляді програми «Футбол для сталого розвитку». Метою проекту стало об'єднання всіх громадських організацій, ініціативних членів футбольних рухів і проектів для проведення консультацій, організації програм в галузі зміцнення миру в усьому світі, боротьби з дискримінацією, расовою нетерпимістю, захисту прав дітей, а також в сфері розвитку екології і навколишнього середовища.

В рамках міжнародних неурядових організацій (ФІФА, УЄФА та інші) у підготовці спортивних змагань беруть участь національні федерації футболу, яким надаються офіційні повноваження щодо організації футбольних матчів за участю національних збірних. Отже, вони виступають від імені відповідної держави та реалізують зовнішньополітичні функції в галузі спорту. Таким чином, національні федерації футболу фактично визнані і можуть вважатися «спортивними дипломатами» [10, с. 95].

Необхідно згадати і про Міжнародну асоціацію легкоатлетичних федерацій (IAAF) – всесвітню організацію аматорського спорту, основними цілями якої є пропагування принципу «чесної гри» в спорті, який автоматично надає їй роль лідера в боротьбі проти допінгу в легкій атлетиці і в широкому спортивному співтоваристві. IAAF розвиває і підтримує програми виявлення, стримування і виховання, спрямовані на знищення джерел допінгу в спорті, а також зміцнює зв'язки з іншими міжнародними федераціями, національними урядовими та неурядовими організаціями для того, щоб пропагувати інтереси спорту в цілому і легку атлетику зокрема на всіх рівнях у всьому світі. Так, наприклад, IAAF вирішила не проводити чемпіонат у Мінську наприкінці червня 2021 року. В організації наголосили, що змагання перенесли за результатами розгляду спеціального звіту, підготовленого комітетом із ризиків, у

якому, зокрема, вказується на невизначеність у дипломатичних відносинах і обмеження на міжнародні поїздки до Білорусі [11].

Третя форма – спорт як засіб досягнення зовнішньополітичних цілей – полягає в тому, що саме спортивна дипломатія виступає певним посередником між державами у зовнішньополітичному вимірі. Яскравим прикладом цього є «пінг-понгова» дипломатія, що була застосована як засіб припинення ворожнечі між США та Китаєм. Причиною конфлікту було питання відтіснення КНР націоналістів на Тайвань після поразки в громадянській війні, окрім цього США взагалі не підтримували уряд Мао Цзедуна. Проте восени 1971 року в Японії проходив чемпіонат з настільного тенісу, на якому вдалося зав'язати певні контакти між американськими та китайськими гравцями, після чого спортсмени американської збірної отримали запрошення відвідати Китай. Зближення політичної верхівки обох країн також відбулося чи не одразу. Вже у липні до Китаю вирушив Державний секретар США Генрі Кіссінджер і підготував історичний візит Ніксона, що відбувся у лютому 1972 року. В ході переговорів США офіційно визнали, що існує лише один Китай, і відклали тайванське питання задля нормалізації відносин з Пекіном. Тиждень, який американські спортсмени провели в Китаї, Ніксон назвав «тижнем, що змінив світ» [12].

Ще одним прикладом «пінг-понгової» дипломатії виступають нещодавні новини про те, що на Близькому Сході можна спостерігати, як Китай в рамках стратегії м'якої сили починає нову «пінг-понгову дипломатію». Як тільки нормалізується авіарежим через протиепідемічні заходи щодо Covid-19, 11-річна сирійська зірка настільного тенісу Хенд Заза обміняє свою довгострокову олімпійську мрію 2020 р. на короткострокову китайську. Справа в тім, що Заза, громадянка Сирії, є переможницею за столами по всьому Близькому Сходу та мріє потрапити на Олімпійські ігри до Китаю, який є визнаним світовим оплотом кращих гравців в настільний теніс. Тренуючись в Китаї, Заза увійде в найелітніший у світі клуб настільного тенісу. З оглядкою на турбулентні нині відносини між США і Китаєм подорож Зази змушує згадати приклад «пінг-понгової» дипломатії. На наш погляд, поки що рано говорити про те, чи планує Китай аналогічним чином перетворити Зазу в символ налагодження дипломатичних контактів з Близьким Сходом загалом. Однак китайська мрія 11-річної дівчинки є ілюстрацією геополітичного зсуву на Сході, коли США, які досі домінували, поступаються дорогою Китаю [13].

Таким чином, можна стверджувати, що спортивна дипломатія відіграє значущу роль у встановленні і підтриманні міжнародних стосунків. Спортивні заходи виступають певною платформою для комунікації високопосадовців у неформальній обстановці, що дає змогу обговорювати важливі питання міжнародних відносин.

Але не завжди спортивна дипломатія має позитивне забарвлення та виступає засобом урегулювання міжнародних конфліктів та зближення позицій сторін. Так, Литвиненко Н. П. наводить такий різновид спортивної дипломатії як «баскетбольна дипломатія», якій не вдалося зрушити з місця відносини Північної Кореї та США. Ситуація полягала в тому, що Північна Корея стала країною, яка з неймовірною швидкістю почала розвивати ядерну зброю, а саме ядерні боєголовки, які створюють небезпеку не тільки для Південної Кореї. США завжди підтримувала Сеул та виступала проти посилення Пхеньяну. Блискавкою мала стати поїздка легенди американського футболу Деніса Родмана у Північну Корею у 2013 році. Він мав нагоду дивитися матч між збірними США і КНДР та знаходитися увесь час поруч з Кім Чен Іном, що був лідером Пхеньяна. Зірці влаштувати урочистий прийом та, повернувшись до США, він заявив, що Кім Чен Ін досить гарний політик та людина, з якою можна вести перемовини. Однак, як з'ясувалося пізніше, лідер Пхеньяна не планував вступати в перемовини, а й надалі продовжував удосконалювати ядерний потенціал країни задля нових погроз Сеулу, що стало свідченням невдачі «баскетбольної дипломатії» [3, с. 9]. Тому, слід погодитися, що не завжди спортивна дипломатія дає швидко очікувані результати і взагалі може впливати на вирішення складних геополітичних проблем.

Однією з проблем розвитку сучасної спортивної дипломатії є те, що спортивній сфері притаманна надзвичайно велика ступінь комерціалізації, яка призвела до широкого застосування допінгу спортсменами. Протидія цьому явищу на міжнародному рівні потребує міжнародної взаємодії, співробітництва та правового врегулювання [14]. Як зазначено у вступі до Всесвітнього антидопінгового кодексу, «антидопінгові програми покликані зберегти те, що насправді є важливе і цінне для спорту, що часто називають «духом спорту» і що є суттю олімпійського руху» [15]. Іншими словами, основним завданням антидопінгового співробітництва виступає забезпечення та дотримання, так званої, «fair play» (чесної гри), терміну, що сьогодні є зрозумілим всьому світу, не тільки як спортивне, але й наукове та філософське поняття. Справа в тім, що спортсмени, приймаючи допінг перед змаганнями не тільки порушують правила чесної гри, встановлені Всесвітнім антидопінговим кодексом, але й (при умові, що цього приховати не вдалося) презентують свою державу в досить негативному світлі на міжнародній арені.

Через це, міжнародна спортивна спільнота потребувала створення єдиної всесвітньої організації,

яка б об'єднала міжнародні ресурси, здійснювала координацію та контроль за проведенням антидопінгових відборів, аналізів та запровадження санкцій стосовно винних спортсменів і причетних до розповсюдження і використання допінгу осіб. Такою організацією стало Всесвітнє антидопінгове агентство (WADA) як спеціалізована організація, яка була створена спеціально для здійснення антидопінгової діяльності в спортивній сфері. Нормативно-правовим базисом діяльності WADA є її Статут – Constitutive Instrument of Foundation. WADA заснована у формі фонду відповідно до вимог Цивільного кодексу Швейцарії. Основним документом WADA є Всесвітній антидопінговий кодекс, нова редакція якого набула чинності 1 січня 2021 року і згідно з якою рішення WADA є обов'язковими для виконання Міжнародним олімпійським комітетом [16, с. 235].

Основними шляхами виправлення ситуації із застосування допінгу спортсменами є, по-перше, підвищення якості антидопінгових перевірок за допомогою застосування більш модернізованих методів контролю; по-друге, інформування спортсменів про можливі правові наслідки як для них, так і для держави, а також пропагування здорового образу життя; по-третє, посилання на кримінальну відповідальність за підробку чи фальсифікацію аналізів, що стосуються допінгу. До цих шляхів Петрова В. О. ще додає розроблення кодексу етики для спортсменів та тренерів, який слід закріпити на законодавчому рівні з усіма вимогами до спортсменів, тренерів та іншого персоналу, які характеризують морально-етичний бік їхньої індивідуальності та відповідатимуть за рівень виховання в дусі олімпізму [16, с. 238].

Варто зазначити, що у квітні 2017 року був позбавлений здобутого срібла на Іграх-2008 у Пекіні борець вільного стилю Василь Федоришин за вживання забороненого препарату туринаболу. Загалом за підсумками Олімпіад Україна через допінг втратила 10 нагород: золото Юрія Білонога в Афінах-2004, чотири срібла й п'ять бронз. За цим показником наша країна посідає неприємне друге місце слідом за Росією [17, с. 156].

Досліджуючи дане питання, неможливо не згадати про «допінговий скандал» у Російській Федерації напередодні Олімпійських ігор-2018. В грудні 2017 року Росію було відсторонено від участі у Олімпійських іграх-2018 у Південній Кореї через підозру у споживанні допінгових препаратів близько 300-ми спортсменами. Вже у 2019 році WADA розпочала близько сотні справ щодо російських спортсменів, яких підозрюють у використанні допінгу на Олімпіаді в Сочі. 9 грудня 2019 року Виконавчий комітет Всесвітнього антидопінгового агентства (WADA) на чотири роки позбавив Росію права брати участь у великих міжнародних турнірах, включаючи Олімпіади та чемпіонати світу. Такі санкції проти Росії пов'язані з тим, що після часткового відновлення статусу російського антидопінгового агентства Росія повинна була передати WADA дані Московської антидопінгової лабораторії з пробами російських спортсменів – Російське антидопінгове агентство (РУСАДА) зробило це, але експерти WADA виявили, що хтось несанкціоновано вніс серйозні зміни в них. Доступ до даних був тільки у вищих спортивних чиновників Росії [18].

Також з останніх новин вживання допінгових препаратів є інцидент з російським волейболістом Дмитром Мусєрським, якого в червні 2021 року було дискваліфіковано стром на 9 місяців від участі у будь-яких змаганнях через виявлений в його допінг-пробі метилгексанамін. Ситуація полягає в тому, що позитивний аналіз був зданий в 2013 році, але про нього стало відомо лише після того, як Всесвітнє антидопінгове агентство передало інформацію, отриману з бази даних московської лабораторії, в Міжнародну федерацію волейболу [19]. Таким чином, виходить, що російська влада приховала факт вживання допінгових препаратів спортсменами, що свідчить про низький рівень боротьби з вказаними порушеннями та відсторонює Росію від участі у змаганнях, тим самим не дозволяючи їй породжувати дипломатичне спілкування з іншими країнами в спортивній сфері.

Отже, проаналізувавши вищевикладений матеріал можна зробити такі висновки:

— історичний розвиток «спортивної дипломатії» підтверджує її вагомість у підтриманні дружніх міжнародних зв'язків між державами;

— для повноцінної комунікації на наднаціональному рівні, глави держав можуть застосовувати форми дипломатичних відносин, які нерозривно переплітаються зі спортом;

— спортивна дипломатія не завжди досягає очікуваних результатів у розрізі співпраці деяких країн, але на сьогодні, пропонуються нові шляхи покращення зазначених проблем, які допоможуть створити баланс та гармонію у спортивній дипломатії різних країн.

Таким чином, враховуючи значення та необхідність подальшого розвитку спортивної дипломатії, на наш погляд необхідно вирішити низку гострих проблем: налагодити комунікацію між усіма акторами реалізації спортивної дипломатії України і світу; викорінити проблему корупції, яка накладає серйозний відбиток на репутацію України загалом; впровадити дотримання антидопінгових правил на законодавчому рівні, що б дозволило швидше реагувати на вказане порушення у спортивній сфері; збільшити фінансування спортивних заходів, адже саме спортивні івенти закликають іноземних громадян відвідувати Україну та знайомитися із її культурою, а в майбутньому, сприяти укрпленню дружніх відносин між країнами світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвиненко Н. П., Щоткіна В. І. Роль спортивної дипломатії у міжнародних відносинах. *Міжнародні відносини.* 2017. № 14. С. 1–12. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3089.
2. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки від 24 березня 2021 р. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf.
3. Лебедева М. М. Публичная дипломатия: Теория и практика. *Издательство «Аспект Пресс».* 2017. 272 с.
4. Кулик С. М. Спорт і дипломатія – у пошуках спільного. *Актуальні проблеми країнознавчої науки* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 14–15 травня 2015 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. С. 176-179. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11223/1/Kulyk%20S.%20%D0%9C..pdf.
5. Боголюбова Н. М., Николаева Ю. В. Геополитика спорта и основы спортивной дипломатии. *Издательство Юрайт*. Москва, 2019. 255 с.
6. Murray S. Sports-Diplomacy: a hybrid of two halves. URL: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participantpapers/2011-symposium/Sports-Diplomacy-a-hybrid-of-two-halves--DrStuart-Murray.pdf.
7. Индия-Пакистан: причины противостояния. 2002. URL: https://cripo.com.ua/processes/p-171/.
8. Грідіна І. Спортивна дипломатія України: поразки і перемоги. *Історичні і політологічні дослідження.* 2013. № 4. С. 332–341.
9. Olympic Charter from 17 July 2020. *International Olympic Committee.* URL: https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf#_ga=1.229447708.165029295.1463838095.
10. Окладна М. Г., Щеглаков І. Е. Роль спортивної дипломатії у визнанні новостворених держав. *Право та інновації*. 2020. № 4 (32). С. 92–98.
11. Чемпіонат світу зі спортивної ходьби перенесли з Білорусі до Оману. *Радіо Свобода.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-bilorus-vtratyla-chempionat-svitu-sportyvna-hodba/31382521.html.
12. Los Angeles Times «When ‘the little ball moved the big ball’ four decades ago». URL: http://articles.latimes.com/2011/jul/08/sports/la-sp-ping-pong-diplomacy20110709.
13. Пінг-понгова дипломатів в Сирії. Як Китай видавлює США з Близького Сходу. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/world/ping-pongovaya-diplomatiya-v-sirii-kak-kitay-ssha-s-blizhnego-vostoka-vydavlivaet-08102020-401891.
14. Марриотт-Ллойд П. Международная конвенция о борьбе с допингом в спорте. *Организация Объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры.* 2010. SHS/2010/PI/H/2. URL: http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001884/188405R.pdf.
15. Всесвітній антидопінговий кодекс від 1 січня 2009 р. Київ, 2015. URL: https://nadc.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/WADA-Code_UA.pdf.
16. Петрова В. О, Попко Є. В. Удосконалення міжнародно-правового співробітництва у сфері протидії допінгу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* 2020. Том 31(70). №3. С. 234–238.
17. Філіппова Ю. В. Спортивна дипломатія: сутнісне значення, виклики і перспективи для України. *Політикус.* 2020. № 3. С. 153–159.
18. Ткачук Б. Россию официально отстранили от следующих двух Олимпиад из-за допинга. 2020. URL: https://hromadske.ua/ru/posts/v-hersonskoj-oblasti-razbilas-mashina-s-15-letnim-voditelem-pogibli-4-cheloveka.
19. Зайвий В. Дев’ять місяців дискваліфікації і відсутність претензій до збірної: як розвивається допінг-скандал волейболіста Мусерського. 2021. URL: https://russian.rt.com/sport/article/919753-muserskiy-diskvalifikaciya-voleibol.

REFERENCES

1. Lytvynenko, N.P., Shchotkina, V.I. (2017). Rol sportyvnoi dyplomatii u mizhnarodnykh vidnosynakh. *Mizhnarodni vidnosyny – International relations, 14, 1–12*. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3089 [in Ukrainian].
2. Stratehiia publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021-2025 roky vid 24 bereznia 2021 r. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf [in Ukrainian].
3. Lebedeva, M.M. (2017). Publichnaya diplomatiya: Teoriya i praktika. Izdatelstvo «Aspekt Press» [in Russian].
4. Kulyk, S.M. (2015). Sport i dyplomatiia – u poshukakh spilnoho. *Aktualni problemy krainoznavchoi nauky : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konferentsii (m. Lutsk, 14–15 travnia 2015 r.) – Actual problems of the*

Country Science: Proceedings of the II International Scientific and Practical Internet Conference. V. Y. Lazhnika (Ed.). Lutsk: Vezha-Druk, *176–179*. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11223/1/Kulyk%20S.%20%D0%9C..pdf [in Ukrainian].

5. Bogolyubova, N.M., Nikolayeva, Yu.V. (2019). Geopolitika sporta i osnovy sportivnoy diplomatii. Izdatelstvo Yurayt. Moscow [in Russian].
6. Murray, S. Sports-Diplomacy: a hybrid of two halves. URL: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participantpapers/2011-symposium/Sports-Diplomacy-a-hybrid-of-two-halves--DrStuart-Murray.pdf [in English].
7. Indiya-Pakistan: prichiny protivostoyaniya. 2002. URL: https://cripo.com.ua/processes/p-171/ [in English].
8. Hridina, I. (2013). Sportyvna dyplomatiia Ukrainy: porazky i peremohy. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia – Istorychni i politolohichni doslidzhennia, 4, 332–341* [in Ukrainian].
9. Olympic Charter from 17 July 2020. *International Olympic Committee.* URL: https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf#_ga=1.229447708.165029295.1463838095 [in English].
10. Okladna, M.H., Shchehlakov, I.E. (2020). Rol sportyvnoi dyplomatii u vyznanni novostvorenykh derzhav. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation, 4 (32), 92–98* [in Ukrainian].
11. Chempionat svitu zi sportyvnoi khodby perenesly z Bilorusi do Omanu. Radio Svoboda. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-bilorus-vtratyla-chempionat-svitu-sportyvna-hodba/31382521.html [in Ukrainian].
12. Los Angeles Times «When 'the little ball moved the big ball' four decades ago». URL: http://articles.latimes.com/2011/jul/08/sports/la-sp-ping-pong-diplomacy20110709 [in English].
13. Pinh-ponhova dyplomativ v Syrii. Yak Kytai vydavliuie SShA z Blyzkoho Skhodu. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/world/ping-pongovaya-diplomatiya-v-sirii-kak-kitay-ssha-s-blizhnego-vostoka-vydavlivaet-08102020-401891 [in Ukrainian].
14. Marriott-Lloyd, P. (2010). Mezhdunarodnaya konventsiya o borbe s dopingom v sporte. Organizatsiya Obyedinennykh natsiy po voprosam obrazovaniya. nauki i kultury. SHS/2010/PI/H/2. URL: http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001884/188405R.pdf [in Russian].
15. Vsesvitnii antydopinhovyi kodeks vid 1 sichnia 2009 r. (2015). Kyiv. URL: https://nadc.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/WADA-Code_UA.pdf [in Ukranian].
16. Petrova, V.O, Popko, Ye.V. (2020). Udoskonalennia mizhnarodno-pravovoho spivrobitnytstva u sferi protydii dopinhu. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho – Scientists of the Tauride National University named after V. I. Vernadsky*, *vol. 31(70), No. 3, 234–238* [in Ukranian].
17. Filippova, Yu.V. (2020). Sportyvna dyplomatiia: sutnisne znachennia, vyklyky i perspektyvy dlia Ukrainy. *Politykus, 3, 153–159* [in Ukrainian].
18. Tkachuk, B. (2020). Rossiyu ofitsialno otstranili ot sleduyushchikh dvukh Olimpiad iz-za dopinga. URL: https://hromadske.ua/ru/posts/v-hersonskoj-oblasti-razbilas-mashina-s-15-letnim-voditelem-pogibli-4-cheloveka [in Russian].
19. Zaivyi, V. (2021). Deviat misiatsiv dyskvalifikatsii i vidsutnist pretenzii do zbirnoi: yak rozvyvaietsia dopinh-skandal voleibolista Muserskoho. URL: https://russian.rt.com/sport/article/919753-muserskiy-diskvalifikaciya-voleibol [in Ukrainian].

БИЛЬЧЕНКО АНАСТАСИЯ

студентка 4 курса международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ОКЛАДНАЯ МАРИНА

кандидат исторических наук, доцент кафедры права Европейского союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

РЫЖКОВА ЮЛИЯ

студентка 4 курса международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

СПОРТИВНАЯ ДИПЛОМАТИЯ КАК СОВРЕМЕННЫЙ МЕТОД РЕШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРОБЛЕМ

Научная статья посвящена вопросам рассмотрения особенностей одного из видов публичной дипломатии – спортивной дипломатии как в исторической ретроспективе, так и в разрезе актуальных достижений. Авторы пытаются проанализировать исторические этапы развития спортивной дипломатии, сущность этого понятия и других названий «спортивной дипломатии», а именно «крикетной дипломатии», «дипломатии пинг-понга», «баскетбольной дипломатии» и т.д. В статье раскрыты формы указанной дипломатии в следующих важных аспектах: дипломатия спортивных соревнований; дипломатия спортивных организаций; спорт как средство достижения внешнеполитических целей. Также отражается негативная сторона спортивной дипломатии. Авторы предлагают меры по улучшению современного положения и совершенствованию данного вида дипломатии.

Ключевые слова: публичная дипломатия, спортивная дипломатия, олимпийская дипломатия, спорт.

BILCHENKO ANASTASIIA

4th year student of the Faculty of International Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

OKLADNA MARYNA

PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the European Union Law Department
of the Yaroslav Mudryi National Law University

RYZHKOVA JULIA

4th year student of the Faculty of International Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

SPORTS DIPLOMACY AS A MODERN MEANS OF SOLVING INTERNATIONAL PROBLEMS

Problem setting.. The scientific article is devoted to the issues of considering the peculiarities of one of the types of public diplomacy - sports diplomacy both in historical retrospect and in terms of current achievements. The authors try to analyze the historical stages of development of sports diplomacy, the essence of this concept and other names of «sports diplomacy», namely «cricket diplomacy», «ping-pong diplomacy», «basketball diplomacy» and so on.

This chapter states that public diplomacy is an integral part of the state's strategic communications, and its function is to establish a state-to-human dialogue, taking into account the diversity of national and global audiences, and to promote human-to-human interpersonal contacts. At the same time, one of the components of achieving the desired result in the field of international relations by peaceful means is sports diplomacy. In addition, the term sports diplomacy is actively used by many modern international organizations (International Olympic Committee (IOC), International Football Association (FIFA), International Association of Athletics Federations (IAAF), Association of National Olympic Committees (ANOC), etc.) to establish relations.

Analysis of recent researches and publications. This topic occupied an important place in the works of such scientists as N. Litvinenko, V. Shchetkina, S. Martynenko, S. Kulik, Yu. Filippova, I. Gridina, N. Bogolyubova, S. Murey, Yu. Nikolaeva, G. Malone, I. Kant, V. Telipko, A. Ovcharenko, D. Feldman, H. Dzhantayev.

Target of research. The scientific article states the following purpose: 1) coverage of the history of the formation and essence of sports diplomacy; 2) definition of the main forms of sports diplomacy, their advantages and practical application; 3) highlighting the shortcomings of sports diplomacy and prospects for their solution and improvement of this type of diplomatic activity.

Article`s main body. The article reveals the forms of this diplomacy in the following important aspects: diplomacy of sports competitions; diplomacy of sports organizations; sport as a means to achieve foreign policy goals. Also, the negative side of sports diplomacy is reflected, such as its shortcomings such as fierce competition, neglect of friendly relations between countries, commercialization of this area and so on. The authors propose measures to improve the current situation and improve this type of diplomacy.

Conclusions and prospects for the development. The conclusion emphasizes the importance of solving acute problems that exist in sports diplomacy for the further development of international communication between the countries.

Key words: public diplomacy, sports diplomacy, Olympic diplomacy, sports.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Більченко А. Г., Окладна М. Г., Рижкова Ю. А. Спортивна дипломатія як сучасний засіб вирішення міжнародних проблем. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 42–49.

ПОЛИЧ ВАЛЕРІЯ ПАВЛІВНА
аспірантка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.1/.8:504.05
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-7

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

У статті досліджуються питання визначення «екологічної безпеки» як правової категорії. Встановлюються її юридична природа та її зв'язок із міжнародною безпекою. Зокрема, екологічна безпека як правова категорія розглядається з двох точок зору, як певний стан захищеності особи від загроз, викликаних антропогенним впливом на природні об'єкти, та як система правових інструментів, за допомогою яких регламентується режим використання природних ресурсів, встановлюється комплекс заходів, спрямованих на їх охорону, а також попередження і протидію загрозам, які мають згубний вплив на навколишнє природне середовище. Через аналіз міжнародно-правових актів визначаються сучасні підходи міжнародної спільноти до забезпечення екологічної безпеки.

Ключові слова: екологічна безпека, міжнародна безпека, міжнародне співробітництва з питань охорони навколишнього середовища, міжнародні договори у сфері екології.

Постановка проблеми. На сучасному етапі особливої актуальності та гостроти набуває питання забезпечення екологічної безпеки. Вплив людини на навколишнє середовище поставив під загрозу можливість реалізації основних прав людини, включаючи навіть право на життя та здоров'я. Враховуючи постійне посилення такого впливу, проблема забезпечення екологічної безпеки вийшла за рамки державних кордонів і набула планетарного характеру.

Якщо раніше питання забезпечення екологічної безпеки країн було виключно їх внутрішньою справою, то з часом державні кордони з екологічної точки зору поступово втратили своє значення, стали прозорими. Діяльність однієї держави може спричиняти транскордонний вплив на екологічну ситуацію в інших країнах, зокрема мати згубну дію на флору, фауну, повітря, воду, ґрунт, клімат чи інші матеріальні об'єкти.

Спустошуються родючі землі, вимирають сотні видів флори і фауни, величезні території стають небезпечними для людини в силу їх забруднення відходами та небезпечними речовинами. Людство прямує до катастрофи всесвітнього масштабу [1, с. 456]. Україна, на жаль, є серед тих країн, для яких життєво важливим було і залишається питання посилення заходів із забезпечення екологічної безпеки, що є невід'ємною складовою національної безпеки. Так, відповідно до Індексу екологічної ефективності (Environmental Performance Index) Україна займає 60 місце серед країн світу за показниками стану навколишнього середовища. Серед категорії, які викликають найбільше занепокоєння є якість атмосферного повітря, умови для збереження біорізноманіття, стан екосистемних послуг, санітарія та управління відходами.

Важливість забезпечення екологічної безпеки підтверджує прийнята 21.10.2021 р. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [1], яка визначає основні напрямки діяльності держави у цьому напрямку.

Тому надзвичайно важливим з теоретичної та практичної точки зору є чітке визначення «екологічної безпеки» як правової категорії, встановлення її юридичної природи, критеріїв визначення її рівня та загроз для неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних або окремих практичних аспектів правової природи екологічної безпеки займалися вітчизняні та іноземні вчені, серед яких варто відзначити роботи: А. П. Гетьмана, В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, С. А. Боголюбова, М. М. Бринчука, , І. І. Каракаша, Т. Г. Ковальчук, В. В. Костицького, М. В. Краснової, Н. Р. Малишевої, В. В. Носіка, В. В. Петрова, О. О. Погрібного, В. К. Попова, Г. П. Сєрова, Н. І. Титової, М. О. Фролова, Ю. С. Шемшученка, О. М. Шуміла та інших. Однак, на сьогодні відсутнє комплексне єдине розуміння правової природи та основних ознак екологічної безпеки як юридичної категорії.

Метою роботи є визначення сутності та особливостей екологічної безпеки як правової категорії з точки зору міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на наявність певного теоретичного обґрунтування від-

 © Полич В. П., 2021

носин екологічної безпеки, вони в силу динамічних змін, спричинених розвитком науково-технічних знань та нових технологій, потребують постійного дослідження [2, с. 75].

Термін «екологія» (від сполучення грецьких слів: «ойкос» – простір для проживання, помешкання, та «логос» – наука) запровадив у науковий обіг у 1866 р. відомий німецький біолог Е. Геккель. Цим поняттям він визначив науку про взаємні зв'язки живих організмів з довкіллям. У той час ще не йшлося про екологічну безпеку, оскільки стан земного довкілля ще не був загрозливим [3, с. 54]. Однак поняття «екологія», а за ним – «екологічна безпека» почали вживатися лише наприкінці 80-х років XX століття в результаті усвідомлення згубного впливу людини на стан навколишнього природного середовища.

Існують різні підходи до розуміння сутності поняття «екологічна безпека». При цьому слід врахувати, що його основою є таке міжгалузеве поняття, як «безпека». У свою чергу безпеку слід розглядати як відсутність загрози для об'єкта з боку внутрішніх та зовнішніх чинників [4, с. 207]. Варто зазначити, що поняття безпеки в останні роки отримує більш розширене тлумачення. Так, раніше, під час досліджень питань безпеки предметом вивчення було відносно вузьке коло проблем, які стосувалися держави, зокрема, досягнення військово-силового балансу між різними державами та блоками, а також здатність держав захистити свій суверенітет. Однак поступово невійськові джерела нестабільності в економічній, соціальній, гуманітарній та особливо в екологічній сферах стали розглядатися як загроза миру і безпеці. Якщо раніше такі питання відігравали досить обмежену роль у міжнародному дискурсі, то зараз вони займають одне із центральних місць [5, с. 137–138].

Розглядаючи екологічну безпеку в якості правової категорії, можна виділити два підходи до її розуміння. Відповідно до першого підходу екологічну безпеку розглядають як певний стан захищеності особи від загроз, викликаних антропогенним впливом на природні об'єкти.

О. С. Заржицький визначає екологічну безпеку як комплексний стан певних властивостей довкілля, які створені цілеспрямованою діяльністю людей, з урахуванням обґрунтованих допустимих навантажень антропогенних чинників на навколишнє середовище і негативних змін, що відбулися в ньому, і забезпечують збереженість життєдіяльності людини [6, с. 32]. Екологічна безпека також розглядається як стан, за якого всі складові природного оточення, за рахунок балансування взаємовпливів природних, технічних і соціальних систем, формування природокультурного середовища, є оптимальними для нормального функціонування і розвитку людської цивілізації [7, с. 7].

На думку В. І. Андрейцева екологічна безпека як юридична категорія – це складова національної і транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи, суспільства і держави, яка потребує чіткої конституціоналізації в чинному законодавстві [8, с. 38].

Відповідно до другого підходу, екологічну безпеку слід розуміти як систему правових інструментів, за допомогою яких регламентується режим використання природних ресурсів, встановлюється комплекс заходів, спрямованих на їх охорону, а також попередження і протидію загрозам, які мають згубний вплив на навколишнє природне середовище.

М. І. Малишко, досліджуючи проблему екологічної безпеки, розглядає її як систему заходів, спрямованих на захист життєво необхідних інтересів людини від несприятливого впливу навколишнього природного середовища, слушно вказуючи при цьому, що екологічна безпека є центральним питанням екології людини, оскільки безпосереднім об'єктом охорони є людина, її економічні інтереси, екофонд [9, с. 331–335].

Також в науці існує погляд щодо необхідності поєднання категорій «екологічна безпека» та «економічна безпека». Деякі науковці пропонують поєднати їх у понятті «еколого-економічна безпека», трактуючи його як такий стан системи, який характеризується збалансуванням між цілями розвитку соціально-економічної системи та негативними наслідками від її дії на довкілля [11, с. 137]. Інструментом забезпечення їх об'єднання є природоохоронна діяльність, що має забезпечити досягнення поставлених економічних завдань із мінімізацією шкоди, завданої навколишньому природному середовищу [11, с. 131].

Як бачимо, на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння сутності поняття «екологічна безпека».

В останні десятиліття підвищились масштабність екологічних загроз і через це питання екологічної безпеки набули нової якості і самостійного характеру. Досить згадати про прогресуюче знищення лісів, зникнення сільськогосподарських угідь та зменшення їхньої родючості, забруднення ґрунтів, вод, річок, озер та просторів Світового океану токсичними відходами, руйнування озонового шару, парниковий ефект та танення арктичних і антарктичних льодів тощо. Взаємопов'язаність всіх елементів природи Землі як єдиного організму зумовлює сис-

темність і взаємопов'язаність дії екологічних загроз. Сучасні екологічні загрози, якщо їх завчасно і ефективно не усунути, з плином часу почнуть діяти кумулятивно, підсилюючи одна одну, і спричинять швидке тотальне руйнування природного середовища [3, с. 61]. Тому збереження та відтворення середовища існування людини перетворилося у завдання першочергової необхідності [12].

Глобальний масштаб викликів екологічній безпеці зумовив ключову роль в їх розв'язанні ряду міжнародних організацій, особливу роль серед яких відіграє перш за все Організація Об'єднаних Націй. Так, в серпні 2019 р. на саміті «Великої сімки» у французькому місті Біарріц Генеральний Секретар ООН оголосив про надзвичайну кліматичну ситуацію. Як зазначив у своїй доповіді Антоніу Гутерреш, за даними Всесвітньої метеорологічної організації, рівень вуглекислого газу в атмосфері є вищим, аніж коли-небудь раніше. При цьому, як відмітив Генеральний Секретар ООН, ситуація в 2019 р. є значно гіршою, ніж у 2015 р. – на момент прийняття Паризької угоди з питань клімату[1].

В своїй доповіді Генеральний Секретар ООН також навів наукові висновки, надані Міжурядовою групою ООН з питань зміни клімату, відповідно до яких першочерговим завданням на сьогодні є підтримати підвищення температури до 1,5 градусів за Цельсієм до кінця століття, досягти нульового рівня викидів вуглекислого газу до 2050 р. та скоротити викиди парникових газів на 45% до 2030 р.Щоб реалізувати зазначені пріоритети, необхідна міцна політична воля, тож міжнародна спільнота має об'єднати свої зусилля та вжити усіх необхідних заходів задля збереження нашої планети та виживання людства.

Отже питання екологічної безпеки залишається на порядку денному міжнародної спільноти і потребує спільних зусиль для її забезпечення усіх учасників міжнародних відносин.

Слід зазначити, що на сьогодні, екологічна безпека є, беззаперечно, одним з головних компонентів міжнародної безпеки. Це визнано міжнародною спільнотою у відповідних резолюціях Генеральної Асамблеї ООН від 5 грудня 1986 р. і 7 грудня 1987 р. Крім того, саме в цих резолюціях екологічна безпека вперше стала спеціальним об'єктом правового регулювання на міжнародному рівні.

Беззаперечно, захист і поліпшення навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів тісно пов'язані з забезпеченням міжнародної безпеки у всіх її аспектах, припиненням гонки озброєнь і роззброюванням, у першу чергу ядерним. Правове регулювання в цій сфері поступово всіляко розширюється, воно складає важливий напрямок міжнародно-правового регулювання, яке розвивається як в складі міжнародного екологічного права, так і в межах права міжнародної безпеки [14, с. 9].

Міжнародний характер проблем екологічної безпеки зумовлює необхідність їх вирішення шляхом консолідації зусиль усіх держав, особливо враховуючи те, що вони перебувають у тісному взаємозв'язку, а також зважаючи на глобалізацію сучасного світу. Важливий крок на шляху досягнення вказаної цілі – це розробка міжнародно-правових інструментів забезпечення екологічної безпеки.

Першим міжнародним документом, в якому було закріплено термін «екологічна безпека», є Декларація про навколишнє середовище та розвиток, прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку 14 червня 1992 р. в Ріо-де-Жанейро, і яка підтверджує та розвиває положення, що містяться в Декларації Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища людини, прийнятої в Стокгольмі 16 червня 1972 р. Документ містить в собі 27 принципів, яких держави мають дотримуватися під час використання ресурсів навколишнього середовища. Декларація визнає право людей на здорове та плідне життя в гармонії з природою (принцип 1); покладає на держави відповідальність за заподіяння шкоди навколишньому середовищу інших держав чи районів за межами дії національної юрисдикції (принцип 2); визначає, що захист навколишнього середовища має бутити невід'ємною частиною процесу загального розвитку та не може бути відокремленим від нього (принцип 4); встановлює ряд обов'язків для держав, а саме: співпрацювати у дусі глобального партнерства задля збереження, захисту та відновлення здорового стану та цілісності екосистеми Землі (принцип 7), обмежити та ліквідувати нежиттєздатні моделі виробництва та споживання (принцип 8), розробляти національні закони, що стосуються відповідальності та компенсації жертвам забруднення та інших екологічних збитків (принцип 13), ефективно співпрацювати з метою стримування або запобігання перенесенню та переведенню в інші держави будь-яких видів діяльності та речовин, які завдають серйозної екологічної шкоди або вважаються шкідливими для здоров'я людини (принцип 14) тощо.

Враховуючи постійне зростання масштабів екологічних проблем, за досить незначний проміжок часу було прийнято низку міжнародно-правових ак-

[1] Паризьку угоду підписано 12 грудня 2015 р. Її текст було погоджено на XXI конференції, присвяченій кліматичним змінам, яка проводилась в рамках Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р. Беручи до уваги, що зміна клімату, зумовлена діяльністю людини, є глобальною і водночас спільною проблемою людства, Сторони взяли на себе ряд зобов'язань, спрямованих на запобігання і протидію загрозам, які тягне за собою зміна клімату, а особливо що стосується пришвидшення темпів глобального потепління.

тів, покликаних встановити вимоги щодо безпечного використання ресурсів навколишнього середовища, запровадити правові механізми контролю за їх експлуатацією та інструменти притягнення до відповідальності за недотримання відповідних положень.

З огляду на існування великої кількості міжнародних угод, що встановлюють правові засади забезпечення екологічної безпеки, сутність самого поняття «екологічна безпека», що розкривається в їх змісті, варто, на наш погляд, аналізувати спираючись на класифікацію таких домовленостей за рівнем відносин, що підлягають правовому регулюванню. Тож міжнародні угоди, які встановлюють механізми забезпечення екологічної безпеки, поділяються на акти щодо забезпечення глобальної екологічної безпеки, акти щодо гарантування регіональної екологічної безпеки та акти щодо запобігання транскордонного впливу діяльності, джерело якої знаходиться під юрисдикцією певної держави, на навколишнє середовище інших держав.

Такі проблеми, як зміна клімату (парниковий ефект і пов'язане з ним глобальне потепління), руйнування озонового шару, вичерпання природних ресурсів (у першу чергу, питної води, лісу) та біологічних ресурсів планети (зниження біорізноманіття, опустелювання тощо) мають глобальний характер. В їх успішному вирішенні зацікавлені всі держави і всі жителі планети Земля. Для попередження (призупинення, уповільнення) відповідних процесів світова спільнота вдається до розроблення й ухвалення спільних стратегій, здатних протидіяти поширенню небезпечних екологічних тенденцій або ж ліквідувати наслідки тих негативних процесів, які вже охопили нашу планету [13, ст. 99].

Серед міжнародних нормативних актів, які є частиною механізму забезпечення глобальної екологічної безпеки, варто виділити такі: Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р., Віденська конвенція про охорону озонового шару від 22 березня 1985 р., та Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар від 19 вересня 1987 р.[1], Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 9 травня 1992 р. , Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11 грудня 1997 р., Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р., Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття від 29 січня 2000 р., Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій та рівній основі вигод від їх застосування до Конвенції про біологічне різноманіття, прийнятий 29 жовтня 2010 р., Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі від 22 травня 2001 р.,Міжнародна угода з тропічної деревини, укладена в ході Конференції ООН з питань торгівлі та розвитку від 27 січня 2006 р. тощо.

Разом з тим, важливою та невід'ємною частиною глобальної екологічної безпеки є екологічна безпека, що реалізується в межах певного регіону. Серед політико-правових інструментів, покликаних забезпечити екологічну безпеку на регіональному рівні варто назвати наступні міжнародні домовленості: Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21 квітня 1992 р. та протоколи до неї, що є складовими самої Конвенції: Протокол про захист морського середовища Чорного моря від забруднення з наземних джерел від 21 квітня 1992 р., Протокол про співробітництво у боротьбі із забрудненням морського середовища Чорного моря нафтою та іншими шкідливими речовинами у надзвичайних ситуаціях від 21 квітня 1992 р., Протокол про захист морського середовища Чорного моря від забруднення, викликаних похованням від 21 квітня 1992 р., а також Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення, прийнятий 14 червня 2002 р., Конвенція про охорону Середземного моря від забруднення, прийнята 16 листопада 1976 р., Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р., Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря від 09 квітня 1992 р. (Ґельсинська конвенція), Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 22 травня 2003 р. та протоколи до неї: Протокол про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в м. Київ 22 травня 2003 р., прийнятий 19 червня 2008 р., Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, прийнятий 27 травня 2011 р. Як видно, системоутворюючими критеріями при цьому можуть виступати басейни рік, морів, океанів, гірські масиви, певні географічні регіони тощо.

Важливу роль в питанні забезпечення екологічної безпеки відіграють акти щодо запобігання транскордонного впливу діяльності, джерело якої знаходиться в межах району, що підпадає під юрисдикцію однієї держави, а згубний вплив проявляється на території іншої держави. Такий тип забруднення є свідченням екологічної взаємозалежності країн та зумовлює

[1] Оскільки Віденська конвенція про охорону озонового шару 1985 р. не містить юридично обов'язкових зобов'язань щодо скорочення викидів речовин, що виснажують чи знищують озоновий шар, такі обмеження щодо виробництва і викидів ряду озоноруйнівних речовин містяться в Монреальському протоколі про речовини, що руйнують озоновий шар 1987 р.

необхідність розвивати між ними співробітництво з питань забезпечення екологічної безпеки.

Серед міжнародних договорів цієї групи варто виділити наступні: Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою від 29 листопада 1969 р., Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден від 2 листопада 1973 р., Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13 листопада 1979 р. та протоколи до неї: Протокол до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р., що стосується довгострокового фінансування Спільної програми спостереження й оцінки поширення забруднювачів повітря на великі відстані в Європі (ЕМЕП) від 28 вересня 1984 р., Протокол про скорочення викидів сірки або їх транскордонних потоків принаймні на 30 відсотків до Конвенції 1979 р. про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 8 липня 1985 р., Протокол про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції 1979 р. про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 1 листопада 1988 р., Протокол до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані відносно подальшого скорочення викидів сірки від 14 червня 1994 р., Протокол про стійкі органічні забруднювачі до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 24 червня 1998 р. Протокол про боротьбу з підкисленням, евтрофікацією та приземним озоном до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 року від 30 листопада 1999 р., Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням від 22 березня 1989 р., Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер від 17 березня 1992 р. та ін.

Зважаючи на таку кількість міжнародних договорів, причому наведений перелік є далеко не повним, можемо констатувати, що за досить невеликий часовий відрізок[1] було прийнято значну кількість міжнародних нормативних актів, які встановлюють механізми правового забезпечення екологічної безпеки. Це свідчить про швидкі темпи розвитку правовідносин у сфері забезпечення екологічної безпеки. Однак, варто констатувати, що існуючі на сьогодні інструменти запобігання і протидії екологічним загрозам є неспіврозмірними із постійно зростаючим рівнем екологічної небезпеки.

При цьому про сутність самого поняття «екологічної безпеки», як правової категорії, в проаналізованих міжнародних нормативних актах не йдеться. Тому, у результаті вивчення положень, закріплених у вказаних вище міжнародних актах, а також різних погляди науковців, можемо сформувати наступне визначення екологічної безпеки. Екологічна безпека – це такий стан захищеності життєво важливих інтересів людини від дії загроз, викликаних постійно зростаючим антропогенним впливом на природу, який досягається шляхом комплексного застосування системи міжнародно-правових інструментів, за допомогою яких регламентується режим використання природних ресурсів, встановлюються особливості здійснення охорони певних категорій об'єктів природного середовища від згубного впливу людської діяльності, регулюється порядок здійснення міжнародного співробітництва з природу навколишнього середовища.

Аналіз міжнародних правових актів, що встановлюють механізми правового забезпечення екологічної безпеки та доктринальних джерел, дозволяє виділити основні ознаки екологічної безпеки, а саме:

1) екологічна безпека рівною мірою гарантує захист усіх учасників міжнародного спілкування;

2) під час вжиття заходів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, беруться до уваги закони природи, відповідно до яких формуються екологічні об'єкти;

3) екологічна безпека знаходить свій прояв в першу чергу в захисті природних екосистем, оскільки їх порушення може завдати суттєвої шкоди життю та здоров'ю людини;

4) екологічна безпека ґрунтується на зобов'язані держав не завдавати транскордонного впливу, тобто будь-яких наслідків для навколишнього середовища, в тому числі здоров'я людей, флори, фауни, повітря, ґрунту, води тощо, у районі, який знаходиться під юрисдикцією однієї держави, зумовленого діяльністю, джерело якого розташоване в межах території, що підпадає під юрисдикцією іншої держави;

5) спрямованість екологічної безпеки на види діяльності та об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку, наприклад, на теплові станції, ядерні установки, переробка корисних копалин, хімічне виробництво, поводження з небезпечними відходами, проведення робіт із розчищення русла і днопоглиблення русла та дна річок та ін.;

6) еволюція поняття «екологічна безпека» знаходить свій прояв у зміщенні акцентів на міжнародне співробітництво, оскільки протидіяти сучасним викликам та загрозам навколишньому природному середовищу можливо тільки шляхом об'єднання зусиль і можливостей усієї міжнародної спільноти;

7) екологічна безпека є одним з головних компонентів міжнародної безпеки;

8) гарантування екологічної безпеки передбачає наявність дієвого правового механізму її забезпе-

[1] Саме поняття «екологічна безпека» введено в науковий обігпочинаючи з другої половини XX століття.

чення як на національному, так і на міжнародному рівнях;

9) передбачає співпрацю у сфері охорони навколишнього природного середовища як держав, так і різного роду недержавних утворень;

10) забезпечується комплексною діяльністю міжнародних природоохоронних організацій. Якщо раніше заходи захисту навколишнього середовища були внутрішньою справою кожної держави, то з часом, беручи до уваги згубні наслідки споживацького ставлення людини до природи, а також двох світових війн та екологічних катастроф, міжнародна спільнота взяла на себе відповідальність за збереження планети і життя на ній. Серед головних природоохоронних організацій міжнародного рівня варто назвати ЮНЕСКО, ЮНЕП, ВООЗ, МСОП, ВМО та ін.;

11) досягнення необхідного рівня екологічної безпеки передбачає розробку дієвого механізму притягнення держав до міжнародно-правової відповідальності за порушення укладених за їх участю міжнародних домовленостей.

Багатовекторність екологічної безпеки у її міжнародно-правовому вимірі потребує значних фінансових та організаційних зусиль багатьох учасників міжнародних відносин на різних рівнях відносин з метою ефективного її забезпечення.

Висновки. Не дивлячись на те, що міжнародний механізм забезпечення екологічної безпеки постійно розвивається, слід усвідомлювати, що він, на жаль не є досконалим і не здатен повністю розв'язати екологічні проблеми сьогодення, а також відвернути екологічну катастрофу планетарного масштабу. Шляхом лише укладення міжнародних договорів неможливо забезпечити ефективний захист усіх елементів навколишнього природного середовища. Тому важливою є консолідація зусиль усіх учасників міжнародного спілкування у вироблені спільних підходів до вирішення означеної проблеми та активне використання як численних міжнародних договорів, так і актів м'якого права, кращих національних практик, а також залучення громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2019. № 16. Ст.70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text.
2. Романко С. М. Екологічна безпека довкілля та людини: поняття, критерії та окремі превентивні заходи забезпечення. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2017. Вип. 45. С. 75-84.
3. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади / за ред. Ю.Ю. Туниці. Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. 440 с.
4. Юридична енциклопедія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. 1 том. Київ, 1998.
5. Омаров А. Е. Екологічна безпека як чинник національної безпеки держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2016. Вип. 2(5). С.132–141.
6. Заржицький О. С. Правові аспекти регіональної екологічної політики : монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. 160 с.
7. Махмуд А. А. Екологічна безпека як предмет політики міжнародного співробітництва: автореф. дис. …канд. політ. наук. Київ, 2000. 24 с.
8. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 332 с.
9. Малишко М. І. Екологічне право України: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Юрид. книга», 2001. 389 с.
10. Александров І. О., Половян О. В., Коновалов О. Ф., Логачова О. В., Тарасова М. Ю. Стратегія сталого розвитку регіону: монографія. Донецьк: Вид-во Ін-ту економ. промисловості, 2010. 204 с.
11. Гетьман А. П., Шульга М. В. Екологічне право України: навчальний посібник. Харків: Право, 2009. 328 с.
12. Городок Я. В. Роль міжнародного права в забезпеченні екологічної безпеки. *Науково-практична Інтернет-конференція «Актуальна юриспруденція» (11 грудня, 2013)*. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=700%3A101213-16&catid=86%3A3-1213&Itemid=106&lang=ru.
13. Краснова Ю. А. Міжнародно-правове регулювання забезпечення екологічної безпеки. *Адміністративне право і процес.* 2016. №1(15). С. 96–105.
14. Шомпол О. А. Міжнародно-правові аспекти забезпечення екологічної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2011. № 96(2). С. 9–14.

REFERENCES

1. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 16, Art. 70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text [in Ukrainian].

2. Romanko, S.M. (2017). Ekolohichna bezpeka dovkillia ta liudyny: poniattia, kryterii ta okremi preventyvni zakhody zabezpechennia. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy – Actual problems of improving the current legislation of Ukraine, Issue 45, 75–84* [in Ukrainian].
3. Tunytsia, Yu.Yu. (Ed). (2011). Ekolohichna Konstytutsiia Zemli. Metodolohichni zasady. Lviv: RVV NLTU Ukrainy [in Ukrainian].
4. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.) (1998).Yurydychna entsyklopediia. Vol. 1. Kyiv [in Ukrainian].
5. Omarov, A. E. (2016). Ekolohichna bezpeka yak chynnyk natsionalnoi bezpeky derzhavy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy – Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine, Issue 2(5), 132–141* [in Ukrainian].
6. Zarzhytskyi, O.S. (2003). Pravovi aspekty rehionalnoi ekolohichnoi polityky. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita [in Ukrainian].
7. Makhmud, A.A. (2000). Ekolohichna bezpeka yak predmet polityky mizhnarodnoho spivrobitnytstva. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Andreitsev, V.I. (2002). Pravo ekolohichnoi bezpeky. Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
9. Malyshko, M.I. (2001). Ekolohichne pravo Ukrainy: navch. posib. Kyiv: Vydavnychyi Dim «Yuryd. knyha» [in Ukrainian].
10. Aleksandrov, I.O., Polovian, O.V., Konovalov, O.F., Lohachova, O.V., Tarasova, M.Yu. (2010). Stratehiia staloho rozvytku rehionu. Donetsk: Vyd-vo In-tu ekonom. Promyslovosti [in Ukrainian].
11. Hetman, A.P., Shulha, M.V. Ekolohichne pravo Ukrainy. Kharkiv: Pravo, 2009 [in Ukrainian].
12. Horodok, Ya.V. (2013). Rol mizhnarodnoho prava v zabezpechenni ekolohichnoi bezpeky. Naukovo-praktychna *Internet-konferentsiia «Aktualna yurysprudentsiia» (11 hrudnia, 2013) – Scientific and practical Internet conference «Actual Jurisprudence»*. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=700%3A101213-16&catid=86%3A3-1213&Itemid=106&lang=ru [in Ukrainian].
13. Krasnova, Yu.A. (2016). Mizhnarodno-pravove rehuliuvannia zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky. *Administratyvne pravo i protses – Administrative law and process, 1(15), 96–105* [in Ukrainian].
14. Shompol, O.A. (2011). Mizhnarodno-pravovi aspekty zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations, 96(2), 9–14* [in Ukrainian].

ПОЛИЧ ВАЛЕРИЯ

аспирантка кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ КАТЕГОРИЯ

В статье исследуются вопросы определения экологической безопасности как правовой категории. Устанавливается ее юридическая природа и связь с международной безопасностью. В частности, экологическая безопасность как правовая категория рассматривается с двух точек зрения, как определенное состояние защищенности личности от угроз, вызванных антропогенным воздействием на природные объекты, и как система правовых инструментов, посредством которых регламентируется режим использования природных ресурсов, устанавливается комплекс мер, направленных на их охрану, а также предупреждение и противодействие угрозам, оказывающим пагубное влияние на окружающую природную среду. Посредством анализа международно-правовых актов определяются современные подходы международного сообщества к обеспечению экологической безопасности.

Ключевые слова: экологическая безопасность, международная безопасность, международное сотрудничество в сфере охраны окружающей среды, международные договоры в сфере экологии.

POLYCH VALERIIA

Postgraduate Student at the European Union Law Department of the
Yaroslav Mudryi National Law University

ENVIRONMENTAL SECURITY AS AN INTERNATIONAL LEGAL CATEGORY

Problem setting. The problem of environmental security has gone beyond national borders and acquired a planetary character. If before the issue of ensuring the environmental security of countries was solely their internal affair, over time, state borders from an environmental point of view gradually lost their importance, became transparent.

Analysis of recent researches and publications. The study of theoretical or some practical aspects of the legal nature of environmental safety were engaged in domestic and foreign scientists, among which are the works of: A.P. Hetman, H.V. Anisimova, G.I. Balyuk, S.A. Bogolyubova, M.M. Brinchuk, I.I. Karakash, T.G. Kovalchuk, V.V. Kostytsky and others.

Target of research is to determine the essence and features of environmental safety as a legal category in terms of international law.

Article's main body. The article examines the definition of «environmental security» as a legal category. Its legal nature and its connection to international security are being established. In particular, environmental security as a legal category is considered from two points of view, as a certain state of protection of a person from threats caused by an thropogenic impact on natural objects, and as a system of legal instruments regulating the use of natural resources for their protection, as well as prevention and counteraction to threats that have a detrimental effect on the environment. Through the analysis of international legal acts, modern approaches of the international community to ensuring environmental security are determined.

The international mechanism for environmental security is constantly evolving, it should be recognized that it is unfortunately not perfect and is not able to fully solve today's environmental problems, as well as to prevent an environmental catastrophe on a global scale. By concluding international agreements alone, it is impossible to ensure effective protection of all elements of the natural environment.

Conclusions and prospects for the development. Therefore, it is important to consolidate the efforts of all participants in international communication in developing common approaches to solving this problem and actively using numerous international treaties and soft law instruments, best national practices, and involving civil society.

Keywords: ecological security, international security, international cooperation on environmental protection, international agreements in the field of ecology.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Полич В. П. Екологічна безпека як міжнародно-правова категорія. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 50–57.

ЩЕРБИНА ВЕРОНІКА АНДРІЇВНА
студентка міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.244
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-8

ТИМЧАСОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена питанню тимчасового застосування міжнародного договору як одного з основоположних інститутів міжнародного права. У роботі досліджується необхідність тимчасового застосування міжнародних договорів. Було приділено увагу працям вчених-правознавців, які розглядали дане питання, проаналізовано їхні роботи та висновки щодо розглядуваного питання. Авторами проаналізовані формулювання статті 25 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року щодо тимчасового застосування міжнародних угод. Було розглянуто її правові аспекти та недоліки. Авторами підсумовано, що інститут тимчасового застосування міжнародних договорів є одним із ключових у праві міжнародних договорів, який дозволяє сторонам за необхідності терміново вирішити проблеми співробітництва.

Ключові слова: міжнародний договір, право міжнародних договорів, тимчасове застосування, дія в часі норм міжнародних договорів, набуття чинності міжнародно-правовим договором.

Постановка проблеми. На сьогодні проблему тимчасового застосування міжнародних договорів можна назвати актуальною. Не випадково вона стала об'єктом уваги Комісії міжнародного права Організації Об'єднаних Націй, завданням якої є розробка найважливіших проблем міжнародного права.

Крім того, вищезазначений допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН визнав необхідність аналізу тимчасового застосування міжнародних договорів, потребу у прогресивному розвитку і кодифікації міжнародного права стосовно розглядуваної у цій статті теми [1, с. 110]. Тимчасове застосування міжнародних договорів – один з основоположних інститутів міжнародного права, що сприяє реалізації базового принципу міжнародного права, передбаченого Статутом ООН – принцип співробітництва [2, с. 394].

О.В. Київець підтверджує, що практика тимчасового застосування міжнародних договорів характерна для всіх сфер міжнародного співробітництва [2, с. 388]. Насамперед базове питання сучасного права міжнародних договорів – це вступ міжнародного договору в дію та можливість тимчасового застосування [2, с. 388].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти проблеми тимчасового застосування міжнародних договорів знайшли своє відображення переважно у працях І. І. Лукашука [3], О. В. Київця [2], О. В. Пушняка [4], І. І. Маринів [5], Т. Лебера [6].

Мета статті – охарактеризувати правовий інститут тимчасового застосування міжнародних договорів, визначити причини його застосування.

Виклад основного матеріалу. Перш за все слід зазначити, що загальні рамки часового застосування встановлюються ст. 25 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Саме питання про тимчасове застосування міжнародного договору виникає у тому випадку, коли вступ його в силу вимагає виконання певних, можливо, довготривалих (необхідність схвалення парламентом) внутрішньодержавних процедур, у той час як держави, що підписали договір, взаємно зацікавлені у скорішому введенні договору або окремих його частин у дію [1, с. 110–111]. У зв'язку з цим виникає питання стосовно правової природи та правових наслідків домовленостей щодо тимчасового застосування міжнародних договорів [1, с. 111].

У правовій доктрині відсутнє однакове розуміння того, що є тимчасове застосування міжнародного до-

 © Щербина В. А., Маринів І. І., 2021

говору. У Віденській конвенції про право міжнародних договорів, укладеної у Відні 23 травня 1969 (далі – Віденська конвенція), відсутня дефініція поняття тимчасового застосування міжнародного договору, а стаття 25 Конвенції не раз піддавалася критиці за те, що вона важка для розуміння і їй бракує юридичної точності [7]. Суперечки стосовно можливості застосування ст. 25 щодо ряду міжнародних договорів досі не припиняються серед науковців, а це зумовлює певні обставини, через які ефективність таких договорів зменшується [2, с. 383].

Необхідно відмітити, що з формулювань ст. 25 Віденської конвенції про право міжнародних договорів випливає, що держави мають можливість на свій розсуд узгодити модель тимчасового застосування договору [1, с. 114].

Крім того, у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. вказується, що договір або частина договору застосовуються до набрання договором чинності, якщо:

1) це передбачається самим договором;

2) держави, які брали участь у переговорах, домовилися про це в якийсь інший спосіб (п.1, ст. 25) [8].

Крім того, у цій статті було зазначено: якщо в договорі не передбачається інше або держави, які брали участь у переговорах, не домовилися про інше, тимчасове застосування договору або частини договору щодо держави припиняється, коли ця держава повідомить інші держави, між якими тимчасово застосовується договір, про свій намір не стати учасником договору (п. 2, ст. 25) [8].

Принагідним вважаємо зазначити, що у ст. 25 Віденської конвенції було закріплено: за умови, якщо домовленість стосовно тимчасового застосування є чинною, воно має такі ж правові наслідки, що й будь-яка інша міжнародна угода, та як така підпадає під дію принципу pacta sunt servanda [1, с. 111].

Про можливість тимчасового застосування згадано і у ст. 27 Закону України «Про міжнародні договори України» [9]. Це означає, що договір або його частина можуть діяти до того, як сторони договору вчинять всі дії, необхідні для набуття цим договором чинності, передбачені внутрішнім законодавством кожної держави. Тимчасове застосування допускається, якщо це передбачається самим договором, або якщо держави, які брали участь у переговорах, домовилися про це в якийсь інший спосіб. У міжнародних договорах України часто встановлюється тимчасове застосування їх норм [4, с. 323]. Наприклад, Угода про створення зони вільної торгівлі від 15.04.1994 р., Угода про міжнародні автомобільні перевезення між Урядом України та Урядом Королівства Іспанія від 16.06.1995 р.. Тимчасове застосування окремих договірних положень передбачене ст.486 проекту Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [4 , с. 324].

Треба зазначити, що тривалі формальні процедури надання згоди держав на обов'язковість узгодженого міжнародного договору, спрямованого на дозвіл тієї чи іншої міжнародної кризи, можуть звести нанівець зусилля договірних сторін. Як приклади таких міжнародних договорів, які спрямовані на вирішення тієї чи іншої міжнародної кризи, можна навести Конвенцію Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) про оперативне сповіщення про ядерну аварію (1986), а також Конвенцію МАГАТЕ про допомогу у разі ядерної або радіаційної аварійної ситуації (1986), які були відповіддю на ядерний інцидент на Чорнобильській АЕС у квітні 1986 р. [7].

Тимчасове застосування міжнародних договорів надає можливість невідкладного вирішення питань, які є предметом відповідних договорів [7]. Терміновість – основна причина для тимчасового застосування міжнародного договору ще до його вступу в дію [2, с. 393].

До того ж тимчасове застосування використовується при невідкладній необхідності. Водночас особлива обережність необхідна щодо тимчасового застосування тих договорів, які можуть обмежувати права громадян, що були наділені попередніми договорами [1, с. 118].

Слід підкреслити, що застосування договору до того, як він вступить в дію, може призвести до ситуації, коли він взагалі ніколи не вступить в дію, або вступить у той момент, коли його вже виконано, адже сторони виконають взяті на себе зобов'язання і таким чином зникне предмет договору [2, с. 393]. Наприклад, договір між Іспанією та Міжнародним Союзом Електрозв'язку (МСЕ), що вступив у дію через рік після того, як сторони його виконали [2, с. 393].

Наступною причиною застосування розглядуваного правового інструменту є прагнення держав вжити та негайно здійснити заходи щодо зміцнення довіри. Як приклад можна навести Договір про звичайні збройні сили в Європі (1990), а також Договір до Енергетичної хартії, підписаний у Лісабоні 17 грудня 1994 року [7].

Іншою причиною може бути запобігання тимчасовим розривам у дії ряду міжнародних договорів, що послідовно укладаються і замінюють один одного, по одному й тому ж питанню. У цьому випадку тимчасове застосування покликане забезпечити плавний перехід від одного договору до наступного. Як приклад можна навести Міжнародні угоди щодо тропічної деревини 1983, 1994 та 2006 років [7].

При дослідженні теми даної статті принагідним вважаємо приділити увагу працям «батька» вітчиз-

няної науки про право міжнародних договорів І.І. Лукашука. Відомий вчений-правознавець визначав те, що в випадку тимчасового застосування договір є юридично обов'язковим для сторін. [10, с. 347].

Неодноразово І. І. Лукашук робив наголос на важливості розмежування тимчасового застосування договорів та тимчасових угод. Ці обидва підходи розглядалися як тимчасове вирішення питань, яке передбачалося у документах. Тимчасові угоди мають юридичну силу та їх часто називають "modus vivendi" [10, с. 347]. Основну правову відмінність науковець вбачав у тому, що "modus vivendi" є тимчасовим вирішенням проблеми, що не встановлює основи для майбутнього врегулювання, та не визначає його [10, с. 347].

Варто зазначити, що для реалізації інституту тимчасового застосування міжнародних договорів може бути прийнятий спеціальний закон та певні норми у внутрішньому праві (конституційні та законодавчі) [5, с. 85].

О.В. Київець виділяє основні ознаки та правове підґрунтя для тимчасового застосування договорів: створення можливості врегулювання правовідносин за неможливості повного застосування договору сторонами (потреба внесення змін до Конституцій держав-учасниць), правова сила такого договору та правові наслідки, які може мати договір, який тимчасово застосовується сторонами [2, с. 394].

Висновки. Отже, зважаючи на все вищезазначене, можна підсумувати, що по-перше, інститут тимчасового застосування міжнародних договорів є одним із ключових у праві міжнародних договорів, дозволяючи сторонам за необхідності терміново вирішити проблеми співробітництва [2, с. 394].

По-друге, держави вдаються до цього правового інструменту через декілька причин: термінове вирішення питань, які є предметом відповідних договорів; прагнення держав вжити та негайно здійснити заходи щодо зміцнення довіри; запобігання тимчасовим розривам у дії ряду міжнародних договорів, що послідовно укладаються і замінюють один одного, по одному й тому ж питанню. А в цілому тимчасове застосування здійснюється до вступу міжнародного договору у силу, коли держави ще не завершили необхідні для вступу його в силу внутрішньодержавні процедури та не виразили в міжнародному плані згоду на його обов'язковість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Осминин Б. И. Временное применение международных договоров: практика государств. *Журнал российского права*. 2013. № 12. С. 110–121.
2. Київець О. В. Тимчасове застосування міжнародних договорів: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 2. С. 387-394.
3. Лукашук И. И. Вступление в силу и публикация международных договоров. *Безопасность Евразии*. 2004. № 3. С. 332–343.
4. Пушняк О. В. Дія в часі норм міжнародних договорів. *Форум права*. 2013. № 4. С. 322–329.
5. Маринів І.І. Співвідношення міжнародного права з внутрішньодержавним правом Республіки Польща. *Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки*: зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. Міжнар.-прав. Читань, присвяч. Пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова. Харків, 2017. С. 79–90.
6. Leber T. The provisional Application o Treaties. 1998. P. 82–83.
7. Лапшин И. С., Шушания Ш. С. Временное применение международных договоров как правовой способ обеспечения национальных интересов государств (к постановке проблемы). *Общество: политика, экономика, право*. 2019. № 1(66). URL: https://doi.org/10.24158/pep.2019.1.7.
8. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: Міжнародний документ від 23.05.1969 р. № 995_118. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU69K01.html.
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 11.04.2021 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text.
10. Яремчук В. В. Поняття та особливості міжнародного договору в працях І. І. Лукашука. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 342–351.

REFERENCES

11. Osminin B. I. (2013). Vremennoye primeneniye mezhdunarodnykh dogovorov: praktika gosudarstv. *Zhurnal rossiyskogo prava – Journal of Russian Law, 12, 110–121* [in Russian].
12. Kyivets O. V. (2010). Tymchasove zastosuvannia mizhnarodnykh dohovoriv: problemy teorii ta praktyky. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs, Issue 2, 387-394* [in Ukrainian].

13. Lukashuk I. I. (2004). Vstupleniye v silu i publikatsiya mezhdunarodnykh dogovorov. *Bezopasnost Evrazii – Safety of Eurasia, 3, 332–343* [in Russian].
14. Pushniak O. V. (2013). Diia v chasi norm mizhnarodnykh dohovoriv. *Forum prava – Forum of law, 4, 322–329* [in Ukrainian].
15. Maryniv I. I. (2017). Spivvidnoshennia mizhnarodnoho prava z vnutrishnoderzhavnym pravom Respubliky Polshcha. *Yevroatlantychna intehratsiia Ukrainy: svidomyi vybir modeli bezpeky: zb. nauk. st. za materialamy III Kharkiv. Mizhnar.-prav. Chytan, prysviach. Pamiati prof. M. V. Yanovskoho i V. S. Semenova – Euro-Atlantic Integration of Ukraine: Conscious Selection Selection: Proceedings of the III Kharkiv International Legal Conference*. Kharkiv, *79–90* [in Ukrainian].
16. Leber T. (1998). The provisional Application o Treaties, *82–83* [in Englsih].
17. Lapshin I. S., Shushaniya Sh. S. (2019). Vremennoye primeneniye mezhdunarodnykh dogovorov kak pravovoy sposob obespecheniya natsionalnykh interesov gosudarstv (k postanovke problemy). *Obshchestvo: Politika. Ekonomika. Parvo – Society: Politics, Economics, Law, No. 1(66)*. URL: https://doi.org/10.24158/pep.2019.1.7 [in English].
18. Videnska konventsiia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv: Mizhnarodnyi dokument vid 23.05.1969 r. № 995_118. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU69K01.html [in Ukrainian].
19. Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 11.04.2021 r. № 1906-IV. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 50. Art. 540. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text [in Ukrainian].
20. Yaremchuk V. V. (2019). Poniattia ta osoblyvosti mizhnarodnoho dohovoru v pratsiakh I. I. Lukashuka. *Pravo i suspilstvo – Law and society 4, 342–351* [in Ukrainian].

ЩЕРБИНА ВЕРОНИКА

студентка международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

МАРЫНИВ ИВАННА

кандидат юридических наук, доцент кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ВРЕМЕННОЕ ПРИМЕНЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Статья посвящена вопросу временного внедрения интернационального контракта как одного из основополагающих институтов интернационального права. В работе исследуется необходимость временного внедрения интернациональных договоров. Было уделено внимание трудам ученых-правоведов, которые рассматривали данный вопрос, проанализированы их работы и выводы по рассматриваемому вопросу. Авторами проанализирована формулировка статьи 25 Венской конвенции о праве международных договоров 1969 г. о временном применении международных соглашений. Были рассмотрены ее правовые аспекты и недостатки. Авторами подытожено, что институт временного применения международных договоров является одним из ключевых в праве международных договоров, дающий возможность сторонам при необходимости оперативно решить проблемы сотрудничества.

Ключевые слова: международный договор, право международных договоров, временное применение, действие во времени норм международных договоров, вступление в силу международно-правового договора.

SHCHERBYNA VERONIKA

student of the Faculty of International Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

MARYNIV IVANNA

PhD, Associate Professor at the European Union Law Department of
the Yaroslav Mudryi National Law University

TEMPORARY APPLICATION OF INTERNATIONAL TREATIES: LEGAL ASPECTS

Problem setting. Nowadays the problem of the provisional application of treaties can be described as actual. It is no accident that it has been the subject of the attention of the United Nations International Law Commission with the task of elaborating the most important problems of international law. Furthermore, the above-mentioned subsidiary body of the United Nations General Assembly recognized the need to analyze the provisional application of treaties, the need for the progressive development and codification of international law in respect of the topic dealt with in this article.

AAnalysis of recent researches and publications. Aspects of the problem of provisional application of treaties are reflected primarily in the works of in the works of I.I. Lukashuk, O.V. Kyivets, O.V. Pushniak, I.I. Maryniv, T. Leber.

Target of research is to describe the legal institution of the provisional introduction of international treaties and to find reasons for its use.

Article's main body. The article is devoted to the question of the temporary use of an international treaty as a fundamental institution of international law. The study discusses the need for provisional application of treaties. Attention was paid to the works of legal academics, who had considered this issue, their works and summaries were reviewed regarding the question under consideration. The author analyzed the formulations of the article 25 of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties. Legal aspects and shortcomings were considered. First of all, it was noted that there is no definition of the temporary application of international treaties in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties and article 25 of the Convention had been criticized for being difficult to understand and lacking legal precision. In the article, the author noted that in general, the provisional use takes place before the entry into force of the treaty, when countries have not yet completed the necessary internal state procedures for its entry into force and have not internationally expressed consent to be bound. The author also stressed that the application of the treaty before it enters into force or will enter in the moment when it is implemented, the parties will address to their commitments and thus the object of the treaty would disappear. The author highlighted another legal aspect of the international legal institution under consideration is that, in order to implement the institution of provisional application of treaties, A special law and regulations may be enacted in domestic law (constitutional and legislative). What is more, the author mentioned that it is appropriate to devote attention to the work of the father of the national science on the law of international treaties I.I. Lukashuk.

Conclusions. The author concluded that the institution of the provisional use of treaties is one of the key institutions in the law of treaties enabling the parties to urgently address cooperation issues. Another conclusion of the author of this article is that countries resort to this legal instrument under consideration for several reasons: urgent resolution of issues to which the relevant treaties apply; the desire of countries to adopt and immediately implement confidence-building measures; preventing time gaps in the operation of a number of international treaties, which have been successively adopted and replace each other on the same subject.

Key words: international treaty, law of treaties, temporary application, validity of the rules of international treaties, treaty in force.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Щербина В. А., Маринів І. І. Тимчасове застосування міжнародних договорів: правові аспекти. *Право та інновації*. 2021. № 4 (36). С. 58–62.

ОКЛАДНА МАРИНА ГЕОРГІЇВНА
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СТАСЕВСЬКА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВАНДЖУРАК МАРИНА МИКОЛАЇВНА
студентка міжнародно-правового факультету 4 курсу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.8:008
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-9

ІНДУСТРІЯ МОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

У статті здійснено спробу осмислення індустрії моди як одного з інструментів публічної дипломатії, виявлення її впливу на політичну сферу суспільного життя. Досліджено залученість індустрії моди до реалізації завдань публічної дипломатії в Україні та країнах світу. На основі стратегічних завдань публічної дипломатії України визначено потенціал індустрії моди у просуванні та популяризації позитивного іміджу нашої країни.

Ключові слова: публічна дипломатія, культурна дипломатія, «м'яка сила», індустрія моди, мода, Україна.

Постановка проблеми. У сучасному світі зовнішньополітичні успіхи країни визначаються не лише її військовою та економічною потужністю, а й успіхами у формулюванні стратегії публічної дипломатії у глобальному та регіональному масштабі, спрямованої, в тому числі, на встановлення контролю над основними інформаційними потоками та на оптимізацію впливу на соціокультурні процеси у світі. Ключовим елементом успішної міжнародної співпраці є іміджування, формування у масовій свідомості сукупності раціональних та емоційних уявлень про країну. За допомогою широкого спектру інструментарію публічної дипломатії провідні світові держави підтримують свій позитивний імідж у різних регіонах світу та посилюють свій культурний вплив, що сприяє встановленню високого рівня довіри, партнерства і забезпечує зростання економічних, політичних та гуманітарних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання значущості широкого спектру інструментарію публічної дипломатії все частіше постає у науковому дискурсі. Аналіз досліджень свідчить про поглиблений науковий інтерес до поставленої проблеми з боку правознавства, політичної науки, історії та соціології. Внесок в розробку питання ролі публічної дипломатії в зовнішньополітичному векторі діяльності української держави зроблено такими науковцями як Д. Вєдєнєєв, С. А. Гуцал, В. Костров, М. Кулініч, Т. Пересунько, М. Процюк, О. Розумна, В. Циватий та ін. Роль індустрії моди як інструмента публічної дипломатії є предметом досліджень таких науковців як А. Воронкова, Я. Мелкумова-Рейнолдс, М. Попович, С. Рабімов та ін. Водночас очевидно, що у вітчизняній науковій думці бракує праць щодо осмислення досвіду використання індустрії моди задля оптимізації просування позитивного іміджу держави.

Мета статті полягає у визначенні потенціалу індустрії моди як вагомого інструменту публічної дипломатії, просуванню позитивного іміджу країни на основі дослідження вітчизняного та світового досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автори статті виходять із широкого концептуального розуміння публічної дипломатії як комплексної системи інститутів та механізмів, завдання яких полягає у створенні привабливого образу країни та у супроводі зовнішньополітичної діяльності держави.

© Окладна М. Г., Стасевська О. А., Ванджурак М. М., 2021

Термін «публічна дипломатія» виник США у роки холодної війни (1965 р.), його автором вважають Е. Гулліона, співробітника Школи права та дипломатії імені Флетчера Університету Тафтса. Під публічною дипломатією Е. Гулліон розумів інструментарій, який використовують для впливу уряду на суспільства інших країн. Сучасне розуміння публічної дипломатії мало чим відрізняється від визначення Е. Гулліона: це зовнішньополітичний інструмент, який використовують для просування національних інтересів й трансляції їх у зовнішній світ, на основі чого здійснюється діалог, який необхідний для реалізації завдань щодо уряду іншої держави та впливу на її суспільство [1]. За визначенням дослідника О. Висоцького, публічна дипломатія це система прямої взаємодії держав із суспільствами зарубіжних країн, діяльність у сфері інформації, освіти та культури з метою впливу на уряди інших держав через вплив на їх громадян [2, с. 323]. Українська дипломатична енциклопедія дає таке визначення публічної дипломатії – це міжнародна діяльність, яка спрямована на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій у міжнародних відносинах, діяльність офіційних урядових установ, спрямована на формування міжнародного комунікативного середовища з метою позитивного сприйняття й розуміння зовнішньої політики держави та протидії негативному її позиціонуванню [3].

Термін «культурна дипломатія» увів в науковий обіг американський дослідник Ф. Баргхорн, який визначив його як маніпуляцію культурними матеріалами та кадрами з метою пропаганди. Проте, у сучасному науковому дискурсі культурна дипломатія визначається як обмін ідеями, цінностями, традиціями та іншими аспектами культури або ідентичності [4, с. 118-121]. Культурна дипломатія розглядається як складова публічної дипломатії, яка спрямована на трансляцію власного культурного надбання іншим народам, організацію культурного обміну, сприяння науковому обміну, співпрацю у сфері туризму, активізацію взаємодії у спорті, поширення національної мови за кордоном тощо [5]. В умовах нової поліцентричної системи міжнародних відносин культура є ідеальним інструментом запобігання конфліктів та встановлення миру, зміцнення довіри та взаєморозуміння, об'єднання та співпраці людей. Отже, культурна дипломатія більш ніж коли-небудь стає полем боротьби за уми й серця людей[6].

Поняття «публічна дипломатія» та «культурна дипломатія» є невіддільними від специфічних механізмів зовнішньополітичної взаємодії, що отримали назву – «м'яка сила». Використання терміну «м'яка сила» (soft power) започаткував американський політолог Дж. Наєм для позначення можливості домагатися від інших бажаного ненасильницькими методами впливу [7]. Ключовим елементом «м'якої сили» публічної дипломатії є привабливість національної культури, її ідеалів та цінностей. Це механізми досягнення мети на міжнародній арені шляхом переконання та залучення симпатій інших акторів, поширення впливу однієї держави на інші через засоби масової комунікації, масову та елітарну культуру, надання послуг освіти, сприятливе економічне середовище, поширення привабливих гуманітарних та політичних ідеалів, власної оригінальної системи цінностей, яку хотіли б імпортувати інші суб'єкти міжнародних відносин. «М'яка сила» стає одним із найважливіших ресурсів впливу у сучасному глобальному світі, атрибутом будь-якої держави, яка претендує на певний статус у світовій чи регіональній політиці.

Аналіз дефініції публічної та культурної дипломатії у вітчизняному науковому дискурсі виявив панування традиційного підходу: визнання культурної дипломатії основною складовою публічної дипломатії, наголошуючи на її прямому зв'язку із механізмами «м'якої сили» держави.

Є очевидним факт – культура в сьогодення постає як впливовий геополітичний фактор, який презентує національні цінності країни в умовах глобалізації, а культурні зв'язки є дуже гнучким і тому дієвим інструментом у механізмі зовнішньополітичної діяльності. Однією з особливих форм прояву культури вважається мода. Мода – найскладніший соціокультурний феномен, регулятор суспільного життя, що характеризується мінливістю, періодичністю, масовістю/елітарністю, тяжінням до глобальності, водночас – дозволяє підкреслювати індивідуальність, соціальний статус і задовольняти естетичні потреби та смаки. Багатогранність цього феномена зумовлює відсутність однозначного та загальноприйнятого трактування поняття моди. Дослідники розглядають її через призму соціокультурних, економічних, політичних, мистецтвознавчих та інших факторів. Крім того, мода має великий вплив на світову економіку, політичне життя суспільства, довкілля. Вона перетворилася на індустрію (хоча в ній явно є елемент творчості), яка являє собою самостійний сектор економіки (містить в собі виробництво й збут модних товарів), що характеризується високим динамізмом та жорсткою конкуренцією. Окрім того мода в сучасному світі стала одним з найсильніших дипломатичних інструментів, що поєднує мистецтво, креативність та бізнес, не має меж, мовних кордонів, культурних обмежень, санкцій або політичної програми дій [8, с. 258]. В роботах М. Попович, Я. Мелкумової-Рейнолдс, С. Рабімова акцентуються смисли, які індустрія моди несе в суспільство, створюючи імідж держави [8; 9; 10]. Втім, індустрія моди як один із інструментів публіч-

ної дипломатії та виявів культурної дипломатії досліджена найменше [11].

Індустрія моди певний час розвивалась без підтримки на державному рівні, не визначалась окремим напрямом публічної дипломатії країни. Винятком був період «холодної війни», коли мода була під контролем держави, використовувалась як інструмент пропаганди, ідеологічних маніпуляцій. Згодом ситуація змінюється і самовираження через моду постає як один із способів політичного протесту. Така властивість моди як мобільність, здатність оперативно реагувати на виклики часу зумовила відповіді суспільства модними виявами на загрози війни, тероризму, екологічних катастроф тощо. Дизайнери моди все частіше у своїй творчості намагаються акцентувати гострі питання суспільства: «black models matter» (суспільний рух, що виступає проти расизму та насильства щодо чорношкірих), фемінізм, гомофобія, екологія тощо.

Взаємопов'язаність моди й політики висвітлюється українською дослідницею А. Воронковою, яка розглядає моду як специфічну складову системи неполітичних факторів адаптації індивіда до політичної сфери суспільства, що проявляється у всіх підсистемах суспільного життя: релігійній, науковій, правовій, моральній, мистецтвознавчій, спортивній, економічній, політичній та ін. Вона наголошує на об'єктивних можливостях моди впливати на політичну культуру суспільства, конструювати нові зразки поведінки, змінювати форми діяльності: «Мода не існує ізольовано від простору свого функціонування та навколишнього середовища і зв'язку з ним… Вона взаємодіє й, відповідно, трансформує усі сфери суспільного життя…» [12, с. 45–46].

Історичне минуле наочно показує переплетіння, взаємозв'язок моди і політики. Так у часи Великої Французької буржуазної революції симпатію або зневагу до нового порядку молоді аристократи виявляли через свій зовнішній вигляд, а в середині XIX ст. з'являється мода на брюки-блумери – з ініціативи феміністок жіночі брюки набувають нового значення: вперше їх починають використовувати як політичну зброю, щоб кинути виклик владі чоловіків, вони стали символом боротьби за жіночу рівноправність. Ще через 100 років, у 1984 р., найпопулярнішим фотознімком року в Британії стала фотографія зустрічі модельєра Кетрін Хемнет та прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер, на якій дизайнерка була у футболці з написом «58% don't want Pershing» (58% британців виступали проти розміщення американських ракетних установок Pershing).

Світовий досвід ілюструє, як представники політичної еліти мовою моди висловлювали свої позиції і ставлення до процесів та явищ політичного життя (через fashion-дипломатію демонстрували свої позиції герцогиня Кембриджська, Меланія Трамп та ін.). М. Тетчер у свій час користувалася модною дипломатією через сумочки і ця манера спілкування з чиновниками отримала у Великій Британії витончену назву «handbag diplomacy» («дипломатія сумочки»). Стараннями прем'єр-міністра Канади Дж. Трюдо феномен модної дипломатії виходить на якісно новий рівень, коли він став використовувати одяг для політичних заяв. Вперше, коли гей-парад у Торонто збігся з останнім днем Курбан-байрама, прем'єр-міністр одягнув шкарпетки веселкових кольорів, наголошуючи на важливості культурного розмаїття в суспільстві. Вдруге, на травневому саміті НАТО, на шкарпетки прем'єр-міністра звернула увагу канцлер Німеччини А. Меркель, адже Дж. Трюдо віддав перевагу шкарпеткам рожевого та блакитного кольорів із емблемою Північноатлантичного альянсу. У такій своєрідній «шкарпетковій дипломатії» проявляються заклики політика дотримуватися мультикультурних цінностей сучасного світу та забути про застарілі стереотипи. Можна згадати колишню першу леді Сполучених Штатів, М. Обаму, яка також вдавалася до модної дипломатії, щоб віддати шану відвідуваним державам під час офіційних державних обідів. Наприклад, у квітні 2015 р. М. Обама одягла сукню японсько-американського дизайнера Тадаші Шоджі, щоб привітати прем'єр-міністра Японії Сіндзо Абе, а у вересні того ж року вона одягла сукню Віри Вонг (китайсько-американський дизайнер) на державну вечерю з представниками Китайської Народної Республіки. 2017 р. під час офіційного візиту до Польщі британської князівської пари герцогиня Кембриджська К. Міддлтон одягла сукню польської дизайнерки Госії Бачинської, у такий спосіб виявляючи повагу до відвідуваної країни. Однією із знаменитих жінок у політиці, яка робила сильні політичні заяви, не використовуючи слова, а лише мову моди, вважається Мадлен Олбрайт. Її зовсім некоштовні брошки щоразу являли собою невербальне послання співрозмовнику, символічні заяви світу або повноцінну позицію Білого Дому. Якщо переговори не будуть приємними, то брошка у вигляді бджоли з жалом це вдало могла підкреслити, і навпаки, якщо сторони ймовірно могли дійти консенсусу, то брошка у вигляді квітки це підтверджувала. Понад 200 експонатів брошок з колекції цієї жінки-політика було представлено на виставці Музею мистецтв і дизайну в Нью-Йорку в 2009-2010 рр., серед яких вирізнялась брошка у вигляді золотої змії, яку вона вдягла на зустріч із міністром закордонних справ Іраку після того, як колишній іракський диктатор С. Хусейн порівняв її зі змією. Отже, фактично, М. Олбрайт стала першою, яка почала використовувати прикраси як неординарний інструмент комуні-

кації, про що пізніше вона написала книгу «Читайте мої брошки, це ювелірна дипломатія».

Доречно навести й інші приклади залучення індустрії моди до вирішення зовнішньополітичних проблем: – голосування щодо брекзиту, коли дизайнер Деніел Флетчер влаштував пікет із лозунгом «Stay», а модельєри бренду Sibling вийшли в худі, закликаючи британців залишитися у складі ЄС [9]: – гасло на Нью-Йоркському тижні моди «Я іммігрант»; – написи на речах американського модного бренда Prabal Gurung (Прабал Гурунг) «Зробимо Америку Нью-Йорком», що перефразовує заклик Д. Трампа «зробити Америку»; – слоган останньої кампанії італійської марки Diesel «Make Love, Not Walls» («Займайся коханням, а не стінами») є проголошенням рівноправності, що апелює до знаменитого заклику Д. Трампа «Make Love, Not War» («Кохайте, не воюйте»), і своєрідною насмішкою над його ж обіцянками побудувати стіну між Америкою та Мексикою.

На сьогодні у світовому рейтингу люксових і масових брендів Apparel 50 Ranking 2015–2021 рр. немає брендів із Центрально-Східної Європи [11], але журнал «Harper's Bazaar» водночас рекомендує бренди, серед яких є український Bevza [15 16]. Українські бренди Litkovskaya, Sasha Kanevski, Artem Klimchuk, Poustovit, Olga Alonova, Anna October, ANDRE TAN, Ruslan Baginskiy набули всесвітнього визнання, що й сприяє поширенню знань про Україну серед громадян інших країн. Модна індустрія формує сталу асоціацію нашої держави як сучасної і відкритої, формує її абсолютно позитивний імідж.

Україна першою серед країн Центрально-Східної Європи вийшла на міжнародний рівень у галузі моди. У 1997 р. було засновано Ukrainian Fashion Week («Український тиждень моди») – популярний вид заходів у фешн-індустрії як платформа для промоції нових брендів, транслювання сучасних глобальних модних тенденцій [11]. Світові тижні моди проводять як у визнаних столицях моди, так і в національних столицях або культурних центрах, на них завжди акцентується країна походження певного бренду.

Фешн-журналіст С. Рабімов у статті-огляді щодо розвитку української індустрії моди зазначає: «Україні є що сказати», а новаторство українського модного проекту перетворює Київ на «світовий модний магніт», на столицю моди в регіоні, викликає зацікавленість серед професіоналів модної індустрії [10]. До того ж акцентується роль моди у реалізації механізму «м'якої сили»: щоб відстоювати моду в країні, охопленій геополітичними потрясіннями та соціально-економічною невизначеністю, потрібно щось більше, ніж просто любов до одягу. Ukrainian Fashion Week, Kiev Fashion Days, Mercedes-Benz Kiev Fashion Days перетворились на заходи, що на постійній основі популяризують українську моду, транслюють повідомлення світу про Україну як сучасну державу, демонструють національну специфіку та ідентичність.

Важливість соціальних медіа у популяризації брендів є безперечною. Зокрема, події в Україні підвищили зацікавленість індустрії моди у 2014-2016 рр., як наслідок в колекціях люксових брендів Gucci, Valentino, Chanel активно запроваджуються українські національні елементи. Досягненням є колаборація українського бренду Ruta і закордонних брендів у рамках проєкту «Ukrainian Vyshyvanka», саме тому слово «Vyshyvanka» («вишиванка») асоціюється тільки з Україною. Інший український бренд одягу HEYDAY UKRAINE став відомий через зображення стилізованого Герба України, використання вишивки та українських висловів [13]. Отже, українська мода намагається відтворити національні символи-цінності у поєднанні із глобальними тенденціями, поєднати минуле і майбутнє, презентуючи нашу державу та її народ

У реаліях української моди серед висловлювань на тему політики виокремимо серію світшотів Ксенії Шнайдер із написом Corruption, які з'явилися в колекції 2013 року. Принти паспорта на футболках у колекції 2017 року Антона Бєлінського викликали шалений ажіотаж, адже постійна фрустрація щодо безвізового режиму з ЄС надавала речам із паспортним принтом політичного характеру.

Український дизайнер та засновник власного однойменного бренду Руслан Багінський, який створює капелюхи ручної роботи, разом з бізнес-партнером активно використовували різні соціальні мережі. Популярність, яка почалась з Instagram, поступово поширювалась і на інші платформи, що призвело до пізнаваності бренду в світі, до того, що журнал «Forbes» у 2018 р. додав бренд Ruslan Baginskiy до списку найперспективніших [14]. Капелюхи з позначкою «Made in Ukraine» з'явилися на обкладинках світових видань та навіть Мадонна позує в такому капелюсі для італійського журналу «Vogue». Історія динамічного розвитку цього бренду є прикладом того, як в інформаційному суспільстві нові засоби комунікації оптимізують витрати на рекламу, чим сприяють просуванню молодих талантів.

Проте, необхідно зазначити недостатність державної програми підтримки креативних індустрій, а також негативом є те, що вся вітчизняна модна індустрія найчастіше тримається на ініціативі самих дизайнерів моди. Однак, все ж простежується тенденція залучення національних дизайнерів моди на державні заходи, зокрема, на День Незалежності у 2020 р. під час відеомарафону Українським Інститутом була створена відеопрезентація українських брендів, які безумовно мають культурну цінність.

Тривалий час ключовими проблемами розвитку модної індустрії в Україні були: – майже відсутність державної протекції, що пов'язано із фінансуванням всієї культури за залишковим принципом; – відсутність інституалізації культурної дипломатії загалом, через що головним каталізатором її розвитку ставали активність та ініціативність приватних осіб; – її невизначеність як вагомого напряму публічної та культурної дипломатії. Втім, останнім часом простежується тенденція до привернення більшої уваги з боку держави до індустрії моди, що має колосальний потенціал стати успішним інструментом у формуванні широкої пізнаваності нашої країни. Необхідність для держави позиціювати себе на міжнародній арені засобами культури надзвичайно актуалізується, що виявляється у формуванні ставлення до «культурної дипломатії як системної та цілеспрямованої активності, яка, з одного боку, впливатиме на питання національної безпеки та міжнародного іміджу, а з іншого – відкриє перспективи соціально-культурного та економічного розвитку держави, позитивно позначиться на внутрішній політичній стабільності, спроможності бачити і планувати майбутнє» [15]. З 2017 р. започатковано новий засіб масової інформації «Міжнародний дипломатичний журнал «Fashion of Diplomacy», метою якого є популяризація нашої країни в світі та просування її інтересів у світовому інформаційному просторі.

Майже 20 років успішно реалізується проект Ukrainian Fashion Week, місія якого полягає у створенні fashion-індустрії в Україні. Етапи розвитку проекту демонструють не тільки розвиток української моди, але й розвиток країни в цілому. На всеукраїнському форумі «Україна 30. Імідж України» у серпні 2021 р. співзасновниця та голова організаційного комітету Ukrainian Fashion Week І. Данилевська активно закликала до залучення українських дизайнерів до культурної дипломатії, які своїми колекціями активно експортують українські традиції та цінності, знайомлять з історією народу тощо. Вона зауважила, що в той час, як інші держави купують простори на виставках для своїх дизайнерів, фінансують, створюють події в рамках Тижнів моди, компенсують дизайнерам участь у них, то в Україні успіх українських дизайнерів (Р. Багінського в Парижі, С. Бевзи в Нью-Йорку) є особистим досягненням. Отже, для підвищення ефективності культурної співпраці українська модна індустрія першочергово потребує сприяння відповідних інституцій.

Вітчизняна модна індустрія відзначена внеском й у розв'язанні глобальних проблем: видання «The New York Times» у 2019 р. запропонувало українській дизайнерці Ксенії Шнайдер взяти участь у круглому столі, присвяченому сталому розвитку моди [16]. Основою бренду KSENIASCHNAIDER є екосвідомий підхід, що є способом боротьби проти забруднення довкілля. Мотиви екологічності представлені також в осінній колекції 2021 р. українського бренду Ruslan Baginskiy, що базується на думці про довгострокові інвестиції в аксесуарний гардероб.

У листопаді 2020 р. команда Ukrainian Fashion Week за підтримки Українського культурного фонду презентувала: «Action: Sustainable Fashion» – проект соціальної реклами й освіти, що розповідає про сучасні цінності української фешн-індустрії [17], мета якого – трансляція успішних історій відповідальної моди у світ та їхньої популяризація, як майбутнього натхнення для міжнародної спільноти. Внаслідок п**андемії коронавірусної** хвороби вперше за 23 роки свого існування Ukrainian Fashion Week обрав цифровий показ сезону No Season 2021. Модна індустрія охоче загострює увагу на соціальних проблемах: створення у 2021 р. проекту «Без обмежень» за участі першої леді О. Зеленської – втілення загальнонаціональної поваги до сповнених мужністю й успіхів наших атлетів, які здобули 98 медалей на Паралімпіаді в Токіо. Все наведене є маніфестацією того, що українська індустрія моди рухається у напрямку світового тренду на екологічність та утвердження вітальних цінностей людства.

Таким чином, Україна поступово залучає моду для вдосконалення власного іміджування. На жаль результати опитування громадської думки, проведене Центром «Нова Європа», показали, що трьома найбільш сталими асоціаціями з Україною на сьогодні є такі поняття як «війна», «бідність/безробіття» та «сезонні робітники/імміграція» [18]. Отже, культурній спільноті, державним інституціям вкрай важливо докласти максимум зусиль для створення нових непорушних асоціацій, нового правдивого наративу через культуру для трансляції у глобальному просторі, який буде сприйнятим різними аудиторіями [15, с. 5]. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» визначила актуальність системної та цілеспрямованої активності щодо рекламування та «розкручування» бренду «Україна» [19].

Такий підхід спричинив суттєві зрушення в цілому у публічній дипломатії України – прийняття «Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021– 2025 рр.». Основна увага в ній приділена бренду «Ukraine NOW» і наративам чіткої і зрозумілої презентації України у світі на основі тісної координації усіх залучених інституцій [20]. «Ukraine NOW» – це наймасштабніша міжнародна маркетингова кампанія нашого уряду, яка має на меті кардинально змінити уявлення про «сьогоднішніх» українців. Цей документ вперше в історії нашої держави систематизовано окреслив ключові посилання, аудиторії, формати та засоби комунікацій, визначив, що культурна дипломатія –

один із напрямів публічної дипломатії та політики «м'якої сили», а вимірами роботи суб'єктів публічної дипломатії у сфері культурної дипломатії є, серед іншого, сприяння популяризації українських креативних індустрій, зокрема моди [20].

Висновки. У сучасному світі, який, з одного боку, став відкритим і свободним, а з іншого – хаотичним, динамічним, суперечливим, культурна дипломатія посідає значне місце у політиці будь-якої країни. Аналізуючи науковий доробок із зазначеної проблеми, можна зробити такі висновки: культурна дипломатія це той перспективний вектор розвитку міжнародної політики, який набуває все більшої ваги в межах традиційної дипломатії (через свій потенціал). Можна сказати, що вона взагалі виходить на перший план – вона здатна «переформатувати» сприйняття країни та її народу у світі. Держави, які мають довгу історію співробітництва на основі близькості та інтересу культур, охочіше виступають на підтримку один одного на світовій арені.

Авторська позиція, яка заснована на системному та комплексному підході щодо визначення сутності основних концептів дослідження, полягає у визнанні безперечності тісного зв'язку «публічної дипломатії», «культурної дипломатії», «м'якої сили». Водночас потенційні можливості культурної дипломатії щодо оптимізації зовнішньополітичної взаємодії та співпраці у світі, її ресурси у міжкультурному діалозі, різноманітність інструментарію надають всіх підстав визнати культурну дипломатію самостійним видом дипломатії на даному етапі розвитку міжнародних відносин, а не складовою частиною публічної дипломатії.

Реалізація культурних та просвітницьких проектів, демонстрація якісного українського культурного продукту, організація концертів, фестивалів, виставок, а також видання книг формує позитивне бачення країни та знайомить світ із цінностями й досягненнями української культури та її творчої думки.

Ініціативи «м'якої сили» поширюються не тільки на урядові організації, тому культурна діяльність може зробити вагомий внесок у міжнародні відносини. За таких умов, мода, модна індустрія, як поєднання мистецтва, креативності та бізнесу, стає одним із найпотужніших дипломатичних інструментів.

Варто ще раз наголосити на важливості використання індустрії моди в сучасних міжнародних відносинах, її можливостях «нетрадиційною мовою» впливати на досягнення основоположних цілей зовнішньої політики держави, створення сприятливого образу країни, популяризацію культури її народу. Україна має чималий досвід залучення креативних індустрій, зокрема індустрії моди, до публічної дипломатії, а також значні досягнення у сфері фешн-індустрії, втім, вона поки що недостатньо, на думку авторів, використовує цей потенціал для формування іміджування держави. Таким чином, не зважаючи на заходи, які вживає держава на інституційному рівні в даному напрямку, наша країна робить лише перші кроки (у порівнянні з іншими країнами, хоч і дуже впевнені) у використанні модної індустрії як інструменту публічної дипломатії. В цілому, аналізуючи досвід залучення модної індустрії до реалізації завдань публічної дипломатії України, варто визнати його досить успішним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Циватый В. Г. Публичная и культурная дипломатия Украины XXI века: институциональное измерение и стратегии развития. *Дискурс-Пи.* 2014. №1. С. 124–130.
2. Висоцький О. Ю. Публічна дипломатія. Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори) / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ-2000», 2015.
3. Макаренко Є. А., Кучмій О. П. Публічна дипломатія. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, Т. 1. 2004. С. 334–335.
4. Мусієнко І. В. Культурна дипломатія України в контексті проблем євроінтеграції та міжнародних економічних стосунків. *Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи*: матер. міжнар. наук. конф. Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2015. С. 118–121.
5. Гуцал С. А. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ. *International relations*. Ser. Political sciences. 2015. №9. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473.
6. Стасевська О. А., Маланчук І. І. Культурна дипломатія: симбіоз культурного та правового потенціалу. *Право та інновації.* 2021. № 1 (33). С. 89–95.
7. Най Дж. «Мягкая» сила и американо-европейские отношения. *Свободная мысль–XXI.* 2004. № 10. С. 7–36.
8. Popović M. The Roles and Practices of Fashion in Cultural Diplomacy. *Cultural Diplomacy: Arts, Festivals and Geopolitics*/ M. Dragićević Šešić, L. Rogač Mijatović, N. Mihaljinac (Ed.); Ministry of Culture and Media of Republic of Serbia. Belgrade: Creative Europe Desk Serbia, 2017. P. 251–262. URL: https://cutt.ly/Dc1vRlc.

9. Мелкумова-Рейнольдс Я. Как мода и политика влияют друг на друга. *Vogue.* 08.05.2017. URL: https://cutt.ly/8c1lNus.
10. Rabimov S. Ukraine's Fashionable Nation Branding. *Forbes.* 27.02.2017. URL: https://cutt.ly/8j18UkG.
11. Паніна І. Г., Парчевська В.В. Індустрія моди в публічній дипломатії України та Республіки Польща: порівняльний аналіз. *Регіональні студії.* 2021. № 24. С. 140–147.
12. Воронкова А. І. Мода і політична соціалізація у сучасному суспільстві: основні напрями взаємодії. *Сучасне суспільство.* 2019. Вип. 1 (17). С. 39–50.
13. Якимів Х. Heyday Ukraine Brand. *UA Modna*. 07.07.2014. URL: https://uamodna.com/interview/heyday-ukraine-brand/.
14. Справа у капелюсі: інтерв'ю з Русланом Багінським. *Vogue Ukraine.* 23.03.2019. URL: https://cutt.ly/Mj0uhws.
15. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України: зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. О. П. Розумної, Т. В. Черненко. Київ: НІСД. 2016. 92 с.
16. Мода та екологія: Ксенію Шнайдер запросили на круглий стіл The New York Times. *Укрінформ*. 25.01.2021. URL: https://cutt.ly/fj0yjBX.
17. Action: Sustainable Fashion – міжнародний кейс про потенціал свідомої моди в Україні. *Ukrainian Fashion Week*. 26.11.2020. URL: https://cutt.ly/Tj0ymej.
18. Як сприймають Україну в країнах ЄС. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/What-is-Ukraine-s-perception-in-the-EU_ukr_web-1.pdf.
19. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: схвалено указом Президента України від 12.01.2015 р. No 5/2015. *База даних «Законодавство України».* URL: https://cutt.ly/Gc1zPp4.
20. Стратегії Публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf.

REFRENCES

1. Tsivatyy, V.G. (2014). Publichnaya i kulturnaya diplomatiya Ukrainy XXI veka: institutsionalnoye izmereniye i strategii razvitiya. *Diskurs-Pi – Diskus-Pi, 1, 124–130* [in Russian].
2. Vysotskyi, O.Yu. (2015). Publichna dyplomatiia. Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory). N. M. Khomy (Ed.). Lviv: «Novyi Svit-2000» [in Ukrainian].
3. Makarenko, Ye.A., Kuchmii, O.P. (2004). Publichna dyplomatiia. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia (Vols. 1-2); L. V. Huberskyi et. al. (Ed.) Kyiv: Znannia Ukrainy, *Vol. 1, 334–335* [in Ukrainian].
4. Musiienko, I. V. (2015). Kulturna dyplomatiia Ukrainy v konteksti problem yevrointehratsii ta mizhnarodnykh ekonomichnykh stosunkiv. *Rozvytok suspilnykh nauk: yevropeiski praktyky ta natsionalni perspektyvy: mater. mizhnar. nauk konf. – Development of social sciences: European practices and national prospects: Proceedings of the International scientific conference.* Lviv: HO «Lvivska fundatsiia suspilnykh nauk», *118–121* [in Ukrainian].
5. Hutsal, S.A. (2015). Publichna dyplomatiia ta stratehichni komunikatsii: vyznachennia kontseptualnykh osnov. *International relations. Ser. Political sciences, No. 9*. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473 [in Ukrainian].
6. Stasevska, O.A., Malanchuk I.I. (2021). Kulturna dyplomatiia: symbioz kulturnoho ta pravovoho potentsialu. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation, 1 (33), 89-95* [in Ukrainian].
7. Nay, Dzh. (2004). «Myagkaya» sila i amerikano-evropeyskiye otnosheniya. *Svobodnaya mysl–XXI – Free thought–XXI, 10, 7–36* [in Russian].
8. Popović, M. (2017). The Roles and Practices of Fashion in Cultural Diplomacy. Cultural Diplomacy: Arts, Festivals and Geopolitics. M. Dragićević Šešić, L. Rogač Mijatović, N. Mihaljinac (Ed.); Ministry of Culture and Media of Republic of Serbia. Belgrade: Creative Europe Desk Serbia, *251–262*. URL: https://cutt.ly/Dc1vRlc [in English].
9. Melkumova-Reinolds. Ya. (2017). Kak moda i politika vliyayut drug na druga. Vogue. 08.05.2017. URL: https://cutt.ly/8c1lNus [in Russian].
10. Rabimov, S. (2017). Ukraine's Fashionable Nation Branding. Forbes. 27.02.2017. URL: https://cutt.ly/8j18UkG [in English].
11. Panina, I.H., Parchevska, V.V. (2021). Industriia mody v publichnii dyplomatii Ukrainy ta Respubliky Polshcha: porivnialnyi analiz. *Rehionalni studii – Regional studios, 24, 140–147* [in Ukrainian].
12. Voronkova, A.I. (2019). Moda i politychna sotsializatsiia u suchasnomu suspilstvi: osnovni napriamy vzaiemodii. *Suchasne suspilstvo – Modern society, 1 (17), 39–50* [in Ukrainian].

13. Yakymiv, Kh. (2014). Heyday Ukraine Brand. *UA Modna*. 07.07.2014. URL: https://uamodna.com/interview/heyday-ukraine-brand [in Ukrainian].
14. Sprava u kapeliusi: interviu z Ruslanom Bahinskym. *Vogue Ukraine*. 23.03.2019. URL: https://cutt.ly/Mj0uhws [in Ukrainian].
15. Polityka kulturnoi dyplomatii: stratehichni priorytety dlia Ukrainy: zb. nauk.-ekspert. materialiv. O. P. Rozumna, T. V. Chernenko (Ed.) (2016). Kyiv: NISD [in Ukrainian].
16. Moda ta ekolohiia: Kseniiu Shnaŷder zaprosyly na kruhlyŷ stil The New York Times. *Ukrinform*. 25.01.2021. URL: https://cutt.ly/fj0yjBX [in Ukrainian].
17. Action: Sustainable Fashion – mizhnarodnyŷ keŷs pro potentsial svidomoï mody v Ukraïni. *Ukrainian Fashion Week*. 26.11.2020. URL: https://cutt.ly/Tj0ymej [in Ukrainian].
18. Yak spryimaiut Ukrainu v krainakh YeS. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/What-is-Ukraine-s-perception-in-the-EU_ukr_web-1.pdf [in Ukrainian].
19. Stratehiia staloho rozvytku «Ukraïna – 2020»: skhvaleno ukazom Prezydenta Ukraïny vid 12.01.2015 r. No 5/2015. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukraïny». URL: https://cutt.ly/Gc1zPp4.
20. Stratehii Publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021-2025 roky. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf [in Ukrainian].

ОКЛАДНАЯ МАРИНА

кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

СТАСЕВСКАЯ ОКСАНА

кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры культурологии
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ВАНДЖУРАК МАРИНА

студентка 4 курса международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ИНДУСТРИЯ МОДЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ПУБЛИЧНОЙ ДИПЛОМАТИИ: УКРАИНСКИЙ И МИРОВЫЙ ОПЫТ

В статье предпринята попытка осмысления индустрии моды как одного из инструментов публичной дипломатии, выявления ее влияния на политическую сферу общественной жизни. Исследована вовлеченность индустрии моды в реализацию задач публичной дипломатии в Украине и странах мира. На основе стратегических задач публичной дипломатии Украины определен потенциал индустрии моды в продвижении и популяризации позитивного имиджа нашей страны.

Ключевые слова: публичная дипломатия, культурная дипломатия, «мягкая сила», индустрия моды, мода, Украина.

OKLADNA MARYNA

PhD, Associate Professor at the European Union Law Department of
the Yaroslav Mudryi National Law University

STASEVSKA OKSANA

PhD, Associate Professor at the Department of Culturology of the
Yaroslav Mudryi National Law University

VANDZHURAK MARYNA

4- year student of the Faculty of International Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

FASHION INDUSTRY AS A TOOL OF PUBLIC DIPLOMACY: UKRAINIAN AND WORLD EXPERIENCE

Problem setting. The success of a country's foreign policy in the modern world is determined not only by its military and economic power, but also by its success in shaping the strategy of public diplomacy. A positive image abroad is a key element of successful international cooperation. A wide range of public diplomacy tools contribute to the establishment of a high level of trust, partnership, economic, political and humanitarian ties in the world.

Target of research. The purpose of the article is to determine the potential of the fashion industry as an important tool of public diplomacy of Ukraine, to promote a positive image of the country based on the study of domestic and world experience.

Analysis of resent researches and publications. The problems of public diplomacy are actively considered by the scientific community. At the same time, it is obvious that the domestic scientific opinion lacks work on understanding the experience of using the potential of the fashion industry to implement the tasks of promoting a positive image of the state.

Article's main body. The authors of the article proceed from a broad conceptual understanding of public diplomacy as a complex system of institutions and mechanisms, the task of which is to create an attractive image of the country and to support the foreign policy of the state. An analysis of the definition of public and cultural diplomacy in the domestic scientific discourse has revealed the dominance of the traditional approach: the recognition of cultural diplomacy as a key component of public diplomacy, emphasizing its direct connection with the mechanisms of «soft power». A specific form of cultural expression can be considered fashion - one of the most complex phenomena of modern culture, which allows to emphasize social status and meet aesthetic needs. The versatility of the mod determines its great impact on the world economy, political life of society, and the environment. In the modern world, fashion has become one of the strongest diplomatic tools that combine art, creativity and business. For a long time, the fashion industry in Ukraine was not defined as a separate area of socio-cultural diplomacy. However, recently there has been a tendency to draw more attention to the fashion industry as one of the manifestations of cultural diplomacy, which has the potential to become a successful tool in shaping Ukraine's widespread recognition in the world. Studies of our country's experience in the use of the fashion industry in public diplomacy prove the existence of both extensive experience in this area and the existence of untapped opportunities to achieve greater efficiency.

Conclusions and prospects for the development. Ukraine is taking various powerful measures at the institutional level to use the fashion industry as a tool of public diplomacy, but our country is only taking the first steps in this direction. The analysis of this experience allows to recognize it rather successful.

Keywords: public diplomacy, cultural diplomacy, «soft power», fashion industry, fashion, Ukraine.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Окладна М. Г., Стасевська О. А., Ванджурак М. М. Індустрія моди як інструмент публічної дипломатії: український та світовий досвід. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 63–71.

ОКЛАДНА МАРИНА ГЕОРГІЇВНА
кандидат історичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФЕДОРОВСЬКА МАРГАРИТА АНДРІЇВНА
студентка 4 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЮХИМЕНКО ДАР'Я СЕРГІЇВНА
студентка 4 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.7
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-10

ЗАСТОСУВАННЯ ТАЄМНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті на основі визначень "таємної дипломатії" автори спробували сформулювати поняття "таємна дипломатія". У роботі розглядаються її різні види, особливості їхнього функціонування в міжнародних відносинах. Крім того, завдяки проведеним дослідженням показано основні переваги та недоліки таємної дипломатії, а також визначено перспективу її подальшого застосування на практиці.

Ключові слова: дипломатія, таємна дипломатія, використання таємної дипломатії на практиці.

Постановка проблеми. Поняття «дипломатія» походить із Стародавнього Риму, де «дипломатами» спочатку називали осіб, які мали диплом — рекомендаційну, або віречу, грамоту, що видавалася сенатом офіційним посланникам, яких направляли у провінції імперії чи за кордон.

Класичне визначення дипломатії міститься в Оксфордському словнику англійської мови: «Дипломатія — це здійснення міжнародних відносин шляхом переговорів; сукупність засобів, що їх використовують посли й посланники з метою забезпечення переговорного процесу; праця або мистецтво дипломата» [1]. Англійський дипломат Е. Сатоу уточнює: дипломатія — це «застосування розуму і такту з метою розвитку офіційних відносин між урядами незалежних держав» [2].

Проте, дипломатія може здійснюватися не лише як публічна діяльність, але як і діяльність секретного характеру. Власне до такої діяльності і належить таємна дипломатія, яка протягом історії свого розвитку реалізовувала наміри політичного керівництва, що не розголошувалися. Так, історія таємної дипломатії сягає своїм корінням ще за часів Середньовіччя. Правителі феодально-абсолютистських держав здебільшого не розголошували зміст своїх переговорів з іноземними партнерами. Як наслідок протягом довгого часу таємна дипломатія не була відома широкому загалу. Так ще в угоді про утворення Троїстого союзу 1882 р. прописувалося, що сторони зобов'язуються тримати ці дані в таємниці [3, с. 87]. Аналогічне твердження міститься в англо-французькому договорі 1904 р. про сфери впливу в Африці, який складається із двох частин: публічної і таємної [4].

Таємна дипломатія, у різних видах, залишилась ключовим методом здійснення міжнародних відносин та розвитку стосунків між державами. Наприклад, долю Карибської Кризи в більшості вирішили таємні переговори: після того, як Кеннеді оголосив блокаду Куби, дипломати СРСР та США проводили постійні зустрічі для подолання кризи. В підсумку на таємній зустрічі послів в жовтні 1962 р. був досягнутий позитивний результат, хоча світ про це дізнався вже після телефонної розмови Дж. Кеннеді та М. Хрущова [5].

Проте, незважаючи на надзвичайно великий вплив таємної дипломатії на розвиток міжнародних відносин, необхідно відзначити достатньо малий рівень вивченості таємної дипломатії як явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі теоретичні аспекти таємної дипломатії стали об'єктом наукових досліджень таких учених, як Корнелії Бйола, Ентоні Веніс-Ст. Джона,

 © Окладна М. Г., Федоровська М. А., Юхименко Д. С., 2021

Пик С. М., Костюка Д. А., Пронь Т. М., проте значна кількість надзвичайно важливих для розуміння поставленої проблеми документів залишається у закритому доступі.

Мета дослідження – здійснити критичний аналіз визначення таємної дипломатії, проаналізувати її види, розглянути особливості функціонування у міжнародних відносинах, а також показати недоліки та переваги таємної дипломатії.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають і функціонують внаслідок ведення таємної дипломатії.

Предметом дослідження є таємна дипломатія та її характерні особливості.

Виклад основного матеріалу. У сучасній правовій науці існують різні підходи до визначення змісту і структури поняття «таємна дипломатія». Такий стан пояснюється багатоаспектністю даної категорії, можливістю з'єднання в ній різноманітних явищ, а також труднощами пізнання і класифікації її компонентів.

Таємна дипломатія, у її найбільш стандартному формулюванні, розуміє дипломатичну діяльність проведено за відсутності уваги ЗМІ та громадськості.

Професор Тель-Авівського університету Аарон Кліман визначає таємну дипломатію як переговори, в яких беруть участь держави, які переслідують винятково мирні цілі в зовнішній політиці, і яка виражається в комунікаціях та таємних угодах настільки чутливих, що унеможливлює їхнє поширення серед міжнародної спільноти та внутрішньої аудиторії [6, с. 10].

Проте Пик С.М. у своїх працях не погоджується з цим визначенням. На її думку, таємна дипломатична діяльність Німеччини, яка призвела до початку двох світових воєн певною мірою спростовує твердження професора Аарона. Так, таємний протокол до пакту Молотова-Ріббентропа, система союзів Отто фон Бісмарка доводить, що основне завдання полягало у підписанні договорів та угод, спрямованих на покращення становища самої Німеччини на випадок війни. Після завершення Другої світової війни, таємна дипломатія почала використовуватися і для вирішення міжнародних конфліктів, які неможливо розв'язати іншим шляхом. Тому, концепцію А. Клімана можна вважати тільки частково вірною, оскільки таємна дипломатія може використовуватися не тільки для реалізації мирних цілей, а й для планування агресивних кроків у зовнішній політиці [7, с. 49].

Інші вчені, зокрема професор Школи міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні Ентоні Веніс-Ст. Джон визначає таємну дипломатію як дипломатію зворотного каналу, тобто – офіційні переговори, що проводяться таємно між сторонами або між стороною і третьою особою, що втручається в конфлікт. Вони в більшості випадків можуть доповнювати попередні домовленості, а в деяких – можуть потенційно суперечити заявленій політиці. Найчастіше такі переговори веде керівництво держави за закритими дверима. Виходячи із сутності такого визначення професор Ентоні Веніс-Ст. Джон також називає таємну дипломатію «чорними ринками» переговорів. Таке формулювання набагато краще передає сутність таємної дипломатії, головною метою якої є розв'язання зовнішньополітичних проблем різноманітними, не завжди прийнятними засобами [8].

Досить важливим для визначення поняття таємної дипломатії є розгляд її складових.

Як зазначають провідні вітчизняні науковці такі, як Д.А. Костюк, до основних складових таємної дипломатії належать: 1) закриті зустрічі та конференції; 2) усні та негласні інструкції, адресовані емісарам, дипломатам, довіреним особам; 3) листування таємними каналами; 4) підписання дво- та трьохсторонніх таємних договорів [9, с. 441].

Розглянемо кожен із них більш детально. Так, проведення закритих зустрічей та конференцій вважається достатньо ефективним інструментом таємної дипломатії, але поряд із цим має і недоліки, адже прибуття до певної країни лідерів інших держав не може залишитися непоміченим з боку громадськості та ЗМІ. Тому, більшість заходів таких переговорів мають публічний характер, що дозволяє деякий час зберігати у таємниці результати закритих перемовин. Досить цікавими прикладом є проведення Тегеранської конференції, де зустрілися лідери трьох держав СРСР, Великобританії та США під час Другої світової війні. Вона стала важливим етапом в створенні антигітлерівської коаліції, вирішила питання незалежності Ірану, досягнуті домовленості стосовно відкриття союзного фронту та відновлення післявоєнного устрою. Доречі, позаофіційними заходами лідерами «великої трійки» здійснювалося таємне листування, що дозволило прийняти ряд важливих рішень, мали стати відомими значно пізніше [10, с. 6].

Наступним елементом таємної дипломатії є використання усних та негласних інструкцій. Так, Д. Костюк вказує, що вони можуть бути головними, другорядними або додатковими настановами офіційних керівників держав, на основі яких дипломати повинні вести таємні переговори з представниками інших країн. Ще в античному світі дипломати, здійснюючи свої місії до іноземних держав і виконуючи офіційні завдання, часто отримували таємні інструкції, виконання яких зводилося переважно до збору інформації про країну призначення, потрібної у випадку війни з нею. У період Середньовіччя молодший син лорда Берлі Роберт Сесіл, керуючи таємною службою на території Великобританії досить часто в інструкціях агентам, багато з яких знаходилася на

дипломатичній службі, вказував на необхідність встановлення, на чию допомогу в Англії можуть розраховувати іспанці у випадку висадки на Британських островах [11, с. 73].

На наш погляд, одним із найбільш дієвих засобів таємної дипломатії є саме підписання дво- та трьохсторонніх таємних угод. За дослідженням Джона Гренвіла, така форма використовувалася протягом всієї Першої світової війни. Деякі важливі моменти укладених таємних договорів цього століття відображає Лондонський договір, укладений наприкінці квітня 1915 року, відповідно до якого Італії було обіцяно певні територіальні поступки в обмін на приєднання до війни на боці Антанти [12]. Ще одним таємним договором того часу став Бухарестський договір, укладений між Румунією та державами Антанти у серпні 1916. За умовами цього договору передбачалося, що Румунія зобов'язувалася атакувати Австро-Угорщину і не підписувати з нею миру в обмін на певні територіальні здобутки [11, с. 194].

Джон Гренвіл у своїй роботі «Основні міжнародні договори XX століття: історія та керівництво з текстами» наводить ще один приклад таємного договору – додатковий протокол до Пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 року, який передбачив розмежування сфер впливу у Східній Європі на випадок «територіально-політичної перебудови», зокрема: віднесення країн Прибалтики, крім Латвії, східних областей, що входять до складу Польщі разом із Бессарабією до сфери інтересів СРСР. Натомість Литва і західна частина Польщі відносилися до сфери інтересів Німеччини. Проте, ця угода не змогла відтягнути початок війни між Німеччиною та СРСР [14].

Після закінчення Другої світової війни практика укладення таємних договорів значно зменшилася, чому сприяло прийняття Статуту ООН та Віденської конвенції про право міжнародних договорів, які закріпили необхідність надсилати договори після набрання чинності до Секретаріату ООН для реєстрації та опублікування (ст. 80 Конвенції, ст. 102 Статуту ООН) [13; 14].

Деякі науковці, такі як Чарльз Ліпсон приділяє велику увагу причинам малопоширеності укладення таємних договорів на практиці зараз і він наводить наступні причини: 1) поява демократичних держав, які на законодавчому рівні визнали принципи суспільної відповідальності з деякими повноваженнями законодавчого нагляду; 2) ліквідація повноважень міністерств закордонних справ стосовно розподілу завойованих територій, 3) рішення про укладення союзів між країнами своєчасно ставали надбанням громадськості [15]. Втім, в епоху сьогодення деякі таємні договори все ще укладаються, що в основному стосується угод про створення іноземних військових баз. Наприклад, після укладення Договору про безпеку 1960 року між країнами США та Японії, між ними було укладено три угоди, головною задачею яких було саме транзит та зберігання ядерної зброї представниками США в Японії, хоча формально остання не підтримувала практику її застосування [16, с. 72].

За думкою американського науковця Ніка Моменго до переліку складових таємної дипломатії також слід додати секретні інформаційні та розвідувальні звіти, які раніше надавалися професійною розвідкою, що слугувало основою для прийняття рішень щодо зовнішньої політики на вищому рівні. Автор зазначає, що з настанням епохи глобалізації та цифровізації для вирішення питань, пов'язаних з таємною дипломатією широко використовуються електронні комунікації та інформаційні ресурси, що можна певним чином віднести до групи «таємних каналів». Таємна дипломатія продовжує залишатися розповсюдженою у світі, оскільки в умовах міжнародного тероризму та інших викликів, що загрожують безпеці держави необхідно створювати надійні підходи до збереження дипломатичної таємниці, і суттєво в цьому можуть допомогти саме електронні комунікації [17, с. 13].

Станом на сьогодні розрізняють багато видів таємної дипломатії, зважаючи на її цілі та методи. Втім, поділ таємної дипломатії на види не є загальнопоширеною практикою і деталізується лише британськими та американськими дослідниками, проте і вони не можуть дійти єдиного висновку. Так, використовуючи критерій рівня секретності в дипломатії вони поділяють таємні переговори і проведення таємної зовнішньої політики [14, с. 220]. Відомий науковець з історії дипломатії Гарольд Нікольсон вважав, що проведення переговорів таємним способом необхідно для того, щоб у подальшому можливо було укласти угоду між державами на офіційному рівні, але що до таємної зовнішньої політики він зазначив, що це є проявом недемократичного використання «таємності» для прийняття певних рішень, які ніколи не були предметом загального контролю або нагляду [17, с. 7]. Відповідно до цього аналізу Поль Шарп поділяє «секретність» або «таємність» на такі типи: 1) стратегічна секретність - характерна для ведення переговорів окремими уповноваженими державними особами і є дуже поширеною на початку Першої світової війни; 2) оперативна секретність - характерна для вирішення повсякденних міждержавних питань, згідно з якою за необхідності зміст та факт переговорів можуть залишатися в таємниці, але результати укладеної угоди публічними; 3) офіційна таємниця - особливість якої полягає в тому, що вищі представники держав знають про те, що відбувається, але демонструють свою необізнаність [18, с. 35–57]. На практиці дуже важко встановити, яка саме з вищеперерахованих видів таємниці є прийнятною для використання у сучасній дипломатії, про що зазначив відомий американський діяч Корнеліо Богдан

[14, с. 137]. Характерним прикладом є справа «Іран-гейт» (англ. *Iran–Contra affair*) – політичний скандал у США другої половини 1980-х років, який стався під час президентства Рональда Рейгана. Він відомий тим, що окремі члени адміністрації США організували таємні поставки озброєння до Ірану, порушуючи при цьому збройне ембарго проти цієї країни. Метою нібито було визволення американських заручників у Лівані, хоча в межах розслідування виявилося, що кошти, отримані від продажу зброї витрачалися на фінансування нікарагуанських повстанців-контрас в обхід прямої заборони конгресу США. Цей випадок свідчив про використання таємної дипломатії, а також формою офіційної таємниці за визначенням Поля Шарпа [17, с. 175; 18, с. 35–57].

Вітчизняні юристи-міжнародники також здійснили спроби виокремлення основних елементів таємної дипломатії. С. М. Пик поділяє таємну дипломатію на: таємну, непублічну, підпільну, чекову, а також опозиційну. Характеризуючи таємну дипломатію він виходить з того, що така вона була поширеною до кінця Першої світової війни. Між тим, тоталітарні режими продовжили використання таємних домовленостей у своїх цілях. До їх числа можна віднести таємні домовленості Адольфа Гітлера, які використовувались для прикриття нарощення Німеччиною воєнних сил, з метою розпочати Другу світову війну. Їх основним джерелом були домовленості між правлячими династіями, джентльменські угоди, які укладалися вищими керівниками держав та довіреними емісарами для задоволення суто власних інтересів. Результати цих домовленостей призвели до початку ІІ світової війни [7, с. 48–49].

У свою чергу, непублічною дипломатією можна назвати офіційно санкціоновані керівництвом держав переговори, які відбуваються таємно між сторонами конфлікту. Як правило, вони замінюють публічні, а іноді проходять паралельно. Такі переговори велися між Палестиною та Ізраїлем паралельно з офіційними у 2000 році. Проте, мирні переговори між цими країнами тривають вже понад 25 років і не призводять до успіху, оскільки не вирішено питання щодо біженців із Палестини, доцільність поділу Єрусалиму, а також створення палестинської держави [7, с. 50]. Нещодавно Дональд Трамп, займаючи пост президента США пропонував владнати сутички шляхом «мирного плану», який прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньягу назвав «угодою століття», але палестинці відхили його як такий, що надає переваги лише Ізраїлю [19, с. 70].

У більшості, особи, які беруть участь у непублічних переговорах, не займають будь-якої посади, але мають можливість доступу до президента чи прем'єр-міністра, і таким чином можуть використовувати ширший вибір опцій для досягнення делікатних домовленостей. Так, під час Кубинської кризи, посередниками між СРСР та США виступав журналіст, з яким вийшли на контакт представники [7, с. 50].

Американський професор Ентоні Веніс-Ст. Джон визначив, що головна перевага непублічної дипломатії криється в тому, що є її використання у парі з публічною дипломатію викликає ефект «зворотного зв'язку» (англ. feedback effect), коли позитивний та ефективний результат таємних домовленостей можна формалізувати та представити цілком як результат публічних переговорів, що дозволить сторонам уникнути будь-якої шкоди для їхнього політичного іміджу. Тож, різниця між першим та другим видом полягає в моменті оприлюднення результатів таких переговорів та мети застосування на практиці, бо якщо власне таємна дипломатія приводила в більшості випадків до початку конфліктів, то непублічна дипломатія використовується в основному для їх вирішення [7, с. 50].

Існує також чекова дипломатія (англ. Checkbook diplomacy). Більшість вчених не вважають її самостійним видом, а лише звертають увагу на її специфічні риси, адже вона охоплює не тільки політичні, але й економічні питання. На практиці, деякі держави використовують економічні механізми задля отримання військових і політичних преференцій для своїх країн. Окремі країни використовують чекову дипломатію для того, щоб фінансувати проведення миротворчих операцій, задля закріплення свого авторитету на міжнародній арені [7, с. 52]. Так, наприклад, станом на 2021 р., США є першим, Китай є другим, Франція є п'ятим, Україна - одинадцятим фінансовим спонсором проведення миротворчих операцій під егідою ООН [20].

Економічні засоби закріплення позицій держави у світі можуть здійснюватися різним чином від підписання вигідних для себе міжнародних торгівельних угод та інвестування потенційних союзників, до прямої міжнародної допомоги. Наприклад, Міністр закордонних справ ФРН Хайко Мас (Heiko Maas) під час конференції з надання економічної підтримки Афганістану в Женеві зазначив, що в 2021 році уряд планує виділити майже 100 млн євро на гуманітарну допомогу Афганістану. Натомість Китай в якості екстреної допомоги планує виділити Афганістану продовольство, вакцини, медикаменти та зимові товари на суму близько $30 млн, про що заявив міністр закордонних справ Китаю Ван І [21].

Неоднозначним, але вартим уваги, є ще один вид таємної дипломатії – підпільна дипломатія (англ. Clandestine diplomacy). Важливою її властивістю є те, що суб'єктами виконання є розвідувальні служби, які контактують зі своїми колегами з інших держав. С. М. Пик наголошує на тому, що використання спецслужб у дипломатичних відносинах дуже часто мало позитивний результат, ураховуючи наприклад досвід британських спецслужб під час вирішення питань, які стосувалися кризи національної безпеки. Діяльність

розвідувальних служб може сприяти початку як внутрішнього, так і міжнародного діалогу. Поряд із цим, контакти, які використовуються спецслужбами, є надзвичайно чутливими до збереження таємності, а тому будь-який витік інформації, майже у всіх випадках, призводить до припинення самих переговорів [7, с. 51].

Не менш цікавим є останній вид таємної дипломатії як опозиційна дипломатія (англ. Oppositional diplomacy). Вона має суттєві відмінності від інших, науковці практично не виділяють її як окремий вид. Суб'єктом тут є системна опозиція, яка пропонує альтернативні шляхи розвитку своєї держави. С.М. Пик вважає, що опозиційна дипломатія характерна для політики СРСР та Німеччини періоду Другої світової війни [7, с. 52]. Історик Лоренс Різ у книзі «Друга світова війна за зачиненими дверима. Сталін, нацисти і захід» зазначав, що в 1943 р. група німецьких змовників мали зустріч у Стамбулі з американцями з пропозицією усунення Гітлера від влади і приєднання Вермахту до збройних сил союзників з ціллю подальшої боротьби проти СРСР. Подібні зустрічі проводилися із залученням до цього міжнародних організацій [7, с. 52; 22, с. 391]. Прикладом реалізації опозиційної дипломатії можна вважати діяльність німецького вченого-фізика Ернста Ульриха Вайцзеккера, який організовував таємні переговори з міжнародним комітетом Червоного хреста та союзом церков. Він намагався передати цій міжнародній організації відомості про масове вбивство євреїв під час ІІ світової війни задля здійснення правосуддя і практичної допомоги цієї нації. Також Вайцзеккер провів таємну зустріч у Ватикані з метою прискорення початку переговорного процесу між воюючими сторонами [7, с. 52].

Висновки. На наш погляд практика таємної дипломатії надає багато переваг у здійсненні зовнішньої політики:

Таємна дипломатія може слугувати сприятливим середовищем для конструктивної розмови і подальшого розвитку відносин між державами. Так, для сторін переговорів, а також для посередників вона створює максимальний рівень безпеки, неформальності та можливостей щоб «зберегти обличчя».

Таємна дипломатія може виявитись корисною для налагодження стосунків між колишніми ворогами. У випадках коли публічні зв'язки лідерів держави і реальна політика не співпадають, таємна дипломатія може сприяти репутації уряду країни.

Секретність була необхідна в розслідуваних дипломатичних справах, пов'язаних з національною обороною і міжнародною безпекою. Збереження секретності в міжнародних переговорах запобігає неконтрольованим потокам інформації, які можуть поставити під загрозу очікувану угоду [23].

Також таємна дипломатія має важливе значення для підтримки національної безпеки в умовах міждержавного суперництва.

Незважаючи на ці переваги, практика таємної дипломатії піддається жорсткій критиці як науковцями, так і практиками, адже :

Секретність є потужною причиною постійної недовіри, страху та ненависті.

На думку багатьох науковців, таємна дипломатія суперечить фундаментальним нормам і принципам демократії і верховенства права.

Існує небезпека, «нескінченної гри» - процесу, у якому сторони вважають, що не потрібно досягати угод, оскільки переговори є секретними. Іноді це призводить до того, що одні таємні дії породжують інші і зберігати секретність стає все важче [8].

Таким чином, можно зробити висновок, що таємна дипломатія – це здійснення зовнішньої політики держави, яка проводиться в таємниці від суспільства задля полегшення ходу переговорів, налагодження відносин та отримання різноманітних переваг. Методи таємної дипломатії використовувалося ще з давніх часів і надалі залишаються ключовим не тільки у стосунках між державами, але й при вирішенні локальних конфліктів, не зважаючи на те, що відповідне явище окрім переваг має і ряд недоліків. Існує декілька видів таємної дипломатії, кожен з яких відрізняється від інших не тільки цілями, заради яких він використовується, але й своїми складовими компонентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Oxford English Dictionary. Oxford Dictionaries.
2. Руководство по дипломатической практике. A guide to diplomatic practice / перевод с англ. С. А. Панафидин, Ф. А. Кублицкий. Москва : Международные отношения, 2018. 476 с.
3. Копійка В. В. Троїстий союз (Союз Центральних держав). Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / ред. кол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2: М–Я. 812 с.
4. Гончар Б. «Сердечна згода» 1904. *Українська дипломатична енциклопедія*: У 2-х т./ редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
5. Галака С. Карибська криза. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 315.
6. Klieman A. Statecraft in the Dark: Israel's practice of Quiet diplomacy. Aharon Klieman. Boulder: Westview Press, 1988. P. 10.
7. Пик С. М., Костюк Д. А. Види таємної дипломатії та особливості їхнього функціонування у міжнародних відносинах. *Вісник Донецького національного університету. Сер.: Політичні науки.* 2016. С.48-52.

8. Wanis-ST. John A. Back Channel Diplomacy: Implications for Practice and Theory. *SSRN Electronic Journal*. 2004. P. 22. URL: https://www.researchgate.Net/publication/228181668_Back_Channel_Diplomacy_Implications_for_Practice_and_Theory.
9. Костюк Д. А. Особливості функціонування таємної дипломатії у міжнародних відносинах та її основні компоненти. *Молодий вчений.* 2016. № 8. С. 437–443.
10. Громыко А. А., Земсков И. Н., Крючков В. А. Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании. Москва: Издательство политической литературы, 1974. Т. 2. 175 с.
11. Пик С. М. Таємна дипломатія і розвідка у міжнародних відносинах : навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2012. 514 с.
12. Albrecht-Carrié R. The Treaty of London. Italy at the Paris Peace Conference. 1915. URL: https://www.fulcrum.org/concern/monographs/pr76f344p.
13. Віденська конвенція Про право міжнародних договорів: Міжнародний документ від 14.04.1986 р. № 995_118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.
14. John Grenville. The Major International Treaties of the Twentieth Century URL: https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203930199/major-international-treaties-twentieth-century-john-grenville-bernard-wasserstein.
15. Lipson Charles. «Why Are Some International Agreements Informal?» in International Law and International Relations: An International Organization Reader. Beth A. Simmons, Richard H. Steinberg (Ed.). Cambridge University Press, 2007. URL: https://www.hzu.edu.in/uploads/2020/10/International-Law-and-International-Relations.pdf.
16. Нелидов В. В. Японо-американский Договор безопасности 1960 г. и внешнеполитический процесс в послевоенной Японии. *Вестник РГГУ. Сер.: «Политология. История. Международные отношения. Зарубежное регионоведение. Востоковедение».* 2018. № 2 (12). С. 64–78.
17. Nick Parfait Momengoh. Secret Diplomacy: The Practice of Back Channel Diplomacy by Liberal Democratic States. P. 266. URL: https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/40428/PDF/1/play/.
18. Sharp, Paul. For Diplomacy: Representation and the Study of International Relations. *International Studies Review*. 1999. Vol. 1, No. 1. P. 33–57.
19. Карасова Т. А. «Сделка века» Д. Трампа. Приведет ли новый план США к урегулированию палестино-израильского конфликта. *Свободная мысль*. 2020. С. 63–74. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sdelka-veka-d-trampa-privedet-li-novyy-plan-ssha-k-uregulirovaniyu-palestino-izrailskogo-konflikta.
20. Глава ООН внес предложения по бюджету Организации на 2022 год. URL: https://news.un.org/ru/story/2021/10/1411772.
21. Донори пообіцяли понад мільярд доларів гумдопомоги Афганістану. URL: https://www.dw.com/uk/donory-poobitsialy-ponad-miliard-dolariv-humdopomohy-afhanistanu/a-59168883.
22. Різ Л. Друга світова війна за зачиненими дверима. Сталін, нацисти і Захід. Київ: Темпора, 2010. 444 с. С. 391.
23. Corneliu Bjola, Stuart Murray. Secret Diplomacy: Concepts, contexts and cases Abingdon, Oxon; New York, NY : Routledge, 2016.

REFERENCES

1. The Oxford English Dictionary. Oxford Dictionaries [in English].
2. Rukovodstvo po diplomaticheskoy praktike. A guide to diplomatic practice. S. A. Panafidin, F. A. Kublitskiy (translation) (2018). Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya [in Russian].
3. Kopiika, V.V. (2004). Troistyi soiuz (Soiuz Tsentralnykh derzhav). Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia. (Vols. 1–2); L. V. Huberskyi et al. (Ed.). Kyiv: Znannia Ukrainy, Vol. 2: «M–Ya» [in Ukrainian].
4. Honchar, B. (2004). «Serdechna zghoda» 1904. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia. (Vols 1–2); L. V. Huberskyi et al. (Ed.). Kyiv : Znannia Ukrainy. Vol. 2. ISBN 966-316-045-4 [in Ukrainian].
5. Halaka, S. (2011). Karybska kryza. Politychna entsyklopediia. Yu. Levenets, Yu. Shapoval et al. (Ed.). Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. ISBN 978-966-611-818-2 [in Ukrainian].
6. Klieman, A. (1988). Statecraft in the Dark: Israel's practice of Quiet diplomacy. Aharon Klieman. Boulder: Westview Press [in English].
7. Pyk, S.M., Kostiuk, D.A. (2016). Vydy taiemnoi dyplomatii ta osoblyvosti yikhnoho funktsionuvannia u mizhnarodnykh vidnosynakh. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Donetsk National University, Ser.: Politychni nauky, 48–52* [in Ukrainian].
8. Wanis-ST. John A. (2004). Back Channel Diplomacy: Implications for Practice and Theory. *SSRN Electronic Journal*. URL: https://www.researchgate.Net/publication/228181668_Back_Channel_Diplomacy_Implications_for_Practice_and_Theory [in English]

9. Kostiuk, D.A. (2016). Osoblyvosti funktsionuvannia taiemnoi dyplomatii u mizhnarodnykh vidnosynakh ta yii osnovni komponenty. *Molodyi vchenyi – Young scientists, 8, 437–443* [in Ukranian].
10. Gromyko, A.A., Zemskov, I.N., Kryuchkov, V.A. (1974). Tegeranskaya konferentsiya rukovoditeley trekh soyuznykh derzhav – SSSR. SShA i Velikobritanii. Moscow: Izdatelstvo politicheskoy literatury. Vol. 2 [in Russian].
11. Pyk, S.M. (2012). Taiemna dyplomatiia i rozvidka u mizhnarodnykh vidnosynakh. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
12. Albrecht-Carrié, R. (1915). The Treaty of London. Italy at the Paris Peace Conference. URL: https://www.fulcrum.org/concern/monographs/pr76f344p [in English].
13. Videnska konventsiia Pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv: Mizhnarodnyi dokument vid 14.04.1986 r. № 995_118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text [in Ukrainian].
14. John Grenville. The Major International Treaties of the Twentieth Century URL: https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203930199/major-international-treaties-twentieth-century-john-grenville-bernard-wasserstein [in English].
15. Lipson Charles. (2007). «Why Are Some International Agreements Informal?» in International Law and International Relations: An International Organization Reader. Beth A. Simmons, Richard H. Steinberg (Ed.). Cambridge University Press. URL: https://www.hzu.edu.in/uploads/2020/10/International-Law-and-International-Relations.pdf [in English].
16. Nelidov, V.V. (2018). Yapono-amerikanskiy Dogovor bezopasnosti 1960 g. i vneshnepoliticheskiy protsess v poslevoyennoy Yaponii. *Vestnik RGGU – Bulletin of RGGU, Ser.: «Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnyye otnosheniya. Zarubezhnoye regionovedeniye. Vostokovedeniye», 2 (12), 64–78* [in Russian].
17. Nick Parfait Momengoh. Secret Diplomacy: The Practice of Back Channel Diplomacy by Liberal Democratic States. URL: https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/40428/PDF/1/play/ [in English].
18. Sharp, Paul (1999). For Diplomacy: Representation and the Study of International Relations. *International Studies Review, Vol. 1, No. 1, 33–57* [in English].
19. Karasova, T.A. (2020). «Sdelka veka» D. Trampa. Privedet li novyy plan SShA k uregulirovaniyu palestino-izrailskogo konflikta. *Svobodnaya mysl – Free thought, 63–74*. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sdelka-veka-d-trampa-privedet-li-novyy-plan-ssha-k-uregulirovaniyu-palestino-izrailskogo-konflikta [in Russian].
20. Glava OON vnes predlozheniya po byudzhetu Organizatsii na 2022 god. URL: https://news.un.org/ru/story/2021/10/1411772 [in Russian].
21. Donory poobitsialy ponad miliard dolariv humdopomohy Afhanistanu. URL: https://www.dw.com/uk/donory-poobitsialy-ponad-miliard-dolariv-humdopomohy-afhanistanu/a-59168883 [in Ukrainian].
22. Riz L. (2010). Druha svitova viina za zachynenymy dveryma. Stalin, natsysty i Zakhid. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
23. Corneliu Bjola, Stuart Murray (2016). Secret Diplomacy: Concepts, contexts and cases Abingdon, Oxon; New York, NY : Routledge [in English].

ОКЛАДНАЯ МАРИНА

кандидат исторических наук, доцент кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ФЕДОРОВСКАЯ МАРГАРИТА

студентка 4 курса международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ЮХИМЕНКО ДАРЬЯ

студентка 4 курса международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ПРИМЕНЕНИЕ ТАЙНОЙ ДИПЛОМАТИИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКЕ

В статье на основании определений “тайной дипломатии” авторами сделана попытка сформулировать понятие “тайная дипломатия”. В работе рассматриваются её различные виды, особенности их функционирования в международных отношениях. Кроме того, благодаря проведенным исследованиям показаны основные преимущества и недостатки тайной дипломатии, а также определена перспектива её дальнейшего применения на практике.

Ключевые слова: дипломатия, тайная дипломатия, использование тайной дипломатии на практике.

OKLADNA MARYNA

PhD, Associate Professor at the Department of European Law
of theYaroslav Mudryi National Law University

FEDOROVSKA MARGARITA

4th year student of the Faculty of International Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

YUKHYMENKO DARYA

4th year student of the Faculty of International Law of the
Yaroslav Mudryi National Law University

APPLICATION OF SECRET DIPLOMACY IN INTERNATIONAL PRACTICE

Problem setting. Secret diplomacy, in various forms, has remained a key method of international relations and the development of relations between states. For example, the fate of the Caribbean Crisis was decided by secret diplomacy between the United States and the Soviet Union. However, despite the extremely large influence of secret diplomacy on the development of international relations, it is necessary to note a rather small level of study of secret diplomacy as a phenomenon.

Analysis of recent researches and publications. In the scientific literature, the theoretical aspects of secret diplomacy have been the subject of scientific research by such scholars as Cornelia Biolu, Anthony Venis-V. John, Pika SM, Kostyuk DA, Pron TM, but a significant number of extremely important documents for understanding the problem remains in closed access. That is why the lack of scientific literature, which would describe secret diplomacy in the theoretical aspect, significantly complicates the study and study of secret diplomacy in general.

Target of research. The aim of the paper is to carry out a critical review of the definition of secret diplomacy, to analyze the types of secret diplomacy and to consider features of their functioning in international relations, as well as to identify the disadvantages and advantages of secret diplomacy.

Article’s main body. The article provides a general analysis of the definition of the concept of “secret diplomacy” in international practice. The opinions of leading scientists are given. Examples from history are analyzed. The paper analyzes in detail the types of secret diplomacy, and also considers the features of their functioning in international relations. In addition, the main advantages and disadvantages of secret diplomacy were formulated, as well as the prospect of its further application in practice.

Conclusions. Secret diplomacy is the activity of the government to implement the foreign, international policy of the state, which is conducted in secret from society, other states and third parties in order to facilitate negotiations, establish relations and obtain various benefits. The methods of secret diplomacy have been used since ancient times and continue to be key not only in relations between states, but also in resolving international conflicts, despite the fact that the phenomenon has a number of disadvantages in addition to its advantages. There are several types of secret diplomacy, each of which differs from the others not only in its purposes for which it is used, but also in its components.

Key words: diplomacy, secret diplomacy, the use of secret diplomacy in practice.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Окладна М. Г., Федоровська М. А., Юхименко Д. С. Застосування таємної дипломатії в міжнародній практиці. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 72–79.

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

КОТЕНКО АРТЕМ МИХАЙЛОВИЧ
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-0790-2512

УДК 347.73
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-11

ПОДАТКОВА СИСТЕМА: ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Стаття присвячена особливостям понятійного апарату, що застосовується при визначенні податкової системи України. Визначення податкової системи як сукупності загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому ПК України порядку, залишає цілий ряд питань як теоретичного, так і практичного характеру. Приведення понятійного апарату у логічну відповідність зможе закласти необхідні гарантії дотримання прав платників податків та зможе забезпечити стабільне надходження податків та зборів до бюджетів.

Ключові слова: податкова система, система оподаткування, система податків, податковий режим, загальний податковий режим.

Постановка проблеми. Визначення податкової системи України, наведене у п. 6.3 ст. 6 Податкового кодексу України (далі – ПК України), як сукупності загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому цим Кодексом порядку [9], не охоплює цілий ряд відносин, які регламентуються податковим законодавством. Звернення до положень п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України [4] додатково «підкріплює» нашу позицію. Відповідно до зазначеної норми Основного Закону України виключно законами України встановлюються система оподаткування, податки і збори. Тобто, на рівні Конституції України розділяються система оподаткування та податки і збори. Причому залишається простір для міркувань, що мається на увазі як під системою оподаткування, так і під податками та зборами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податкова система є основоположною категорією податкового права. Різні аспекти податкової системи досліджувалися багатьма науковцями. Тут слід відзначити Д. О. Гетманцева, М. П. Кучерявенка, Н. Ю. Пришву та інших. Серед останніх комплексних правових досліджень податкової системи слід зазначити дисертацію О. Р. Баріна «Правові основи податкової системи України: сучасний стан, основні елементи, принципи» [2].

Метою статті є дослідження змісту та понятійного апарату податкової системи.

Виклад основного матеріалу. Наразі система оподаткування не встановлена жодним законом, а, закріплене у п. 6.3 ст. 6 ПК України визначення податкової системи, до прийняття ПК України «належало» поняттю «система оподаткування» [10]. На момент прийняття Конституції України (положення п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України дотепер жодного разу не змінювалися) «системи оподаткування» визначалася у Закону України «Про систему оподаткування» як сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку [10]. Отже, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України [4] законами України встановлюються сукупність податків і зборів (відповідно до визначення поняття «система оподаткування» у Законі України «Про систему оподаткування»)

© Котенко А. М., 2021

та податки і збори. Вбачається, що йдеться про одне і теж саме.

Теоретичних обґрунтувань співвідношення «податкової системи» та «системи оподаткування» вистачає: система оподаткування є ширшою за податкову систему і окрім неї охоплює усі без виключення відносини у сфері оподаткування [6, с. 38]; поняття «система оподаткування» ширше за значенням, ніж термін «податкова система». Система оподаткування включає не лише сукупність податків, зборів, встановлених чинним законодавством, а також механізмів та способів їх реалізації, а також основні напрями податкової політики [1, с. 4]; система оподаткування є лише частиною податкової системи, однією з двох підсистем, тоді як другою підсистемою є система регулювання податкових відносин, що включає в себе норми та правила, які їх регламентують. Отже, «податкова система» є дещо ширшим поняттям, більш складним за структурою і формуванням системних зв'язків та поєднує в собі систему оподаткування, організаційне і законодавче забезпечення, за якими у сукупності здійснюється належне функціонування системи та органів податкової служби [8, с. 50]; податкова система – це сукупність усіх видів податків, зборів, механізмів і способів їх справляння, а також податкової інфраструктури (податкових органів), які забезпечують своєчасність та повноту надходжень цих обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів, а система оподаткування, своєю чергою, лише сукупність податків і зборів, а також способів, методів їх розрахунку та сплати [3, с. 93].

О. Р. Барін пропонує розглядати податкову систему через набір елементів, а саме: базові принципи оподаткування; система податків і зборів; податкова правосуб'єктність (права, обов'язки, відповідальність учасників податкових відносин та порядок їх реалізації); податковий обов'язок (порядок нарахування, утримання, сплати або стягнення та перерахування податків і зборів); адміністрування податків і зборів як управлінська діяльність контролюючих органів (фіскальних органів) у сфері оподаткування є наскрізним елементом податкової системи, оскільки тією чи іншою мірою елементи системи адміністрування стосуються тих, чи інших елементів податкової системи. При цьому елементи податкової системи поділено на засадничі та суб'єктні елементи [2, с. 7]. Ми пропонуємо розглядати податкову систему як систему податків та систему оподаткування [5, с. 43–56].

Запропонований нами підхід до змісту податкової системи направлений на усунення суперечності визначення податкової системи, що закріплене у п. 6.3 ст. 6 ПК України [9]. Це і питання однорідності податкової системи. У наведеній вище нормі йдеться про сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому ПК Україні порядку. Йдеться про місцеві податки, не всі з яких є обов'язковими для введення. Відповідно до п. 10.3 ст. 10 ПК України [9] місцеві ради в межах визначених повноважень вирішують питання щодо встановлення (за текстом ПК України йдеться про «встановлення», однак слід розрізняти «встановлення податку», що робиться на рівні закону і «введення» місцевих податків, що здійснюється рішенням місцевої ради на підставі відповідної дискреції, передбаченій у ПК України – *прим. автора*) податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору та земельного податку за лісові землі. Тобто набір місцевих податків, що підлягає справлянню, не є однаковим на всій території України. Тобто в одній місцевості туристичний збір встановлено і він підлягає справлянню, а в іншій – ні. Якщо ж різниться набір місцевих податків і зборів, то можна говорити, що різниться і податкова система України.

Додатково слід врахувати повноваження місцевих рад щодо податків. До повноважень сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, щодо податків та зборів належить прийняття рішення про встановлення місцевих податків та зборів, зміну розміру їх ставок, об'єкта оподаткування, порядку справляння чи надання податкових пільг, яке тягне за собою зміну податкових зобов'язань платників податків та яке набирає чинності з початку бюджетного періоду (п. 12.4 ст. 12 ПК України [9]). Отже, порядок справляння податків не обов'язково установлюється у ПК України, а може мати особливості, визначені у рішенні про введення місцевого податку. Звісно, у межах дискреції.

У контексті законодавчого визначення податкової системи становить цікавість і мито. Відповідно до ст. 271 МК України мито це загальнодержавний податок, встановлений ПК України та цим Кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до цього Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. За змістом вказаної норми МК України мито лише встановлюється ПК України, а ось нараховується та сплачується відповідно до МК України [7]. Згідно ж п. 6.3. ст. 6 ПК України [9] податки та збори справляються у встановленому саме ПК України порядку. Про інші законодавчі акти нічого не зазначено. Фактично порядок «справляння» мита установлений не ПК України, а саме МК України.

До речі у п. 1.2 ст. 1 ПК України [9] зазначено, що правила оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон України, визначаються цим Кодексом, крім правил оподаткування товарів митом, які встановлюються МК України та іншими законами з питань митної справи. Можна говорити, що зазначена норма не узгоджується із нормою, закріпленою у п. 6.3. ст. 6 ПК України [9].

Також слід звернути увагу на той факт, що у переліку загальнодержавних податків та зборів, що закріплений у ст. 9 ПК України [9], відсутній військовий збір. Незрозуміло з яких міркувань регламентація його сплати здійснюється п. 16-1 підрозділу 10 розділу XX ПК України [9]. За такого підходу має місце ситуація, коли військового збору у податковій системі України начебто і не має. Хоча військовий збір фактично сплачується. Не можемо не зазначити, що і назва цього податкового платежу не відповідає приписам п.6.1 та 6.2 ст. 6 ПК України [9], де надається визначення податку та збору. За своїм правовим механізмом військовий збір податок, адже основна ознака збору – індивідуальна відплатіть – відсутня. Тобто, платник військового збору не отримує індивідуальної спеціальної вигоди.

Не дивлячись на фактичний відхід від терміну «система оподаткування», все ж таки опосередковано цей термін застосовується. Йдеться, наприклад, про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності, що доречи є різновидом спеціального податкового режиму.

Відповідно до п. 291.2 ст. 291 ПК України [9] спрощена система оподаткування, обліку та звітності - особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Спрощена система оподаткування, обліку і звітності (далі – спрощена система оподаткування) не встановлює нових податків, адже єдиний податок передбачений у переліку місцевих податків, а змінює порядок ведення обліку та подання звітності. Акцент і у назві, і у визначенні цього спеціального режиму оподаткування зроблений не лише на можливості сплачувати один податок замість іншого чи інших, а на змістовно іншому підході до обліку та звітності. Це додатковий аргумент на користь нашої точки зору, що податкова система не просто сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів.

Додатково слід поміркувати над податковими режимами. Що таке спеціальний податковий режим визначено у ст. 11 ПК України [9]. Спеціальний податковий режим – система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів. Спеціальний податковий режим може передбачати особливий порядок визначення елементів податку та збору, звільнення від сплати окремих податків та зборів. І знов-таки, у межах спеціального податкового режиму закладається можливість не просто переходу до сплати іншого податку, як у випадку із спрощеною системою оподаткування, а можливість запровадження змістовно іншої регламентації елементів податків. Визначення загального податкового режиму чи просто податкового режиму у ПК України взагалі не надано.

На відміну від ПК України у МК України митний режим визначено як комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування і обумовлюють їх використання після митного оформлення. Так, конкретний митний режим (митний імпорту, митний режим експорту тощо) визначає якісно відмінну від інших митних режимів процедуру. Такий підхід вбачається логічним. Податковий режим повинен також розглядатися як комплекс правових норм, що визначають порядок сплати податків та зборів. Про податкові режими детальніше буде розглянуто у інших публікаціях.

Висновки. Понятійний апарат, що застосовується у ПК України при визначенні податкової системи України, має цілу низку суперечностей. Справа тут не тільки у юридичній техніці. Підхід законодавця до визначення податкової системи як сукупності загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому ПК України порядку, залишає цілий ряд питань як теоретичного, так і практичного характеру. Таке ставлення до основоположних засад правової регламентації податкової сфери може мати негативні наслідки як для платників податків, так і бюджетів різних рівнів. Приведення понятійного апарату у логічну відповідність зможе закласти необхідні гарантії дотримання прав платників податків та зможе забезпечити стабільне надходження податків та зборів до бюджетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барин А. Р. Система налогообложения и налоговая система: соотношение понятий и их современное правоприменение. *Legea si Viata.* 2016. № 5 (293). С. 2–5.
2. Барін О. Р. Правові основи податкової системи України: сучасний стан, основні елементи, принципи: дис. … канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 193 с.

3. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система: підручник. Київ: Атіка, 2006. 920 с.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
5. Котенко А. М. Принципи податкового законодавства як вихідні засади побудови податкової системи. *Право України.* 2020. № 4. С. 43–56.
6. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права. В. 6 т. Т. III: Учение о налоге. Харьков: Легас; Право, 2005. 600 с.
7. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text.
8. Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін. Податкова система: навч. посібник / за заг. ред. І. С. Волохової, О. Ю. Дубовик. Харків: Видавництво «Діса плюс», 2019. 402 с.
9. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
10. Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.1991 р. № 1251-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12.

REFRENCES

1. Barin, A.R. (2016). Sistema nalogooblozheniya i nalogovaya sistema: sootnosheniye ponyatiy i ikh sovremennoye pravoprimeneniye. *Legea si Viata, 5 (293), 2–5* [in Russian].
2. Barin, O.R. (2018). Pravovi osnovy podatkovoi systemy Ukrainy: suchasnyi stan, osnovni elementy, pryntsypy. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
3. Ivanov, Yu.B., Krysovatyi, A.I., Desiatniuk, O.M. (2006). Podatkova systema. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
5. Kotenko, A.M. (2020). Pryntsypy podatkovoho zakonodavstva yak vykhidni zasady pobudovy podatkovoi systemy. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, 4, 43–56* [in Ukrainian].
6. Kucheriavenko, N.P. (2005). Kurs nalohovoho prava. (Vols 1–6); Vol 3: Uchenye o nalohe. Kharkov: Lehas; Pravo [in Ukrainian].
7. Mytnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 r. № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text [in Ukrainian].
8. Volokhova, I.S., Dubovyk, O.Yu., Slatvinska, M.O. et al. (2019). Podatkova systema. I. S. Volokhova, O. Yu. Dubovyk (Eds.). Kharkiv: Vydavnytstvo «Disa plius» [in Ukrainian].
9. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 [in Ukrainian].
10. Pro systemu opodatkuvannia: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. № 1251-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12 [in Ukrainian].

КОТЕНКО АРТЁМ

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры
финансового права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,
старший научный сотрудник Научно-исследовательского института правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА: ОСОБЕННОСТИ ПОНЯТИЙНОГО АППАРАТА

Статья посвящена особенностям понятийного аппарата, применяемого при определении налоговой системы Украины. Определение налоговой системы как совокупности общегосударственных и местных налогов и сборов, взимаемых в установленном НК Украины порядке, оставляет ряд вопросов как теоретического, так и практического характера. Приведение понятийного аппарата в логическое соответствие сможет заложить необходимые гарантии соблюдения прав налогоплательщиков и обеспечить стабильное поступление налогов и сборов в бюджеты.

Ключевые слова: налоговая система, система налогообложения, система налогов, налоговый режим, общий налоговый режим.

KOTENKO ARTEM

PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Financial Law
of Yaroslav Mudryi National Law University,
Senior Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework f
or the Innovative Development of NALS of Ukraine

TAX SYSTEM: FEATURES OF CONCEPTUAL APPARATUS

Problem setting. The definition of the tax system of Ukraine, given in para. 6.3 of Article 6 of the Tax Code of Ukraine (hereinafter - the TC of Ukraine), as a set of national and local taxes and fees, which are managed in the procedure established by this Code [9], does not cover a number of relations regulated by tax legislation. Appeal to the provisions of para. 1 part 2 of Article 92 of the Constitution of Ukraine [4] further "reinforces" our position. According to the above-mentioned norm of the Basic Law of Ukraine, only the laws of Ukraine establish a system of taxation, taxes and fees. That is, at the level of the Constitution of Ukraine, the system of taxation and taxes and fees are divided. And there remains space for considerations, which is meant both by the tax system and by taxes and fees.

Analysis of recent research. The tax system is a fundamental category of tax law. Various aspects of the tax system have been studied by many scientists. Here it should be noted D. Getmantsev, M. Kucheryavenko, N. Pryshva and others. Among the latest comprehensive legal studies of the tax system should be noted the dissertation of O. Barin "Legal foundations of the tax system of Ukraine: current state, basic elements, principles".

The purpose of the article is to study the content and conceptual apparatus of the tax system.

Article's main body. The article is devoted to the peculiarities of the conceptual apparatus used in determining the tax system of Ukraine. The definition of the tax system as a set of national and local taxes and fees in the procedure established by the Tax Code of Ukraine leaves a number of issues of both theoretical and practical nature.

Attention is focused on the fact that there is no military fee in the list of state taxes and fees fixed in Article 9 of the TC of Ukraine [9]. It is not clear for what reasons the regulation of its payment is carried out by p. 16-1 of subdivision 10 Section XX of the Tax Code of Ukraine [9]. With this approach, there is a situation when the military fee in the tax system of Ukraine seems not to have. Although the military fee is actually paid. We can't mention that the name of this tax payment does not correspond to the provisions of clauses 6.1 and 6.2 of Article 6 of the TC of Ukraine [9], where the definition of tax and fee is provided. According to its legal mechanism, the military tax fee, because the main feature of the fee - individual repayment - is absent. That is, the military payer does not receive individual special benefits.

Conclusions. The conceptual apparatus used in the Tax Code of Ukraine in determining the tax system of Ukraine has a number of contradictions. The case here is not only in legal technique. The lawmaker's approach to determining the tax system as a set of national and local taxes and fees in the procedure established by the TC of Ukraine leaves a number of issues of both theoretical and practical nature. This attitude to the fundamental principles of legal regulation of the tax sphere can have negative consequences for both taxpayers and budgets of different levels. Bringing the conceptual apparatus into logical compliance will be able to lay down the necessary guarantees of compliance with the rights of taxpayers and will be able to ensure stable receipt of taxes and fees to budgets.

Keywords: tax system, system of taxes, tax regime, general tax regime.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Котенко А. М. Податкова система: особливості понятійного апарату. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 80–84.

ГОЛУБ МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-5257-081X

УДК 351.743
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-12

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розглянуто питання щодо значення профілактики та протидії домашньому насильству, а також щодо функціонування Національної поліції України у цій сфері правоохоронної діяльності, дотримання прав і свобод людини, правових підстав запобігання домашньому насильству, як в Україні так і у країнах ЄС. Проаналізовано положення чинного законодавства України відносно особливостей притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства. Визначено необхідність посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства. Акцентовано увагу на посиленні законодавчої активності Верховної Ради України щодо прийняття нових законів відносно правового регулювання домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, порушення прав людини, законодавство України, мобільні групи з реагування на випадки домашнього насильства, бригади соціально-психологічної допомоги, необхідність взаємодії, досвід країн ЄС.

Постановка проблеми. Згідно з інформацією Національної сервісної служби України за 2020 рік державні органи, які протидіють домашньому насильству зафіксували 211 353 звернення щодо випадків вчинення таких правопорушень. Це вчетверо більше ніж у 2019 році (225). Так, 180921 звернень надійшло від жінок, 27676 – від чоловіків та 2756 – від дітей [1]. Також у 2020 році в Україні за домашнє насильство засудили 921 фізичну особу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі питання щодо проблематики протидії домашньому насильству розглядалися такими вченими, як: О. Бандурка, О. Безпалова, А. Блага, А. Галай, В. Галай, О. Джужа, Л. Крижна, О. Костирь, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, Г. Мошак, М. Панов, С. Проневич, Я. Сотак, О. Старков та ін. У працях зазначених науковців проведено ґрунтовний аналіз використання міжнародного досвіду, визначення ефективних напрямків та заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження: дослідити та проаналізувати дії Національної поліції України, які направлені на підвищення ефективності протидії домашньому насильству. Вивчити досвід правоохоронних органів країн ЄС щодо реагування на домашнє насильство.

Завдання дослідження: надати пропозиції щодо напрямків дієвого реагування органів Національної поліції України на випадки домашнього насильства. Висвітлити необхідність взаємодії підрозділів Національної поліції з іншими структурами органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Наукова новизна дослідження. У дослідженні розглянуто пропозиції підвищення ефективності функціонування Національної поліції щодо протидії домашньому насильству, а також шляхи їх реалізації. У тому числі розглянуто взаємодію Національної поліції з місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. У своєму виступі з нагоди Міжнародного дня боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок Федеріка Могеріні акцентувала увагу на тому, що кожна третя жінка у Європі стикалася з проявами фізичного або сексуального насильства [2]. Ст. 3 Конституції України гарантує людині, що її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю і, що утвердження і забезпечен-

© Голуб М. В., 2021

ня прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3].

У справі протидії домашньому насильству одне з визначальних місць займає Національна поліція України. У п. 18 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» закріплено положення, яке дає повноваження поліцейським «вживати заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі» [4]. Також п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 року №877 говорить про те, що «Національна поліція відповідно до покладених на неї завдань вживає заходів із запобігання та припинення насильства в сім'ї» [5].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відображає участь у вирішенні проблем домашнього насильства державних структур, підпорядкованих Міністерству внутрішніх справ України. Так, стаття 10 цього закону містить перелік повноважень Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме:

– виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;

– прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам, з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;

– інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

– винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;

– взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством;

– здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;

– анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством;

– взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

– звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [6].

Держава Україна, згідно із позицією країн ЄС, дотримується напрямку на посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства. Президент України підписав Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі» №1604-IX, який Верховна Рада ухвалила 01.07.2021 року. Документ дає змогу постраждалій особі отримати відшкодування матеріальних збитків і матеріальної шкоди, завданих унаслідок домашнього насильства. Згідно із законом, військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, а також особи начальницького складу НАБУ, рядового й начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, ДБР та поліцейські несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення поліції про місце свого тимчасового перебування у разі винесення такого припису. Вказані правопорушення караються накладенням штрафу від 10 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 30 до 40 годин, або адміністративним арештом на строк до 10 діб. За повторні правопорушення, вчинені протягом року, передбачений штраф від 20 до 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин, або адмінарешт на строк до 15 діб [7]. Цей закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Що стосується європейського та вітчизняного законодавства, яке регламентує дії правоохоронних органів у випадку надходження інформації про домашнє насильство то, як зазначає Легенька М.М., що до обов'язкових дій працівника правоохоронного органу у випадку реагування на факт насильства в сім'ї віднесено:

– опитування сторін конфлікту без присутності інших осіб;

– докладний запис усіх викладених скарг;

– надання жертві насильства докладних консультацій і роз'яснень її законних прав;

– складання та реєстрацію документів, передбачених законами та підзаконними нормативними актами [8, с. 112].

Але ми вважаємо, що необхідно, у разі отримання інформації органами Національної поліції про факти домашнього насильства, при прибутті на місце пригоди перш за все вжити заходів щодо припинення протиправних дій, запобігання шкоди учасникам конфлікту, а у разі якщо така шкода заподіяна, то надати їм невідкладну медичну допомогу, сповістити (у разі необхідності) екстрені служби, а також викликати додаткові сили поліції (в залежності від обставин). Не можна ігнорувати можливість застосування кривдником того чи іншого виду зброї або інших предметів, які можуть бути використані для заподіяння шкоди учасникам конфлікту.

Виходячі з того, що домашнє насильство є грубим порушенням прав людини, правоохоронні органи України, і, перш за все Національна поліція, відповідно до основних деклараційних положень законодавства країн Європи, ставить перед собою завдання: забезпечити максимальний захист жертв домашнього насильства від фізичного, сексуального, психологічного та економічного насилля. Європейське модельне законодавство вимагає від правоохоронних органів своєчасного та ефективного реагування на випадки домашнього насильства, «вживання усіх необхідних заходів для гарантування безпеки жертви та її утриманців» [9].

Відповідно до наказу Голови Національної поліції №871 від 30.08.2019 року керівництво НПУ прийняло рішення про створення у регіонах України (27 обласних центрах та містах) 45 мобільних груп з реагування на випадки домашнього насильства [10]. Було прийняте рішення включити до складу цих груп працівників таких служб, як: дільничні офіцери поліції, ювенальна превенція, патрульна поліція. Представники цих служб пройшли відповідну підготовку, яка дає їм можливість надавати постраждалим від домашнього насильства професійну психологічну, медичну, правову допомогу. Така робота ведеться вже з вересня 2019 року.

Розглядаючи цей напрямок діяльності Національної поліції у місті Харкові, слід зазначити, що зазначені мобільні групи були створені, і діють на теперішній час у таких районах міста, як: Київський, Московський та Шевченківський. У свою чергу, згідно організаційно-штатних змін у Харківських районних управліннях поліції №№ 1, 2, 3 створені сектори протидії домашньому насильству.

За 8 місяців 2021 року поліцейськими мобільних груп було здійснено 1 660 виїздів на повідомлення про факти вчинення домашнього насильства; винесено 327 термінових заборонних приписів стосовно кривдників; складено 663 протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 172-2 КУпАП; внесено 10 інформацій до ЄРДР за матеріалами, зібраними мобільними групами; проведено 972 профілактичні бесіди із кривдниками; надано медичної допомоги 13 постраждалим особам [11].

Важливість зазначенного питання обумовлена, перш за все, тим, що домашнє насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини.

Згідно з інформацією Департамента патрульної поліції України за 9 місяців 2019 року у наслідок домашнього насильства загинули 777 осіб, протягом року до органів Національної поліції надійшло 115 тисяч звернень про випадки домашнього насильства. За цими зверненнями було складено понад 90 тисяч протоколів, винесено майже 9 тисяч заборонних приписів, які фактично є терміновою невідкладною дією щодо припинення домашнього насильства. На теперішній час Національною поліцією взято на облік понад 67 тисяч кривдників, в ЄРДР зареєстровано майже 1 600 кримінальних проваджень щодо випадків домашнього насильства. Також поліція повідомляє, що в Україні від фізичного домашнього насильства страждає більш як 1,8 мільйона жінок [12].

Відповідно до проєкту Міністерства соціальної політики України, у 12 областях (у тому числі в Харківській) були створені мобільні бригади соціально-психологічної допомоги у кількості 46 груп. Мета діяльності цих груп – виявлення та надання екстреної та планової допомоги особам, постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Склад мобільної бригади соціально-психологічної допомоги: два соціальних працівника та психолог.

Усвідомлюючи важливість проблеми протидії домашньому насильству, в Україні активно проводяться заходи, направлені на створення законодавчої бази, яка з правової точки зору забезпечить ефективну діяльність Національної поліції, а також інших правоохоронних структур в цьому напрямку.

Не можемо ігнорувати високу латентність правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, і в зв'язку з цим особливості ставлення до цих фактів безпосередніх їх учасників, правові, психологічні, економічні, соціальні, моральні наслідки несвоєчасного реагування.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, висловлюємо пропозиції щодо вдосконалення роботи Національної поліції України у справі протидії домашньому насильству, а саме:

– враховуючи досвід функціонування мобільних груп Національної поліції щодо протидії домашньому насильству у Харківській області, підготувати та надати до Департаменту НПУ пропозиції по удосконаленню нормативних документів з цього напрямку роботи з урахуванням досвіду поліції європейських країн;

– вжити заходів щодо забезпечення ефективної взаємодії мобільних бригад соціально-психологічної допомоги (Міністерство соціальної політики України) з мобільними групами реагування (Національна поліція України), у тому числі: сумісні виїзди на повідомлення, обмін інформацією, проведення спільних координаційних нарад, організація занять по початковій підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації членів вказаних груп;

– підготувати пропозиції щодо створення на базі Обласних державних адміністрацій Єдиних координаційних центрів по запобіганню та протидії домашньому насильству, а, використовуючи досвід роботи ГУ НП в Харківській області, у складі Управлінь превентивної діяльності Головних Управлінь Національної поліції в областях створити відділи, які б аналізували стан справ щодо вчинення правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, а також здійснювали управління та координацію роботи мобільних груп реагування;

– функціонування мобільних груп реагування ГУ Національної поліції в Харківській області поширити не тільки на всі райони міста Харкова, а й на міста обласного підпорядкування Харківської області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крамар О. У 2020 році в Україні за домашнє насильство засудили 921 людину. *Hromadske*, 15.03.2021. URL: https://hromadske.ua/posts/u-2020-roci-v-ukrayini-za-domashnye-nasilstvo-zasudili-921-lyudinu-ce-vchetverobilshe-nizh-u-2019-mu.
2. Кожна третя жінка у Європі стикалася з насильством – Могеріні. *Укрінформ*, 22.11.2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2823588-kozna-treta-zinka-u-evropi-stikalasa-z-nasilstvom-mogerini.html.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр/print.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/laws/show/580-19.
5. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. №877. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877.
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222
7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: Закон України від 01.07.2021 р. №1604-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1604-20.
8. Легенька М. М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості використання в Україні. *Право і безпека.* 2017. № 4 (67). С. 111–116.
9. UN Handbook for Legislation on Violenceagainst Women. The Advocates for Human Rights: URL: http://www.stopvaw.org/united_nations_model_legislation.
10. Про організацію своєчасного реагування на факти вчинення домашнього насильства: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.08.2019 р. №871. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#n14
11. Костюк В. Л., Федоровська Н. В., Пашковська М. В. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.
12. Поліція отримала протягом року понад 115 тисяч заяв про домашнє насильство. *Укрінформ*, 28.11.2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2826822-policia-otrimala-protagom-roku-ponad-115-tisac-zaav-pro-domasne-nasilstvo.html.

REFRENCES

1. Kramar O. (2021). U 2020 rotsi v Ukraini za domashnie nasylstvo zasudyly 921 liudynu. *Nromadske*, 15.03.2021. URL: https://hromadske.ua/posts/u-2020-roci-v-ukrayini-za-domashnye-nasilstvo-zasudili-921-lyudinu-ce-vchetverobilshe-nizh-u-2019-mu [in Ukrainian].
2. Kozhna tretia zhinka u Yevropi stykalasia z nasylstvom – Moherini. Ukrinform, 22.11.2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2823588-kozna-treta-zinka-u-evropi-stikalasa-z-nasilstvom-mogerini.html [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. №254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr/print [in Ukrainian].
4. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. №580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/laws/show/580-19 [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.10.2015 r. № 877. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877 [in Ukrainian].
6. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. # 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222 [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo posylennia vidpovidalnosti za vchynennia domashnoho nasylstva ta nasylstva za oznakoiu stati: Zakon Ukrainy vid 01.07.2021 r. № 1604-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1604-20 [in Ukrainian].
8. Lehenka, M.M. (2017.). Zarubizhnyi dosvid protydii nasylstvu v simi ta mozhlyvosti vykorystannia v Ukraini. *Pravo i bezpeka, 4 (67), 111–116* [in Ukrainian].
9. UN.Handbook for Legislation on Violenceagainst Women // The Advocates for Human Rights: URL: http://www.stopvaw.org/united_nations_model_legislation [in English].
10. Pro orhanizatsiiu svoiechasnoho reahuvannia na fakty vchynennia domashnoho nasylstva: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 30.08.2019 r. № 871. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#n14 [in Ukrainian].
11. Kostiuk, V.L., Fedorovska, N.V., Pashkovska, M.V. (2021). Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasylstvu pidrozdilamy Natsionalnoi politsii. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
12. Politsiia otrymala protiahom roku ponad 115 tysiach zaiav pro domashnie nasylstvo. *Ukrinform*, 28.11.2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2826822-policia-otrimala-protagom-roku-ponad-115-tisac-zaav-pro-domasne-nasilstvo.html [in Ukrainian].

ГОЛУБ НИКОЛАЙ

кандидат юридических наук, доцент кафедры правоохранительной деятельности
и полиции факультета № 6 Харьковского национального университета внутренних дел

ОТДЕЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ (НА ПРИМЕРЕ РАБОТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ)

В статье рассмотрен вопрос о значении профилактики и противодействия домашнему насилию, а также о функционировании Национальной полиции Украины в этой сфере правоохранительной деятельности, соблюдения прав и свобод человека, правовых оснований предотвращения домашнего насилия, как в Украине так и в странах ЕС. Рассмотрены положения действующего законодательства Украины относительно особенностей привлечения к ответственности за совершение домашнего насилия. Определена необходимость усиления ответственности за совершение домашнего насилия. Акцентировано внимание на усиление законодательной активности Верховной Рады Украины о принятии новых законов относительно правового регулирования домашнего насилия.

Ключевые слова: домашнее насилие, нарушение прав человека, законодательство Украины, мобильные группы реагирования на случаи домашнего насилия, бригады социально-психологической помощи, необходимость взаимодействия, опыт стран ЕС.

GOLUB MYKOLA

Doctor of Law, Associate Professor of the Department of Law-Enforcement Activity and Policeistics
of the faculty № 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

SPECIAL DIRECTIONS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF PREVENTION AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE (ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF THE NATIONAL POLICE OF THE KHARKIV REGION)

Problem setting. According to the information of the National Service of Ukraine for 2020, state bodies that counteract domestic violence recorded 211,353 appeals for cases of such offenses. This is four times more than in 2019

(225). Thus, 180921 appeals were received from women, 27676 from men and 2756 from children [1]. Also in 2020, 921 individuals were convicted of domestic violence in Ukraine.

Analysis of recent researches and publications. Important issues regarding the problem of combating domestic violence were discussed by such scientists as: O. Bandurka, O. Bezpalova, A. blaga, A. Galai, V. Galay, O.Juzha, L. Kryzhna, O. Kostyr, Yu. Krupka, K. Levchenko, O. Litvinov, G. Moshak, M. Panov, S. Pronevich, Ya. Sotak, O Sstarkov, etc. In the works of these scientists, a thorough analysis of the use of international experience, determination of effective directions and measures to prevent and counter domestic violence was carried out.

Target of research. The purpose of the study is to investigate and analyze the actions of the National Police of Ukraine, which are aimed at increasing the effectiveness of combating domestic violence, and explore the experience of EU law enforcement agencies in responding to domestic violence.

Tasks of the research are: to provide proposals on the directions of effective response of the National Police of Ukraine to cases of domestic violence; to highlight the need for interaction of National Police units with other structures of executive authorities and local self-government.

Scientific novelty of research. The study considers proposals to increase the efficiency of the National Police in combating domestic violence, as well as ways to implement them. The interaction of the National Police with local executive bodies and local self-government is considered.

Article's main body. The article considers the importance of prevention and counteraction to domestic violence, as well as the functioning of the National Police of Ukraine in this field of law enforcement, observance of human rights and freedoms, legal grounds for preventing domestic violence, both in Ukraine and in the EU. The provisions of the current legislation of Ukraine concerning the peculiarities of bringing to responsibility for committing domestic violence are analyzed. The need to strengthen responsibility for domestic violence is determined. The attention is focused on strengthening the legislative activity of the Verkhovna Rada of Ukraine on the adoption of new laws on the legal regulation of domestic violence.

Conclusions. Based on the research, we express suggestions for improving the work of the National Police of Ukraine in combating domestic violence, in particular: (1) taking into account the experience of the mobile groups of the National Police in combating domestic violence in the Kharkiv region, to prepare and submit to the Department of the NPU proposals for improving regulatory documents on this area of work taking into account the experience of the police of European countries; (2) to take measures to ensure effective interaction of mobile teams of social and psychological assistance (Ministry of Social Policy of Ukraine) with mobile response groups (National Police of Ukraine), including: compatible visits to messages, exchange of information, joint coordination meetings, organization of classes for initial training, retraining and training of members of these groups ect.

Key words: domestic violence, human rights violations, Ukrainian legislation, mobile groups for responding to cases of domestic violence, social and psychological assistance teams, the need for cooperation, the experience of EU countries.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Голуб М. В. Окремі напрямки підвищення ефективності профілактики та протидії домашньому насильству (на прикладі роботи національної поліції Харківської області). *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 85–90.

ДМИТРИК ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА
доктор юридичних наук, професор, завідувач наукового відділу загальних проблем формування та реалізації інноваційної політики НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, професор кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-5469-3867

ТОКАРЄВА КАТЕРИНА ОЛЕГІВНА
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики ХНУВС
ORCID 0000-0001-7891-226X

УДК 347.73
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-13

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У представленій публікації зосереджено увагу на дослідженні сучасних новацій у сфері бюджетно-правового регулювання. Підкреслено, що в умовах сьогодення особливої значущості набуває проблема якості тих нормативних змін, які ініціюються суб'єктами законодавчої ініціативи. Наголошено, що впровадження сучасних технологій в умовах цифровізації всіх сфер суспільного життя, у тому числі й у сферу бюджетно-правового регулювання, є позитивним. Водночас для ефективного їх впровадження необхідно системно підходити до вирішення цього питання і розробити пропозиції змін та доповнень у низку статей Бюджетного кодексу України. Авторами констатовано недоцільність розширення переліку статей певних нормативно-правових актів, фінансування яких поставлено в залежність від розсуду Кабінету Міністрів України, зважаючи на наявність фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів та бюджету загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Ключові слова: бюджет, правове регулювання бюджетних відносин, законодавчі новації, рішення ЄСПЛ, нормотворчість.

Постановка проблеми. Сьогодні українське суспільство знаходиться у стані перманентної трансформації, обумовленої багатьма чинниками, серед яких можна позначити як євроінтеграцію, так і процеси цифровізації, які наразі дуже інтенсивно впливають на різні сфери життєдіяльності. Приймаються нові, а також вносяться численні зміни до існуючих нормативно-правових актів, що регулюють різного роду відносини. Не виключенням є й бюджетні відносини, які трансформуються під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів. У цій вирі подій особливої значущості набуває проблема якості тих нормативних змін, які сьогодні ініціюються суб'єктами законодавчої ініціативи. Справа в тому, що від того, наскільки нормативно-правові акти чи зміни до нього будуть якісними багато в чому залежить ефективність правового регулювання, результативність його дії, вдала реалізація завдань, на виконання яких був створений такий нормативно-правовий акт. Особливо значущою порушена проблема є у зв'язку з необхідністю забезпечення фінансування бюджетних видатків, виконання бюджетних зобов'язань в кризових умовах.

Як вбачається, суб'єкти законодавчої ініціативи не встигають або не вміють глибоко вивчити проблеми, що поставлені до вирішення, а відтоді ставлять некоректні завдання щодо зміни підходів до сучасного регулювання бюджетних правовідносин, реалізація яких не здатна забезпечити їх практичне виконання.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних тенденцій бюджетно-правового регулювання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Так, було подано проект закону «Про внесення змін до Бюджетного

© Дмитрик О. О., Токарєва К. О., 2021

кодексу України» від 15.09.2021 р. № 6062 [4]. Його метою є врегулювання питань, пов'язаних із підготовкою проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», удосконалення бюджетних процедур та актуалізація деяких норм Бюджетного кодексу України. Водночас на наше переконання не всі запропоновані зміни є необхідними та мають логічне обґрунтування і практичну значущість. Розглянемо деякі.

По-перше, у представленому законопроєкті запропоновано внести зміни до ст. 2 Бюджетного кодексу України й закріпити нові категорії й змінити змістове наповнення вже існуючих. Так, позитивно слід відзначити визначення категорії «система електронної звітності» як автоматизованої системи, яка забезпечує зведення, складання та подання звітності про виконання державного та місцевих бюджетів (кошторисів бюджетних установ) в електронному вигляді з додержанням вимог Законів України "Про електронні документи та електронний документообіг", "Про електронні довірчі послуги" та "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах". На наше переконання, впровадження сучасних технологій в умовах цифровізації всіх сфер суспільного життя, у тому числі й у сферу бюджетно-правового регулювання, є позитивним. Водночас окрім визначення системи електронної звітності за текстом рецензованого законопроєкту відсутні будь-які інші положення щодо порядку подання звітності до такої системи, строків та ін. Тож саме собою визначення поняття «система електронної звітності» не здатне забезпечити необхідні зрушення щодо впровадження зведення, складання та подання звітності про виконання державного та місцевих бюджетів (кошторисів бюджетних установ) в електронному вигляді. Тому вважаємо за необхідне системно підходити до вирішення цього питання і розробити пропозиції зміни і доповнень у інші статті Бюджетного кодексу України.

По-друге, запропоновано закріпити у ст. 2 Бюджетного кодексу України поняття «бюджетна пропозиція», що становить собою документ, підготовлений головним розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції до Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) з відповідним обґрунтуванням щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для досягнення цілей державної (регіональної) політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник бюджетних коштів, та показників їх досягнення, на підставі відповідних орієнтовних граничних показників видатків бюджету та надання кредитів з бюджету на середньостроковий період. Як вбачається, фактично, бюджетна пропозиція за своїм змістом є дуже схожою до бюджетного запиту. Однак їх відмінність тому, що вони складаються на різних стадіях бюджетного процесу. На наше переконання, запропоновані нововведення сприятимуть лише штучному роз'єднанню стадій бюджетного процесу й, як наслідок, наявності зайвих документів, які жодним чином не здійснюють позитивного впливу на бюджетний процес.

І ще один аспект, які свідчить не на користь підтримання розглядуваної новації. Відповідно до ч. 1 ст. 33 Бюджетного кодексу України Бюджетна декларація (прогноз місцевого бюджету) є документом середньострокового бюджетного планування, що визначає засади бюджетної політики і показники державного бюджету на середньостроковий період та є основою для складання проекту Державного бюджету України і прогнозів місцевих бюджетів. При цьому наразі за текстом Бюджетного кодексу України використовується формулювання «пропозиція до Бюджетної декларації». Тож запровадження нового поняття, яким є «бюджетна пропозиція», потребує узгодження із іншими категоріями, що забезпечить однакове їх трактування та належне практичне застосування відповідних бюджетно-правових норм.

По-третє, потребують уточнення пропозиції, які запропоновані до ст. 17 Бюджетного кодексу України. Зокрема, йдеться про визначення серед сторін договору про надання державної (місцевої) гарантії такого суб'єкта, як «інший позичальник». Про кого саме у цьому контексті йдеться залишається поза увагою законодавця.

Справа в тому, згідно з ч. 3 ст. 17 Бюджетного кодексу України [1] обов'язковою умовою надання державної (місцевої) гарантії є укладення відповідного договору. Сторонами такого договору будуть Міністерство фінансів України (місцевий фінансовий орган) та суб'єкт господарювання про погашення заборгованості суб'єкта господарювання перед державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста) за виконання гарантійних зобов'язань. При цьому істотними умовами такого договору мають бути зобов'язання суб'єкта господарювання щодо: (1) внесення плати за надання державної (місцевої) гарантії; (2) надання майнового або іншого забезпечення виконання зобов'язань за гарантією; (3) відшкодування витрат державного (місцевого) бюджету, пов'язаних з виконанням гарантійних зобов'язань; (4) сплата пені за прострочення відшкодування зазначених витрат та ін.

На наш погляд, необхідно чітко визначити хто саме належатиме до категорії «інший позичальник» та регламентувати його статус у відносинах щодо надання державних та/ або місцевих гарантій. Крім того, бюджетне законодавство України не містить визначення державних та (або) місцевих гарантій,

однак містить правовий механізм їх надання. Тож для системного і повного регулювання відносин, пов'язаних із наданням державних гарантій, необхідно закріпити визначення понять «державні гарантії» та «місцеві гарантії» у ст. 2 Бюджетного кодексу України (приміром у такому вигляді: «державні гарантії – це операції з надання забезпечення суб'єкту господарювання – резиденту державою через уповноважені органи на умовах строковості, платності, забезпеченості; місцеві гарантії – це операції з надання забезпечення суб'єкту господарювання – резиденту територіальною громадою через уповноважені місцеві органи на умовах строковості, платності, забезпеченості».

Акцентуємо увагу на тому, що для злагодженого функціонування правового механізму надання державних та місцевих гарантій необхідно чітко закріпити критерії, які дозволятимуть владним суб'єктам надавати відповідні преференції суб'єктам господарювання на отримання таких гарантій (наприклад, пріоритетність відповідної галузі для держави на певний період; фінансові показники за попередні періоди тощо), а також обов'язково забезпечити реалізацію всіх умов надання гарантій як істотних й усунути, так формальне їх дотримання. Однак розробники законопроекту такі зміни не пропонують.

По-четверте, розробники законопроекту наголошують на доцільності виокремлення у складі спеціального фонду бюджету Державного фонду підтримки медицини, спорту, освіти, культури та науки. У той же час зазначимо, що у ньому передбачається доволі багато напрямів, які мають бути профінансовані.

Законодавець до таких джерел пропонує відносити:

а) плата за ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення букмекерської діяльності, ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор казино у мережі Інтернет, ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор у покер у мережі Інтернет, ліцензії на провадження діяльності з надання послуг у сфері азартних ігор, ліцензії на провадження діяльності з проведення парі тоталізатора на іподромі, ліцензії на випуск та проведення лотерей, ліцензії на гральний стіл та/або на гральний стіл з кільцем рулетки, ліцензії на букмекерський пункт, ліцензії на гральний автомат, 50 відсотків отриманих доходів від плати за ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор у гральних закладах казино, а також 50 відсотків отриманих доходів від плати за ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор у залах гральних автоматів;

б) інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України. Фактично лише перша група надходжень матиме постійний характер, а інші надходження – будуть диференціюватися кожного року й їх обсяг попередньо визначити неможливо.

Ще раз підкреслимо важливість встановлення адекватних джерел формування аналізованого фонду та достатніх обсягів доходів від них для виконання функціонального призначення такого бюджетного фонду. Запропонована норма ускладнює розмежування видатків, які будуть здійснені із запропонованого фонду та загального фонду бюджету. А без такого розподілу наведений законодавчий припис буде не ефективним.

По-п'яте, у п. 30 запропоновано скасувати норми, які регулюють функціонування бюджетів розвитку місцевих бюджетів. Натомість визначено напрямки спрямування коштів, отриманих до спеціального фонду місцевих бюджетів, а також джерела формування загального фонду місцевих бюджетів у частині кредитування. На наш погляд, такий підхід є доволі виваженим, оскільки бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів, а видатки, які з нього фінансуються мають різнопланову спрямованість.

Відповідно до п. 40 цього ж проєкту Закону України встановлено заборону планувати та здійснювати видатки з місцевих бюджетів, які віднесені цим Кодексом до державного бюджету, а також здійснювати протягом бюджетного періоду видатки на утримання бюджетних установ одночасно з місцевого та державного бюджетів, крім випадків, коли здійснюються капітальні видатки за рішенням відповідної місцевої ради за рахунок вільного залишку бюджетних коштів або перевиконання дохідної частини загального фонду місцевого бюджету за умови відсутності простроченої кредиторської заборгованості такого бюджету за захищеними статтями видатків на останню звітну дату, що передує затвердженню та здійсненню видатків, а також видатки за рішенням Кабінету Міністрів України.

Такі видатки запропоновано здійснювати шляхом надання субвенції з місцевого бюджету державному бюджету на підставі рішення місцевої ради та договору між місцевою радою та бюджетною установою, що утримується за рахунок державного бюджету.

Наведені положення потребують уточнення щодо форми та істотних умов договору між місцевою радою та відповідною бюджетною установою, оскільки договори у фінансовій сфері характеризуються відповідною специфічністю. Крім того, зазначимо, що в Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5] наразі зміни не передбачено й бюджет розвитку залишено (ст. 1, ч. 5 ст. 63, ч. 7 ст. 64). За такого підходу при правозастосуванні виникатиме суперечлива ситуація щодо функціонування таких фондів, їх правового режиму.

По-шосте, запропоновано внести зміни до ст. 122 Бюджетного кодексу України, зокрема, у назві статті слова "міжбюджетних трансфертів" замінити словами "складання місцевих бюджетів". На нашу думку, у цьому контексті йдеться про різні правові явища. Й в цій статті йдеться про здійснення контролю за складанням відповідного бюджету в частині міжбюджетних трансфертів. Крім того, ініціатори проєкту пропонують внести зміни до ст. 123 цього ж Кодексу й надати Казначейству України право скасовувати рішення територіальних органів Казначейства України про застосування заходів впливу за порушення бюджетного законодавства. У той же час не зазначено, підстави для такого скасування й подальші правові наслідки.

По-сьоме вбачаються дискусійними запропоновані зміни до ст. 43 Бюджетного кодексу України , адже надання коштів для покриття тимчасових касових розривів із державного бюджету до Пенсійного фонду України може призвести до фінансових втрат державного бюджету, що в умовах сьогодення є недопустимим.

По-восьме також не є конструктивними зміни, пропоновані до ст. 72 Бюджетного кодексу України щодо можливості затвердження місцевих бюджетів з дефіцитом у разі залучення до бюджету коштів від місцевих запозичень з огляду на особливості здійснення останніх, визначених в ст. 74 Бюджетного кодексу України.

Ще один аспект, який потребує уваги. Законодавцем запропоновано внести зміни до ст. 70 Бюджетного кодексу України, якою регламентовано видатки та кредитування місцевих бюджетів. Зокрема, запропоновано у ч. 3 вищевказаної статті закріпити напрямки спрямування коштів, отриманих до спеціального фонду місцевих бюджетів. Одним з таких напрямків зазначено «регулювання земельних відносин (за рахунок джерел, визначених пунктом 2 частини першої статті 69^{1} цього Кодексу)». На підставі буквального тлумачення наведених пропозицій робимо висновок про порушення нормотворцем відповідних усталених правил логіки та змісту.

Мабуть, розробники аналізованого проекту мали на увазі правове регулювання земельних відносин. Відповідно до ст. 3 Земельного кодексу України [2] земельні відносини регулюються Конституцією України, цим Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. Фактично за такого підходу йдеться про те, що одним із напрямків спрямування коштів спеціального фонду місцевих бюджетів є розроблення нормативно-правових актів у сфері земельних відносин. Такий підхід в цілому не є аргументованим та ставить чимало запитань до розробників. Як вбачається, в цій ситуації має місце ситуація, коли розробники не розуміють змісту пропонованих положень і як наслідок, маємо неправильне тлумачення слів та словосполучень, що має вкрай важливе значення при нормотворенні.

Як бачимо, пропонованих нововведень багато, але законодавець не звертає увагу на ті моменти, що потреб перетворень. Зокрема, вони пропонують внести зміни до п. 26 р. 6 «Прикінцеві та перехідні положення Бюджетного кодексу України. Так, пропоновані зміни стосуються розширення переліку статей певних нормативно-правових актів, фінансування яких поставлено в залежність від розсуду Кабінету Міністрів України, зважаючи на наявність фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів та бюджету загальнообов'язкового державного соціального страхування. На наше переконання, п. 26 загалом потребує виключення, адже вже не перший рік судова практика йде тим шляхом, що фінансування відповідних заходів не може залежати від розсуду Кабінету Міністрів України. У цьому контексті нагадаємо практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що на сьогодні можна вважати сталою.

До цього додамо, що відповідно до ст. ст. 1 та 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3] суди застосовують як джерело права при розгляді справ положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї, а також практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини. Так, ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово констатував, що органи державної влади не можуть посилатись на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов`язань. Приміром у рішеннях ЄСПЛ «Кечко проти України» [7] та «Ромашов проти України» [8] наголошено, що реалізація особою права, яке пов`язано з отриманням бюджетних коштів, що базується на спеціальних та чинних на час виникнення спірних правовідносин нормативно-правових актах національного законодавства, не може бути поставлена у залежність від бюджетних асигнувань, тобто посилання органами державної влади на відсутність коштів, як на причину невиконання своїх зобов`язань, є безпідставними.

У рішеннях ЄСПЛ у справі «Терем ЛТД, Чечеткін та Оліус проти України» [9, п. 48], а також у справі «Бакалов проти України» [6, п. 40] також зазначено, що відсутність бюджетних коштів, передбачених у видатках Державного бюджету України, не є підставою для звільнення від відповідальності за порушення зобов`язання. У цьому контексті також доцільно звернути увагу на положення чинного законодавства України, зокрема, Кодексу адміністративного судочинства України, в нормах якого йдеться про те, що завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне

вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб`єктів владних повноважень. Таким чином, зважаючи на викладене, констатуємо, що фінансування відповідних заходів не може залежати від розсуду Кабінету Міністрів України, а відтак такі положення не можуть закріплюватися нормативно.

Висновки. На підставі проведеного аналізу, робимо висновок про те, що будь-які зміни до законодавства, особливо у сфері публічних фінансів, мають бути конструктивними та такими, що сприятимуть досягненню мети їх втілення у правозастосуванні. При цьому будь-які законодавчі новації мають бути комплексними й відповідати загальноприйнятим правилам та стандартам нормотворчої техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.
4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України: проект Закону України від 15.09.2021 р. № 6062. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72776.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.
6. Рішення Європейського суду з прав людини «Бакалов проти України» (заява № 14201/02) від 30.11.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_322#Text.
7. Рішення Європейського суду з прав людини «Кечко проти України» (заява № 63134/00) від 08.11.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025#Text.
8. Рішення Європейського суду з прав людини «Ромашов проти України» (заява № 67534/01) від 27.07.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_227#Text.
9. Рішення Європейського суду з прав людини «Терем ЛТД, Чечеткін та Оліус проти України» (заява № 70297/01) від 18.10.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_444#Text.

REFERENCES

1. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 r. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text [in Ukrainian].
2. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text [in Ukrainian].
3. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477- 15#Text [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zmin do Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy: proekt Zakonu Ukrainy vid 15.09.2021 r. № 6062. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72776 [in Ukrainian].
5. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
6. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny «Bakalov proty Ukrainy» (zaiava № 14201/02) vid 30.11.2004 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_322#Text [in Ukrainian].
7. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny «Kechko proty Ukrainy» (zaiava № 63134/00) vid 08.11.2005 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025#Text [in Ukrainian].
8. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny «Romashov proty Ukrainy» (zaiava № 67534/01) vid 27.07.2004 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_227#Text [in Ukrainian].
9. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny «Terem LTD, Chechetkin ta Olius proty Ukrainy» (zaiava № 70297/01) vid 18.10.2005 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_444#Text [in Ukrainian].

ДМИТРИК ОЛЬГА

доктор юридических наук, профессор, заведующая научным отделом общих проблем формирования и реализации инновационной политики НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины, профессор кафедры финансового права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ТОКАРЕВА ЕКАТЕРИНА

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины,
доцент кафедры правоохранительной деятельности и полиции ХНУВД

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ БЮДЖЕТНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В представленной публикации сосредоточено внимание на исследовании современных новаций в сфере бюджетно-правового регулирования. Подчеркнуто, что в сегодняшних условиях особую значимость приобретает проблема качества тех нормативных изменений, которые инициируются субъектами законодательной инициативы. Отмечается, что внедрение современных технологий в условиях цифровизации всех сфер общественной жизни, в том числе и в сферу бюджетно-правового регулирования, является позитивным. В то же время для эффективного их внедрения необходимо системно подходить к решению этого вопроса и разработать предложения изменений и дополнений в ряд статей Бюджетного кодекса Украины. Авторами констатирована нецелесообразность расширения перечня статей определенных нормативно-правовых актов, финансирование которых поставлено в зависимость от усмотрения Кабинета Министров Украины, учитывая наличие финансовых ресурсов государственного и местных бюджетов и бюджета общеобязательного государственного социального страхования.

Ключевые слова: бюджет, правовое регулирование бюджетных отношений, законодательные новации, решения ЕСПЧ, нормотворчество.

DMYTRYK OLGA

2nd PhD, Professor, Head of department of enforceability of national innovative system functioning of Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine,
Professor at the Department of Financial Law of the Yaroslav Mudryi National Law University

TOKARIEVA KATERYNA

PhD, Senior researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework «for the Innovative Development of NALS of Ukraine,
Associate Professor of Law Enforcement and Police Kharkiv National University of Internal Affairs

CURRENT TRENDS IN BUDGET AND LEGAL REGULATION

Problem setting. Nowadays Ukrainian society is in a state of permanent transformation, due to many factors, among which it is possible to designate both European integration and digitalization processes, which currently have a very intense impact on various spheres of life. New ones are accepted, as well as numerous changes to existing regulatory acts governing various kinds of relations. Not an exception are budget relations, which are transformed under the influence of objective and subjective factors. In this swirl of events of particular importance, the problem of quality of those normative changes that are initiated by the subjects of the legislative initiative today becomes a problem. The fact is that the effectiveness of the legal regulation, the effectiveness of its action, the successful implementation of the tasks for which such a normative legal act was created depends on how much normative legal acts or changes to it will be of high quality. A particularly significant problem is the need to ensure the financing of budget expenditures, the fulfillment of budget obligations in crisis conditions.

As it is seen, the subjects of the legislative initiative do not have time or do not know how to deeply study the problems posed to the solution, and since then they set incorrect tasks for changing approaches to the modern regulation of budgetary legal relations, the implementation of which is not able to ensure their practical implementation.

Target of research is to study modern trends in budgetary and legal regulation in Ukraine.

Article's main body. The presented publication focuses on the study of modern innovations in the field of budgetary and legal regulation. It is emphasized that in the present, the problem of quality of those normative changes initiated by the subjects of the legislative initiative becomes of particular importance. It is emphasized that the introduction of modern technologies in the conditions of digitalization of all spheres of public life, including in the sphere of budgetary and legal regulation, is positive. At the same time, for their effective implementation, it is necessary to systematically approach the

solution of this issue and develop proposals for changes and additions in a number of articles of the Budget Code of Ukraine. The authors stated the inappropriacy of expanding the list of articles of certain normative legal acts, whose financing is dependent on the discretion of the Cabinet of Ministers of Ukraine, taking into account the availability of financial resources of state and local budgets and the budget of mandatory state social insurance.

Conclusions. Based on the analysis, we conclude that any changes to the legislation, especially in the field of public finance, should be constructive and contribute to the achievement of the goal of their implementation in law enforcement. At the same time, any legislative innovations should be complex and comply with generally accepted rules and standards of rule-making technique.

Key words: budget, legal regulation of budgetary relations, legislative innovations, decisions of the ECHR, rulemaking.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Дмитрик О. О., Токарєва К.О. Сучасні тенденції бюджетно-правового регулювання. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 91–97.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

ПОВЗИК ЄВГЕН ВІКТОРОВИЧ
кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0002-5261-0973

УДК 343.132.8
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-14

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ МАЛОЛІТНЬОЇ ТА НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ПІД ЧАС ЇХ ДОПИТУ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Наукове дослідження присвячене визначенню статусу неповнолітньої особи у кримінальному процесі, особливостям проведення допиту за її участі. Проаналізовано додаткові гарантії захисту її прав та інтересів під час допиту, виокремлено особливості спеціалізації суб'єктів проведення такої слідчої (розшукової) дії та вимог до інших учасників допиту неповнолітньої особи.

Ключові слова: допит, малолітній, неповнолітній, права неповнолітнього, гарантії захисту прав.

Постановка проблеми. Одним із завдань кримінального провадження є охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Для неповнолітніх учасників кримінального провадження з урахуванням їх вікових, фізичних та психологічних особливостей, повинні створюватися додаткові гарантії, з урахуванням закріпленого у ст.3 Конвенції ООН про права дитини принципу якнайкращого забезпечення інтересів дитини, який знайшов своє втілення й у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві. Однак, не зважаючи на значні наукові напрацювання у питанні гарантій захисту прав неповнолітнього та відповідне нормативне забезпечення, все одно у правозастосовчій діяльності виникають складнощі з окресленого питання, що, у свою чергу, потребує наукового аналізу.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку із допитом малолітньої та неповнолітньої особи на досудовому розслідуванні.

Предметом дослідження є нормативні приписи, які утворюють гарантії захисту прав малолітньої та неповнолітньої особи під час їх допиту на досудовому розслідуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із провадженням за участю неповнолітніх, присвячені роботи багатьох вчених-процесуалістів, зокрема: І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, З. З. Зінатулліна, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, В. В. Романюка, С. М. Смокова, Л. Д. Удалової, О. Г. Шило, Д. О. Шингарьова та ін.

Мета наукової статті полягає у дослідженні гарантій захисту прав малолітньої та неповнолітньої особи під час її допиту на досудовому розслідуванні та розробленні на його підставі пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Наукова новизна дослідження полягає у висловленні пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства, які стосуються застосування додаткових гарантій захисту прав неповнолітнього, спеціалізації ювенальних прокурорів, обов'язкових учасників допиту неповнолітнього.

Виклад основного матеріалу. Допит малолітнього, неповнолітнього - це слідча (розшукова) дія, яка має свої особливості, що стосуються додаткових гарантій захисту прав особи у кримінальному провадженні. Такі особливості пов'язані з наявністю специфічних рис психології дитячого, підліткового, юнацького періодів розвитку, рівнем інтелектуального, емоційного розвитку, життєвим досвідом тощо. Згідно з п. п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) малолітньою особою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою – малолітня

© Повзик Є. В., 2021

особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Таким чином, КПК не встановлює будь-яких обмежень стосовно надання додаткових гарантій захисту прав особи, яка не досягли 18-річного віку, але вже набула повну цивільну дієздатність (Відповідно до ст. 34 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) у разі реєстрації шлюбу або під час роботи за трудовим договором – ст. 35 ЦК України тощо). Така позиція, сьогодні, поділяється більшістю науковців.

Однак, відповідно до положень ст. 1 Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої постановою ВР УРСР № 789-XII від 27 лютого 1991 р., дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Одже, надане Конвенцією визначення терміна «дитина» є аналогічним вжитому у КПК України поняттю «неповнолітня особа». З огляду на це, як справедливо зазначається в науковій літературі [1, с. 123], керуючись ч. 2 ст. 9 Конституції України, ч. 4 ст. 9 КПК України та міжнародних договорів, положення ст. 226, 227 КПК України не поширюються на особу, яка хоча й не досягла вісімнадцятирічного віку, але внаслідок настання певних юридичних фактів набула повної процесуальної дієздатності, тобто здатності своїми діями набувати, самостійно здійснювати права і виконувати обов'язки, розпоряджатися належними їй правами та нести відповідальність за свої діяння.

Варто зазначити, що стандартний мінімум, який стосується здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, закріплено в «Пекінських правилах» 1985 р. [2], в основу яких покладено засади Загальної декларації прав людини (1948). Відмітна особливість «Пекінських правил» полягає в тому, що саме в них головні акценти розставлено на вирішенні питань щодо створення гідних умов життя й виховання дітей і підлітків, що є головним засобом профілактики злочинності неповнолітніх. «Пекінські правила» містять у собі основні положення про неповнолітніх, про вчинені ними правопорушення, кримінальну відповідальність і покарання. У цьому документі знаходить своє відображення й концепція судового захисту прав і законних інтересів неповнолітнього, який є учасником кримінального провадження [3, с. 82].

Гарантії прав неповнолітніх в кримінальному провадженні передбачено й в інших міжнародно-правових актах. Відповідно до ст. 12 Конвенції ООН про права дитини дитина має право бути заслуханою в ході будь-якого судового розгляду, що стосується її безпосередньо, або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. В усіх діях щодо дітей незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ч. 1 ст. 3 Конвенції ООН про права дитини) [4]. Зазначене положення корелює з ч. 2 ст. 10 КПК України, де закріплено, що у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями.

Ще одним міжнародним документом, який передбачає певні правила допиту неповнолітніх, є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Цією Конвенцією передбачено, зокрема, наступне: 1) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; 2) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно; 3) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; 4) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше [5].

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає низку гарантій, які відповідають вказаним міжнародно-правовим актам та спрямовані на забезпечення прав і законних інтересів неповнолітнього під час проведення допиту, який здійснюється у загальному порядку за правилами ст. 224 КПК, однак з певними особливостями. Зупинимося на окремих з цих гарантій. Так, чинний КПК України передбачає можливість проводити допит не тільки за місцем проведення досудового розслідування, а також в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати (ч. 1 ст. 224 КПК України).

Отже, місце для допиту має бути обрано так, щоб забезпечити зменшення можливої психологічної травматизації малолітнього та неповнолітнього. Допит, наприклад може відбуватися за місцем проживання чи місцем навчання неповнолітнього і в атмосфері, дружній для нього, із якнайкращим забезпеченням його інтересів. На практиці, на жаль, досить часто допит проводиться у непристосованих приміщеннях, що не сприяє налагодженню необхідного контакту з дитиною.

На стадії досудового розслідування ефективною є методика допиту неповнолітнього – «Зелена кімната». Зазначена методика розроблена з метою впровадження найкращого досвіду допиту дитини, коли не травмують останню та забезпечують можливість зібрати всі необхідні докази у кримінальному провадженні. Так, наказом МВС від 19 грудня 2012 р.

№1176 була затверджена Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (на сьогодні це Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»), у якій використовувався термін «методика зелена кімната». Це методика проведення інтерв'ювання дитини, яка потерпіла або стала свідком злочину, в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини, з урахуванням її індивідуально-психологічних та психофізіологічних властивостей.

Основною метою проведення допиту у такій кімнаті – зменшення повторної травматизації дитини у процесі опитування, як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку і ступеня розвитку. Особливо актуальним є проведення допиту дитини у «зеленій кімнаті» у справах щодо сексуального насильства та експлуатації, а також у справах щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції, дитячої порнографії тощо [6, с. 180].

На жаль, випадки допиту дитини за методикою «Зелена кімната» не є частими, зважаючи на невелику кількість таких «Зелених кімнат», а, отже, значну віддаленість органів правопорядку від таких спеціально обладнаних приміщень.

Відповідно до ч. 2 ст. 484 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітнього підозрюваного, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Водночас, як слушно зазначають вчені, чинний КПК України не закріплює відповідних вимог щодо спеціалізації прокурорів як процесуальних керівників у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх [7, с. 85–86]. Проте, п. 5 Наказу Офісу Генерального Прокурора «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» від 06.11.2020 р. № 509 передбачено обов'язок ювенальним прокурорам забезпечити виконання передбачених КПК України функцій прокурора у кримінальних провадженнях:

– у сфері охорони дитинства;

– у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

– щодо неповнолітньої особи, у тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності [8].

У зв'язку з цим, цілком слушною уявляється пропозиція Д. Б. Сергєєвої та О. С. Старенького передбачити таку спеціалізацію прокурорів (вимога щодо ювенальних прокурорів) у кримінальному процесуальному кодексі, що, на нашу думку, в повній мірі узгоджується з міжнародно-правовими актами у сфері захисту інтересів дітей.

Поряд із загальними положеннями щодо допиту неповнолітнього, допит неповнолітнього у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрози застосування такого насильства, має свої особливості.

Законодавство містить заборону у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, а саме, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним (ч. 8 ст. 224 КПК України).

Законодавець передбачив певну особливість щодо суб'єктного складу учасників допиту неповнолітнього. Так, відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи мають бути присутні законний представник, педагог або психолог, а за необхідності – лікар. Поряд з цим, в КПК України відсутні будь-які роз'яснення, який саме педагог та лікар якої спеціалізації повинні залучатися під час допиту за участі неповнолітнього. На думку І. Пилипенко педагогом повинен виступати той, хто безпосередньо навчає неповнолітнього чи малолітнього і обізнаний з особливостями його психіки, складу розуму [9, с. 112]. В. В. Романюк зазначає, що закон має на увазі участь не просто лікаря, а спеціаліста у галузі дитячої психології, тому мова йде про дитячого педіатра, невропатолога і психіатра або спеціаліста в галузі дитячої психології (психолога, педагога)» [10, с. 82].

У роз'ясненні ВССУ щодо участі лікаря у допиті неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого), зазначено, що він залучається на розсуд слідчого судді, суду, якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення неповнолітній отримав тимчасові психічні (депресивний стан, сильне душевне хвилювання або інші психічні захворювання) чи фізичні розлади здоров'я. Він повинен стежити, аби внаслідок допиту неповнолітньому не було завдано ще

більшої шкоди через некоректно поставлені запитання, що може призвести до погіршення стану його здоров'я [11].

Як слушно зазначає Г. К. Тетерятник, на практиці часто для проведення слідчих (розшукових) дій в якості спеціаліста залучаються шкільні психологи або педагоги, класні керівники з того навчального закладу, учнем якого є неповнолітній. З одного боку, саме ці особи мають інформацію про поведінку неповнолітнього, його характер, психологічні, розумові особливості тощо. З іншого боку, часто для неповнолітнього участь тих осіб, з якими він щоденно контактує, може створити додатковий психологічний бар'єр. Тому, іще до проведення слідчих (розшукових) дій із малолітніми, неповнолітніми, слідчий повинен отримати консультацію від педагога або психолога, інформацію щодо їх контактування з неповнолітнім для визначення обґрунтованості їх залучення з метою забезпечення прав і законних інтересів дитини і ефективності проведення процесуальних дій [12, с. 116].

Висновки. Серед науковців та практиків дискусійним залишається питання обов'язкових та умовно обов'язкових учасників допиту неповнолітнього, що перелічені у ч. 1 ст. 226 КПК України. На нашу думку, у даному питанні доречно звернутися до мотивувальної частини Постанови Об`єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.11.2019 р. щодо вирішення обсягу документів, які підтверджують повноваження захисника на участь у конкретному кримінальному провадженні (перелічені у ст. 50 КПК України). Так, у вказаній постанові зазначено, що: « … п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК сформульовано за допомогою синтаксичної конструкції, в якій однорідні члени речення, а саме: «ордер», «договір» та «доручення», пов`язані безсполучниковим розділовим зв`язком, а між двома останніми вжито сполучник «або», який виразно вказує на альтернативний перелік, тобто передбачено можливість вибору одного з трьох зазначених у переліку документів. Крім того, якщо у такому переліку наведено умови для настання певного правового наслідку, то використання розділового сполучника «або» вказує на те, що наслідок настає за наявності хоча б однієї з перелічених умов...». Отже, враховуючи подібну синтаксичну конструкцію, сформульовану у ч. 1 ст. 226 КПК України, вважаємо, обов'язковим учасником допиту неповнолітнього або законного представника, або педагога, або психолога, а умовно обов'язковим – лікаря (якщо у цьому є необхідність).

ЛІТЕРАТУРА

1. Видюк А. В. Гарантії прав малолітніх і неповнолітніх учасників криінального провадження під час допиту. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. Вип. 1. С. 123–131.
2. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29.11.1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211/page.
3. Романюк В. Деякі особливості допиту неповнолітніх підозрюваних у кримінальному провадженні. *Право і безпека.* 2016. № 4 (63). С. 81–85.
4. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927.
6. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 3. С. 174–184.
7. Сергєєва Д., Старенький О. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх: до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства.* 2017. № 1. С. 81–89.
8. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: Наказ Офісу Генерального Прокурора від 06.11.2020 р. № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text.
9. Пилипенко І. В. Деякі питання застосування законодавства щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Публічне право.* 2013. №3 (11). С. 110–118.
10. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх: монографія. Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження». Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 252 с.
11. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх: Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.01.2017 р. № 223-66/0/4-17. URL: http:// zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223- 6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html.
12. Тетерятник Г. К. Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2017. № 1. С. 115–119.

REFRENCES

1. Vydiuk A. V. (2018). Harantii prav malolitnikh i nepovnolitnikh uchasnykiv kryinalnoho provadzhennia pid chas dopytu. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Bulletin of criminal justice, Issue 1, 123–131* [in Ukrainian].
2. Minimalni standartni pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii, shcho stosuiutsia vidpravlennia pravosuddia shchodo nepovnolitnikh vid 29.11.1985 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211/page [in Ukrainian].
3. Romaniuk, V. (2016). Deiaki osoblyvosti dopytu nepovnolitnikh pidozriuvanykh u kryminalnomu provadzhenni. *Pravo i bezpeka – Law and safety, 4(63), 81–85* [in Ukrainian].
4. Konventsiia OON pro prava dytyny vid 20.11.1989 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
5. Konventsiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva vid 25.10.2007 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927 [in Ukrainian].
6. Malovana, T.I. (2015). Mistse provedennia dopytu dytyny, yaka poterpila vid zlochynu u kryminalnomu provadzhenni. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Bulletin of criminal justice, 3, 174–184* [in Ukrainian].
7. Serhieieva, D., Starenkyi, O. (2017). Slidchi (rozshukovi) dii yak zasoby otrymannia dokaziv u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo nepovnolitnikh: do vyznachennia poniattia. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Bulletin of criminal justice, 1, 81–89* [in Ukrainian].
8. Pro osoblyvosti vykonannia funktsii prokuratury z pytan zakhystu interesiv ditei ta protydii nasylstvu: Nakaz Ofisu Heneralnoho Prokurora vid 06.11.2020 r. № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text [in Ukrainian].
9. Pylypenko, I.V. (2013). Deiaki pytannia zastosuvannia zakonodavstva shchodo uchasti nepovnolitnikh u kryminalnomu provadzhenni. *Publichne parvo – Public law, 3 (11), 110–118* [in Ukrainian].
10. Romaniuk, V.V. (2016). Kryminalne sudochynstvo shchodo nepovnolitnikh. Seriia «Bibliotechka slidchoho i detektyva: uchasnyky kryminalnoho provadzhennia». Kharkiv: «Drukarnia Madryd» [in Ukrainian].
11. Pro praktyku zdiisnennia sudamy kryminalnoho provadzhennia shchodo nepovnolitnikh: Lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 16.01.2017 r. № 223-66/0/4-17. URL: http:// zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223- 6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html [in Ukrainian].
12. Teteriatnyk, H.K. (2017). Harantii zabezpechennia prav i zakonnykh interesiv nepovnolitnikh u kryminalnomu provadzhenni. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – South-Ukrainian legal magazine, 1, 115–119* [in Ukrainian].

ПОВЗЫК ЕВГЕНИЙ

кандидат юридических наук, ассистент кафедры уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ГАРАНТИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ МАЛОЛЕТНЕГО И НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ЛИЦА В ХОДЕ ИХ ДОПРОСА НА ДОСУДЕБНОМ РАССЛЕДОВАНИИ

Научное исследование посвящено определению статуса несовершеннолетнего лица в уголовном процессе, особенностям проведения допроса при его участии. Проанализированы дополнительные гарантии защиты ее прав и интересов во время допроса, выделены особенности специализации субъектов проведения такого следственного (розыскного) действия и требований к другим участникам допроса несовершеннолетнего лица.

Ключевые слова: допрос, малолетний, несовершеннолетний, права несовершеннолетнего, гарантии защиты прав.

POVZYK EUGEN

PhD, Assistant Professor at the Department of Criminal Justice of the
Yaroslav Mudryi National Law University

GUARANTEES OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF MINORS DURING THEIR INTERROGATION ON THE PRE-EXAMINATION INVESTIGATION

Problem setting. One of the tasks of criminal proceedings is to protect the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings. Additional guarantees should be created for juvenile participants in criminal proceedings, taking into account their age, physical and psychological characteristics, taking into account the principle of the best protection of the interests of the child enshrined in Article 3 of the UN Convention on the Rights of the Child. However, despite significant scientific developments in the issue of guarantees for the protection of the rights of minors and the relevant regulatory support, there are still difficulties in law enforcement on this issue, which, in turn, requires scientific analysis.

Analysis of recent researches and publications. Issues related to proceedings involving minors are the work of many procedural scientists: I.V. Glovyuk, Y. M. Groshevoy, Z.Z. Zinatullina, O.P. Kuchinskaya, L.M. Loboyko, V. T. Nora, M.A. Pogoretsky, V.V. Romanyuk, S.M. Smokova, L.D. Udalova, O.G. Shilo, D.O. Shingarev and others.

Target of the scientific article is to study the guarantees of protection of the rights of minors and juveniles during their interrogation in the pre-trial investigation and to develop proposals based on it to improve the current criminal procedure legislation.

Article's main body. The research is devoted to determining the status of a minor in criminal proceedings, features of interrogation with his participation, analysis of additional guarantees of protection of his rights and interests during interrogation, features of specialization of subjects of such investigative (search) action and requirements to other participants of interrogation. It is noted that at the stage of pre-trial investigation, the method of interrogation of a minor is effective – "Green Room." This technique is developed to introduce the best experience of interrogation of the child, when the child is not injured and provide an opportunity to collect all the necessary evidence in criminal proceedings. It is stated that despite the positive impact of this technique, cases of interrogation of the child by the "Green Room" method are not frequent, given the small number of such "Green Rooms", and, therefore, the significant remoteness of law enforcement agencies from such specially equipped premises.

The scientific novelty of the study is to make suggestions for improving the current criminal procedure legislation, which relate to the application of additional guarantees for the protection of the rights of minors, specialization of juvenile prosecutors, mandatory participants in the interrogation of minors.

Conclusions. Among scientists and practitioners, the issue of mandatory and conditionally mandatory participants of interrogation of a minor listed in Part 1 of Article 226 of the CPC of Ukraine remains debatable. In our opinion, it is appropriate to apply to the motivational part of the Resolution of the United Chamber of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of 18.11.2019. resolution of the scope of documents confirming the authority of the defender to participate in a particular criminal proceeding (listed in Art. 50 of the CPC of Ukraine). The resolution states that: … para. 2 of Part 1 of Article 50 of the CPC is formulated using a syntactic construction in which homogeneous members of the sentence, namely: "order", "contract" and "errands", are connected by a relentless separation, and between the last two used a connector "or", which clearly indicates an alternative list, that is, the possibility of choosing one of the three mentioned in In addition, if such a list presents the conditions for the occurrence of a certain legal consequence, the use of a separating connector "or" indicates that the consequence occurs in the presence of at least one of the listed conditions.... ". Thus, taking into account such a syntactic design, formulated in part 1 of Article 226 of the CPC of Ukraine, we consider it mandatory to interrogate a minor or legal representative, or teacher, or psychologist, and conditionally mandatory – a doctor (if necessary).

Key words: interrogation, minor, juvenile, rights of minor, guarantees of protection of rights.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Повзик Є. В. Гарантії захисту прав малолітньої та неповнолітньої особи під час їх допиту на досудовому розслідуванні. *Право та інновації*. 2021. № 4 (36). С. 98–103.

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

МАЦЕГОРІН ОЛЕКСАНДР ІЛЛІЧ
кандидат юридичних наук, доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського

ЦАРИК ОЛЕКСАНДРА В'ЯЧЕСЛАВІВНА
студентка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського

УДК 347.187:004.7](045)
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-15

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЕЛЕКТРОННОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ МОБІЛЬНОГО ЦИФРОВОГО ПІДПИСУ (MOBILE ID) В СУЧАСНИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Наукове дослідження присвячено визначенню переваг та недоліків електронної ідентифікації з використанням мобільного цифрового підпису (Mobile ID) в сучасних цивільно-правових відносинах. Досліджено правовий статус електронного цифрового підпису (далі – ЕЦП) в законодавстві, технологію використання мобільного цифрового підпису (Mobile ID в в цивільному обороті, електронну взаємодію фізичних та юридичних осіб. Організаційно-правовою формою ЕЦП є Міністерство цифрової трансформації України, оператори стільникового зв'язку та цивільно-правові організації. Запропоновано запровадження інструментів електронної ідентифікації, постійний моніторинг з боку держави у сфері Mobile ID та поширення можливості використання електронного цифрового підпису для укладання цивільно-правових договорів. Визначено структура ЕЦП та її ключові ознаки інноваційності.

Ключові слова: електронний підпис, цивільний договір, послуги, ідентифікація.

Постановка проблеми. Внаслідок стрімкого впливу інформаційно-комунікаційних технологій на товарно-грошові відносин, які перебувають в сфері цивільного обороту в Україні, значно зростає кількість договорів, які укладаються в електронній формі. Сфера застосування електронних документів як у договірних цивільних правовідносинах, так і в цілому у відносинах приватних осіб з державними органами, судами та з іншими суб'єктами публічного права має очевидну тенденцію до розширення і зростання. Так, у багатьох сферах товарно-грошового обміну взаємодія виконавців і замовників (клієнтів) вийшла на абсолютно новий організаційно-правовий рівень та здійснюється виключно в онлайн режимі, оскільки за територіальною віддаленістю та здійсненням карантинних заходів проти COVID-19 не завжди є можливість підписати досягнуту домовленість на паперових носіях. Наведені твердження обумовлюють актуальність обраної тематики дослідження.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини із використання мобільного цифрового підпису (Mobile ID).

Предметом дослідження є переваги та недоліки електронної ідентифікації із застосуванням мобільного цифрового підпису в цивільному обороті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі правового регулювання електронно-цифрового підпису, як засобу захисту електронних документів, визначенні його ознак та функцій присвятили свої дослідження такі вчені як М. І. Анохин, Ю. В. Бородакий, Н. П. Варновський, В. М. Глушков, М. В. Денісова, М. М. Дутов, А. В. Кобец, Г. І. Купріянова, А. Матвієнко, В. А. Онегов, І. А. Семаєв, В. А. Шахвердов, М. Н. Цивін, В. В. Ященко та ін.

© Мацегорін О. І., Царик О. В., 2021

Можливість використання мобільних цифрових підписів в документообігу передбачена відповідними нормативно-правовими актами. Прийнятий 22 травня 2003 року Закон України «Про електронний цифровий підпис» визначає правовий статус електронного цифрового підпису та регулює відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису. Дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час використання інших видів електронного підпису, в тому числі переведеного у цифрову форму зображення власноручного підпису.

Водночас зберігається чинність положення частини 3 статті 207 Цивільного кодексу України [1] щодо використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, а також електронного підпису або іншого аналогу власноручного підпису за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідних аналогів власноручних підписів. Законодавча база щодо електронного підпису наразі постійно зростає, до континууму опосередкованої електронної реальності введено паспорт громадянина України у формі карти з безконтактним електронним носієм (та електронним цифровим підписом).

Законом України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 року правовій регламентації підпорядкована сфера електронної комерції в Україні, визначено порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем [2]. Правові засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг підпорядковані Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року. Чисельність різнобічного правового матеріалу обумовлює певні труднощі щодо практичного застосування мобільного цифрового підпису. Розбіжності у національній термінології, які містяться в різних джерелах, а також існуючі правові прогалини обумовлюють актуальність зазначеної проблеми і потребують відповідного її наукового дослідження [3].

Мета даної роботи полягає у вивченні особливостей правового регулювання електронно-цифрового підпису особи та його правового статусу з аналізом проблем, що виникають при застосуванні такого підпису в цивільному обороті, формулюванні пропозицій щодо їх вирішення.

Наукова новизна дослідження полягає у всебічному розгляді зазначеної тематики, а саме: плюсів та можливих мінусів щодо застосування мобільного цифрового підпису, висловлення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства поняттями та функціями пов'язаними з застосуванням (Mobile ID).

Виклад основного матеріалу. З огляду на стрімкі тенденції діджиталізації сучасного життя та активного розвитку цифрових технологій серйозних змін зазнають сучасні цивільно-правові відносини, що вимагає належного чіткого врегулювання таких процесів та забезпечення всебічного захисту інтересів їх учасників. Одним із базових інститутів в цивільному праві є правочини, які зростаючими темпами переходять із звичного порядку оформлення в електронну форму.

Варто наголосити, що у XXI ст. інформаційно-комунікаційні технології стали провідною рушійною силою, яка досить потужно впливає на усі сфери життя суспільства. Нині в Україні істотно відчувається потреба в унормуванні нових відносин, що виникають внаслідок постійного розвитку комп'ютерних технологій.

Розвиток і удосконалення електронного документообігу та комерції в Україні стикається з недосконалістю правового регулювання щодо електронного цифрового підпису (далі – ЕЦП) і електронного документообігу. Тому впровадження нових технологій дає шанс, що нові позитивні зміни отримають своє відповідне нормативно-правове закріплення, у тому числі у сфері діджиталізації.

У сучасних умовах діджиталізація, як якісно новий тип інформаційних та телекомунікаційних технологій, що охоплюють і змінюють всі сфери сучасного виробничого та суспільного життя, хоча і знаходиться у процесі постійного формування, однак вже сьогодні володіє потужним потенціалом. Його практична реалізація дає поштовх суб'єктам цивільно-правових відносин реально посісти лідируючі позиції в ключових напрямах соціально-економічного розвитку.

Водночас цифрова трансформація, набуваючи все більш глобальних форм, обумовлює виникнення а почасти і загострення конкурентної боротьби заради ефективності, продуктивності та інноваційності, а також щодо забезпечення високих стандартів життя. Застосування принципово нових цифрових різновидів комунікацій між людьми, використання можливостей, що надаються штучним інтелектом сприяють більш повному задоволенню потреб особистості, а заодно потребують гарантованого забезпечення захисту їх прав та законних інтересів, охорони персональних даних, а також доступності до електронних послуг.

Відповідно до статті 205 Цивільного кодексу України (далі ЦК) правочин може вчинятись усно або в письмовій формі. При цьому ч. 2 зазначеної статті вказує на те, що якщо правочин підписаний його сторонами, він є вчиненим у письмовій формі. Якщо зміст правочину зафіксований в одному чи

декількох документах (електронних в тому числі), він вважається таким, що вчинений у письмовій формі. Виходячи з положень ч. 3 ст. 207 ЦК України про можливість вчинення підпису за допомогою електронного підпису, такий правочин вважається різновидом письмової форми правочину [1].

Згідно з Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» завершенням оформлення електронного документу є вчинення електронного підпису. Електронний цифровий підпис – це форма підпису в електронній формі, що отримується внаслідок криптографічного перетворення даних електронного формату, що приєднується до інших даних або логічно з ними поєднується і надає змогу посвідчити його цілісність та ідентифікувати особу, яка здійснила цей підпис [4].

Подібне визначення дається у статті 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги». Електронний підпис – дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних [3].

При застосуванні та використанні електронного цифрового підпису включається наявність виняткових та унікальних ключів для кожного окремого підпису. Ключ, яким можна зашифрувати документ, має назву особистого ключа, а яким здійснюється його розшифрування, називається відкритим ключем. Для підписання електронних документів електронним цифровим підписом використовується особистий ключ. На другому етапі використання електронного цифрового підпису документ пересилається його отримувачу, який має володіти відкритим ключем, що дає змогу розшифрувати отриманий документ [5, 6].

Для підтвердження чинності відкритого ключа такі колективні суб'єкти як органи державної влади, органи місцевого самоврядування, установи, організації та підприємства форма власності яких державна, а також індивідуальні – нотаріуси, державні реєстратори, тощо, використовують лише кваліфікований сертифікат відкритого ключа. Так, для втілення та виконання повноважень, які спрямовані на набуття, припинення чи зміну прав та/або обов'язків юридичної або фізичної особи, використовують лише засоби кваліфікованого електронного підпису чи печатки [7].

Ті правочини, що згідно з нормами законів підлягають державній реєстрації або нотаріальному посвідченню, вчиняються із застосуванням кваліфікованих електронних довірчих послуг виключно в електронній формі. Порядок використання та застосування електронних довірчих послуг в суб'єктів владних повноважень регулюється Постановою Кабінету Міністрів від 19 вересня 2018 року за № 79 «Про затвердження Порядку використання електронних довірчих послуг в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях державної форми власності».

Такий порядок визначає одержання на договірних засадах певних електронних послуг, а саме: утворення, перевірка чи підтвердження кваліфікованого електронного підпису, утворення або підтвердження дієвості кваліфікованого сертифіката електронної печатки чи підпису, тощо. Спеціально уповноважений підрозділ забезпечує у державній установі організацію використання кваліфікованих електронних довірчих послуг, підготовку та подання кваліфікованому надавачу інформації, необхідної для отримання кваліфікованих електронних довірчих послуг; інформування підписувачів з вимогами використання кваліфікованих електронних довірчих послуг та здійснення контролю за їх дотриманням, а також проведення контролю та нагляду за використанням підписувачами засобів кваліфікованого електронного підпису чи печатки та зберіганням ними особистих ключів [8].

Відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» кваліфікований електронний підпис та кваліфікована електронна печатка є удосконаленим електронним підписом та електронною печаткою, які базуються на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа та кваліфікованому сертифікаті електронної печатки [3]. Забороняється формування та видача кваліфікованого сертифіката відкритого ключа без ідентифікації особи, ідентифікаційні дані якої міститимуться у кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа. Ідентифікація фізичної особи, яка звернулася за отриманням кваліфікованого сертифіката відкритого ключа, здійснюється в її присутності за паспортом громадянина України або за іншим документом, що унеможливлює виникнення будь-яких сумнівів щодо заявника.

Перевірка цивільної правоздатності та дієздатності юридичної особи здійснюється з використанням інформації про юридичну особу, що міститься в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань і встановлюється, що обсяг її цивільної правоздатності та дієздатності є достатнім для формування та видачі кваліфікованого сертифіката відкритого ключа.

Щодо сутності Mobile ID, то це технологія дистанційної ідентифікації, автентифікації електронного цифрового підпису (ЕЦП) фізичних осіб у інформаційно-телекомунікаційних системах. Вона передбачає зберігання особистих ключів електронного підпису на SIM-карті та передачу даних через SMS. Експерти у цій сфері бачать за цією технологією майбутнє і широкі можливості, адже вона здатна за-

безпечити одночасно простоту, безпеку та максимальну мобільність користувача у процесі отримання електронних послуг [9].

В Україні вже сформувався попит на взаємодію в електронній формі серед учасників цивільного обороту. Представники комерційної сфері, розуміючи, які конкурентні переваги несе цифрова трансформація, готові в електронному вигляді оформляти договори та здійснювати транзакції. У вартість транзакційних витрат включаються різноманітні послуги юристів, нотаріусів, бухгалтерів, а також банківські комісії. Зокрема, при оформленні договору купівлі-продажу (ст. 655 ЦК) нерухомості необхідно оплатити послуги нотаріусів, оцінювачів, банківських установ тощо. [1] Наші співвітчизники дедалі активніше використовують портали державних послуг – підписують петиції на сайті офіційного інтернет-представництва Президента України, замовляють виписки і довідки, отримують субсидії на сайті міністерства соціальної політики України, реєструють бізнес тощо. Навіть при складанні декларації з сімейним лікарем її можна "підписати" кодом з SMS, замовити комп'ютер чи оформити мікрокредит. У кожному з цих випадків укладається договір з електронним підписом.

Застосування такого підпису передбачено також у цивільному процесі. Зокрема частина 1 ст. 100 Цивільно-процесуального кодексу України визначає, що електронними доказами є інформація в електронній формі, що містить дані та обставини по справі та мають до неї безпосереднє відношення [10]. В свою чергу частина 2 цієї ж статті встановлює, що електронні докази можуть подаватися і в оригіналі і у вигляді копії, яка засвідчується електронним цифровим підписом, що має таку ж юридичну силу як і власноручний підпис. Таким чином такий підпис дає змогу підтвердити цілісність електронного документу, тобто його захищеність від руйнування або несанкціонованого спотворення чи навіть знищення в процесі руху від відправника до одержувача.

За висновками урядовців, велика зацікавленість в інтеграції своїх електронних послуг з технологією Mobile ID спостерігається у Мін'юсті (реєстрація бізнесу), Мінекономрозвитку (зовнішньоекономічна діяльність), Мінсоцполітики (електронні соціальні послуги) та інших відомств.

Крім того, перспективні плани Уряду щодо введення мобільної ідентифікації передбачають інтеграцію даної технології в усі наявні електронні послуги, що дозволить значно розширити аудиторію користувачів. Враховуючи рівень поширення мобільного зв'язку в повсякденне життя і професійну діяльність, технологія Mobile ID (ЕЦП на SIM-карті) виглядає однією з найперспективніших в контексті надання електронних послуг громадянам як з боку комерційного, так і державного секторів.

Розробники та користувачі зазначених електронних послуг схильні вважати, що найбільшими перевагами нововведень є безпека, доступність і зручність технології Mobile ID, яка дозволить значно розширити аудиторію електронних послуг і забезпечити безпеку відповідних транзакцій. А, отже, сервіс Mobile ID здатний стати каталізатором розвитку як електронної комерції, так і цифрової економіки загалом. У свою чергу цифрова економіка здатна різко збільшити ВВП країни, і такий інноваційний проект як Mobile ID може стати насправді проривним.

Проте на шляху розвитку електронного урядування та електронної комерції виникає серйозний бар'єр – відсутність надійних, доступних і безпечних засобів електронної ідентифікації громадян. Зважаючи, що на сьогодні практично весь вітчизняний ринок стільникового зв'язку перебуває під контролем сторонніх суб'єктів господарювання, потребує першочергово врегулювання питання захисту інформації вітчизняними операторами стільникового зв'язку при наданні послуги Mobile ID. Законом України "Про електронні довірчі послуги" створене правове підґрунтя для спрощення процедури використання громадянами України цивільних, адміністративних та деяких інших персонально-орієнтованих інформаційних послуг, пов'язаних з відправленням, отриманням, використанням або постійним зберіганням електронних даних. Даний Закон спрямований на регулювання суспільних відносин, що виникають між фізичними, юридичними особами, суб'єктами владних повноважень у процесі надання, отримання електронних довірчих послуг, контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також основні організаційно-правові засади електронної ідентифікації [3].

Електронна взаємодія фізичних та юридичних осіб, яка потребує відправлення, отримання, використання та постійного зберігання за участю третіх осіб електронних даних, аналоги яких на паперових носіях повинні містити власноручний підпис відповідно до законодавства, а також обробка електронної інформації, володільцями якої є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності, повинні здійснюватися з використанням кваліфікованих електронних довірчих послуг.

Доступ до електронних довірчих послуг може отримуватись споживачами зі стаціонарних комп'ютерів або мобільних телекомунікаційних пристроїв (смартфонів, планшетів тощо). Отже, однією з нагальних проблем користування електронними довірчими послугами з мобільного пристрою вбачається вибір оптимальної технології формування у ньому кваліфікованого електронного цифрового під-

пису. У стільниковому зв'язку на зазначеній технології засновується мобільний сервіс Mobile ID, який на вітчизняному ринку телекомунікацій запроваджено мобільними операторами "Київстар", "Водафон" і "Лайфселл" [11].

Авторизований доступ до електронної інформації забезпечується за допомогою персональних ідентифікаційних даних, що дає змогу однозначно встановити фізичну/юридичну особу або представника юридичної особи.

При наданні електронних довірчих послуг особа ідентифікується за ЕЦП, який генерується криптографічними методами і засобами. При цьому електронні дані, паперові аналоги яких мають містити власноручний підпис особи, надаються з використанням її кваліфікованого ЕЦП. Останній повинен формуватися засобами, які мають документ чи позитивний експертний висновок державної експертизи у сфері криптографічного захисту інформації щодо відповідності вимогам, які встановлюються Кабінетом Міністрів України (частина друга статті 17, частина третя статті 19 Закону України "Про електронні довірчі послуги") [3].

Для користування Mobile ID абонент отримує у центрі обслуговування абонентів оператора мобільного зв'язку спеціальну Sim-картку з модулем зберігання першої половини криптографічного ключа ЕЦП і програмних засобів його створення (криптомодуля). У цілях безпеки ЕЦП, програмні засоби його формування не повинні зчитуватися жодними іншими програмними засобами. Влаштована у смартфон (планшет) Sim-картка зв'язується з центром сертифікації ключів, де зберігається друга половина ключа ЕЦП. Оператор мобільного зв'язку порівнює обидві половини ключа, та у разі їх співпадіння підтверджує автентифікацію користувача, що засвідчується надсиланням SMS. За результатами автентифікації виробляється сертифікат ЕЦП, яким абонент підписує електронні дані, а всі транзакції з цією ЕЦП фіксуються у центрі сертифікації [12].

Таким чином, процес впровадження Mobile ID можна умовно поділити на чотири основні етапи:

1) легалізація технології згідно з законодавством України;

2) впровадження технології у операторів послуги Mobile ID;

3) інтеграція в інфраструктуру PKI (public key infrastructure - інфраструктура відкритих ключів, яка забезпечує експлуатацію ЕЦП);

4) інтеграція з електронними сервісами.

Головним у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері електронних довірчих послуг та виконує функції Центрального засвідчувального органу (ЦЗО) є Міністерство цифрової трансформації України.

Технічне та технологічне забезпечення виконання функцій Центрального засвідчувального органу здійснюється адміністратором інформаційно-телекомунікаційної системи ЦЗО – Державним підприємством «Дія», яке належить до сфери управління Мінцифри. На даний момент в Україні представлено декілька рішень на базі технології Mobile ID, готових (як стверджують розробники) до впровадження. Наприклад, власні платформи Mobile ID мають вітчизняні компанії Пластик Карта, Інновейшн Девелопмент Хаб, АВЕСТ- УКРАЇНА (представництво білоруської АВЕСТ). Закордонні розробки представлені компаніями B.EST Solutions (Азербайджан), LLC "Gemalto" (Нідерланди), E-Kart Elektronik Kart Sistemleri San. ve Tic. A.S. (Туреччина), Oberthur Technologies (Франція). Оскільки технологія базується на криптографічних операціях, її впровадження потребує проходження сертифікації в Україні [13].

На сьогодні для впровадження послуги Mobile ID українські оператори стільникового зв'язку обрали готове технологічне рішення компаній LLC "Gemalto" (Нідерланди, входить до групи компаній Thales, Франція) та E-Kart Elektronik Kart Sistemleri San. ve Tic. A.S. (Туреччина), тобто, у цих компаній "Київстар", "Водафон" і "Лайфселл" закуповують вже продуковані Sim-картки з криптомодулем [14].

У результаті аналізу технологічного рішення Gemalto встановлено наявність низки недоліків, які негативно впливають на стан кіберзахисту персональних даних споживача довірчих електронних послуг. Саме тому необхідно врегулювати систему кіберзахисту не лише державних електронних інформаційних але й суспільно важливих сервісів (наприклад, електронного цифрового підпису), що надаються приватними компаніями. До того ж, задля нормального функціонування Mobile ID необхідно створити акредитовані центри сертифікації ключів. В сучасних умовах лише центральний засвідчувальний орган та АЦСК органів юстиції України готують власні системи для роботи в рамках технології Mobile ID. Решта АЦСК перебувають у режимі очікування, що скоріше за все, пов'язано з невизначеністю у використанні вітчизняних або закордонних стандартів в ході реалізації Mobile ID.

Висновки. Отже, зазначені недоліки впровадження Mobile ID потребує постійного моніторингу з боку держави в особі правоохоронних і контролюючих органів. Мають бути реалізовані й інші важелі, у тому числі вдосконалення чинного законодавства щодо відновлення довіри більшості громадян до процесів цифрової трансформації в цілому, що позитивно сприятиме електронним перспективам України та підвищить її реноме на міжнародній арені.

Запровадження інструментів електронної ідентифікації з використанням мобільного цифрового підпису має визначальне значення у подальшому розвитку та запровадженні аналогічних систем. Можливість використання цієї системи для укладання цивільно-правових договорів дозволить здійснити перехід до цифрового та інформаційного суспільства з широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій при здійсненні юридично значущих дій, автоматизацію документообігу для забезпечення їх прозорості і законності, а також надійного захисту прав та інтересів учасників цивільного обороту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року No 435–IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40. Ст. 356.
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03 вересня 2015 року. № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 45. Ст. 410.
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовтня 2017 року No 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 45. Ст. 400.
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 36. Ст. 275.
5. Johnson D. and Vanstone S. The elliptic curve digital signature algorithm (ECDSA). *International Journal on Information Security*. 2001. № 1. p. 36-63.
6. Алгулиев Р. М., Имамвердиев Я. Н. Исследование международных и национальных стандартов цифровой подписи на эллиптических кривых. *Вопросы защиты информации*. Москва. 2005. № 2 (69).
7. Удосконалений Е-підпис: ДПС роз'яснила особливості його використання / Офіційне видання державної фіскальної служби України : сайт. URL: http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100025797-udoskonaleniy-e-pidpis-dps-rozyasnila-osoblivosti-yogo-vikoristannya (дата звернення: 16 листопада 2021 року).
8. «Про затвердження Порядку використання електронних довірчих послуг в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях державної форми власності»: Постанова Кабінету Міністрів від 19 вересня 2018 року № 749. Київ.
9. Для чого потрібен Mobile ID та як ним користуватися? / Я маю право!: сайт. URL: https://pravo.minjust.gov.ua/ua/explanation/1495-dlya-chogo-potriben-mobile-id-ta-jak-nim-koristuvatisya (дата звернення: 16 листопада 2021 року).
10. Цивільно-процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
11. Mobile ID в Украине – все. Операторы не подключают новых клиентов, Vodafone и «Киевстар» — отключают существующих / Ain: сайт. URL: https://ain.ua/2021/06/10/mobile-id-v-ukraine-prakticheski-prekratil-sushhestvovanie/ (дата звернення 16 листопада 2021 року).
12. Как пользоваться Mobile ID? / Smart-id: сайт. URL: https://www.smart-id.com/ru/spravka/voprosy-otvety/registratsiya/kak-polzovatsya-mobile-id-dlya-registratsii-uchetnoj-zapisi-smart-id/ (дата звернення 17 листопада 2021 року).
13. Про ЦЗО / Центральний засвідчувальний орган: сайт. URL: https://www.czo.gov.ua/about (дата звернення 16 листопада 2021 року).
14. Gemalto's website has moved to Thales / Thales group: сайт. URL: https://www.thalesgroup.com/en/markets/digital-identity-and-security/gemalto-website-has-moved-thales (дата звернення 16 листопада 2021 року).

REFERENCES

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435–IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40, art. 356.
2. Pro elektronnu komertsiiu: Zakon Ukrainy vid 03.09.2015 r. № 675-VIII. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 45, art. 410*.
3. Pro elektronni dovirchi posluhy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 r. № 2155-VIII. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 45, art. 400.*
4. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: Zakon Ukrainy vid 22.05 2003 r. № 851-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 36, art. 275.*
5. Johnson, D., Vanstone, S. (2001). The elliptic curve digital signature algorithm (ECDSA). *International Journal on Information Security, 1, 36–63.*

6. Alhulyev, R.M., Ymamverdyev, Ya.N. (2005). Yssledovanye mezhdunarodnikh y natsyonalnikh standartov tsyfrovoi podpysy na ellyptycheskykh kryvikh. *Voprosi zashchyti ynformatsyy, 2 (69).* Moscow [in Russian].
7. Udoskonalenyi E-pidpys: DPS roziasnyla osoblyvosti yoho vykorystannia / Ofitsiine vydannia derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy : sait. URL : http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100025797-udoskonaleniy-e-pidpis-dps-rozyasnila-osoblivosti-yogo-vikoristannya (data zvernennia: 16 lystopada 2021 roku).
8. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia elektronnykh dovirchykh posluh v orhanakh derzhavnoi vlady, orhanakh mistsevoho samovriaduvannia, pidpryiemstvakh, ustanovakh ta orhanizatsiiakh derzhavnoi formy vlasnosti: Postanova Kabinetu Ministriv vid 19.09.2018 r. № 749. Kyiv.
9. Dlia choho potriben Mobile ID ta yak nym korystuvatysia? / Ya maiu pravo!: sait. URL: https://pravo.minjust.gov.ua/ua/explanation/1495-dlya-chogo-potriben-mobile-id-ta-jak-nim-koristuvatisya (data zvernennia: 16 lystopada 2021 roku).
10. Tsyvilno-protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 40–41, 42, art. 492.*
11. Mobile ID v Ukrayne – vse. Operatorы ne podkliuchaiut novыkh klyentov, Vodafone y «Kyevstar» — otkliuchaiut sushchestvuiushchykh / Ain: sait. URL: https://ain.ua/2021/06/10/mobile-id-v-ukraine-prakticheski-prekratil-sushhestvovanie/ (data zvernennia 16 lystopada 2021 roku).
12. Kak polzovatsia Mobile ID? / Smart-id: sait. URL: https://www.smart-id.com/ru/spravka/voprosy-otvety/registratsiya/kak-polzovatsya-mobile-id-dlya-registratsii-uchetnoj-zapisi-smart-id/ (data zvernennia 17 lystopada 2021 roku).
13. Pro TsZO / Tsentralnyi zasvidchuvalnyi orhan: sait. URL: https://www.czo.gov.ua/about (data zvernennia 16 lystopada 2021 roku).
14. Gemaltos website has moved to Thales / Thales group: sait. URL: https://www.thalesgroup.com/en/markets/digital-identity-and-security/gemalto-website-has-moved-thales (data zvernennia 16 lystopada 2021 roku).

МАЦЕГОРИН АЛЕКСАНДР

кандидат юридических наук, доцент Национального технического университета Украины «КПИ имени Игоря Сикорского»

ЦАРИК АЛЕКСАНДРА

студентка Национального технического университета Украины «КПИ имени Игоря Сикорского»

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ЭЛЕКТРОННОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОБИЛЬНОЙ ЦИФРОВОЙ ПОДПИСИ (МОБИЛЬНЫЙ ID) В СОВРЕМЕННОМ ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Научное исследование посвящено определению преимуществ и недостатков электронной идентификации с использованием мобильной цифровой подписи (Mobile ID) в современных гражданско-правовых отношениях. Исследован правовой статус электронной цифровой подписи (далее – ЭЦП) в законодательстве, технология использования мобильной цифровой подписи (Mobile ID в гражданском обороте, электронное взаимодействие физических и юридических лиц. Организационно-правовой формой ЭЦП является Министерство цифровой трансформации Украины, операторы сотовой связи и гражданско-правовые организации Предложено внедрение инструментов электронной идентификации, постоянный мониторинг со стороны государства в сфере Mobile ID и распространение возможности использования электронной цифровой подписи для заключения гражданско-правовых договоров, определены структура ЭЦП и ее ключевые признаки инновационности.

Ключевые слова: электронная подпись, гражданский договор, услуги, идентификация.

MATSEGORIN ALEXANDER

PhD in Law, Associate Professor of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

TSARYK OLEKSANDRA

Student of National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ELECTRONIC IDENTIFICATION USING A MOBILE DIGITAL SIGNATURE (MOBILE ID) IN MODERN CIVIL LAW

Problem setting. Due to the rapid impact of information and communication technologies on commodity-money relations, which are in the sphere of civil turnover in Ukraine, the number of contracts concluded in electronic form is significantly increasing. The scope of electronic documents both in contractual civil law relations and in general in the relations of individuals with government agencies, courts and other public law entities has a clear tendency to expand and grow. Thus, in many areas of commodity-money exchange, the interaction of executors and customers (clients) has reached a completely new organizational and legal level and is carried out exclusively online, because the territorial remoteness and implementation of quarantine measures against COVID-19 is not always possible to sign an agreement on paper. These statements determine the relevance of the chosen research topic.

The object of the study is the civil legal relationship using a mobile digital signature (Mobile ID).

The subject of the research is the advantages and disadvantages of electronic identification with the use of mobile digital signature in civil circulation.

Analysis of recent researches and publications. Such scientists as M. I. Anokhin, Yu. V. Borodakiy, N. P. Varnovsky, V. M. Glushkov, M. V. Denisova, M. M. Dutov, A.V. Kobets, G.I. Kupriyanova, A. Matvienko, V. A. Onegov, I. A. Semaev, V. A. Shakhverdov, M. N. Tsyvin, V. V. Yashchenko and others.

The target of research is to study the features of the legal regulation of electronic digital signature of a person and his legal status with the analysis of issues arising from the use of such a signature in civil turnover, the formulation of proposals for their solution.

Article's main body. The possibility of using mobile digital signatures in the document flow is provided by the relevant regulations. The Law of Ukraine "On Electronic Digital Signature" adopted on May 22, 2003, defines the legal status of an electronic digital signature and regulates the relations that arise when using an electronic digital signature. This Law does not apply to relations arising from the use of other types of electronic signatures, including digitized images of handwritten signatures.

At the same time, the provision of Part 3 of Article 207 of the Civil Code of Ukraine on the use of facsimile reproduction of the signature by means of mechanical, electronic or other copying, as well as electronic signature or other analogue of handwritten signature with the written consent of the parties, which must contain samples handwritten signatures. The legislative base on electronic signatures is currently constantly growing, a passport of a citizen of Ukraine in the form of a card with a contactless electronic carrier (and an electronic digital signature) has been introduced into the continuum of indirect electronic reality.

The Law of Ukraine "On Electronic Commerce" of September 3, 2015 regulates the legal regulation of the field of electronic commerce in Ukraine, defines the procedure for electronic transactions with the use of information and telecommunications systems. The legal basis for the provision of electronic trust services, including cross-border, the rights and obligations of the subjects of legal relations in the field of electronic trust services are subject to the Law of Ukraine "On electronic trust services" of October 5, 2017. The number of diverse legal material causes some difficulties in the practical application of a mobile digital signature. Differences in national terminology, which are contained in different sources, as well as existing legal gaps determine the relevance of this problem and require appropriate research.

Conclusions and prospects for the development. The scientific novelty of the study is a comprehensive consideration of this topic, namely: the pros and cons of using a mobile digital signature, making suggestions for improving existing legislation with concepts and functions related to the use (Mobile ID).

Key words: electronic signature, civil contract, services, identification.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Мацегорін О. І., Царик О. В. Переваги та недоліки електронної ідентифікації з використанням мобільного цифрового підпису (Mobile ID) в сучасних цивільно-правових відносинах. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 104–111.

ГОЛОВАЩЕНКО ОЛЬГА СЕРГІЇВНА
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

УДК 346:338.49(437.3)
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-16

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ДОСВІД ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Наукове дослідження присвячено аналізу розвитку дослідницьких інфраструктур Європейського Союзу на підставі досвіду Чеської Республіки. У статті проаналізовано правову основу становлення та розвитку дослідницьких інфраструктур в Європейському дослідницькому просторі, розглянуто типологію великих дослідницьких інфраструктур.

Ключові слова: дослідницькі інфраструктури, Європейський дослідницький простір, науково-дослідна діяльність, Дорожня карта великих дослідницьких інфраструктур, типологія великих дослідницьких інфраструктур.

Постановка проблеми. Підписанням Угоди про асоціацію з ЄС Україна закріпила за мету науковий розвиток та зміцнення свого наукового потенціалу для вирішення національних та глобальних викликів. Співробітництво між країнами ЄС сприяє залученню України до Європейського дослідницького простору (ERA) та підтримці у реформуванні та реорганізації системи управління науковою сферою та дослідних установ (зокрема у розвитку її потенціалу щодо розвитку науки і технологій) з метою сприяння розвитку конкурентоспроможної економіки та суспільства, яке базується на знаннях [1].

Ця мета згодом була підкріплена прийняттям Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, відповідно до якої, одним із завдань у сфері інвестиційно-інноваційної безпеки є забезпечення міжнародної співпраці у сфері інноваційної та науково-технічної діяльності, сприяння участі вчених, науковців, малих та середніх підприємств у Рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» (Horizon Europe) та інтеграція України до європейського дослідницького та інноваційного простору [2]. У цьому контексті надзвичайно актуальним є визначення можливостей України досягти поставленої мети.

Метою статті є аналіз розбудови дослідницьких інфраструктур у ЄС, зокрема, на прикладі Чеської Республіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні аспекти розвитку інноваційних систем та дослідницьких інфраструктур країн Європейського Союзу є темою для досліджень деяких вітчизняних учених, серед яких В. М. Геєць [3], Н. М. Рилач [4], В. Р. Сіденко [5] та інші. Ці роботи були присвячені оцінці стану інноваційної сфери в Україні та ЄС, визначенні найбільш актуальних проблем, які гальмують інноваційну діяльність в Україні, у тому числі у сфері розвитку дослідницьких інфраструктур. Проте залишається нагальним питання інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору, аналізу позитивного досвіду у цьому питанні інших країн та можливого запозичення його Україною.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 2 Регламенту Ради ЄС № 723/2009 від 25 червня 2009 року, термін «дослідницька інфраструктура» означає об'єкти, ресурси та супутні послуги, які використовуються науковою спільнотою для проведення досліджень найвищого рівня у відповідних галузях та охоплюють основне наукове обладнання або набори інструментів; ресурси, засновані на знаннях, такі як колекції, архіви або структури наукової інформації; створення інфраструктур на основі інформаційних та комунікаційних технологій, таких як мережа, обчислювальна техніка, програмне забезпечення та зв'язок, або будь-яка інша сутність унікального характеру, необхідна для досягнення досконалості у дослідженнях [6].

Дослідницькі інфраструктури з кожним роком відіграють дедалі більшу роль у застосуванні знань та новітніх технологій. Дослідницькі інфраструктури стали базисом для проведення науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності (Research & Development, R&D), оскільки основна маса матеріально-фінансових та людських ресурсів, знань зосереджена в її межах. Зростання якості науково-до-

© Головащенко О. С., 2021

слідницьких послуг, що надаються користувачам усього світу, сприяє формуванню наукового співтовариства високого рівня та відіграють ключову роль в розбудові розвиненого науково-дослідницького та інноваційного середовища. Таким чином, дослідницькі інфраструктури сприяють досягненню вагомих результатів у фундаментальних дослідженнях та розвитку передових технологій.

Вагоме значення науково-дослідницької інфраструктури в аспекті вдосконалення національних дослідницьких та інноваційних систем держав-членів ЄС, в цілому Європейського дослідницького простору (ERA) та міжнародної конкурентоспроможності держав-членів ЄС у глобальному контексті знайшло своє відображення у низці важливих заходів, вжитих країнами ЄС за останні роки. Чеська Республіка також відреагувала на значне зростання ролі дослідницької інфраструктури в умовах глобальних викликів.

Враховуючи, що дослідницька інфраструктура є одним із ключових елементів національної системи досліджень та інновацій, країною було проведено низку заходів, спрямованих на її правове та фінансове забезпечення. Так, у 2002 році був прийнятий Закон про підтримку досліджень та розробок [7]. Цей ключовий документ визначив підтримку R&D у Чеській Республіці, у якому за мету ставилося спрощення та підвищення ефективності системи цільової підтримки прикладних досліджень, забезпечення достатньої конкуренції при виборі проектів дослідження та розвитку та зниження адміністративного навантаження як з боку представників дотацій, так і з боку одержувачів. У 2009 році поправка до цього закону дозволила створити Технологічне агентство Чеської Республіки, головним завданням якого стала розробка та впровадження програм прикладних досліджень, розробок та інновацій, що сприяло підвищенню конкурентоспроможності та економічному зростанню країни. До інших важливих завдань Технологічного агентства, відповідно до цього закону, належали підтримка співробітництва між дослідницькими організаціями та приватним сектором. Засобом для виконання цих завдань було ефективне використання громадських джерел фінансування для підтримки R&D. Міністерство освіти, молоді та спорту стало центральним органом державного управління Чеської Республіки, відповідальним за підтримку «великих науково-дослідних інфраструктур», яке почало сприяти міжнародному співробітництву великих дослідницьких інфраструктур Чеської Республіки та їх членству в консорціумах, особливо в юридичних особах Європейського консорціуму дослідницької інфраструктури (ERIC).

Стратегічним документом, який відобразив підхід до формування політики щодо великих дослідницьких інфраструктур, стала Дорожня карта великих дослідницьких інфраструктур Чеської Республіки, яка була вперше прийнята у 2010 році. У міжнародному контексті Дорожня карта еквівалентна Дорожній карті Європейського стратегічного форуму з дослідницької інфраструктури (ESFRI), та являє собою внесок Чехії у ландшафт дослідницької інфраструктури Європи та світу в цілому. Згідно з цим документом, велика дослідницька інфраструктура визначається як «дослідницька інфраструктура, яка є науково-дослідною установою, необхідною для проведення комплексних досліджень та розробок з високими фінансовими та технологічними вимогами, схваленими урядом, та створена для використання також іншими дослідницькими організаціями» [8].

Дорожня карта Чеської Республіки складається з 6 дисциплінарних напрямків: фізичні науки, енергетика, екологічні науки, біомедицина, суспільно-гуманітарні науки та е-інфраструктури/інфраструктури цифрових досліджень. Кожен з цих розділів Дорожньої карти починається з короткого ландшафтного аналізу, який визначає окремі великі дослідницькі інфраструктури в контексті їх можливостей у відповідній науковій галузі. Кожна велика дослідницька інфраструктура, що включена до Дорожньої карти, описується з огляду на її досвід та спеціалізацію в галузі сучасних технологій, співпрацю в ERA та іншими макрорегіональними мережами дослідницької інфраструктури, а також з точки зору її соціально-економічних переваг.

Дорожня карта містить також різновиди дослідницької інфраструктури Чеської Республіки, які виділяються за різними критеріями [8]. Так, основна типологія поділяє об'єкти на три групи: локальні ("single-sited") дослідницькі інфраструктури, розташовані в одному місці, розподілені ("distributed") дослідницькі інфраструктури, включаючи більшу кількість потужностей, розташованих у різних місцях, та віртуальні ("virtual") дослідницькі інфраструктури. За критерієм етапів життєвого циклу, відповідно до Дорожньої карти Чеської Республіки, дослідницькі інфраструктури класифікуються на дослідницькі інфраструктури на підготовчому етапі, етапі впровадження/будівництва, фазі експлуатації та виведення з експлуатації. Усі вищезазначені типи дослідницьких інфраструктур (за винятком виведених з експлуатації) також можна знайти в системі досліджень та інновацій цієї країни.

Крім наведеної загальної типології, існує специфічний різновид науково-дослідної інфраструктури, який характеризується за правовою формою — членством Чеської Республіки у міжнародних дослідницьких організаціях, створених та діючих відповідно до міжнародного публічного права. Так, крім членства в ООН, НАТО та Організації економічного

співробітництва та розвитку, які впроваджують свої внутрішні програми досліджень та розробок, Чеська Республіка є державою-членом: Європейської організації ядерних досліджень (European Organization for Nuclear Research, (CERN); Європейської конференції з молекулярної біології (European Molecular Biology Conference, (EMBC); Європейської лабораторії молекулярної біології (European Molecular Biology Laboratory, including ELIXIR, (EMBL); Європейського космічного агентства (European Space Agency, (ESA); Європейської південної обсерваторії (European Southern Observatory, including European Extremely Large Telescope, (ESO); Об'єднаного інституту ядерних досліджень (Joint Institute of Nuclear Research, (JINR); Інституту динаміки рідин Фон Кармана (Von Karman Institute for Fluid Dynamics, (VKIFD).

Як бачимо, незалежно від свого різновиду, великі дослідницькі інфраструктури Чеської Республіки передбачають можливість надання користувачам найсучаснішого експериментального обладнання, широкого досвіду та даних, у тому числі у режимі відкритого доступу, що є надзвичайно корисним для дослідницького співтовариства, промисловості та громадськості.

Висновки. Останніми роками дослідницька інфраструктура країн ЄС зазнала значного розвитку, окремим підтвердженням якого є приклад Чеської Республіки. Що стосується України, яка лише починає свій шлях у цьому напрямку, важливим кроком стало схвалення Урядом Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року [9], а також затвердження Дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору [10].

Водночас на 23-му Саміті Україна – Європейський Союз у жовтні 2021 року було офіційно підписано Угоду про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» (2021-2027 роки) та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії «Євратом» (2021-2025 роки). Як зазначив Міністр освіти і науки України С. Шкарлет, Україна стала першою серед асоційованих країн, які не входять до Європейської економічної зони, що долучилася цих програм [11]. Це все є, безумовно, позитивними кроками на шляху розбудови національної інноваційної сфери та розвитку співробітництва з європейськими країнами у питаннях визначення актуальних напрямів наукових та інноваційних досліджень.

З огляду на вищезазначене, можна дійти висновку, що визначення пріоритетних напрямків вдосконалення національних дослідницьких та інноваційних систем, їх реалізація в Україні потребує врахування пріоритетів та досвіду європейського дослідницького простору та співпраці в межах відповідних програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n2355.
2. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021/conv#Text.
3. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-2020++.pdf.
4. Рилач Н. Використання можливостей Угоди про асоціацію між Україною та Європейського Союзу для інтеграції в Європейський дослідницький простір. *Міжнародні відносини*. 2017. № 1/2(47/48). С. 43–49. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/viewFile/3583/3258.
5. Сіденко В. Р. Інноваційна модель розвитку ЄС – від Лісабонської стратегії до «Європи-2020». *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 1. С. 114–116.
6. Council Regulation (EC) No 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC.
7. The Act No. 130/2002 Coll. on the Support of Research and Development from Public Funds and on the Amendment to Some Related Acts. URL: http://www.czech-research.com/rd-system/key-documents/act-no-1302002-coll-on-the-support-of-research-and-development/.
8. Roadmap of Large Research Infrastructures of the Czech Republic for the years 2016-2022. URL: https://www.vyzkumne-infrastruktury.cz/wp-content/uploads/2019/11/Aktualizace-Cestovn%C3%AD-mapy-2019_en.pdf.

9. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: Розпорядження КМУ від 14.04.2021 р. № 322-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80/conv#Text.
10. Про затвердження Дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору: Наказ МОН від 10.02.2021 р. № 167. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/02/12/edp-nakaz.pdf.
11. Україна приєдналася до програм «Горизонт Європа» та «Євратом». URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-program-gorizont-yevropa-ta-yevratom.

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Mizhnarodnyi dokument vid 27.06.2014 r. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n2355 [in Ukrainian].
2. Stratehiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021/conv#Text [in Ukrainian].
3. Innovatsiina Ukraina 2020 : natsionalna dopovid. V. M. Heitsia et al. (Ed.) (2015); NAN Ukrainy. Kyiv. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-2020++.pdf [in Ukrainian].
4. Rylach N. (2017). Vykorystannia mozhlyvostei Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskoho Soiuzu dlia intehratsii v Yevropeiskyi doslidnytskyi prostir. *Mizhnarodni vidnosyny – International relations, 1/2(47/48), 43–49*. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/viewFile/3583/3258 [in Ukrainian].
5. Sidenko V. R. (2011). Innovatsiina model rozvytku YeS – vid Lisabonskoi stratehii do «Yevropy-2020». *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku – Problems of innovation and investment development, 1, 114–116* [in Ukrainian].
6. Council Regulation (EC) No 723/2009 of 25 June 2009 on the Community legal framework for a European Research Infrastructure Consortium (ERIC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2009.206.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2009%3A206%3ATOC [in Ukrainian].
7. The Act No. 130/2002 Coll. on the Support of Research and Development from Public Funds and on the Amendment to Some Related Acts. URL: http://www.czech-research.com/rd-system/key-documents/act-no-1302002-coll-on-the-support-of-research-and-development/ [in Ukrainian].
8. Roadmap of Large Research Infrastructures of the Czech Republic for the years 2016-2022. URL: https://www.vyzkumne-infrastruktury.cz/wp-content/uploads/2019/11/Aktualizace-Cestovn%C3%AD-mapy-2019_en.pdf [in Ukrainian].
9. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku doslidnytskykh infrastruktur v Ukraini na period do 2026 roku: Rozporiadzhennia KMU vid 14.04.2021 r. № 322-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80/conv#Text [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Dorozhnoi karty intehratsii naukovo-innovatsiinoi systemy Ukrainy do Yevropeiskoho doslidnytskoho prostoru: Nakaz MON vid 10.02.2021 r. № 167. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/02/12/edp-nakaz.pdf [in Ukrainian].
11. Ukraina pryiednalasia do prohram «Horyzont Yevropa» ta «Yevratom». URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-program-gorizont-yevropa-ta-yevratom [in Ukrainian].

ГОЛОВАЩЕНКО ОЛЬГА

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновацыионного развития НАПрН Украины

РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ОПЫТ ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Научное исследование посвящено анализу развития исследовательских инфраструктур Европейского Союза на основе опыта Чешской Республики. В статье проанализирована правовая основа и практика функционирования

исследовательских инфраструктур в европейском исследовательском пространстве, рассмотрена типология крупных исследовательских инфраструктур.

Ключевые слова: исследовательская инфраструктура, европейское исследовательское пространство, научно-исследовательская деятельность, Дорожная карта крупных исследовательских инфраструктур, типология крупных исследовательских инфраструктур.

HOLOVASHCHENKO OLHA

PhD in Law, Senior Research Fellow, Leading Researcher of the
Scientific and research institute of providing legal framework for the innovative development of NALS

DEVELOPMENT OF RESEARCH INFRASTRUCTURE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: THE EXPERIENCE OF THE CZECH REPUBLIC

Problem setting. The research is devoted to the analysis of the development of research infrastructures of the European Union based on the experience of the Czech Republic. The article analyzes the legal basis and practice of the functioning of research infrastructures in the European Research Area, considers the typology of large research infrastructures. The purpose of the article is to analyze the development of research infrastructures in the EU, in particular, on the example of the Czech Republic.

Analysis of resent researches and publications. Today, aspects of the development of innovation systems and research infrastructures of the European Union are a topic for research of many domestic scientists. However, the issue of integration of the scientific and innovative system of Ukraine into the European Research Area remains urgent.

Article's main body. Research infrastructures means a research facility necessary for conducting comprehensive research and development with high financial and technology demands, approved by the Government and established to be also used by other research organizations.

The Czech Republic has responded to the increasing importance of research infrastructures and for the purpose of showing them as one of the key elements of the national research and innovation system. The Act on the Support of Research and Development is the principal document defining the support for R&D in the Czech Republic. It defines the key forms of financing research and development, the main governmental bodies responsible for R&D and the procedural steps for their assignment and use of this type of financial aid.

According to the Roadmap of Large Research Infrastructures of the Czech Republic, the basic typology of research infrastructures divides facilities into three groups: single-sited research infrastructures situated in one place, distributed research infrastructures including a larger number of capacities situated in different places, and virtual research infrastructures. From the perspective of life cycle stages, research infrastructures are classified into research infrastructures in the preparatory phase, implementation/construction phase, operation phase and decommissioning phase. All of the above types of research infrastructures can also be found in the research and innovation system of the Czech Republic.

Conclusions and prospects for the development. In recent years, the research infrastructure of the EU has undergone significant development, as evidenced by the example of the Czech Republic. As for Ukraine, which is just beginning its path in this direction, an important step was the adoption of the Concept of the State Target Program for Research Infrastructures in Ukraine until 2026, as well as the approval of the Roadmap for integration of Ukraine's research and innovation system into the European Research Area.

Key words: Research Infrastructures, European Research Area, scientific research, Roadmap of large research infrastructures, typology of large research infrastructures.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Головащенко О. С. Розвиток дослідницької інфраструктури в умовах глобалізації: досвід Чеської республіки. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 112–116.

КАРБОВСЬКА КАРОЛІНА АНДРІЇВНА
аспірант Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України
ORCID 0000-0003-3088-2887

УДК 347.15/.17
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-17

ІМІДЖ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: ВСТУП ДО ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ

У статті досліджуються загальнонаукові підходи до визначення поняття іміджу, окреслено міждисциплінарну методологічну базу формування правового поняття іміджу. Здійснено компаративістський аналіз суміжних з іміджем понять «образ», «репутація» та «особистий бренд», виокремлено їх спільні та відмінні риси. Окреслено перспективи подальших правових досліджень іміджу фізичної особи та прав на нього.

Ключові слова: імідж, особистий бренд, нематеріальні блага, об'єкти нематеріальних прав.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток суспільних відносин, цифровізація та комерціалізація нових сфер життя, зростання популярності медійної сфери спричинює необхідності цивільно-правового захисту не лише права приватного життя фізичних осіб, які є популярними та впізнаваними, а і їх права на публічність, яке безпосередньо пов'язане з забезпеченням правомірного використання нематеріальних благ, що належать такій особі та формують її імідж. Ефективна охорона немайнових благ фізичної особи завжди була одним із ключових напрямків цивільно-правових наукових пошуків, але дослідження поняття іміджу (як унікальної сукупності таких благ), оборотоздатності його елементів, особливостей його захисту потребують окремої уваги у відповідь на існуючи запити суспільного життя та зростання економічної цінності зазначеного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен іміджу є новим, але відносно дослідженим різними суспільними науками. Введене лише декілька десятиліть тому поняття іміджу активно вивчається економістами, маркетологами, фахівцями у сфері управління та суспільних комунікацій, психологами, соціологами, результати їх досліджень втілилися в велику кількість теоретико-прикладних праць. Серед найвидатніших світових дослідників іміджу як суспільного феномену слід зазначити Р. Бернса, І. Гоффмана, У. Джемса, Дж. Роттера, Л. Хйолла та ін. Вітчизняні дослідження іміджу представлені працями Атаманської К. І., Барни Н. В., Криничної І. П., Лаврентія А. С., Ларіна Н., Палехи Ю. І., Пантелейчука І. В., Почепцова Г., Серьогіна С. М., Федоріва Т. В., Щербака Н. В. та багатьох інших представників різних суспільних наук.

Правові дослідження іміджу, у свою чергу, лише формують вектори вивчення зазначеного феномену. І попри те, що науковий масив цивілістичних досліджень, що стосуються правового регулювання різних особистих немайнових прав, їх об'єктів та оборотоздатності, вражає своєю змістовою наповненістю, дослідження іміджу як свого роду інтегративного, комплексного, складного об'єкту особистих нематеріальних прав особи наукою цивільного права не здійснювалося. Слід зазначити, що в працях Дорошенка Д., Феденка Є. М., Шрамка М. О., Ясечко С. В. та деяких інших описово йшлося про окремі аспекти іміджевих прав та правового регулювання іміджу особи, але відповідей на концептуальні питання правового регулювання іміджу як об'єкту особистих нематеріальних прав фізичної особи названі вище наукові праці не дають.

Мета статті полягає в окресленні загальнонаукових підходів до визначення поняття іміджу, розмежування його з суміжними поняттями образу, ділової репутації, особистого бренду та визначенні перспективних напрямків цивільно-правових досліджень іміджу, як складного об'єкту нематеріальних прав фізичної особи.

Виклад основного матеріалу. Поняття іміджу деталі частіше використовується в інформаційному просторі, що спричиняє зростання суспільного запиту щодо правового визначення зазначеного поняття та врегулювання питань пов'язаних із захистом іміджу як фізичних, так і юридичних осіб. Логічною передумовою правового визначення поняття іміджу є його вивчення як соціального феномену.

Поняття імідж походить від англ. «image» – образ, відображення, зображення, подоба. У сучасному

© Карбовська К. А., 2021

розумінні воно було введено в діловий обіг у 50–60-их роках минулого століття американським соціологом, економістом та міждисциплінарним філософом К. Боулдінгом, який обґрунтував його корисність для комерційного успіху суб'єктів [1, с. 1].

І. Гоффман трактує імідж як певну форму інтеракції, уявлення, яке конструюється з метою створення враження, аби посилити вплив на партнера чи відповідну спільноту [2, с. 79].

Згідно підходу Дж. Роттера, імідж є зовнішнім комунікативний образом людини чи інституції, створений на основі людських потреб, до речі, вказаний науковець застосував системний підхід до трактування досліджуваного поняття та виокремив в ньому сукупність компонентів (елементів), серед яких: габітарні, вербальні, кінетичні, середовищні та речові [3]

На думку У. Джемса, імідж слід розглядати як маніпулятивну технологію, що складається з поєднання конкретних структурних елементів зі своїми специфічними закономірностями, що застосовуються у відповідних інформаційно-комунікаційних ситуаціях, які забезпечують формування певних образів [4, с. 15]

Цікавою є позиція Л. Х'єла, який наголошує на функціональній характеристиці іміджу і його здатності створювати певні механізми опредмечення соціальної дійсності через моделювання відповідних зовнішніх ознак людини, предмету чи навіть події [5, с. 532].

Так, Атаманська К. І. трактує імідж як засіб за допомогою якого пізнається реальність та здійснюються вплив на сфери свідомого та підсвідомого в людині, примушуючи її до вчинення певних дій [6, с. 30].

Слід відзначити позицію Бебика В. М. згідно якої імідж слід розглядати як образ особистості або соціального інституту, що існує у масовій свідомості, відповідає реальному об'єкті, але здатний існувати окремо у суспільній свідомості [7, с. 5].

Як штучний образ, що створюється в межах спільної чи індивідуальної свідомості під впливом засобів масової комунікації, розглядає імідж Н. Варна [8, с. 47]. У свою чергу, Панасюк А. Ю. визначає імідж як «візуального, зорового образу об'єкту, включаючи при цьому також і образ мислення та вчинків» [9, с. 8].

Як ми бачимо, імідж виступає об'єктом дослідження різних галузей суспільної науки і вивчається ними у найрізноманітніших проявах та аспектах. Як зазначалося попередньо, дана категорія вивчається: соціологами, політологами, маркетологами, психологами, спеціалістами у сферах управління та суспільної комунікації, представниками педагогіки, економіки і напрямки та аспекти таких наукових досліджень носять дуже багатозначний, різновекторний характер. На основі аналізу ряду підходів до визначення іміджу представниками різних наук, можна резюмувати, що останній розглядається як:

– комунікативний інструмент, що є маніпулятивною технологією впливу на суспільну свідомість (особливо стосується політичного іміджу чи іміджу органів державної влади чи їх посадових осіб);

– маркетинговий інструмент просування товарів, робіт та послуг;

– зовнішній та психологічний образ публічної людини, через який суспільство ідентифікує її як особистість.

Очевидно, що крос-функціональність та міждисциплінарний характер іміджу дозволяє застосовувати його аспекти у найрізноманітніших галузях суспільного буття та інтерпретувати його відповідно до певних завдань, цілей та особливостей, а окреслений вище перелік напрямків його дослідження є невичерпними та орієнтовним, що підтверджується науковими позиціями вчених, що досліджували вказане поняття.

Як слушно зазначає А. С. Лаврентій, імідж є універсальною категорією, що може бути застосована до різноманітних об'єктів або предметів соціального пізнання, серед яких вказаний автор наводить людину, організацію, соціальну позицію, професію, освіту, торгівельну марку і навіть окремий предмет [10, с. 31]. Погоджуючись з універсальністю та широкою застосовністю вказаного поняття зазначимо, що предметом наших наукових пошуків є правове визначення саме персонального іміджу – іміджу фізичних осіб.

Імідж фізичної особи – це багаторівнена, багатокомпонентна, поліфункціональна, невід'ємна від особи носія, система засобів, що індивідуалізують особу в суспільному просторі, через призму її публічності. Із розвитком інституту публічності особи та медійного простору зростає і цінність іміджу як суспільного феномену і, як наслідок, він трансформується із суто культурного в комерційне явище. Саме цей фактор актуалізує правові дослідження зазначеного поняття, оскільки виникає потреба його захисту від неправомірного використання, чому передує необхідність дослідження поняття іміджу, його ознак, особливостей, і складових елементів.

У різних суспільних науках, в поле зору яких потрапив феномен «іміджу» досить часто синонімічно досліджуваному поняттю використовуються поняття «образ», «репутація», «особистий бренд» тощо, але слід зазначити, що вказана синонімічність є умовно виправданою поза правового простору, в рамках правових досліджень кожне поняття потребує окремого пояснення. Зазначені поняття розкривають методологічні особливості поняття «імідж» і є важливими для цілей правового дослідження.

Поняття «образ» етимологічно пов'язане з феноменом іміджу, оскільки в багатьох мовах (англійська – «image», іспанська – «imago», французька – «l' image») слово «образ» є синонімічним слову «імідж». І по суті, імідж фізичної, юридичної особи, товару – це певний узагальнений образ, що сформований на основі сукупності характеристик зазначених суб'єктів чи об'єктів, що існують у суспільній свідомості. Тобто, як слушно зазначається у науковій літературі, образ – є вторинним, похідним від об'єкта чи суб'єкта, він є формою і продуктом суб'єктивного, ідеального відображення об'єктивної дійсності [11, с. 3] Образ, по суті, несе в собі інформацію по суб'єкт, оскільки розглядається як специфічна форма освоєння дійсності, конкретне, узагальнене уявлення про людину та її життя, створене на основі зображень, слів, звуків тощо [11, с. 4].

Тож образ лежить в основі іміджу і фактично формує його, але саме по собі поняття «образу» є філософською категорією, що носить для правового дослідження виключно методологічне значення, дозволяючи через аналіз елементів образу фізичної особи сформулювати систему нематеріальних благ, які підлягають захисту цивільно-правовими механізмами. З правової точки зору імідж є значно ширшим ніж образ феноменом, хоча є похідним від нього, що підтверджується науковими позиціями деяких вчених- суспільствознавців [12, с. 124].

Поняття «ділової репутації», на відміну від іміджу, знайшло своє відображення у вітчизняному законодавстві. Так, ст. 201 ЦК України визначає ділову репутацію особистим немайновим благом, що охороняється цивільним законодавством, яким гарантована її недоторканість (ст. 299 ЦК). Відповідно до ст. 1133 ЦК України ділова репутація може виступати вкладом учасника простого товариства, яке він вносить у спільну діяльність (спільне майно). З огляду на системний аналіз норм Цивільного кодексу України ділова репутація властива як фізичним, так і юридичним особам. Слід зазначити, що актуального уніфікованого нормативного визначення зазначеної морально-етичної категорії вітчизняне законодавство не містить, окремі визначення містяться в спеціальному законодавстві, зокрема у законах України «Про банки та банківську діяльність» (ст. 2), «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (ст. 1), «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (ст. 1). Узагальнено у всіх названих законах ділова репутація визначається як сукупність відомостей (інформації) про особу, що стосуються її професійної етики, порядності, професійних та управлінських здібностей.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 № 1 зазначено, що під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків [13].

Серед представників цивілістичної науки поняття ділової репутації є дослідженим, про що свідчать праці М. К. Галянтича, О. В. Кохановської, Л.О. Красавчикова, Д. Д. Луспеника, К. В. Можаровської, Р. О. Стефанчука, Г. Ф. Шершеневича та інших. Дискутуючи щодо окремих положень, загалом науковці сходяться у думці, що під ділової репутацією фізичної особи слід розуміти усталена суспільну оцінку її ділових та професійних якостей набутих в ході професійної чи іншої суспільної комунікації.

Важливою для нашого дослідження є позиція Р. О. Стефанчука, який вважає, що цивільно-правового захисту потребує не лише вузьке поняття ділової репутації, але є загальне щодо нього – поняття «репутації» фізичної особи в цілому, як члена суспільства поза його професійної діяльності [14, с. 451]. Така позиція є виправданою, як з точки зору забезпечення захисту широкого кола особистих нематеріальних благ, так і з методологічних позицій для дослідження правового регулювання іміджу та прав, що забезпечують його правомірне використання.

У загальнонаукових теоретичних працях межею відокремлення іміджу від репутації є сфера суб'єктивного та об'єктивного. Так, імідж – є створеним особою «власноруч» образом, що покликаний справити певне цілеспрямоване враження на суспільство, тоді коли репутація є об'єктивним ставленням до особи, оцінкою її особистих, професійних якостей. На думку, А. С. Лаврентія імідж та репутація методично доповнюють один одного [12, с. 125], що із загальнонаукової точки зору є виправданим, але для правових досліджень потребує деталізації.

Розглядаючи імідж фізичної особи з позицій системного підходу, зокрема багаторівневу сукупність різних складових - особистих нематеріальних благ, вважаємо що репутація є елементом іміджу фізичної особи і повинна розглядатися як його структурна складова, у співвідношенні частини і цілого.

У правовому просторі поняття бренд є складним засобом індивідуалізації товарів та послуг, що як об'єкт права інтелектуальної власності підлягає цивільно-правовому захисту. У науці точаться дискусії про правову природу бренду, які породили полярність поглядів щодо визначення зазначеної категорії. Окремі науковці ототожнюють поняття бренду із

торгівельною маркою [15], інші вважають його взагалі неправовим поняттям, а лише сукупністю різних засобів індивідуалізації, які підлягають правовому захисту кожен окремо, зокрема йдеться про торгову марку, комерційне найменування, слогани тощо [16]. Найбільш вдалим на наш погляд є третій підхід, за яким бренд розглядають у сукупності попередньо зазначених засобів індивідуалізації, розширюючи його розуміння сукупністю функціональних та емоційних елементів поєднаних з товаром або послугою та засобами їх представлення [17, с. 216]. Тобто відповідно названого підходу торговельна марка є складовим елементом поняття «бренд», який, за своєю правовою природою є складним об'єктом інтелектуальної власності, і включає в себе на ряду з торгівельною маркою – інші цивільно-правові засоби індивідуалізації, а також ставлення споживачів до товарів і послуг зазначеного бренду.

Але поняття особистого бренду, як різновиду бренду загалом, набуває нового сенсу, оскільки в суспільно наукових працях його часто розглядають як синонім іміджу [18, с. 403], [19, с. 98], при цьому розкриваючи їх розбіжності, у науці немає єдності щодо обсягу співвідношення цих понять, що на наш погляд є ключовим у їх розмежуванні [20, с. 29].

В умовах відсутності спеціальних норм правового регулювання брендів в Україні, їх захист лежить в площині загальних положень про торгівельну марку та комерційне найменування, аналогічно з іміджем, неправомірне використання якого насамперед пов'язане із захист права особи на ім'я, зображення та її індивідуальність. Але слід зазначити, що і поняття «іміджу», і «бренд» включає в себе широке коло об'єктів цивільних прав, як не вичерпуються виключно названими вище.

Водночас діючим цивільним законодавством ні поняття бренду, ні поняття іміджу не визначено, що свідчить про відсутність уніфікованого, єдиного правового режиму їх захисту та, відповідно, ускладнює порядок захисту цих складних категорій та унеможливлює здійснення судом ефективної оцінки шкоди, що може бути завдана особі у разі неправомірного використання, як її особистого бренду, так і іміджу. Оскільки у такому випадку шкода наноситься як окремим елементам іміджу та/або бренду та і діловій чи особистій репутації особи загалом. До слова, репутація попередньо нами визнана елементом іміджу суб'єкта.

Імідж фізичної особи та особистий бренд є пов'язаними та взаємозалежними поняттями, в основі яких лежить згадуваний вище образ фізичної особи, бренд формується на основі іміджу, імідж, у свою чергу, формує бренд. З точки зору забезпечення правомірного використання іміджу, то бренд може розглядатися елементом іміджу, саме в умовах захисту іміджевих прав. Таким чином різниця лежить в площині захисної функції права, відповідно до якої цивільно-правовий захист бренду від неправомірного використання здійснюється в рамках захисту прав інтелектуальної власності на окремі об'єкти, що є складовими бренду. У свою чергу, в рамках захисту іміджу фізичної особи та прав на нього на ряду із захистом окремих елементів іміджу може здійснюватися захист фізичної особи від неправомірного використання її особистого бренду. Такий підхід в правозастосовній практиці дасть можливість повною мірою, комплексно оцінити ступінь шкоди завданої особі та забезпечити максимально повне відновлення її порушених прав.

Тож з позицій міждисциплінарних досліджень зазначені поняття доцільно розглядати як синонімічні, з правової точки зору, попри їх схожість, їх формують різні об'єкти цивільних прав, хоча в рамках захисту права особи на імідж захисту підлягає і особистий бренд суб'єкта.

Висновки і подальші перспективи досліджень. З огляду на зазначене можна резюмувати, що імідж фізичної особи є складним, міждисциплінарним поняттям. Він являє собою цілісний, стійкий образ конкретної людини, що існує у суспільстві, та характеризується неподільністю зовнішніх та внутрішніх її характеристик, відповідними особистісними, професійними та соціальними якостями. Імідж індивідуалізує і диференціює унікальність публічної особи, формуючи уявлення про неї для широкого загалу. Складовими правовими елементами іміджу є (а) особисті нематеріальні блага особи: право на ім'я, право на зображення, право на індивідуальність, особиста репутація; (б) об'єкти права інтелектуальної власності: засоби індивідуалізації особи: особистий бренд, торгівельна марка, комерційне найменування та інші. У рамках правових досліджень іміджу фізичної особи вивченню підлягають зазначені елементи у їх сукупності, особливості їх правомірного використання іншими особами та способи цивільно-правового захисту задля забезпечення іміджевих прав суб'єктів цивільного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байда С. П. Основні характеристики іміджу як психічного образу. 26.10.2016. URL: https://psychologia.at.ua/load/osnovni_kharakteristiki_imidzhu_jak_psikhichnogo_obrazu/1-1-0-80.
2. Gofman E. Asylums: Essay on the Social Situation on Mental Patients and other Inmates. New York. 2009. 516 p.
3. Rotter Julian. Social Learning and Clinical Psychology. 2013. URL: http://www.psychologos.ru/articles/view/dzhulian_rotter.

4. Джеймс У. О некоторой слепоте у людей. Интеракционизм в американской социологии и социальной психологии первой половины XX века: сборник переводов. РАН ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. Исследований. Москва. 2010. С. 10–28.
5. Хьелл Л. Имидж и теория личности. СПб. Питер Пресс. 2015. С. 528–573.
6. Атаманська К. І. Теоретичні аспекти поняття іміджу в наукових дослідженях. Проблеми сучасної педагогічної освіти. *Педагогіка і психологія.* 2012. Вип. 37 (2). С. 28-32
7. Формування успішного/необхідного іміджу. URL: https://utrpi.org.ua/dystantsijne-navchannya-lektsiya-valentyna-bugryma-ponyattya-imidzhu-ta-jogo-osnovni-tlumachennya/.
8. Варна Н. В. Іміджелогія: навч. посіб. для дистанц. навчання / за наук. ред. В. М. Бебика. Київ: Ун-т «Україна», 2007. 217 с.
9. Панасюк А. Ю. Вам нужен имиджмейкер? Или о том, как создавать имидж. Москва, 2015. 489 с.
10. Лаврентій А. С. Імідж як предмет наукового аналізу. *Вісник НАДУ. Сер.: «Державне управління»*. 2019. № 3 (94), с. 30-38
11. Формування успішного/необхідного іміджу. URL: https://utrpi.org.ua/dystantsijne-navchannya-lektsiya-valentyna-bugryma-ponyattya-imidzhu-ta-jogo-osnovni-tlumachennya/.
12. Лаврентій А. С. Основні підходи до ідентифікації іміджу, його складових та функціонального простору реалізації. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. № 20. С. 123–128.
13. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text.
14. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія. Київ. КНТ. 2008. 626 с.
15. Аакер Д. Создание сильных брендов. Москва: Издательский дом Гребенникова, 2003.
16. Кляйн Н. No logo: Люди против брэндов. Москва: ООО «Добрая книга», 2003. 243 с.
17. Жирнова К. О. Загальна характеристика торговельного бренду як особливої правової категорії. Форум права. 2013. №3. С. 214-218. URL http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5508/Zahalna%20kharakterystyka%20torhovelnoho%20brendu%20yak%20osoblyvoi%20pravovoi_Zhyrnova%20_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
18. Коляда С. П. Особистий бренд як прояв лідерства в цифровому суспільстві. *Бізнес Інформ.* 2011. № 19. С. 401–406.
19. Макарова Е. А. Особенности бренда личности. Современные тенденции *в* экономике *и* управлении*:* новый взгляд. 2011. № 10-1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-brenda-lichnosti.
20. Максименко И. В. Персональный брендинг: от коммерческого к культурному феномену. *Культура и образование*. 2017. №3 (26). С. 28–35. URL https://cyberleninka.ru/article/n/personalnyy-brending-ot-kommercheskogo-k-kulturnomu-fenomenu.

REFERENCES

1. Baida, S.P. (2016). Osnovni kharakterystyky imidzhu yak psykhichnoho obrazu. 26.10.2016. URL: https://psychologia.at.ua/load/osnovni_kharakteristiki_imidzhu_jak_psikhichnogo_obrazu/1-1-0-80 [in Ukrainian].
2. Gofman, E. (2009). Asylums: Essay on the Social Situation on Mental Patients and other Inmates. New York [in English].
3. Rotter Julian. (2013). Social Learning and Clinical Psychology. URL: http://www.psychologos.ru/articles/view/dzhulian_rotter [in English].
4. Dzheyms, U. (2010). O nekotoroy slepote u lyudey. Interaktsionizm v amerikanskoy sotsiologii i sotsialnoy psikhologii pervoy poloviny XX veka: sbornik perevodov. RAN INION. Tsentr sotsial. nauchn.-inform. Issledovaniy. Moskva, *10–28* [in Russian].
5. Khyell, L. (2015). Imidzh i teoriya lichnosti. SPb. Piter Press, *528–573* [in Russian].
6. Atamanska, K.I. (2012). Teoretychni aspekty poniattia imidzhu v naukovykh doslidzheniakh. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. *Pedahohika i psykholohiia, issue 37 (2), 28–32* [in Ukranian].
7. Formuvannia uspishnoho/neobkhidnoho imidzhu. URL: https://utrpi.org.ua/dystantsijne-navchannya-lektsiya-valentyna-bugryma-ponyattya-imidzhu-ta-jogo-osnovni-tlumachennya/ [in Ukranian].
8. Varna, N.V. (2007). Imidzhelohiia. V. M. Bebyka (Ed.). Kyiv: Un-t «Ukraina» [in Ukranian].
9. Panasyuk, A.Yu. (2015). Vam nuzhen imidzhmeyker? Ili o tom. kak sozdavat imidzh. Moscow [in Russian].

10. Lavrentii, A.S. (2019). Imidzh yak predmet naukovoho analizu. *Visnyk NADU – Bulletin of NADU, Ser.: «Derzhavne upravlinnia», 3 (94), 30–38* [in Ukrainian].
11. Formuvannia uspishnoho/neobkhidnoho imidzhu. URL: https://utrpi.org.ua/dystantsijne-navchannya-lektsiya-valentyna-bugryma-ponyattya-imidzhu-ta-jogo-osnovni-tlumachennya/ [in Ukrainian].
12. Lavrentii, A.S. (2017). Osnovni pidkhody do identyfikatsii imidzhu, yoho skladovykh ta funktsionalnoho prostoru realizatsii. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, 20, 123–128* [in Ukrainian].
13. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zakhyst hidnosti ta chesti fizychnoi osoby, a takozh dilovoi reputatsii fizychnoi ta yurydychnoi osoby: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 27.02.2009. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text [in Ukrainian].
14. Stefanchuk, R.O. (2008). Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib (poniattia, zmist, systema, osoblyvosti zdiisnennia ta zakhystu). Kyiv. KNT [in Ukrainian].
15. Aaker, D. (2003). Sozdaniye silnykh brendov. Moscow: Izdatelskiy dom Grebennikova [in Russian].
16. Klyayn, N. (2003). No logo: Lyudi protiv brendov. Moskva: OOO «Dobraya kniga» [in Russian].
17. Zhyrnova, K.O. (2013). Zahalna kharakterystyka torhovelnoho brendu yak osoblyvoi pravovoi katehorii. *Forum prava – Law forum, 3, 214–218*. URL http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5508/Zahalna%20kharakterystyka%20torhovelnoho%20brendu%20yak%20osoblyvoi%20pravovoi_Zhyrnova%20_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
18. Koliada, S.P. (2011). Osobystyi brend yak proiav liderstva v tsyfrovomu suspilstvi. *Biznes Inform – Business Inform, 19, 401–406* [in Ukrainian].
19. Makarova, E.A. (2011). *Osobennosti brenda lichnosti. Sovremennyye tendentsii v ekonomike i upravlenii: novyy vzglyad – Modern trends in economics and management: a new look, No. 10-1*. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-brenda-lichnosti [in Russian].
20. Maksimenko, I.V. (2017). Personalnyy brending: ot kommercheskogo k kulturnomu fenomenu. *Kultura i obrazovaniye – Culture and education, 3 (26), 28–35*. URL https://cyberleninka.ru/article/n/personalnyy-brending-ot-kommercheskogo-k-kulturnomu-fenomenu [in Russian].

КАРБОВСКАЯ КАРОЛИНА

аспирант Научно-исследовательского института интеллектуальной собственности
Национальной академии правовых наук Украины

ИМИДЖ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА: ВСТУПЛЕНИЕ В ПРАВОВОЙ ДИСКУРС

В статье исследуются общенаучные подходы к определению понятия имиджа, обозначена междисциплинарная методологическая база формирования правового понятия имиджа. Проведен компаративистский анализ смежных с имиджем понятий «образ», «репутация» и «личный бренд», выделены их общие и отличительные черты. Обозначены перспективы дальнейших правовых исследований имиджа физического лица и права на него.

Ключевые слова: имидж, личный бренд, нематериальные блага, объекты нематериальных прав.

KARBOVSKA KAROLINA

Post-graduate student of the Scientific-Research Institute of Intellectual Property of NALS of Ukraine

PERSONAL IMAGE : INTRODUCTION TO LEGAL DISCOURSE

Problem setting. Intensive development of public relations, digitalization and commercialization of new spheres of life, growing popularity of the media sphere necessitates civil protection not only the privacy of individuals who are popular and recognizable, but also their right to publicity, which is directly related to lawful use of intangible benefits that belong to a person and shape his image.

Analysis of recent researches and publications. Among the world's most prominent researchers of image as a social phenomenon are R. Burns, I. Hoffman, W. James, J. Rotter, L. Holl, and others. Domestic studies of image are represented by the works of Atamanskaya K.I., Barny N.V., Krynychna I.P., Lavrentiya A.S., Palekha Y.I., Panteleychuk I.V., Fedoriva T.V., Shcherbak N. V. and other representatives of various social sciences.

Target of research is to outline general scientific approaches to defining the concept of image, distinguishing it from related concepts and identifying promising areas of civil law research of image.

Article's main body. The concept of image is more often used in the information space, which leads to an increase in public demand for the legal definition of this concept and the settlement of issues related to the protection of the image of both individuals and legal entities.

Image is the object of study of various branches of social science and studied by them in a variety of manifestations and aspects. Based on the analysis of a number of approaches to image definition by representatives of various sciences, it can be concluded that image considered as: (a) a communication tool that is a manipulative technology to influence public consciousness; (b) marketing tool to promote goods, works and services; (c) the external and psychological image of the public person through which society identifies him as an individual.

Considering the image of an individual from the standpoint of a systematic approach, in particular a multilevel set of different components – personal intangible assets, we believe that reputation is an element of the image of an individual and should be considered as its structural component.

From the standpoint of interdisciplinary research, the concepts of image and personal brand should be considered as synonymous, from a legal point of view, despite their similarity, they are formed by different objects of civil rights, although within the protection of the individual's right to protection and personal brand.

Conclusions and prospects for the development. In view of the above, it can be concluded that the image of an individual is a complex, interdisciplinary concept. It is a holistic, stable image of a particular person that exists in society, and is characterized by the indivisibility of its external and internal characteristics, the corresponding personal, professional and social qualities. The constituent legal elements of the image are (a) personal intangible assets: the right to a name, the right to an image, the right to individuality, personal reputation; (b) objects of intellectual property rights: means of personalization: personal brand, trademark, trade name and others.

Key words: image, personal brand, intangible assets, intangible rights.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Карбовська К. А. Імідж фізичної особи: вступ до правового дискурсу. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 117–123.

СЕМЕНОВА МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА
кандидат юридичних наук, науковий співробітник,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
адвокат, АБ «ЮФ «Семенова і Партнери
ORCID 0000-0002-2216-4343

УДК 346.548:330.341.1.(477)
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-18

АКТУАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОЛЕКТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукове дослідження присвячене аналізу стану діяльності суб'єктів колекторської діяльності та змін щодо правового врегулювання правовідносин, що виникають під час врегулювання простроченої заборгованості, які було внесені Законом України № 1349-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту боржників при врегулюванні простроченої заборгованості».

Ключові слова: колекторська компанія, колекторська діяльність, прострочена заборгованість, споживче кредитування

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної правової системи спостерігається ряд колізійних питань та пробілів в нормативно-правовому регулюванні діяльності колекторських компаній. До прийняття Закон України № 1349-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту боржників при врегулюванні простроченої заборгованості» чинне законодавство не містило чітких правил поведінки ані щодо суб'єктів, які займаються колекторською діяльністю, ані щодо обов'язкових єдиних вимог до етичної поведінки та правил взаємодії таких осіб з боржником під час врегулювання простроченої заборгованості. Це викликає необхідність в комплексному та порівняльному аналізу правового регулювання господарської діяльності колекторів, що і є метою цього дослідження.

Об'єктом дослідження є правовідносини між суб'єктами, які займаються колекторською діяльністю та боржниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового регулювання колекторської діяльності в Україні та визначення сутності фінансових компаній та специфіки їх діяльності привертали увагу дослідників достатньо давно. Так дослідженням цього питання в різни часи займалися Федик М. В. [1, с. 107], Єгоричева С. Б. [2, с. 117–119], Данча М. І. [3, с. 52–55], Ментух Н. Ф., Шевчук О. Р. [4, с. 58–62], Заїка А. Г. [5, с. 169–176], Савчук О. О., Глібко С. В. [6, с. 132–137]. Разом з цим, питання врегулювання порядку повернення безнадійної заборгованості колекторами шляхом запровадження чітких законодавчих правил їх діяльності та забезпечення при цьому дотримання прав боржників вимагає подальших наукових досліджень.

Мета даного наукового дослідження полягає у визначенні змін стану діяльності суб'єктів колекторської діяльності під час врегулювання простроченої заборгованості, які було запропоновано Законом України № 1349-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту боржників при врегулюванні простроченої заборгованості».

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше зроблено комплексний аналіз діяльності колекторів до прийняття Закону України № 1349-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту боржників при врегулюванні простроченої заборгованості» та перспективи іхної діяльності з урахуванням оновленого законодавства. На підставі чого зроблено висновки щодо перспектив реалізації закону.

Виклад основного матеріалу.19.03.2021 року Верховна Рада в другому читанні прийняла Закон України № 1349-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту боржників при врегулюванні простроченої заборгованості» (Далі – Закон № 1349-IX), яким було внесені зміни до наступних нормативно-правових актів: Закон України «Про Національний банк України»; Закон України «Про споживче кредитування»; Закон України «Про банки і банківську діяльність»; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Вказаний закон набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування, 14 квітня 2021 року, та вводиться в дію через три місяці з дня набрання ним чинності, крім абзаців четвертого–шостого підпункту 1 пункту 3 розділу I цього Закону, які вводяться в дію з 2 липня 2021 року та норм Прикінце-

© Семенова М. В., 2021

вих та перехідних положень, які стосуються вимог щодо умов здійснення взаємодій колекторів із боржником, які набрали чинності з 14 квітня 2021 року.

Зміни, які було внесені Законом № 1349-IX є без перебільшення інноваційними, оскільки до прийняття вказаного Закону чинне законодавство не містило чітких правил поведінки ані щодо суб'єктів, які займаються колекторською діяльністю, ані щодо обов'язкових єдиних вимог до етичної поведінки та правил взаємодії таких осіб з боржником під час врегулювання простроченої заборгованості.

Для того, щоб зрозуміти, що змінилося для боржників необхідно розглянути як колектори діяли до прийняття Закону № 1349-IX.

По-перше, колекторська діяльність не була врегульовано законодавчо, відповідно не було контролю за діяльністю колекторів та відповідальності колекторів перед боржниками.

По-друге, часто методи, які використовували колектори під час роботи з боржниками для спонукання останнього повернути борг, були неправомірними, нецивілізованими. Крім того, в деяких випадках колектори намагалися стягнути з осіб навіть неіснуючі борги.

Такі дії колекторів порушували низку статей Конституції України (статті 3, 21, 22, 32), Цивільного кодексу України (статті 3, 291, 301, 302, 308, 1076, 512), Закону України «Про інформацію» (ч. 4 ст. 23), Закону України «Про банки і банківську діяльність» (ч. 2, 3 ст. 10, ст. 60, 62) та можуть бути кваліфіковані як правопорушення, що передбачені Кримінальним Кодексом України, зокрема: ст. ст. 182, 189, 190, 195, 355 КК України.

Закон № 1349-IX запроваджує чіткі правила поведінки як для кредиторів, так і для колекторів під час врегулювання проблемної заборгованості та дійсно направлено на захист боржників від неправомірних дії колекторів.

Іноваційність нормативно-правового регулювання правил колекторської діяльності після прийняття Закону полягає в наступному:

Прийняття Закону № 1349-IX дозволяє:

1) створити правове поле для здійснення суб'єктами господарювання врегулювання простроченої заборгованості за договорами споживчого кредитування;

2) забезпечити захист прав боржників та третіх осіб під час врегулювання простроченої заборгованості за договорами споживчого кредитування, шляхом запровадження на законодавчому рівні вимог до етичної поведінки кредитодавців та колекторських компаній під час взаємодії із споживачами;

3) організувати систему контролю за виконанням вимог до етичної поведінки шляхом визначення заходів впливу, які держава застосовуватиме до порушників цих вимог;

4) встановити запобіжники для недопущення на ринок колекторських послуг недобросовісних юридичних осіб або осіб, які не мають бездоганної ділової репутації.

Законом № 1349-IX, зокрема, встановлено поняття «колекторська компанія» та уточнено термін «врегулювання простроченої заборгованості».

Законом № 1349-IX вперше запроваджено умови діяльності колекторських компанії, які направлено на захист прав боржників, основними з яких є: можливість залучення колекторської компанії до врегулювання простроченої заборгованості, тільки у разі того, що така можливість передбачена умовами договору споживчого кредиту; встановлення вимог щодо взаємодії із споживачами та іншими особами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимоги щодо етичної поведінки), а саме:

Взаємодія колекторських компаній із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми особами можлива тільки за умови, що така взаємодія передбачена договором про споживчий кредит та ці особи надали згоду на таку взаємодію (Далі – Особи, з якими може взаємодіяти колекторська компанія) . При цьому колекторські компанії не мають права повідомляти інформацію про укладення споживачем договору про споживчий кредит, його умови стан виконання, наявність простроченої заборгованості та її розмір іншим особам.

Під час врегулювання простроченої заборгованості взаємодія з вказаними особами може здійснюватися виключно наступним шляхом:

1) безпосередньої взаємодії (телефонні та відеопереговори, особисті зустрічі). Проведення особистих зустрічей з представниками колекторської компанії можливе виключно з 9 до 19 години, за умови що особа, з якою здійснюється взаємодія, не заперечує проти проведення з нею зустрічі та попередньо надала згоду на особисту зустріч під час телефонної розмови або окрему письмову згоду на це. Місце і час зустрічі підлягають обов'язковому попередньому узгодженню;

2) надсилання текстових, голосових та інших повідомлень через засоби телекомунікації, у тому числі без залучення працівника кредитодавця, нового кредитора або колекторської компанії, шляхом використання програмного забезпечення або технологій;

3) надсилання поштових відправлень із позначкою «Вручити особисто» за місцем проживання чи перебування або за місцем роботи фізичної особи.

Необхідно звернути увагу на те, що колекторській компанії та особам, залученим колекторською компанією до безпосередньої взаємодії з Особами, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, прямо забороняється:

1) здійснювати дії, що зазіхають на особисту гідність, права, свободи, власність споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя та/або інших осіб, ставлять під загрозу життя, здоров'я, ділову репутацію зазначених осіб, а також використовувати погрози, шантаж, вчиняти інші незаконні (неправомірні) дії стосовно зазначених осіб;

2) вводити Осіб, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, в оману щодо:

а) розміру, характеру та підстав виникнення простроченої заборгованості, а також наслідків, що настануть для Осіб, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, у разі невиконання умов договору про споживчий кредит;

б) передачі питання про погашення простроченої заборгованості на розгляд суду, можливості застосування до боржника заходів адміністративного і кримінального переслідування;

в) належності колекторської компанії, фізичних та юридичних осіб, залучених на договірних засадах колекторською компанією до безпосередньої взаємодії із Особами, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

3) з власної ініціативи взаємодіяти із Особами, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, та/або з їхніми близькими особами у період з 20 до 9 години, а також у вихідні, святкові і неробочі дні;

4) взаємодіяти із Особами, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, та/або з їхніми близькими особами більше двох разів на добу, крім випадків додаткової взаємодії за їхньою власною ініціативою. Взаємодія за допомогою засобів зв'язку вважається такою, що відбулася, якщо в результаті такої взаємодії особі передано змістовну інформацію про розмір простроченої заборгованості (розмір кредиту, проценти за користування кредитом, розмір комісії та інших платежів, пов'язаних з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту), порядок її погашення, розмір неустойки та інших платежів, що стягуються у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит або відповідно до закону;

5) приховувати інформацію про номер контактного телефону, з якого здійснюється дзвінок або надсилається повідомлення Особам, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, про поштову адресу або адресу електронної пошти, з якої надсилається повідомлення, про відправника поштового або електронного повідомлення;

6) використовувати функцію (сервіс) автоматичного дозвону до Осіб, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, протягом більше 30 хвилин на добу;

7) використовувати на конвертах або повідомленнях, що надсилаються Особам, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, зображення, що можуть бути сприйняті як такі, що містять погрозу, розміщувати на конвертах або повідомленнях відомості, що прямо чи опосередковано вказують на наявність заборгованості, використовувати написи «виконавчий документ», «рішення про стягнення», «повідомлення про виселення» тощо, а також найменування органів державної влади, у тому числі осіб, які здійснюють повноваження у сфері примусового виконання рішень;

8) будь-яким чином повідомляти третіх осіб (крім Осіб, з якими може взаємодіяти колекторська компанія) про заборгованість споживача або здійснювати взаємодію з цими особами таким чином, щоб їм стала відома або могла стати відомою інформація про заборгованість споживача, крім випадків взаємодії з особою, стосовно якої споживач надав згоду на передачу їй інформації про наявність простроченої заборгованості, а також інших випадків, передбачених законом;

9) вимагати від споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя, а також його роботодавця та/або інших осіб прийняти на себе зобов'язання щодо простроченої заборгованості, якщо інше не передбачено договором про споживчий кредит або законом;

10) вчиняти дії, що завдають шкоду репутації, у тому числі діловій репутації, споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, або погрожувати вчиненням таких дій;

11) вимагати погашення заборгованості в інший спосіб, ніж передбачено договором про споживчий кредит або законом;

12) за власною ініціативою будь-яким чином взаємодіяти із споживачем або його близькими особами, якщо споживач письмово, шляхом надання всіх належним чином оформлених підтвердних документів, повідомив, що його інтереси при врегулюванні простроченої заборгованості представляє його представник;

13) проводити особисті зустрічі із Особами, з якими може взаємодіяти колекторська компанія, без попереднього погодження таких зустрічей відповідною особою;

14) будь-яким чином взаємодіяти з приводу укладеного споживачем договору про споживчий кредит з особами (крім споживача, його представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя), які не надали згоди на таку взаємодію. Окрім того, не допускається з ініціативи колекторської компанії або третьої особи, яка діє від їхнього імені та/або в їхніх інтересах, спрямована на повернення простроченої заборгованості безпосередня взаємодія, Особами, з

якими може взаємодіяти колекторська компанія, з моменту отримання документів, які свідчать, що така особа:

а) є недієздатною особою або особою, обмеженою в дієздатності;

б) перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я;

в) є особою з інвалідністю I групи;

г) є неповнолітньою особою.

Висновки. Отже в цілому системний аналіз Закону № 1349-IX дозволяє зробити висновок, що його норми містять інноваційні положення щодо правового регулювання підприємницької діяльності колекторських компаній, що буде мати позитивні наслідки для врегулювання простроченої заборгованості та захистить права боржників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федик М. В. Державне регулювання розвитку банківської інфраструктури в Україні: дис. … канд. екон. наук. Львів, 2015. 242 с.
2. Єгоричева С. Б. Стан та перспективи здійснення колекторської діяльності на вітчизняному грошово-кредитному ринку. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю Університету (м. Полтава, 22 жовтн. 2020 р.). Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С. 117-119.
3. Данча М. І. Проблеми правового регулювання колекторської діяльності в Україні: до постановки питання. *Часопис цивілістики.* 2016. № 21. С. 52–55.
4. Ментух Н. Ф., Шевчук О. Р. Захист прав споживачів фінансових послуг: досвід України та Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки.* 2016. Вип. 1. Том 2. С. 58–62.
5. Заїка А. Г. Порушення прав споживачів фінансових послуг: природа виникнення та еволюція. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. *Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір.* 2014. Вип. 1 (105). С. 169–176.
6. Савчук О. О. Щодо сутності фінансових компаній та специфіки їх діяльності. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах :* зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 132–137.

REFERENCES

1. Fedyk, M.V. (2015). Derzhavne rehuliuvannia rozvytku bankivskoi infrastruktury v Ukraini. *Candidates thesis.* Lviv [in Ukrainian].
2. Yehorycheva, S.B. (2020). Stan ta perspektyvy zdiisnennia kolektorskoi diialnosti na vitchyznianomu hroshovo-kredytnomu rynku. *Rozvytok finansovoho rynku v Ukraini: zahrozy, problemy ta perspektyvy: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 90-richchiu Universytetu (m. Poltava, 22 zhovtn. 2020 r.) – Development of the financial market in Ukraine: threats, problems and prospects: materials of the II International scientific-practical conference.* Poltava: Natsionalnyi universytet imeni Yuriia Kondratiuka, *117–119* [in Ukrainian].
3. Dancha, M.I. (2016). Problemy pravovoho rehuliuvannia kolektorskoi diialnosti v Ukraini: do postanovky pytannia. *Chasopys tsyvilistyky – Journal of Civilization, 21, 52–55* [in Ukrainian].
4. Mentukh, N.F., Shevchuk, O.R. (2016). Zakhyst prav spozhyvachiv finansovykh posluh: dosvid Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: yurydychni nauky - Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: legal sciences, issue 1, vol. 2, 58–62* [in Ukrainian].
5. Zaika, A.H. (2014). Porushennia prav spozhyvachiv finansovykh posluh: pryroda vynyknennia ta evoliutsiia. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Problemy intehratsii Ukrainy u svitovyi finansovyi prostir – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Problems of Ukraine's integration into the world financial space, issue 1 (105), 169–176* [in Ukrainian].
6. Savchuk, O.O. (2019). Shchodo sutnosti finansovykh kompanii ta spetsyfiky yikh diialnosti. *Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku ta spryiannia hospodarskii diialnosti v suchasnykh umovakh: zb. nauk. pr. za materialamy II Kruhloho stolu (m. Kharkiv, 17 trav. 2019 r.) – Economic and legal problems of development and promotion of economic activity in modern conditions: collection of scientific papers based on the materials of the II Round Table*. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, *132–137* [in Ukrainian].

СЕМЕНОВА МАРИНА

кандидат юридических наук, научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновационного развития Национальной академии правовых наук Украины, адвокат, АБ «ЮФ «Семенова и Партнеры»

АКТУАЛЬНЫЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КОЛЛЕКТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Научное исследование посвящено анализу состояния деятельности субъектов коллекторской деятельности и изменений в части правового регулирования правоотношений, возникающих при урегулировании просроченной задолженности, внесенных Законом Украины № 1349-IX «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по защите должников при урегулировании просроченной задолженности».

Ключевые слова: коллекторская компания, коллекторская деятельность, просроченная задолженность, потребительское кредитование

SEMENOVA MARYNA

PhD, research fellow of the Scientific Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the NALS of Ukraine, Attorney-at-law, «Semenova and Partners» LF

CURRENT INNOVATIVE ISSUES OF LEGAL REGULATION OF COLLECTION ACTIVITIES

Problem setting. At the present stage of development of the national legal system there are a number of conflicting issues and gaps in the legal regulation of collection companies. Prior to the adoption of the Law of Ukraine № 1349-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Protection of Debtors in Settlement of Overdue Debts» the current legislation did not contain clear rules of conduct either for entities engaged in collection activities or mandatory uniform requirements to the ethical conduct and rules of interaction of such persons with the debtor in the settlement of overdue debt. This necessitates a comprehensive and comparative analysis of the legal regulation of economic activity of collectors, which is the purpose of this study. The object of the study is the legal relationship between entities engaged in collection activities and debtors.

Analysis of recent researches and publications. Problems of legal regulation of collection activities in Ukraine and determining the nature of financial companies and the specifics of their activities have attracted the attention of researchers for a long time. So M. V. Fedik was engaged in research of this question at different times. [1, p. 107], S. B. Egoricheva [2, p. 117–119], M. I. Dancha [3, p. 52–55], N. V. Mentukh, O. R. Shevchuk [4, p. 58–62], A. G. Zaika [5, p. 169–176], O.O. Savchuk, S. V. Glibko [6, p. 132–137]. At the same time, the issue of settling the procedure for repaying bad debts by collectors by introducing clear legal rules for their activities and ensuring compliance with the rights of debtors requires further research.

The target of this research is to determine the changes in the state of collection entities during the settlement of overdue debt, which was proposed by the Law of Ukraine № 1349-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Protection of Debtors in Settlement of Overdue Debts».

Article's main body. For the first time a comprehensive analysis of the activities of collectors before the adoption of the Law of Ukraine № 1349-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Protection of Debtors in Settlement of Overdue Debts» and prospects of their activities. On the basis of which conclusions were made on the prospects for the implementation of the law.

The research is devoted to the analysis of the state of activity of collectors and changes in the legal settlement of legal relations arising during the settlement of overdue debt, which were introduced by the Law of Ukraine № 1349-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Protection of Debtors debt «.

Conclusions. Thus, in general, a systematic analysis of Law № 1349-IX allows us to conclude that its provisions contain innovative provisions on the legal regulation of business activities of collection companies, which will have positive consequences for settling overdue debts and protect the rights of debtors.

Keywords: collection agency, collection activity, overdue debt, consumer lending

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Семенова М. В. Актуальні інноваційні питання правового регулювання колекторської діяльності. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 124–128.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

САВЧУК ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
ORCID 0000-0003-3299-7936

УДК 349.6
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-19

ВИТОКИ ДОСЛІДЖЕНЬ РОЗВИТКУ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Наукове дослідження присвячено аналізу витоків розвитку правовідносин щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфері. Досліджено нормативно-правові акти, проаналізовано наукову спіціалізовану літературу відповідно до обраної теми наукової роботи. Наголошується на необхідності рщадливого ставлення до навколишнього природного середовища, потреби переходу на альтернативні джерела енергії – відновлювальні, ресурсозберігаючі, безвідходні (маловідходні).

Ключові слова: інноваційна сфера, інновації, екологічні інновації, довкілля.

Постановка проблеми. Трансформація суспільних відносин, а також стан навколишнього природного середовища зумовлюють необхідність дослідження витоків розвитку та становлення законодавства України у цій сфері. Швидкі темпи техногенного навантаження, вичерпність природних ресурсів, неможливість (або повільне) відновлення природних ресурсів – все є чинниками, які спонукають до швидких подальшик кроків на шляху до інноваційності вирішення питань щодо використання та охорони довкілля. Все більшої популярності набувають альтернативні джерела енергії, так звані відновлювані енергоресурси, зважаючи на їх потенціал та еколого-економічні характеристики використання.

Об'єктом витоки розвитку правовідносин щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфері.

Предметом дослідження історичні аспекти врегулювання правовідносин щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки наукових досліджень правовідносини щодо використання і охорони довкілля в неодноразово привертали увагу дослідників. Зокрема, у цій царині були публікації учених-правників: А. П. Гетьмана, Г. В. Анісімовою, В. Л. Бредіхіної, М. В. Краснової, Ю. С. Шемшученка, Н. Р. Малишевої, Г. Н. Полянской, В. Г. Емельянова, В. В. Носік та інші.

Однак, дослідження, яке було б направлено на аналіз нормативного врегулювання правовідносин щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфера наразі не було, що й спонукало нас до обрання даної теми наукової праці.

Мета даного наукового дослідження полягає у визначенні та аналізі витоків законодавства та наукових доробок у окресленій царині.

Наукова новизна пошук і розробка у подальшому дієвого механізму врегулювання правовідносин використання та охорони довкілля в інноваційній сфері.

Виклад основного матеріалу. Історична наступність і повторюваність основних юридичних форм, як підкреслюється в літературі, дають можливість прогнозувати напрямок подальшого розвитку законодавства з урахуванням максимального використання цінного історичного досвіду, з одного боку, і уникнення застосування в майбутньому юридичних форм, які не виправдали себе, з другого [1].

На переконання А. П. Гетьмана, можна стверджувати, що вперше взаємозв'язок між охороною при-

© Савчук О. О., 2021

роди і правом людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля найбільш рельєфно простежується в Постанові Верховної Ради СРСР «Про заходи щодо подальшого поліпшення охорони природи і раціонального використання природних ресурсів» від 20 вересня 1972 р. Як у ній зазначалося, охорона природи і раціональне використання природних ресурсів в умовах поступового розвитку промисловості, транспорту та сільського господарства, зростання різноманітних матеріальних і культурних потреб народу стають одним з найважливіших загальнодержавних завдань. Його вирішення нерозривно пов'язане з охороною здоров'я населення, забезпеченням людини необхідними умовами для плідної праці та відпочинку.

У резолютивній частині цієї постанови було записано: «Вважати одним з найважливіших державних завдань невпинну турботу про охорону природи і найкраще використання природних ресурсів, суворе додержання законодавства про охорону землі та її надр, лісів і вод, тваринний і рослинний світ, атмосферне повітря, маючи на увазі, що науково-технічний прогрес повинен поєднуватися з бережливим ставленням до природи та її ресурсів, сприяти створенню найбільш сприятливих умов для життя і здоров'я...». Отже, зазначена постанова вводить у національний законодавчий обіг термін «сприятливі умови для життя і здоров'я», безпосередньо пов'язуючи його з якістю і станом довкілля. Безумовно, використання такої термінології в національному законодавстві стало можливим завдяки прийняттю на Стокгольмській конференції ООН щодо навколишнього середовища Декларації про оточуюче людину середовище (1972 р.), де сформульований такий принцип: «Людина має основне право на свободу, рівність та сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне та квітуче життя, і несе головну відповідальність за охорону і поліпшення довкілля на благо нинішніх та майбутніх поколінь» [2, с. 104].

На думку Ю. С. Шемшученка, сприятливе навколишнє середовище характеризується не тільки ознаками здорового (не забрудненого), а й ресурсоємного, екологічно стійкого, естетично багатого та різноманітного життєвого середовища людини. У такому комплексі всі елементи є важливими, оскільки з ними пов'язане оптимальне задоволення багатьох потреб людей і суспільного виробництва. Тому концепція права громадян на сприятливе навколишнє середовище уявляється більш ємною за змістом у порівнянні з концепцією права громадян на здорове навколишнє середовище [3, с. 80].

Треба поготитися з тезою Н. Р. Малишевої, яка наголошує, що в перспективі «Природоресурсний потенціал планети Земля буде вичерпаний, і доведеться шукати нові джерела енергії, питного водопостачання, їжі тощо. Це означає, що слід дивитися вперед, випереджаючи сьогоднішні проблеми. Нові, хоча і досить маловивчені на сьогодні, можливості відкриває перед нами космос і його ресурси, які умовно назвемо потенційними природними ресурсами, на відміну від реальних природних ресурсів, які вивчені людиною і складають сьогодні основу його життєдіяльності» [4, с. 132].

У свою чергу, Г. Н. Полянська та В. Г. Ємельянова, серед прав і свобод людини є право на охорону здоров'я, одним із засобів забезпечення якого визнано засоби з оздоровлення навколишнього середовища. З огляду на це стверджувалося, що «громадяни СРСР мають право на таке велике благо, як здорове навколишнє середовище». При цьому, як вважають автори наведеної точки зору, право на здорове навколишнє середовище не є безмежним. Громадяни змушені миритися з існуючими обмеженнями цього права, терпіти відоме захаращення навколишнього середовища внаслідок промислових скидів і викидів, якщо вони здійснюються в межах гранично допустимих концентрацій, підкорятися забороні перебувати в лісі в інтересах пожежної безпеки, якщо відповідну заборону встановлено в порядку, визначеному в законодавстві, тощо [5, с. 21].

Необхідно також наголосити, що одним з істотних досягнень міждержавного співробітництва останніх десятиліть є концепція сталого розвитку. Ця концепція з'явилася в контексті потреб вирішення глобальних екологічних проблем, подолання екологічної кризи, усвідомленого світовою спільнотою вже в середині 1960-х рр. Її доктринальна суть була виражена в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, створеної в 1984 р по ініціативи Генерального Секретаря ООН, а нормативна – в Декларації з навколишнього середовища і розвитку, прийнятої державами на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 г.). Принцип 4 Декларації свідчить: для досягнення стійкого розвитку захист навколишнього середовища повинна складати невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися в відриві від нього. Якщо оцінювати «захист навколишнього середовища» як завдання, рішення якої стосується правової системи, то відповідно до рівня це рішення адресовано спеціалізованим галузям – міжнародного праву навколишнього середовища та Першому національному екологічному і природоресурсному праву (у багатьох державах – праву навколишнього середовища). При цьому «захист навколишнього середовища» утворює, можна сказати, винятковий предмет цих спеціалізованих в правовій системі галузей. В даному випадку під захистом навколишнього середовища ми можемо ро-

зуміти забезпечення раціонального природокористування і охорону природи (навколишнього середовища) від негативних хімічних, фізичних і біологічних впливів. Для забезпечення раціонального природокористування і охорони природи в актах міжнародного права і національного законодавства встановлюється система правових екологічних вимог [6, с. 16].

Інноваційна складова сталого розвитку через синергетичну взаємодію з економічною, екологічною і соціальною складовими створює можливості для ефективної соціально-економічної діяльності та якісної зміни управлінських підходів і засобів втілення концепції сталого розвитку [7, с. 43].

На переконання В. В. Носіка, можна назвати інноваційні проекти, які були реалізовані у 1994-1995 роках у містах Харкові, Львові, Одесі, Чернігові з підготовки, організації і успішного проведення земельних аукціонів, які на той час розцінювались як абсолютно невідоме, нове інноваційно-правове явище у сфері земельного права, а згодом було реалізовано по всій Україні і сьогодні успішно проводяться уже на електронних платформах. Теж саме можна сказати про розробку у 1995 році невідомого проекту зонінгу у місті Чернігові, про інноваційні проекти з продажу земель несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності, чи розробкою Стратегічних планів економічного і соціального розвитку міст, регіонів і субрегіонів по всій Україні. Як інноваційні можна було б назвати проекти з реформування земель колективної власності на основі паювання землі і майна та створення приватних організаційно-правових форм господарювання на таких землях без виділення земельних ділянок в натурі (на місцевості) і передачі таких ділянок у приватну власність. Такі інноваційні проекти в земельному праві забезпечили значні доходи до місцевих бюджетів і соціальний розвиток населених пунктів. Характерною ознакою всіх названих проектів було те, що вони проводились за відсутності законів, на основі Указів Президента України або й без них, у яких безпосередньо не було передбачено право на проведення таких інноваційних проектів, проте законність рішень міських, селищних і сільських рад, органів державної влади базувалась на принципі верховенства права, який успішно захищався в судах. Викладене вище дозволяє стверджувати, що сучасне аграрне право і аграрне законодавство досягло свого максимального розвитку на традиційних методологічних підвалинах і, на жаль, вже не повністю задовольняє сучасні глобальні і національні виклики, які постали і постають перед суспільством, тому потребує нових правових ідей, концепцій, задумів, проектів, наукових пошуків аби ефективно і результативно вирішувати реальні життєві проблеми кожного і всіх у забезпеченні права на життя і здоров'я, на достойне харчування, на безпечне довкілля, на захист людини від епідемій і хвороб [8, с. 51].

У праці О. Колотинської були визначені головні принципи правової охорони природи, до яких відносилися: охороні підлягають всі природні багатства, які використовуються у господарському обігу, а також ті, які не експлуатуються; природні ресурси підлягають кількісному та якісному обліку; планування у використанні природних ресурсів; інтенсивне охоплення природних ресурсів господарською експлуатацією за наявністю контролю і раціонального їх використання та відтворення; відповідальність за порушення законів про раціональне використання природних ресурсів та їх охорону [9, с. 13].

Доповідь Директора-виконавця Ради керуючих ЮНЕП «Стан довкілля і внесок Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища в рішення основних екологічних проблем», яка була підготована в рамках Глобального форуму з навколишнього середовища на рівні міністрів (21–25 лютого 2005 р., Найробі). Зокрема, наголошується, що з метою активізації мережевих структур у галузі управління інформацією і даними Міжурядова консультативна нарада закликала до зміцнення національного потенціалу країн, з тим щоб дозволити їм більш раціонально використовувати свої екологічні ресурси й ефективно брати участь у проведенні міжнародних оцінок стану навколишнього середовища [10].

Україна після ліквідації тоталітарно-соціалістичної системи та явної безперспективності прозахідної стратегії розвитку має унікальний шанс запропонувати людству новий шлях екологічного розвитку держави. Критеріями такого шляху повинні стати: а) орієнтація не на збільшення кількості предметів споживання і безперервне зростання матеріальних потреб, а на функціональність і якість товарів, здатних задовольнити практичні та творчі запити людини; б) перехід на ресурсозберігаючі та природно-відновлюючі технології; в) здійснення наукової розробки і користування загальнодержавних і регіональних господарсько-інформаційних та соціально-демографічних програм розвитку суспільства і природи; г) дослідження причин деградації навколишнього середовища і взаємозв'язку соціальних, економічних та екологічних чинників, які справляють вплив на цей процес; г) вдосконалення системи управління природними ресурсами в рамках адміністративної реформи, яка здійснюється в Україні [11].

Також, потужний імпульс для утвердження ідеї сталого розвитку дала представницька конференція ООН з проблем довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992), яку ще називають – «саммітом Зем-

лі», «світовим саммітом», або «саммітом у Ріо». Найбільшим досягненням цієї конференції був сам процес визнання того факту, що проблеми навколишнього природного середовища і проблеми розвитку більше не можуть розглядатися окремо одна від одної. На конференції були продемонстровані усі аспекти глобальної та регіональної екології, незалежно від рівня економічного розвитку (глобального потепління клімату, посилення тиску зростаючої чисельності населення на природу, проблеми бідності тощо). Керівники 179 країн-членів ООН закликали уряди усіх країн світу і усіх жителів планети до запровадження принципів екологічно безпечного розвитку у сфері економічної, екологічної та соціальної політики. Важливе значення для вирішення зазначених проблем мають документи, які були прийняті на конференції: Декларація про навколишнє середовище і розвиток; «Порядок денний на XXI століття»; Заява про принципи управління, збереження і сталий розвиток лісів; Рамкова конвенція про проблеми зміни клімату; Конвенція про біологічне різноманіття. Варто виокремити «Порядок денний на XXI століття», який став програмою дій по переходу людства на засади сталого розвитку. Вперше на такому безпрецедентному рівні було заявлено про недопустимість розгляду навколишнього середовища та соціально-економічного розвитку у відриві одне від одного – досягнення здорового довкілля та здорової економіки для всіх народів світу повинні розглядатись в єдності [12].

Висновки. На сьогоднішній день можна зробити висновок, що природокористування є нераціональним, призводить до виснаження (або зникнення) природних ресурсів, відбувається порушення екологічної рівноваги природних систем – як наслідок збільшення температури Землі, знищення екосистем, погіршення здоров'я людей. З великою прогресією спостерігається стрімке зростання кількості населення та промисловий розвиток сприяли збільшенню енергоспоживання і використання невідновлюваних енергоресурсів, масове споживання яких мало негативні наслідки для довкілля.

На відміну від країн з більш розвиненою економікою, Україна стоїть тільки на початку свого шляху ощадливого ставлення до довкілля, натомість продовжує функціонувати екстенсивний тип розвитку економіки. Природні ресурси використовуються недостатньо ефективно, і якщо не приймати рішучих дій уже зараз можемо мати незворотні наслідки. Відповіддю на це повинні стати альтернативні джерела енергії – відновлювальні, ресурсозберігаючі, безвідходні (маловідходні).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2015. 183 с.
2. Гетьман А. П. Доктрина екологічного права та законодавства України. Харків : Оберіг, 2019. 336 с.
3. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии. Киев : Наукова думка, 1989. 231 с.
4. Малишева Н. Р. У природоресурсного права мають нарешті з'явитись крила. *Природноресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи* : зб. матеріалів круглого столу (Харків, 30-31 жовтня 2015 р.). / за заг. ред. М. В. Шульги. Харків : Оберіг, 2015. С. 132–134.
5. Полянская Г. Н., Емельянова В. Г. Конституция Союза ССР и вопросы правовой охраны природы. *Проблемы совершенствования советского законодательства: труды ВНИИСЗ*. 1979. № 14. С. 15–27.
6. Бринчук М. М., Ма Синь. Концепция устойчивого развития как методологическая основа предупреждения экологического вреда. *Влияние межгосударственных интеграционных процессов на развитие аграрного, экологического, природоресурсного и энергетического права* : тез. докл. междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 26–27 апреля 2018 г.) / редкол.: Т. И. Макарова (отв. ред.) и др.; Белорус. гос. ун-т; Минск : БГУ, 2018. С. 15–18.
7. Правове та законодавче забезпечення економічної безпеки України: монографія / за ред. А. П. Гетьмана, Є. М. Білоусова, І. В. Анісімової. Харків. Право, 2017. 336 с.
8. Носік В. В. До питання про інноваційне оновлення аграрного права України: проблеми теорії і практики. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. 464 с.
9. Колотинская Е. Н. Правовая охрана природы в СССР : учеб. пособие / под ред. Н. Д. Казанцева. Москва, 1962. 62 с.
10. Состояние окружающей среды и вклад Программы Организации Объединенных Наций по окружающей среде в решение основных экологических проблем : доклад Директора-исполнителя Совета управляющих Программы Организации Объединенных Наций по окружающей среде : документ UNEP/GC.23/3/. Организация Объединенных Наций. URL: http://www.unep.org/GC/GC23/documents/GC23-3-Russian.pdf.

11. Гетьман А. П. Науково-методичні чинники екологічної політики України в сучасних умовах : збірник наукових статей. Формування суспільної політики: теоретичний, практичний та правовий аспекти. *Десяті харківські політологічні читання* : зб. матеріалів конференції. Харків, 2000. С. 77–78.
12. Балюк Г. Правове забезпечення екологічної складової сталого розвитку: проблеми законодавчого регулювання, створення екологічної столиці світу та удосконалення екологічної освіти в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер.: Юридичні науки. 2012. Вип. 92. С. 9–13.

REFERENCES

1. Kostenko, V.O. (2015) Ekonomiko-pravove zabezpechennia vykorystannia ta okhorony zemel. *Candidate's thesis*: 12.00.06. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Hetman, A.P. (2019). Doktryna ekolohichnoho prava ta zakonodavstva Ukrainy. Kharkiv: Oberih [in Ukrainian].
3. Shemshuchenko, Yu.S. (1989). Pravovyye problemy ekologii. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
4. Malysheva, N.R. (2015). U pryrodoresursnoho prava maiut nareshti ziavytys kryla. *Pryrodnoresursne pravo v systemi prava Ukrainy: istoriia, sohodennia, perspektyvy: zb. materialiv kruhloho stolu (Kharkiv, 30-31 zhovtnia 2015 r.) – Natural resource law in the system of law of Ukraine: history, present, prospects: Proceedings of round table materials,* M. V. Shulhy (Ed.). Kharkiv: Oberih, *132–134* [in Ukrainian].
5. Polyanskaya, G.N., Emelianova, V.G. (1979). Konstitutsiya Soyuza SSR i voprosy pravovoy okhrany prirody. *Problemy sovershenstvovaniya sovetskogo zakonodatelstva: trudy VNIISZ – Problems of improving Soviet legislation: Proceedings of VNIISZ, 14, 15–27* [in Russian].
6. Brinchuk, M.M., Ma Sin (2018). Kontseptsiya ustoychivogo razvitiya kak metodologicheskaya osnova preduprezhdeniya ekologicheskogo vreda. *Vliyaniye mezhgosudarstvennykh integratsionnykh protsessov na razvitiye agrarnogo. ekologicheskogo. prirodoresursnogo i energeticheskogo prava: tez. dokl. mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (g. Minsk. 26–27 aprelya 2018 g.) – Effect of interstate integration processes on the development of agrarian, environmental, natural and energy law: Proceedings of the Scintific and Practical Conference.* T. I. Makarova et al (Ed.). Minsk: BGU, *15–18* [in Russian].
7. Pravove ta zakonodavche zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. A. P. Hetman, Ye. M. Bilousov, I. V. Anisimov (Ed.) (2017). Kharkiv. Pravo [in Ukrainian].
8. Nosik, V.V. (2020). Do pytannia pro innovatsiine onovlennia ahrarnoho prava Ukrainy: problemy teorii i praktyky. *Aktualni pravovi problemy innovatsiinoho rozvytku ahrosfery: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 20 lyst. 2020 r.) – Actual Legal Problems of Innovation Development Agrosphere: Proceedings of the Scientific and Practical Conference*. A. P. Hetman, M. V. Shulha, T. V. Kurman (Ed.). Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
9. Kolotinskaya, E.N. (1962). Pravovaya okhrana prirody v SSSR. N. D. Kazantsev (Ed.). Moscow [in Russian].
10. Sostoyaniye okruzhayushchey sredy i vklad Programmy Organizatsii Obyedinennykh Natsiy po okruzhayushchey srede v resheniye osnovnykh ekologicheskikh problem: doklad Direktora-ispolnitelya Soveta upravlyayushchikh Programmy Organizatsii Obyedinennykh Natsiy po okruzhayushchey srede: dokument UNEP/GC.23/3/. Organizatsiya Obyedinennykh Natsiy. URL: http://www.unep.org/GC/GC23/documents/GC23-3-Russian.pdf [in Russian].
11. Hetman, A.P. (2000). Naukovo-metodychni chynnyky ekolohichnoi polityky Ukrainy v suchasnykh umovakh : zbirnyk naukovykh statei. *Formuvannia suspilnoi polityky: teoretychnyi, praktychnyi ta pravovyi aspekty. Desiati kharkivski politolohichni chytannia: zb. materialiv konferentsii – Tenth Kharkiv Political Readings: Proceedings of the Conference*. Kharkiv, *77–78* [in Ukrainian].
12. Baliuk, H. (2012). Pravove zabezpechennia ekolohichnoi skladovoi staloho rozvytku: problemy zakonodavchoho rehuliuvannia, stvorennia ekolohichnoi stolytsi svitu ta udoskonalennia ekolohichnoi osvity v Ukraini. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Kyiv National Taras Shevchenko University, Ser.: Yurydychni nauky, Issue 92, 9–13* [in Ukrainian].

САВЧУК ЕЛЕНА

кандидат юридических наук, доцент кафедры права Национального аэрокосмического университета им. М. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт»

ИСТОКИ ИССЛЕДОВАНИЙ РАЗВИТИЯ ПРАВООТНОШЕНИЙ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ И ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ИННОВАЦИОННОЙ СФЕРЕ

Научное исследование посвящено анализу истоков развития правоотношений по использованию и охране окружающей среды в инновационной сфере. Исследованы нормативно-правовые акты, проанализирована научная специализированная литература в соответствии с выбранной темой научной работы. Отмечается необходимость бережного отношения к окружающей природной среде, потребности перехода на альтернативные источники энергии – возобновляемые, ресурсосберегающие, безотходные (малоотходные).

SAVCHUK OLENA

PhD in Law, Associate Professor at the Law Department of National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"

SOURCES OF RESEARCH IN THE DEVELOPMENT OF LEGAL RELATIONS REGARDING THE USE AND PROTECTION OF THE ENVIRONMENT IN THE INNOVATION FIELD

Problem setting. Transformation of social relations, as well as the state of the natural environment necessitate the study of the origins of development and the formation of Ukrainian legislation in this area. Rapid rates of man-made load, depletion of natural resources, impossibility (or slow) recovery of natural resources - all these are factors that encourage rapid further steps towards innovative solutions to the use and protection of the environment. Alternative energy sources, the so-called renewable energy sources, are becoming increasingly popular due to their potential and environmental and economic characteristics of use.

The object of the origins of the development of legal relations on the use and protection of the environment in the field of innovation.

The subject of the study is the historical aspects of the regulation of legal relations on the use and protection of the environment in the field of innovation.

Analysis of recent researches and publications. The origins of scientific research on the relationship between the use and protection of the environment have repeatedly attracted the attention of researchers. In particular, in this area there were publications of legal scholars: A.P. Hetman, H.V. Anisimova, V.L. Bredikhina, M.V. Krasnova, Y.S. Shemshuchenko, N.R. Malysheva, G.N. Polyanskaya, V.G. Emelyanova, V.V. Nosik and others.

However, the study that would be aimed at analyzing the normative regulation of legal relations on the use and protection of the environment in the field of innovation has not yet been, which prompted us to choose this topic of research.

The target of this research is to identify and analyze the origins of legislation and scientific achievements in this area.

Scientific novelty is the search for and further development of an effective mechanism for regulating the legal relationship between the use and protection of the environment in the field of innovation.

Article's main body. The historical continuity and recurrence of the main legal forms, as emphasized in the literature, make it possible to predict the direction of further development of legislation taking into account the maximum use of valuable historical experience, on the one hand, and avoid future use of legal forms that have failed.

Conclusions. Today we can conclude that nature management is irrational, leads to depletion (or disappearance) of natural resources, there is a violation of the ecological balance of natural systems – as a result of rising Earth temperature, destruction of ecosystems, deteriorating human health. Rapid population growth has been observed with great progress, and industrial development has contributed to the increase in energy consumption and the use of non-renewable energy resources, the mass consumption of which has had negative consequences for the environment.

Unlike countries with more developed economies, Ukraine is only at the beginning of its path of saving the environment, but instead continues to operate an extensive type of economic development. Natural resources are not used efficiently enough, and if we do not take decisive action, we can already have irreversible consequences. The answer to this should be alternative energy sources – renewable, resource-saving, waste-free (low-waste).

Key words: innovation sphere, innovations, ecological innovations, environment.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Савчук О. О. Витоки досліджень розвитку правовідносин щодо використання і охорони довкілля в інноваційній сфері. *Право та інновації.* 2021. № 4 (36). С. 129–134.

КОРИТІН ДЕНИС СЕРГІЙОВИЧ
кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

УДК: 346.54: 346.563
DOI 10.37772/2518-1718-2021-4(36)-20

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті були розглянуті окремі аспекти правових питань фінансової підтримки малого та середнього підприємництва, що здійснюється шляхом реалізації державних програм, в тому числі, пільгового кредитування. Автором зроблено висновок, що наведені у роботі форми підтримки необхідно використовувати саме через систему державних органів й організацій, органів місцевого самоврядування й організацій, які повинні існувати реально, а електронні (віртуальні) портали для надання послуг мають діяти в доповнення до реальних.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, кредитування, державна підтримка, стимулювання підприємництва.

Постановка проблеми. Формування державної політики щодо підтримки малого та середнього підприємництва (далі – МСП) потребує врахування світових напрацювань у напрямі правового регулювання й економіко-управлінського обґрунтування певних форм підтримки.

Крім того, у межах глобалізованого ринку, а також беручи до уваги прагнення України наблизити національне законодавство до права ЄС, не можливо створювати механізми підтримки МСП без адаптації до світових стандартів, тобто слід винаходити механізми, подібні до загальноприйнятих. Звісно, орієнтирами при цьому можуть бути міжнародні документи, у тому числі Європейська хартія малих підприємств [1].

Метою дослідження є здійснення комплексного аналізу фінансових засобів підтримки малого та середнього підприємництва, що надається державою, в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, з урахуванням принципів права Європейського Союзу та актуальних національних та міжнародних програм підтримки підприємництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовий аналіз окремих засобів державної підтримки малого та середнього підприємництва здійснювали такі науковці як Н. М. Внукова [2], С. В. Глібко [3], А. М. Любчич, І. В. Подрез-Ряполова [4], А. Т. Завадська [5] та інші. Разом з цим, у даній роботі буде проаналізовано питання реалізації фінансової підтримки малого та середнього підприємництва з урахуванням актуальних державних програм.

Виклад основного матеріалу. В першу чергу, зупинимося на деяких напрямах діяльності, сформульованих на підставі Європейської хартії малих підприємств, а саме:

1) поліпшення доступу в режимі «онлайн» до інформресурсів;

2) оподаткування й фінансові питання;

3) посилення технологічного потенціалу малих підприємств;

4) заохочення до використання успішних моделей електронного бізнесу й забезпечення найбільшої підтримки малого бізнесу.

Зауважимо, що наведені принципи державного регулювання малого й середнього бізнесу вивчалися науковцями та розглядалися в системі правових, організаційних, адміністративних, регулятивно-контролюючих заходів держави й системи державної підтримки і стимулювання, спрямованих на розвиток малого й середнього бізнесу, які не передбачають усунення конкуренції, а забезпечують стимулювання інвестицій та інноваційного підприємництва, що на нашу думку, є виправданим.

Звернімо увагу, що у проєкті Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 04.12.2014 р. № 1256 (далі – проєкт Закону № 1256) в ч. 3 ст. 7 до державної підтримки, в тому числі, відносяться: фінансово-кредитна і кредитно-гарантійна, інформаційно-консультативна та інфраструктурна.

Видається, що така класифікація породжена галузевою підтримкою МСП, при цьому акценти не ставилися на технологічній перебудові виробництва

© Коритін Д. С., 2021

та інноваційній діяльності, але в сучасних умовах таке бачення структури державної підтримки є імперативом, що дозволяє їх вважати напрямами дій в державній економічній політиці.

Зауважимо, що напрями державної політики у сфері підтримки діяльності МСП повинні класифікуватися відповідно до тих, які закріплюються статтею 10 ГК України «Основні напрями економічної політики держави». У той же час у наукових джерелах напрями відповідають найбільш важливим сферам господарських відносин, яким в першу чергу слід приділяти увагу з боку держави [6, с. 42]. Проте можливий й інший варіант: перелік напрямів визначається як загальна диференціація основних видів економічної політики, що не виключає деталізації кожного з вказаних напрямів на більш конкретні сфери [7, с. 26]. Однак, що стосується МСП, то, на нашу думку, напрями державної політики у сфері підтримки діяльності МСП, передбачені в Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. № 4618-VI і проєкті Закону України № 1256, необхідно узгодити теоретично між собою, а також із напрямами економічної політики, зафіксованими ГК України.

Для визначення в подальшому поширеності застосування окремих засобів підтримки МСП розглянемо їх форми, які відповідають певним групам засобів і вказані в Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» і в проєкті Закону України № 1256, й доступну для аналізу практику застосування відповідних форм (видів) державної політики.

Передусім зауважимо, що до таких форм належать ті, які згадані у статтях 14, 16, 18-22 Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Відповідні форми можуть реалізовуватися за допомогою засобів, інструментів, які, при наданні державної допомоги, застосовуються на різних рівнях (державному, місцевому та регіональному) системи державних органів і органів місцевого самоврядування.

Однією із затребуваних й ефективних форм підтримки є фінансова державна підтримка МСП. Продовжуючи висвітлення окресленого питання, наголосимо, що державна фінансова підтримки МСП за методами науковцями поділяються на такі види:

– опосередкована: за рахунок пільгового оподаткування, пільгового кредитування, надання державних гарантій та поручительств, впровадження держзамовлень і держзакупівель, особливостей амортизаційних відрахувань;

– адресне фінансування: формування початкового капіталу, підтримка інноваційних розробок, підвищення професійної підготовки кадрів;

– використання лізингу як особливого виду інвестиційної діяльності;

– стимулювання кредитування кредитними спілками (кредитні спілки мають потенційні можливості надавати кредити своїм членам для розвитку їх підприємницької діяльності та як джерело фінансування МСП [8, с. 11]) [9, с. 9–10].

Відмічається, що підтримка з боку фінансово-кредитної системи відображає, по суті, фінансово-економічні відносини між державою й ринковими суб'єктами з приводу перерозподілу коштів [10, с. 17].

Зауважимо, що основними видами фінансової державної підтримки (окремими засобами) згідно з ч. 2 ст. 16 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» є:

1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів суб'єктів малого й середнього підприємництва. Як приклад можна навести Український фонд підтримки підприємництва, одним із основних завдань якого виступає часткова сплата відсотків за виданим підприємствам кредитом установами банку;

2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів і платежів за користування гарантіями;

3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого й середнього підприємництва. Наприклад, програма ЄС «Механізм прямої підтримки МСП в рамках поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ)», виконавцем якої є Європейський банк реконструкції та розвитку, спрямована на спрощення доступу до фінансування МСП шляхом надання гарантій за кредитами;

4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування й ведення власної справи;

5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій. Зокрема, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа у статуті передбачила, що вона утворена з метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, підтримки малого й середнього бізнесу в науково-технічній та інноваційній діяльності [10];

6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого й середнього підприємництва і великими підприємствами. Цей вид підтримки не регулюється нормами прямої дії;

7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих й екологічно чистих технологій, як-от програма з кредитування мікропідприємств, малих і середніх підприємств України за пріоритетними галузевими напрямами, згідно з якою кредит надається підприємствам, діяльність яких пов'язана з енергоефективністю, енергозбереженням, із зеленим туризмом тощо.

Тотожні засоби фінансової підтримки повністю відображені в проєкті Закону № 1256, який додатково передбачає підтримку участі МСП у програмах регіонального розвитку.

Таким чином, перелічені засоби фінансової державної підтримки переважно належать до сфери діяльності суб'єктів ринків фінансових послуг, а отже, потрібно внести певні зміни до законодавства, що регулює ринки фінансових послуг. Наведене пояснює, чому чинні закони України не надають інтегрованого в систему господарсько-правового регулювання діяльності МСП переліку відповідних послуг суб'єктів фінансово-кредитної підтримки. Щоправда, науковці роблять спроби на теоретичному рівні узагальнити таких суб'єктів, а саме: банки; небанківські кредитні установи: кредитні спілки, венчурні компанії, гарантійні установи, страхові компанії, фонди підтримки підприємництва різних форм власності, товариства взаємного страхування та кредитування, інвестиційні центри, недержавні пенсійні фонди, фонди громадських об'єднань [10, с. 18]. Проте більшість цих суб'єктів не має спеціальних функцій, виконання яких сприяє підтримці МСП, крім окремих випадків утворення виключно для підтримки підприємництва.

Додатково необхідно встановити особливості фінансової підтримки МСП залежно від суб'єкта, галузі економіки, державних пріоритетів, гендерної політики та ін.

Наступною, не менш важливою для ефективної реалізації фінансової підтримки, формою державної політики, є інформаційна державна підтримка суб'єктів МСП, у тому числі підприємців, яку необхідно розглядати окремо від підтримки інфраструктури МСП і яка може здійснюватися згідно зі ст. 18 Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» шляхом:

1) створення й забезпечення функціонування інформаційних систем, інформаційно-телекомунікаційних мереж. На сьогодні найбільш розгалужена інформація, що може бути що стане у нагоді МСП, знаходиться на сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Фактично МСП може дізнатися про такі корисні сервіси для започаткування й ведення бізнесу [12]: Opendatabot, YouControl, Taxer, SMS Маяк, Бізнес-калькулятор, Податковий борг, Державні закупівлі, ProZorro, Електронний кабінет платника податків, надання адміністративних послуг підприємцям онлайн, надання державних послуг бізнесу. Проте аналітична й статистична інформація для МСП відсутня, тому малим і середнім підприємствам слід самостійно звертатися до ресурсів Держстату й вираховувати необхідні показники діяльності МСП по галузях, бо іншої інформації для формування стратегії підприємств взагалі немає. Щоправда, у розділі «Статистичні та інформаційні матеріали щодо стану та розвитку малого і середнього підприємництва» [13] презентується інформація лише щодо двох аналітичних оглядів, які здійснено за кошти іноземних організацій: 1) дослідження USAID ЛЕВ: Щорічна оцінка ділового клімату (ABCA, Annual Business Climate Assessment); 2) дослідження ПРООН: Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні: відкриті дані ЄДРПОУ. У той же час необхідно брати до уваги інформацію, що є на сайті Державної служби статистики України щодо статистичних даних МСП [14];

2) надання інформації про:

– стан виконання державних, регіональних і місцевих програм розвитку МСП;

– стан розвитку МСП (відповідний напрям розглядався тільки у 2016–2017 рр. USAID при реалізації програми «Лідерство в економічному врядуванні» [15], тобто такий аналіз стану розвитку МСП не здійснюється регулярно);

– об'єкти інфраструктури підтримки МСП. При наявності такого напряму інформування МСП на сайті Міністерства розвитку громад та територій України відсутній розділ про об'єкти інфраструктури МСП, а посилання на регіональний рівень передбачає тільки надання прикладу формування «Агенції регіонального розвитку» в окремих областях;

– іншої інформації. Наприклад, європейський проєкт «Мережа центрів підтримки бізнесу в Україні», який фінансується Європейським банком реконструкції та розвитку, має на меті створення функціональної та ефективної системи консультаційних послуг для МСП, створення центрів підтримки бізнесу, що надавали б певну необхідну інформацію МСП, підвищення рівня інформованості МСП про галузеві ноу-хау.

У той же час, незважаючи на наявність розділу «Сприятливі умови для бізнесу» [16] на сайті Мінекономіки, на ньому фактично не надається повної інформаційної допомоги бажаючим започаткувати бізнес, оскільки сформульовані бізнес-кейси мають обмежене галузеве застосування й не поширюються на всі адміністративно-територіальні одиниці, а також не розглядають у сукупності фінансову підтримку для реалізації бізнес-кейсів.

Державна програма «5-7-9» пропонує часткову компенсацію процентної ставки за кредитом у гривні у комплексі з механізмом часткових кредитних гарантій для вирішення проблеми браку забезпечення та недостатньої кредитної історії. Програма впроваджується утвореним при Міністерстві фінансів України, Фондом розвитку підприємництва (колишній Німецько-український фонд) через мережу банків-партнерів у партнерстві з Мінекономіки та Офісом розвитку малого і середнього підприємництва з

метою запобігання виникненню та поширенню, локалізації та ліквідації спалахів епідемій та пандемій гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої корона вірусом SARS-CoV-2, а також для запобігання та подолання їх наслідків.

Шляхом аналізу статистичної інформації десяти найбільших банків, було встановлено відсутність єдності умов надання кредитів, здійснення кредитування не в рамках єдиної програми, а за окремими кредитними продуктами банків, які можуть відрізнятися один від одного.

Разом з цим, як було зазначено вище програма впроваджується Фондом розвитку підприємництва через мережу банків-партнерів у партнерстві з Мінекономіки та Офісом розвитку малого і середнього підприємництва, але Мінекономіки на своїй сторінці [17], частково надає інформацію, в тому числі, сприяє самооцінці підприємців для розрахунку можливості одержати фінансову підтримку, але ця інформація не передбачає прямого контакту з консультантами для вирішення проблемних питань. Та ж інформація існує на сайті Офісу розвитку МСП. Також не надається можливість отримати «живу відповідь» на сайті Фонду розвитку підприємництва.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можливо зробити висновок, що сучасна державна політика з підтримки МСП характеризується наявністю значної мережі фінансових засобів. Одним з найбільш актуальних з них, є надання пільгового кредитування. Разом з тим, спостерігається недостатнє інформаційне забезпечення процесу безпосереднього надання вказаної підтримки.

З огляду на це, необхідно констатувати, що з метою забезпечення економічної безпеки держави наведені форми необхідно використовувати саме через систему державних органів й організацій, органів місцевого самоврядування й організацій, які повинні існувати реально, а електронні (віртуальні) портали для надання послуг мають діяти в доповнення до реальних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська хартія малих підприємств, прийнята в рамках Європейського Союзу, схвалена Європейським Союзом 19.06.2000 р. ЕКСПЕРТНА ДУМКА: Приєднання до Європейської хартії малих підприємств – крок до реформування економіки / С. Коваль. Аналітика, коментарі експертів. 2005. 12 с.
2. Внукова Н. М. Формування інноваційних умов розширення доступу до фінансування підприємництва. *Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України*: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 14 квітня 2020 р.). С. 146 – 148.
3. Глібко С. В., Нетребченко Ю. В. Деякі способи підтримки малого та середнього підприємництва при кредитуванні банками. *Стратегії підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого і середнього інноваційного підприємництва* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 2 за матер. ІІ круг. столу (м. Харків, 16 лист. 2020 р.) / за ред. А. В. Стріжкової. Харків: НДІ ПЗІР НАП рН України, 2020. 196 с.
4. Любчич А. М., І. В. Подрез-Ряполова. Основні фактори стимулювання інноваційного розвитку України. *Право та інноваційне суспільство.* № 2 (15) 2020. С. 105–110.
5. Завадська А. Т. До питання підтримки стартапів на ранній стадії їх розвитку у Польщі та можливості залучення позитивного досвіду в Україні. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 4 за матеріалами круглого столу (м. Харків, 21 трав. 2021 р.) / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 62–67.
6. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий/ под общ. ред. А. Г. Бобковой. Харьков: 2008. 1296 с.
7. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. 3-тє вид,. переробл. і допов. Київ, 2012. 776 с.
8. Коцовська Р. Р. Фінансова підтримка кредитними спілками малого бізнесу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Тернопіль, 2004. 20 с.
9. Бедринець М. Д. Фінансове забезпечення діяльності малих підприємницьких структур : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Ірпінь, 2004. 19 с.
10. Пивоваров М. Г. Стратегія розвитку малого підприємництва як складової національної економіки : автореф. дис. … д-ра екон. наук : 08.00.03. Запоріжжя, 2011. 37 с.
11. UA. ZAKON. Статут Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-п.
12. UA.me.gov. Корисні сервіси для започаткування та ведення бізнесу. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3cf285fd-4331-4457-9b16-1c03e746ebc0&title=KorisniServisiDliaZapochatkuvanniaTaVedenniaBiznesu.

13. UA.me.gov. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5f43eb87-a668-4ea4-9db3-b46a02c5a782&title=StatistichniTaInformatsiiniMaterialiSchodoStanuTaRozvitkuMalogoISerednogoPidprimnitstva.
14. UA.gov. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
15. UA/DOCUMENTS. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf.
16. UA.me.gov. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Офіційний веб-сайт URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=112a480c-9492-4736-99ed-b0f3b1152c27&title=SpriiatliviUmoviDliaBiznesu.
17. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA.

REFERENCES

1. Yevropeiska khartiia malykh pidpryiemstv, pryiniata v ramkakh Yevropeiskoho Soiuzu, skhvalena Yevropeiskym Soiuzom 19.06.2000 r. EKSPERTNA DUMKA: Pryiednannia do Yevropeiskoi khartii malykh pidpryiemstv – krok do reformuvannia ekonomiky / C. Koval. Analityka, komentari ekspertiv. (2005). [in Ukrainian].
2. Vnukova, N.M. Formuvannia innovatsiinykh umov rozshyrennia dostupu do finansuvannia pidpryiemnytstva. *Konkurentospromozhna model innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy*: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kropyvnytskyi, 14 kvitnia 2020 r.), *146–148* [in Ukrainian].
3. Hlibko, S.V., Netrebchenko, Yu.V. (2020). Deiaki sposoby pidtrymky maloho ta serednoho pidpryiemnytstva pry kredytuvanni bankamy. *Stratehii pidpryiemnytskoi diialnosti v interesakh staloho rozvytku maloho i serednoho innovatsiinoho pidpryiemnytstva*: zb. nauk. pr. NDI PZIR NAPrN Ukrainy # 2 za mater. II kruh. stolu (m. Kharkiv, 16 lyst. 2020 r.) / za red. A. V. Strizhkovoi. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Liubchych, A.M., Podrez-Riapolova, I.V. (2020). Osnovni faktory stymuliuvannia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo, 2 (15), 105–110* [in Ukrainian].
5. Zavadska, A.T. (2021). Do pytannia pidtrymky startapiv na rannii stadii yikh rozvytku u Polshchi ta mozhlyvosti zaluchennia pozytyvnoho dosvidu v Ukraini. *Aktualni problemy hospodarskoi diialnosti v umovakh rozbudovy ekonomiky Industrii 4.0*: zb. nauk. pr. NDI PZIR NAPrN Ukrainy # 4 za materialamy kruhloho stolu (m. Kharkiv, 21 trav. 2021 r.). O. O. Dmytryk, K. O. Tokareva (Eds.). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 62–67 [in Ukrainian].
6. Bobkova, A.H. (2008). Hozjajstvennyj kodeks Ukrainy: Nauchno-praktycheskyi kommentaryi. Kharkov [in Russian].
7. Znamenskyi, H.L., Shcherbyna, V.S. (2012). Naukovo-praktychnyi komentar Hospodarskoho kodeksu Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
8. Kotsovska, R.R. (2004). Finansova pidtrymka kredytnymy spilkamy maloho biznesu. *Extended abstract of candidate's thesis.* Ternopil [in Ukrainian].
9. Bedrynets, M.D. (2004). Finansove zabezpechennia diialnosti malykh pidpryiemnytskykh struktur. Extended abstract of candidate's thesis. Irpin [in Ukrainian].
10. Pyvovarov, M.H. (2011). Stratehiia rozvytku maloho pidpryiemnytstva yak skladovoi natsionalnoi ekonomiky. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Zaporizhzhia, [in Ukrainian].
11. UA. ZAKON. Statut Derzhavnoi innovatsiinoi finansovo-kredytnoi ustanovy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-p.
12. UA.me.gov. Korysni servisy dlia zapochatkuvannia ta vedennia biznesu. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3cf285fd-4331-4457-9b16-1c03e746ebc0&title=KorisniServisiDliaZapochatkuvanniaTaVedenniaBiznesu.
13. UA.me.gov. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. Ofitsiinyi veb-sait. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5f43eb87-a668-4ea4-9db3-b46a02c5a782&title=StatistichniTaInformatsiiniMaterialiSchodoStanuTaRozvitkuMalogoISerednogoPidprimnitstva.
14. UA.gov. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiinyi veb-sait. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
15. UA/DOCUMENTS. Shchorichna otsinka dilovoho klimatu v Ukraini: 2016. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf.
16. UA.me.gov. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. Ofitsiinyi veb-sait URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=112a480c-9492-4736-99ed-b0f3b1152c27&title=SpriiatliviUmoviDliaBiznesu.
17. Ofitsiinyi sait Ministerstva ekonomiky Ukrainy. URL: https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA.

КОРЫТИН ДЕНИС

кандидат юридических наук, младший научный сотрудник
НИИ правового обеспечения инновационного развития
НАПрН Украины

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены отдельные аспекты правовых вопросов финансовой поддержки малого и среднего предпринимательства, которые осуществляются путем реализации государственных программ, в том числе, льготного кредитования. Автор сделал вывод, что приведенные в работе формы поддержки необходимо использовать именно через систему государственных органов и организаций, органов местного самоуправления и организаций, которые должны существовать реально, а электронные (виртуальные) порталы для предоставления услуг должны действовать в дополнение к реальным.

Ключевые слова: малое и среднее предпринимательство, кредитование, государственная поддержка, стимулирование предпринимательства.

KORYTIN DENYS

PhD, research Assistant of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

PECULIARITIES OF FINANCIAL STATE SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Problem setting. The formation of state policy to support small and medium enterprises (hereinafter - SMEs) requires consideration of global developments in the direction of legal regulation and economic and managerial justification of certain forms of support.

In addition, within the globalized market, as well as taking into account Ukraine's desire to approximate national legislation to EU law, it is not possible to create mechanisms to support SMEs without adapting to global standards, that is, mechanisms similar to conventional ones should be invented. Of course, international documents, including the European Charter for Small Enterprises, can be a guide.

Analysis of resent researches and publications. Legal analysis of certain means of state support for small and medium enterprises was carried out by such scientists as N. M. Vnukova, S. V. Hlibko, A. M. Lyubchych, I. V. Podrez-Riapolova, A.T. Zavadska and others. At the same time, this paper will analyze the implementation of financial support for small and medium enterprises, taking into account current government programs.

The target of research is to conduct a comprehensive analysis of financial support for small and medium enterprises provided by the state, represented by public authorities and local governments, taking into account the principles of European Union law and current national and international programs to support entrepreneurship in Ukraine.

Article's main body. One of the most popular and effective forms of support is state financial support for SMEs. It is noted that the support from the financial and credit system reflects, in fact, the financial and economic relations between the state and market actors on the redistribution of funds.

The state program «5-7-9» offers partial compensation of the interest rate on the hryvnia loan in combination with the mechanism of partial credit guarantees to address the problem of lack of collateral and insufficient credit history. The program is implemented by the Ministry of Finance of Ukraine, the Foundation for Entrepreneurship Development (formerly the German-Ukrainian Foundation) through a network of partner banks in partnership with the Ministry of Economy and the Office for Small and Medium Enterprises to prevent, spread and eliminate COVID-19 disease caused by the crown virus SARS-CoV-2, and to prevent and overcome their effects.

By analyzing the statistical information of the ten largest banks, it was found that there is no unity in the terms of lending, lending is not within a single program, but for individual loan products of banks, which may differ from each other.

Conclusions and prospects of the development. Summarizing the above, it is possible to conclude that the current state policy to support SMEs is characterized by the presence of a significant network of funds. One of the most relevant of these is the provision of soft loans. At the same time, there is insufficient information support for the process of direct provision of this support.

In view of this, it should be noted that in order to ensure the economic security of the state, these forms should be used through a system of state bodies and organizations, local governments and organizations that must exist in reality, and electronic (virtual) portals for services should operate in additions to the real ones.

Key words: small and medium business, lending, government support, business promotion.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Коритін Д. С. Особливості фінансової державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні у сучасних умовах. *Право та інновації*. 2021. № 4 (36). С. 135–141.

ДЛЯ НОТАТОК

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України та Видавництво «Право» запрошують всіх зацікавлених осіб опублікувати свою наукову роботу у *тридцять сьомому* номері журналу **«Право та інновації»**. Журнал внесено до переліку наукових фахових видань групи Б (Наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.).

Журнал розповсюджується також за передплатою АТ «Укрпошта». Передплатний індекс 86689. Вартість та умови підписки дізнавайтеся в АТ «Укрпошта».

Умови публікації у журналі:

1. Надати копію квитанції:
   1.1. про передплату журналу на **12 місяців** у будь-якому поштовому відділенні зв'язку України (індекс 86689);
   1.2. або копію квитанції про оплату публікації НДІ ПЗІР (**за 1 статтю**) до **10.12.2021 р.**;
2. Оформити статтю та подати згідно вказаних вимог.
3. Заповнити відомості про автора.
4. Надіслати рукопис статі в електронному вигляді на електрону адресу: ndipzir@gmail.com до 10.12.2021 р.

Традиційно в журнал приймаються статті за такими напрямами:
12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень;
12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;
12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право;
12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення;
12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;
12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;
12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право;
12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність;
12.00.11 – міжнародне право.

Редакція у разі необхідності може здійснити переклад розширеної анотації, детальну інформацію можна отримати в редколегії. У разі самостійного перекладу автором розширеної анотації англійською редакційна колегія перевіряє переклад. У випадку виявлення значних помилок редакція залишає право відмовити в публікації статті.

Опублікований журнал **«Право та інновації»** буде розісланий за поштовими адресами авторів. Оформлення передплати автором передбачає отримання 1 авторського екземпляру та 3 наступних номерів журналу. Оплата НДІ ПЗІР передбачає отримання виключно авторського екземпляру.

Всю додаткову інформацію ви можете отримати на сайті журналу http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/information/authors та за телефоном: (057) 700-06-64.

Випусковий редактор: *В. П. Кохан*

Комп'ютерна верстка: *А. Г. Якшина*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21739-11639 ПР від 24.11.2015

Підписано до друку з оригінал-макета 10.12.2021.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 16,7. Обл.-вид. арк. 14,95. Тираж 56 прим. Вид. № 2917

Видавець – Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80,
Тел. +38 (057) 700-06-64
Сайт: ndipzir.org.ua
E-mail: ndipzir@gmail.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014

Видавець – видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
61002, Харків, вул. Чернишевська, 80-А,
Тел./факс. +38 (057) 716-45-53
Сайт: https://pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4219 від 01.12.2011

Виготовлювач – ТОВ «ПРОМАРТ»
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-25-44
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017